

Mi a szleng?
Tanulmányok a szleng fogalmáról

Szlengkutatás 3.

Sorozatszerkesztő
Kis Tamás

1. A szlengkutatás újtjai és lehetőségei
2. *V. Jelisztratov*: Szleng és kultúra

Mi a szleng?

Tanulmányok a szleng fogalmáról

Szerkesztette
Fenyvesi Anna, Kis Tamás,
Várnai Judit Szilvia

Kossuth Egyetemi Kiadó
Debrecen, 1999

Egyetemi segédkönyv

A kötet elkészülését és megjelenését a Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation (563/1998), a Bolyai Kutatási Ösztöndíj (BO/00425/98) és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatta

Lektorálta: *Kövecses Zoltán*

A fordításokat az eredetivel egybevetette: *Arnold F. Helga, Fenyvesi István, Keresztes László, Nyirkos István, Páll Erna, Jiří Pilarský, Várnai Judit Szilvia*

Borítóterv: *Varga József*

© *Fenyvesi Anna, Kis Tamás, Várnai Judit Szilvia*, 1999

© *Szerzők*, 1999

Magyar fordítás © *Fordítók*, 1999

ISBN 963 472 435 3

ISSN 1417-7730

Előszó

Minden tudományterület legfontosabb kérdései közé tartozik kutatása tárgyának és céljainak meghatározása. Legalább ennyire lényeges ezeknek az időnkénti felülvizsgálata is, hiszen nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy „a kutatás tárgya korántsem adódik mindig közvetlenül. Nem ritkán a hagyományosan adott keretekre (műfajokra, korszakhatárookra, relevánsnak tekinthető forrásokra stb.) is tanácsos rákérdezni.” (Békés Vera, *A hiányzó paradigma*. Db., 1997. 13).

A nyelvtudomány keretein belül végzett szlengkutatásnak is egyik központi problémája saját tárgyának azonosítása, a „Mi a szleng?” kérdés megválaszolása. Igazán jó válasszal azonban nem rendelkezünk. Kötetünk írásaiból kitűnik, hogy a nyelvtudománynak nincs olyan elfogadott, a szleng főbb tulajdonságait összefoglaló meghatározása, melynek alapján biztosra vehetnénk, hogy akár csak két kutató is ugyanazt fogja érteni szlengen. Manapság egy-egy nyelvben, illetve az azt vizsgáló tudományosságban még mindig inkább konvenció, nem pedig definíció kérdése, hogy mit tekintenek szlengnek.

Nem várható tehát, hogy sorozatunk e harmadik kötete megválaszolja a szlengkutatás egyik legfontosabb kérdését; talán még annyira sem, amennyire egy ilyen tematikus gyűjtemény alapján remélhető lenne. Pusztán kisebb-nagyobb érvényességi körű válaszokat ad. Eredeti terveink szerint a kötet felkért munkatársainak feladata egy-egy szlengdefiníció elkészítése lett volna, és e definíciók köré — azt kifejtve — építették volna fel tanulmányukat a szerzők. Ettől a tervünktől azonban el kellett állnunk, ugyanis a válaszokból hamar kiderült, hogy továbbra is érvényes a szlengkutatás egyik legrégibb (és úgy látszik, egyetlen mindenki által elfogadott) „szlengmeghatározása”, mely szerint a szlengget „mindenki felismeri, de senki sem tudja meghatározni”.

A „Mi a szleng?”¹ kötet három nagyobb egységre tagolódik. Az első részben (*Problémavázlatok a közelmúltból*) két, eredetileg 1980-ban megjelent munka található. Ezek közül Péter Mihály „Szleng és költői nyelvhasználat” c. dolgozatát már jó néhány esztendeje a modern magyar szlengkutatás határköveként említik a szakirodalomban. Ez indokolja sorozatunkban való újraközlését is. E mellett a mű mellett ugyanabban az évben látott napvilágot egy Magyarországon csak kevéssé ismert, romániai líceumok számára írott magyar nyelvtan egy rövid fejezeteként Szilágyi N. Sándor néhány gondolata is a szlengről. Szemlélete,

¹ Sorozatunk és egyes kötetei számára az alábbi rövidítéseket javasoljuk: Szlengkutatás (sorozat): *SzlKut.*, A szlengkutatás útjai és lehetőségei: *SzlÚt.*, V. JELISZTRATOV, Szleng és kultúra: *JELISZTRATOV: SzlKult.*, Mi a szleng?: *MiASzl.*

szakszóhasználata alapján vitathatatlanul a modern szlengkutatás egyik kiváló korai alkotásaként tarthatjuk számon.

E két, a szerzők szándékától függetlenül tudománytörténeti jelentőségű munka használta a magyar nyelvtudományban először terminus technicusként a *szleng* szakszót, ez a két dolgozat vetette fel először annak szükségességét, hogy a korábban használt fogalmakat felváltssuk a szlenggel, és tulajdonképpen ez a két tanulmány tette fel először a szlengről gondolkodók számára a kérdést, hogy mi is a szleng.

Erre a kérdésre nagyon sokféle válasz létezik. Ezt mutatja a második rész (*Mai válaszok*), melynek szerzői sokféleképpen válaszolnak a feltett kérdésre írásaikban. Akad olyan, aki szerint lehetetlen erre a kérdésre egy rövid definícióval válaszolni, inkább az idevonható jelenségek áttekintése adhat kielégítő választ. Mások úgy vélik, hogy a szleng lényege megragadható, és ennek megfelelően a szlengről mint „játékos kontextuális átvitel”-ről vagy éppen mint „a bioszféra nyelvbe lövellt energiafölség”-ről, passzioláliáról beszélnek. Készültek olyan írások is kötetünk számára, amelyek a szociolingvisztika vagy éppen a diskurzuselemzés eszközeinek segítségével igyekeznek rámutatni a szleng lényegi vonásaira.

Kötetünk harmadik része (*További megközelítések*) tulajdonképpen szöveggyűjtemény, amely tucatnyi, különböző szempontok alapján vizsgálódó újabb és régebbi tanulmány, cikk, könyv- és lexikonrészlet segítségével teszi viszonylag teljessé azt a képet, amit a nyelvtudomány a „Mi a szleng?” kérdés megválaszolási kísérletei során eddig megalkotott. Ezek között az idegen nyelvekből fordított írások között megtalálhatók olyan klasszikusnak számító írások, mint Reves kötetünknek is címet adó tanulmánya vagy Jespersen és Partridge idevágó munkái, valamint olyan újabb eredményeket és módszereket bemutató írások, amelyek például a szociológia, a pszichológia és a nyelvtudomány eszközei segítségével közelítenek szlenghez.

Összeállításunkat elsősorban egyetemi segédkönyvnek szántuk, abban bízva, hogy a magyar és az idegen nyelvek szlengjével ismerkedő diákokon kívül számos munkaeszköze lehet a tanároknak és a szlenget kutató tudósoknak is. Ennek a célkitűzésnek és sorozatunk eddigi gyakorlatának megfelelően az idegen nyelven íródott tanulmányokat igyekeztünk minden részükben magyarra fordítani: a szlengre hozott példákat, az idézeteket, a bibliográfiai tételek címeit stb. is. Ha az érdeklődők a kötetünk számára készült írásokat eredeti nyelvükön is szeretnék elolvasni, figyelmükbe ajánljuk, hogy ezeket (e könyv teljes szövege mellett) elérhetik az Interneten a http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/03miaszl címen.

A szerkesztők

**PROBLÉMAVÁZLATOK
A KÖZELMÚLTBÓL**

A csoportjellegű szövegek*

A csoportjellegű szövegekre (...) az jellemző, hogy bennük számos elem feltűnően árulkodik a beszélő társadalmi hovatartozásáról. Ilyenek például a **zsargon szövegek**, amelyekről ma már inkább csak múlt időben beszélünk, hiszen jelentőségük korántsem akkora, mint régen volt. Egyes elemeik azonban máig fennmaradtak, ezért is kell velük még mindig foglalkozni. A **zsargon sajátos beszéd mód** (volt), amelyet régen minden „jó házból való” úrigyerek mint társadalmi osztálya — a „felső tízezer” — sajátos megkülönböztető jegyét ismert meg: az előkelőségek illemkódexe azt is előírta, hogy a jól nevelt úriember (és úrhölgy) nem beszélhet olyan közönségesen, mint a piaci kofa, hanem finoman kell kifejeznie magát. Így alakult ki a zsargon, mely nemcsak az alsóbb néprétegektől való **elkülönülést, hanem használóinak együvértartozását is kifejezte**, ezért is igyekezett annyira az úrhatnám kispolgárság is eltanulni. Jellemző volt rá az idegen szavak hivalkodó használata: a szalonbeli fiatalember *snájdig* volt, meg *hercig* (nem ám *jóvágású* vagy *csinos!*), a hölgyek pedig *charmante*-ok, és a fejfájástól sohasem szenvedtek: mindig csak a *migrén*-től, lehetőleg raccsolt *r*-rel ejtve. Sírni azonban nem sírtak, legfeljebb időnként sírógörcsöt kaptak — mint Kosztolányi is megírta: „Manapság — legyünk őszinték — színházainkban, valamint jobb nevelésű köreinkben a sírógörcs kötelező. Nem sírunk többé, csak sírógörcsünk van. Senki se fakad sírva, senki se pityerdül el vagy pityereg vagy nyafog vagy jajveszékel vagy könnyez vagy bög vagy óbégat vagy picsog vagy bömböl vagy itatja az egereket, és senkinek sem törik el a mécsese, hanem egyszerűen és természetesen sírógörcsnek adja magát. A sírás végképp divatját múlta.” A zsargon irtózott a vulgáris szavaktól, és mert a kellettnél jóval többet tekintett ilyennek, ezek helyett gyakran élt a **finomkodó, kényeskedő körülírásokkal**. Fontos kelléke volt még az **affektált, modoros hanghordozás** és az **idegenes kiejtés** (az *akadémia*-féle ejtés mód, rövid *á*-kkal).

Manapság időnként *szakmai zsargon*-ról is hallani lehet, ezen általában a szakmai és tudományos szövegek sajátos szókincsét értik. Ezt azonban nem jó zsargonnak nevezni, hiszen a sajátos tárgy megkívánja az ilyen szavak használatát, márpedig a *zsargon* szó inkább rosszálló, mintsem dicsérő minősítés. Meg kell azonban mondanunk, hogy a szakmai szövegek is egyfajta zsargonná vál-

* In: SZILÁGYI N. SÁNDOR: *Magyar nyelvtan. Első rész. (Tankönyv a pedagógiai líceumok IX–X. osztálya és a filológia–történelem szakprofilú líceumok XI. osztálya számára)*. București, 1980. 43–6.

hatnak: mégpedig akkor, ha a szerző nem azért használ lépten-nyomon szakkifejezéseket (lehetőleg idegen eredetűeket), mert a tárgy ezt elkerülhetetlenné teszi, hanem azért, hogy a kívülállók előtt minél nagyobb bámulatot keltsen az ő nagy bölcsessége. Az ilyen szövegekre csakugyan ráillik a *szakmai zsargon* név, s a tudománynak már csak azért is óvakodnia kell ezektől, mert a sűrű műszópuffogatás gyakran az ismeretek hézagosságát és felszínességét leplezi.

A zsargonhoz hasonlóan az **argó vagy tolvajnyelv is csoportjellegű beszédmód**, csak hogy a társadalom másik végletén tenyészik: a tolvajok, zsebmetszők, kasszafűrók, betörők és hasonszőrűek éltették, amíg és ahol az **alvilági élet** virágzott. Az argóról általában el szokták mondani, hogy célja a titokzatosság: a bűnözők azért beszélnek így, hogy a beavatatlanok ne értsék. Ez elsősorban a francia argóra érvényes, amelynek megértése csakugyan nem egyszerű feladat annak, aki nem ismeri az argó szövegek sajátos szókincsét, szóalkotási szabályait és nyelvtani különlegességeit. A magyar tolvajnyelvi szövegekre ez kevésbé áll, ezek nem érthetlenebbek, mint egyéb szakmai szövegek. (Hiszen bizonyos értelemben az argó szövegek is amolyan szakmai szövegek: egy tisztességesnek egyáltalán nem mondható mesterség gyakorlásával kapcsolatosak.) Íme egy példa:

...Oacă kezdte a héklizést.

— Te csóró gebe! Te meg Rongyos vagytok a galeri szégyene!

A másik hallgatott. Kiteregette a lapokat a kemény ágyra.

— Ha egy éjjel valaki gajdeszba küldi az összes kajakosokat, téged ártatlanul fognak kinyírni, hallod-e, Florea? — köpött bele Aprókéz is.

— Mit csinálod az eszedet? Elfelejtetted, hapsikám, hogy amikor én meglékeltem a palikat, te még hátulgombolós nadrágban jártál?

S ez valahogy így is volt.

Befogta a pofájukat. (Eugen Barbu: A gödör. Bálint Tibor ford.)

A sajátos szókincsen kívül a tolvajnyelvi szövegeket az **igénytelen nyelvhasználat**, a **durva, vaskos kifejezések**, gyalázkodások gyakorisága jellemzi.

A **csoportjellegű szövegek legelterjedtebb fajtája** azonban ma nem a zsargon vagy az argó, hanem a **s z l e n g**.

Elnevezése nem egységes. Egyes szakmunkák az argóhoz sorolják, mások j a s s z n y e l v néven emlegetik, s így lényegében szintén argónak tartják, hiszen a kiveszőben levő *jassz* szó jelentése: 'a (nagy)városi alvilághoz tartozó fiatalember'. Voltak egyéb névajánlatok is, például a *vagánynyelv*, valaki *srácnyelv*-ként emlegette. A *szleng* szót (mely az angol *slang* átvétele) a nyelv művelés általában kerülendőnek tartja, de sajnos jobbat nem ajánl helyette. Márpedig ahhoz kétség nem fér, hogy ha az *argó*-t továbbra is 'tolvajnyelv' értelemben kívánjuk használni, akkor a szlenget nem tekinthetjük argónak, hiszen beszélőinek tömege nem csupa elvetemült gonosztevőből áll össze. Ezt állítani ugyan-

olyan tévedés volna, mint az, hogy mindenki csavargó, aki farmernadrágot visel. (Minthogy a farmernadrág és a szleng használata nagyon gyakran együtt jár, ezt a beszédmódot akár farmernyelvnek is lehetne hívni.) Ezért alább — megkülönböztetésként az argótól — *szleng*-nek fogjuk nevezni a szóban forgó beszédmódot.

A szleng a köznyelvnek az a változata, melyet a **fiatalság** előszeretettel használ az egymás közti társalgásban, **városon inkább, mint falun**. A közönséges köznyelvi szövegektől a szleng elsősorban szókincsében tér el. **A szleng csoportjellegű, használata** azonban **nem annyira az elkülönülés szándékából ered, mint inkább az együvé tartozás nyelvi-nyelvhasználatbeli kifejezésének igényéből**. Ha egy fiatal bekerül egy szlenget beszélő társaságba, akkor nagyon sok múlik azon, hogy ő maga szintén szlenget beszél-e vagy sem. Ha igen, akkor a társaság nyomban befogadja, ha viszont nem, akkor a csoport tagjai ezt úgy értelmezik, hogy az illető nem egészen közéjük való.

Hogy a szleng milyen, azt a fiatalság számára aligha kell részletesen elmagyarázni, elég ízelítőül néhány példa a szleng szótárából: *srác, csaj, haver, dumál* (vagy *dumcsiz*), *melózik, melós, lelécel, lelombozódik* ('elkedvetlenedik'), *bezsong* ('megőrül'), *átver* (vagy *átráz, átejt* 'rászed, becsap'), *klassz, vagány, marha jó, állati* (ennek nehéz lenne pontosan megadni a jelentését, mert a 'nagyszerű'-től a 'szörnyűsége'ig mindent jelenthet), *buli* ('ügy, eset, vállalkozás stb.' értelemben) és így tovább.

A szleng egyik fajtája az úgynevezett diáknyelv, ez az iskolások szlengje: az jellemző rá, hogy szókincsében az iskolával kapcsolatos szavak egy része is szlengesített formában jelentkezik: *suli, oszi, igi* vagy *diri* ('igazgató' — ugyanabban az iskolában rendszerint csak az egyik járatos), *matek, bezúg* ('rossz jegyet kap'), *bezúgat* ('rossz jegyet ad valakinek') stb.

* * *

Hogyan viszonyuljunk a szlenghez? Olyan kérdés ez, amelyre sokan megpróbáltak már válaszolni, mégpedig néha igen végtelenen: van, aki mindenestül elvetendőnek tartja, és közelinek reméli azt a napot, amikor hírmondója sem lesz, mások viszont a nyelvteremtő erő elevenségét üdvözik benne. Az igazság alighanem valahol középen van: hiszen a szleng sok friss szóval kifejezéssel gazdagíthatja a nyelvet (mint például a *lelombozódik*, mely szép szemléletességgel fejezi ki a kedvtelen hangulatot: olyan a szomorú ember, mint a fa, amelynek levagdosták a lombját), de sokszor a durva kifejezéseknek is helyet ad (ezek egy része az argóból való), ami nem dicséretes tulajdonsága. Elsősorban ezeket a vadhajtásokat kell nyesegetni.

És tudni kell a szlengről, hogy általában mulandó jelenség: bizonyos életkoron felül az emberek nagy része egyre ritkábban él a szleng szavaival, egyre kevesebbet használ közülük. Másrészt pedig, éppen mert csoportjellegű, erősen beszédhelyzethez kötött. Ezért aki megelégszik a szleng ismeretével, s a szókincs

más rétegeit elhanyagolja, nagyon beszűkíti saját nyelvi világát: csak a szleng beszédhelyzetében tudja magát igazán kifejezni (már amennyire a szleng ezt lehetővé teszi), más körülmények között azonban hátrányos helyzetben van, nem tudja személyiségét teljes értékében érvényesíteni. Kár volna (és bizonyára eredménytelen vállalkozás is) a szlenget tűzzel-vassal irtani, de jobb sorsra érdemes elemeinek használata csak akkor helyeselhető, ha ez a beszélő számára nem kizárólagos, hanem kiegészítő beszédmód, ha tehát a beszélő más közléshelyzetekben is ugyanolyan biztonsággal és könnyedén fejezi ki magát — természetesen a helyzetnek megfelelően —, mint a szlengében.

Végül szóljunk néhány szót arról, hogy mi a szleng és az erkölcs kapcsolata, hiszen a szlenget nem beszélők részéről elhangzik néha az a vád, hogy ez a beszédmód erkölcstelen, és következésképp a szlenget beszélők jó erkölce is megkérdőjelezhető. Ez a vád ebben a formájában nyilvánvalóan nem igaz. Van azonban valami, ami részben az erkölccsel, részben az érzelmvilággal kapcsolatos. A szleng ugyanis jellegzetesen érzelemleplező beszédmód. A fiatalok (tizenévesek) egyik életkori sajátossága az, hogy nemesebb érzelmeiket nem szívesen nyilvánítják ki: talán semmitől sem viszolyognak annyira, mint az érzélgősségtől, a szentimentalizmustól, ezért néha fölényeskedő ál-cinizmussal próbálják azt a látszatot kelteni, hogy ők az érzelmekre nem adnak. (Ez persze nincs így a valóságban, a leplező magatartás pedig részben divatjelenség is.) A látszateltetésnek nagyon jó eszköze a szleng, mivel az ilyen szavaknak a nyelvben még nincs nagy múltjuk, így nincs meg az az érzelmi töltetük, amely egyéb szavainkkal velejár. Ha például valami nagyon tetszik neki, fiatal barátunk azt mondja: *Juj, de klassz!* De a világ minden kincséért ki nem mondaná, hogy: *Gyönyörű!* Ettől már „fázik”, mert úgy érzi, hogy e szóval elárulja és kiszolgáltatja magát. Ami pedig az erkölcsiséget illeti, valami hasonló a helyzet, mint az érzelmekkel; a szleng szavainak erkölcsi töltetük és hátterük (mondjuk úgy: holdudvaruk) sincs. Nem erkölcstelenek e szavak, hanem inkább erkölcs nélküliek. Ha például egy fiú azt mondja egy lánynak: *Nagyon szeretlek!* — ebben nemcsak tartalom van, hanem érzelmi töltet is és erkölcsi felelősségvállalás. Ezért is olyan nehéz kimondani: az erkölcsi felelősség vállalása általában nem szokott könnyű lenni. De aki ennek kimondására szánja magát, annak kell hogy legyen ennyi bátorsága. A szleng szövegnek nincs ilyen háttere, ezért sokkalta könnyebb odavetni, hogy például: *Állatian bírlak!* (vagy: *Irtó klassz csaj vagy!*), mint azt, hogy *Nagyon szeretlek!* De amennyivel könnyebb kimondani, annyival kevesebbet is ér. Nem is annyira az őszinteséggel van itt baj, hanem azzal, hogy ezen a ponton a szleng már határsértést követ el: ilyen beszédhelyzetben inkább félre kellene tenni, mert az őszinte, nemes érzelmeket elleplezi, ahelyett hogy kifejezné.

Szleng és költői nyelvhasználat*

Dolgozatom címe alighanem két okból is fejcsóválásra készíthet némely olvasót. Az első fejcsóválás jelentése ez lehet: Ismét a szleng? Nem részesül nyelvünk e vadhajtatása több figyelemben, mint amennyit érdemel? A másodiké pedig ez: Szleng és költészet? Hogyan kerülhet a nemes orchidea és az út mentén vadon tenyésző gyom e g y csokorba? Mondanivalóm voltaképpen válasz e két feltételezett fejcsóválásra.

Kezdjük az elsővel. A Magyar Nyelvőrnek vagy a Magyar Nyelvnek az utóbbi másfél évtizedben megjelent számai között tallózva egyetlen olyan írást sem találhatunk, amelynek címében a *szleng* (vagy az eredeti angol helyesírással: *slang*) szó szerepelne; úgyszintén hiányzik e szó értelmező szótárunk és a Magyar szinonimaszótár stílusminősítései között, s nem található a SZATHMÁRI ISTVÁN által szerkesztett kitűnő stilisztikai enciklopédiában sem (SZATHMÁRI 1961). Ez azonban csak azt bizonyítja, hogy a *szleng* szó nem vagy alig használatos a magyar nyelvészeti szakirodalomban. Viszont magának a jelenségnek, amelyet e szó jelöl, meglehetősen terjedelmes a hazai irodalma, csak hogy ezt az irodalmat az *argó*, *zsargon*, *jassznyelv*, *ifjúsági nyelv*, *nagyvárosi nyelv*, *pesti nyelv* címszavak alatt kell keresnie az érdeklődőnek. Nos, éppen erről van szó. Nézetem szerint ugyanis e jelölések egyike sem pontos, sőt, a lényegyet tekintve valamennyi félrevezető. Az *argó* tolvajnyelvet jelent; a gyakran szinonimájaként használt *zsargon* eredeti jelentése rossz, hibás nyelvhasználat, de ma már inkább 'valamely társadalmi csoport vagy réteg nyelve' jelentésben használatos; a *jassznyelv* közeli szinonimája az *argó*-nak: alvilági vagy csibésznyelvet jelent. A *nagyvárosi nyelv*, *pesti nyelv* jelölések ellenében hadd idézzek egy nyelvész- és két író-szaktekintélyt: „Diákság és munkás ifjúság, város és falu fiatalsága majdnem egyformán beszél: egy széles körű, szinte általános egységesülés tanúi vagyunk” (KOVALOVSKY 1963: 67). Nemcsak a bűnözők jasszok, huligánok beszélnek, és nem is mind jassz vagy huligán, akinek a nyelvébe többé vagy kevésbé behatolt ... a fővárosból szétszórják vidékre...” (KARINTHY 1964: 8). „...a ma beszélt *argó* elemei túlnyomó részt magyarok, mert a faluból a fővárosba áramlott fiatalok jóvoltából a népnyelvből táplálkozik” (KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE 1976: 45). Bízást állíthatjuk tehát, hogy aki az értekezleten *kiborul a nagyfőnök süket dumájától*, aki egész vasárnap *a járgányt bütyköli*, aki-

* In: *Magyar Nyelvőr*, 104 (1980): 273–81.

ben *felmegy a pumpa, mert átverték a közértben, aki rákapcsol a melóra*, hogy több legyen a *steksze* és valami *oltári szerelést* vehessen magának, az nem mind szükségképpen tolvaj, jassz, pesti vagy akár — fiatal.

BÁRCZI GÉZA csaknem fél évszázaddal ezelőtt megjelent tanulmányában (BÁRCZI 1932) már megjegyezte, hogy a „pesti nyelv” vonatkozásában a zsargon vagy argó elnevezés nem egészen helyes. BÁRCZI „argotval átítatott köznyelvről” ír, majd hozzáteszi: „Innen egyes szavak, kifejezések aztán feljebb hatolhatnak magasabb társadalmi rétegek nyelvébe, vagy vízszintesen elterjedhetnek nem nagyvárosi lakosság között is. De éppen ezáltal szinte megszűnnek argot-szavak lenni, minthogy az argot két fontos jegyét, a titkosságot, valamint a csoporthoz kötöttséget elvesztették” (i. m. 3). Nem kevésbé tanulságosak további fejtegetései: „Olyan országokban, amelyekben az argot igen régi, sok százados múltra tekinthet vissza, így pl. Franciaországban, tulajdonképpen tolvajnyelv vagy hozzá hasonló titkos nyelvek voltaképpen nincsenek, mert egész szókincsüket már beleöntötték az alacsonyabb, de tisztességes társadalmi osztályok beszédébe is. Itt tehát argotról eredeti értelemben már nem lehet beszélni... Nálunk azonban ez a folyamat, bár előrehaladottabb állapotban van, mintsem sokan gondolják, még távolról sem ment végbe teljesen...” (i. m. 4). Azt is hozzáfűzi még, hogy „...az alacsonyabb szintű köznyelv ... nemcsak a tolvajnyelvből ... táplálkozik, hanem egyéb csoportnyelvek is öntik beléje szavaikat” (i. m. 5). Hasonló jellegű fejlődés mutatható ki az angol *slang* vonatkozásában; a szó a múlt század közepe óta terjedt el az alacsonyabb szintű angol társalgási nyelv elnevezéseként. (A 19. században e beszéd fajta jelölésére szinonimákként szolgáltak még a *jargon*, *argot* és *lingo* szavak, a *slang* viszont korábban az alvilág nyelvét jelentette.)¹

Több, mint négy évtized elteltével leszögezhetjük: a BÁRCZITól megjósolt fejlődési folyamat, más európai nyelvekhez hasonlóan, a mi nyelvünkben is végbement. Alacsonyabb szintű (bizalmas, nem hivatalos) társalgási nyelvünkben kialakult, él és viszonylag rövid ciklusok leforgása alatt módosul, illetve újratermelődik a szókincsnek, kifejezőkészletnek és — kisebb mértékben — a mondat szerkesztésnek egy jellegzetes rétege, amelynek tápláló forrásai között természetesen a régi argó is szerepel, éppúgy mint más réteg- és csoportnyelvek.² E nyelvi réteg használata a fiatalabb nemzedékek körében különösen kedvelt, ám elterjedtsége ma már sem „függőlegesen”, sem „vízszintesen”, sem nemzedéki megoszlásban nem lokalizálható. Köznyelvi jelenségről van tehát

¹ Ld. PARTRIDGE 1940: 1854. A hazai anglistikai irodalomban a brit és amerikai szleng kérdésköréről tartalmas tájékoztatást ad ROT SÁNDOR munkája: *Problems of Modern British and American Slang*.

² Noha ilyen irányú vizsgálódást nem folytattam, feltételezem, hogy a voltaképpeni magyar argó, amelynek társadalmi bázisa a szocialista fejlődés során egyre inkább szűkül, már meglehetősen különbözik a köznyelvi szlengtől.

szó, amelynek jelölésére — magyar műszó híján — egyelőre a *s z l e n g* látszik leginkább megfelelőnek nem valamiféle nyugatmajmolás vagy a „lám, mi is felzárkóztunk!” kétes dicsősége okán, hanem a jelenség valóságos természetének pontosabb meghatározása, s a más nyelvek hasonló — bár nem szükségképpen azonos — jelenségeivel történő könnyebb egybevetése érdekében. Az ilyen egybevetés nemcsak elméleti szempontból bizonyulhat tanulságosnak, hanem a műfordításnak, nyelvoktatásnak is hasznára válhat.

Mielőtt mondanivalóm második részére térnék, röviden utalni szeretnék a szlang funkcióira és társadalom-lélektani hátterére. Az amerikai Carl Sandburg stílusosan képszerű meghatározása szerint „a szlang az a nyelv, amelyik leveti a zakóját, megköpi a markát és munkához lát” (idézi PARTRIDGE 1940: 1858). PARTRIDGE a szlang használatának tizenhat lehetséges indítékát sorolja fel, köztük a játékosságot, az elkülönülés vágyát, a nyelvi klisék iránti ellenszenvet, a „bennfentesség” vagy — éppen ellenkezőleg — a „kivülállás” hangsúlyozását, az elvont fogalmak konkretizálását, a képszerű kifejezésre való törekvést stb. (i. m. 1855–6). Hasonló meghatározásokat találunk a hazai szakirodalomban is: BÁRCZI az „ősi nyelvteremtő és nyelvmegújító erő” megnyilvánulását, valamint „az elkülönülésre való törekvést” említi (i. m. 6), KOVALOVSKY „a különbözős ösztönös vágyát” s ugyanakkor „a csoporthoz tartozásnak, a beavatottságnak kifejezését” (i. m. 67). Érdekesek a szlang által hordozott konnotációra (hangulati velejáróra) vonatkozó megállapítások is. KOVALOVSKY „az érzéseknek, illetőleg az érzelmek őszinteségének még a látszatát is leplező s gyakran megszokássá rögződő durvaságban, az értékeket és tekintélyeket lebecsülő tiszteletlenségben” látja e konnotáció lényegét (i. m. 67.). VIDOR ZSUZSA szemlélete kevésbé szigorú és — a felnőtt társadalom nevében — önkritikusabb: „Ahogyan a felnőttek felnagyítják és megszépítik érzelmeiket és cselekedeteik rugóit, úgy torzítja és bagatellizálja a tizenhatéves a maga erkölcsiségét és érzelmeit” (VIDOR 1964: 70). Találón fogalmazza meg ezt a már-már „érzelmi fogyatékoságnak” tűnő sajátos magatartást Szilvási Lajos egyik regényének tizenéves hőse: „Ez a szó, hogy boldogság, ki van irtva egy normális mai teenager szótárából. Ha meg akarja kímélni magát az ember attól, hogy pleisztocén kövületnek tartsák. A maximum, ameddig elmehet az ember, hogy unottan azt mondja: eléggé fel vagyok dobva.”³ A fentebb említettek kapcsán utalnunk kell még a szlang alapvető paradoxonára, amely egyfelől a nyelvmegújító törekvésben, az elkülönülés vágyában, másfelől viszont képződményeinek rendkívül gyors és széles körű elterjedésében, valamint ugyanilyen gyors elhasználódásában, „kopásában” jelentkezik. Aki a vendéglátó-ipari szakzsargonban a türelmetlen vendég „leszerelésére” használatos *Nem az én asztalom!* kifejezést először alkalmazta metaforikus értelemben egy nem az illetékességébe tartozó feladat elhárítására,

³ Szilvási Lajos: Egy más szemében. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1976. 41.

kétségtelenül újszerűen és szellemesen fogalmazott; ma már ez a kifejezés egyike elkoptatott mindennapi közhelyeinknek. Ez a paradoxon a szlenget a d i v a t jelenségei közé sorolja.

A szlengről szóló írások szerzőinek többsége különbséget tesz „jó” és „rossz” szleng között. PARTRIDGE szerint a jó szleng ismérve, hogy „valóságos jelentése van”, míg a rossz szleng többnyire „semmit sem jelent” (i. m. 1861). KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL árnyaltabban fogalmaz: „...minden olyan szó nyereség, amelynek funkciója van, nyereség az olyan szó is, amely ugyanazt a funkciót eredményesebben végzi el” (1978: 148). VIDOR ZSUZSA az eredetiséget tekinti perdöntőnek (i. m. 75). S ezzel tulajdonképpen el is jutottunk a szleng és a költői nyelvhasználat viszonyának kérdéséhez.

Elöljáróban szeretnék eloszlatni egy lehetséges félreértést. Korántsem szándékozom egyenlőséget tenni a szleng és a költői nyelv közé. A „költői nyelv” kifejezést rendszerint kettős értelemben használjuk: egyfelől a költészet sajátos kommunikációs rendszerét, Lukács György szavával „egynemű közegét” értjük rajta (vö. „a festészet nyelve”, „a tánc nyelve” stb. kifejezésekkel), másfelől azt a természetes nyelvet, amelyen valamely költői mű vagy ilyen művek összessége íródott. Az alább közölt megfigyelések n e m az első értelemben vett költői nyelvvel kapcsolatosak, hanem kizárólag azokkal az eljárásokkal, nyelvi mechanizmusokkal, amelyek a természetes, mindennapi nyelvet esztétikai értékű szövegek létrehozására alkalmassá teszik. Ebben az értelemben a költői nyelvhasználatot a szlenggel alapvetően a kifejezési lehetőségek megújításának, az elkülönülésnek, a „másként mondásnak” igénye rokonítja.

Az elkülönülés, a „másként mondás” legegyszerűbb esete a közhasználatú szónak egy másik, hangalakjában eltérő, de azonos vonatkozású, (denotátumú), esetleg idegen szóval történő helyettesítése. A költő *bor* helyett *nektár*-t mondhat, *szellő* helyett *zefír*-t, *szövetség* vagy *házasság* helyett *frigy*-et, *hegycsúcs* helyett *bérc*-et stb. Ugyanezt az eljárást alkalmazza a szleng is az ilyen helyettesítésekben, mint pl. *lány : csaj, bula, bige; apa : fater; lakás : kégli; munka : meló; bolond : dilis* stb. Tegyük mindjárt hozzá, hogy az ilyen, a pusztán „más-ság” mellett funkciótlan helyettesítések a rossz szlenghez sorolandók. Egyébként századunkban az ún. költői szavak is fokozatosan devalválódnak, sok kiváló költő egyáltalán nem használja őket.

A költők — nagyjából a romanticizmus kora óta — a művészi kifejezés más lehetőségeit keresik. Törekvésüket — általánosságban és némi egyszerűsítéssel — így határozhatjuk meg: a nyelvi rendszer azon l e h e t ő s é g e i t kívánják a művészi kifejezés szolgálatába állítani, amelyekkel a kodifikált köznapi nyelvhasználat (esetleg: már vagy még) nem él. (A rendszer „teljesítőképessége” ugyanis a nyelv minden szintjén és részében nagyobb, mint a normától szabályozott „teljesítmény”.) Hasonló tendencia mutatkozik magában a köznyelvben is, s itt éppen a szleng merészkedik legmesszebbre a rendszernek a normán k í v ü l

eső területén. Vegyük példának a szóalkotást. A nyelvre minden adott állapotában jellemzőek a szóalkotás produktív vagy legalábbis működő modelljei és típusai, ezek lehetőségeit azonban a kodifikált nyelvhasználat korántsem meríti ki. Így pl. a napjainkban még szlengnek számító *fűvezet* 'gyep, pázsit' voltaképpen *a kő* → *kővezet*, *ér* → *erezet* képzési modell érvényességi körét szélesíti. Az *ügybuzgó* melléknévből elvont, tréfás-ironikus konnotációjú *ügybuzog* ige a már polgárjogot nyert *képvisel*, *gyorsír*, s a még ellenkezést kiváltó *gondvisel*, *nagy-takarít* modelljéhez simul. A *blama*, *kaja*, *szundi* szavakat ugyanaz a mechanizmus hozta létre, mint annak idején, a nyelvújítás korában *ábránd*, *emlék*, *fohász* és sok egyéb szavunkat, vagy a Babbitstól használt *zsémb*-et és *nyöször*-t (J. SOLTÉSZ 1955: 158). A szleng *kagylóz* 'hallgatózik' képzési szempontból is közeli rokona a köznyelvi *fülel* igének. Ez a képszerű szleng képződmény azért is szerencsésnek mondható, mert a *fülkagyló* és a *telefonkagyló* képzetét egyaránt „holdudvarába” vonja. A *szövegláda* 'sokat beszélő vagy pletykás ember' is azért expresszív, mert „áthallatszik” rajta a *szemétláda* szó metaforikusan pejoratív használata: vö. „Betli egy ócska szemét szövegláda”.⁴ Az *elbambul*, *be-pipul* igék képzési modelljét Ady (*megócskul*, *elrosszul*) és Babits is (*lilul*, *kibimbul*) használta (ld. KOVALOVSKY MIKLÓS 1977: 263; J. SOLTÉSZ KATALIN, i. m. 155). A játékosan kifejező *visszakuszál* igének („Alig tudta *visszakuszálni* a mondatot, hogy értelme is legyen a sok szónak”) is van költői megfelelője: „— mert ami nem süket Isten: fájdalom, míg az Istenbe *visszahal*” (Babits: Fortissimo); sőt — ki hinné? —, még a mostanában oly elterjedt 'az utcán álldogálva vár valakire' jelentésű *szobroz* igének is: „hajamon hófelhő *kalapoz*” (Radnóti: Férfinapló), „fázó népség *temetőz* sírokon *gyertyázva*” (Babits; ld. J. SOLTÉSZ KATALIN, i. m. 154).

Kedvelt eljárása a szlengnek, akárcsak a költői nyelvhasználatnak, köznapi szavak perifrázison, metonímián vagy metaforán alapuló expresszív szinonimáinak létrehozása. Ilyenek pl. a 'cipő', vagy egyéb 'lábbeli' jelentésű *topogó*, *csattogó*, *surrano tyúkszemtok*, *csuka* (ld. KOVALOVSKY 1963: 74), különböző testrészek elnevezései: *pislogó* 'szem', *csacsogó* 'száj' (vö. a népies tréfás *bagóleső*, *kenyérleső* szavakkal), *álarc* vagy *portré* 'arc' („Fáradt volt a, *portréja* és fejfájós az arcjátéka”). Vö. még: „Láttam, hogy a dioptriái mögött egyre fürgébben golyózik a két szeme”; „...korunkban már nem divat ilyen epedő stílusban ostromolni a *koedukáltakat*.”

A szlengben és a költői nyelvhasználatban egyaránt fontos szerepet játszik a túlzás és kicsinyítés. Minthogy a „költői túlzásnak” terjedelmes a hazai irodalma, példaanyagomat itt is csak a szlengre korlátozom. A *megy* és *jár* igéknek,

⁴ A továbbiakban a szöveggörnyezetben szereplő valamennyi szleng kifejezést, ha nem áll mellettük más utalás, Szilvási Lajos Egymás szemében c. regényéből idézem. Az idézetekben a kiemelések mindenütt tőlem származnak. P. M.

illetve különféle igekötős származékaiknak különösen gazdag a szinonima-családja: „Mondtam, hogy lassan én is *hazaosonok*”; „...suli után *vándoroljunk* közösen hazafelé”; „*kivonszoltam* magam a tábortűz színhelyére”; „*Tévelyegjünk*. Csak úgy. Ha mégis van idő”; „Vissza akartam *sasszézni* a klubba”; „Most rögtön eltűnünk innen és *elsöprünk* hozzánk”; „...*elgőzölöghetsz* Amadé Katihoz vagy akárki máshoz”; „A diri *betolatott* mindegyik WC-be...”. Néhány további, jellegzetesen hiperbolikus szleng kifejezés: „Ha tudná ... hogy valaki nézi innen, ... állati *zavarba zuhanna*”; „Ide *zökkenj* — mondtam és megfordítottam az íróasztalom előtt a forgószéket”; „...*szűnj meg* — mondtam felkérően”; „*Beöntöttem* magamba egy csésze erőlevest, és *belapátoltam* két tányér túróscsuszát”; „Jaj, szeplős, nekem olyan nagyon jó veled, hogy már teljesen *el vagyok alélva* tőled”; „Egyik kezében egy *vason* papír volt” (vö. a népnyelvi *szeđerderék* túlzó jelzővel); „Fújtuk a füstöt, és hallgattunk *huszonöt évig*”. S végül a kicsinyítő tárgyiasítás egy új leleménye: „Miattam tíz deka gondotok nem lehet. A lakást rendben tartom.”

A belső nyelvteremtésnek kétségtelenül legelterjedtebb, legváltozatosabb eszköze a metafora. Az alábbiakban a szleng és az újabb költői nyelvhasználat csupán egyik közös jellegzetességére szeretném felhívni a figyelmet, nevezetesen a különböző szaknyelvek szó- és kifejezőképességének bevonására a metaforaalkotásba. A műszaki nyelv a különféle avantgardista irányzatokkal vonult be a költészetbe. Érdemes volna egyszer megvizsgálni e nyelvi réteg funkcionális fejlődését, a hagyományos-patriarchális világképbe való beépüléstől kezdve („...hol a fémkeblű dinamókat szopják a sivalkodó transzformátorok” József Attila: Munkások) az atomkor szorongó életérzéséig („Szféráinkban angyalok nyájai helyett stroncium-peték tenyésznek” Garai Gábor: Tűztánc). (Ld. GÁLDI 1961: 182–3.) Általános tendenciának látszik a technikai eszközök metaforikus elnevezésének háttérbe szorulása köznap fogalmak technikai műszókkal történő átvitt jelölése mögött. A *vasparipa* szó ’mozdony’ jelentésben ma már tréfás, népies, régies színezetű. A század elején Babits már az autót nevezte *csodapari-pának* Mozgófénykép c. versében. A mai szlengben az autó csupán *kaszni, láda, pléhskatulya*, jobbik esetben *járgány*; a *vasparipa* jelölés csupán a legjobb gyártmányú motorkerékpárokat illeti meg, a kevésbé „menő” márka mindössze *pléhkecske* vagy *benzinkecske* (KOVALOVSKY 1963: 74), a kerékpár pedig *csőszámár* (talán a német *Drahtesel* hatására). Annál termékenyebbek viszont a műszaki nyelvből táplálkozó metaforák. A már-már köznyelviesült *elhúzza a csíkot* mellett erősen terjed a *navigál*: „A »Póló« felé *navigált* krémfagylaltért”, „*Elnavigáltam* az árkádok alól”. Néhány további közlekedési metafora: „Mire hazaértem, örültem *felpörgettem* magam”; „Mire *betankolták* a kávé, fél négy volt”. Durva, de kegyetlenül találó a *túráztatja a pofáját* kifejezés, amelynek jelentése ’tartalmatlanul beszél, még nem tért rá tulajdonképpen mondanivalójára’. „...nem megyek vissza a faterékhoz, hanem *eltérítem magam* Paksra”.

(Vö. újabb költészetünkben: „a lét *hangrobbanásait* számlálom szívemben” Bella István: Augusztus 7. „De most, hogy éveim *mélyállomását* mind sötétebb s fojtóbb anyagba ássák” Orbán Ottó: A harmincas évek költői.) Vaskos öszinteséggel tükrözi korunk esztétikai értékrendjét az efféle megnyilatkozás: „Fiú, ha láttál már abszolút szexi nőt, hát Miss Mary az volt. Olyan *futóművek*, de főleg olyan *lökhárítók!*...”. Műszaki szempontból némileg elavult, de változatlanul népszerű, a *rátész egy lapáttal* kifejezés ’fokoz, erősít, tetéz’ jelentésben. A közlekedés mellett a híradástechnika, illetve a tömegkommunikáció szakszókincse jut egyre nagyobb szerephez a metaforaalkotásban: „Elismerem, te küldtél el a francba. De attól még senki sem tiltja, hogy megint *műsorra tűzz*”; „A kócos fekete nő... az első emeleten ma is *műsort ad*”;...a srác, aki éppen ügyeletes volt mellettem, minél később *kapcsolhasson át a második csatornára*, a lényegre”; „Addig idegesíti, hogy aztán majd jön a második infarktus, és akkor *snitt* az öregnek”. Ide kívánczik a KOVALOVSKY-tól lejegyzett eufemizmus is: a vízeldében a fiúk a *műszerfalhoz* állnak és *leföldelik az antennát* (1963: 72). A számítástechnika meghonosodásával párhuzamosan terjed a *betáplál* ige metaforikus használata: „*Be kellene táplálnom* magamba, hogy ezek után Attila megszűnt létezni.” Érdekesekek még a ’megérzés’, ’előérzet’ jelentéskörben használt technikai metaforák: „De a *készüléke érzékeny*, ez tagadhatatlan. A *levegőből is kiszűrte*, hogy Fábian Attila jó nálam”; „Apának undora van ettől az egész élettől, ezt *ketyegi bennem a Geiger-Müller*”; „A *radaromnak* igaza volt. Tamara ott ült Digóval a »Póló« presszójában.” (Vö. Ágh István A nyárfák titka c. versében: „Tegnap éjjel mikor a lombok *levél-radarja* zsongott-forgott”.)

Napjaink szlengje szívesen merít egyéb szakterületek szó- és kifejezőkészletéből is. Kereskedelem: „...már messziről kiszúrtam, hogy ott néhány *trópusálló* srác fejel”; „Nézem a karomon a bőrt. Így, villanyfényben már kifejezetten barnás rajtam a *csomagolás*”; „Zita is kiszúrta, hogy *leltárba vettem* a fiút” (vö. József Attilánál a *Kész a leltár* verscímmel); „Olyan álmos vagyok mint egy decemberi medve. *El is tárolom magam* holnapra”; „Az öreg Jursik a szomszédban megint *kivonta magát a forgalomból*.” Mezőgazdaság: „...ebédre marhapörköltet *takarmányoztunk* krumplival”; „Estefelé Digó felhívott. Felkértem, *hagyjon parlagon*.” Orvosi nyelv: „Minden nő *kiütést kap*, ha nem mondhat valami *leprát* a másiktól”; „De a Lédié nem ilyen menő — állapítottam meg, hogy *vitaminozzam* az önérzetét” (vö. Ágh István Varázslat karácsonyfára c. versében: „*injekciózd* az ország sorsát valami szépre, ami nincs”). Sport: „Légy erős — mondta —, Tamara *rád startolt*”; „Ildi is figyelmeztetett hogy vigyázz, mert Tamara *rád fog úszni*”; „...egy Faludi jellegű hóhér akkor *tesz taccsra* matekból egy diákot, amikor neki tetszik”; „*Becsúszó szereléssel gyors irányváltoztatásra* kényszerítettem a szöveget”; „...a kubaiak messze jobban bírják a

meleget, mint mi, plusz *kajakosabb* srácok is.”⁵ S egy valóságos metaforalánc KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL gyűjtéséből: „Emberek vagyunk, hazudnánk, ha azt mondanánk, hogy a vér nem kapott el bennünket. Még azt sem tagadom, hogy a végén *a játék a lány térfelén folyt*. De a *tizenhatoson belül* soha nem jutottam, annál *erősebb volt a védelem*” (1976: 47).

A szleng metaforái túlnyomó részükben egyszerűek és „átlátszóak”, azaz egyértelműek. De akad közöttük bonyolultabb szemantikai szerkezetű is, amely a képzettársítások és konnotációk szélesebb körét indukálja. Így pl. a *leporol* (valakit magáról) jelentéstartalma a kapcsolat megszakításán kívül magában foglalja 1. a cselekvés könnyedségét (a szakítás nem okoz lelki megrázkódtatást), 2. a cselekvés „tárgyának” jelentéktelenségét, értéktelenségét, legalábbis a cselekvő szemében. A ’rágalmaz, rossz színben tüntet fel’ jelentésű *nyálaz, benyálaz* sem egyszerű metafora, minthogy az ’undort kelt, viszolyogtat’ jelentésmozzanat közvetítésével működik. (Vö. más jelentésben, de azonos konnotációval Bella István Fény és levegő nélkül c. versében: „Falhozállítva, kivette, menthetetlen se *nyálzok* alázatot”). A bonyolultabb szerkezetű metaforákhoz sorolnám a *feldob* igét is (vö. Radnóti Majális c. versében: „a rossz zenén kis lelke *fellebeg*”). Szilvási regényének kamaszfű hőse állapítja meg nyers és látszólag közömbös tárgyilagossággal: „...anya minden nap *fátyolosra* issza magát.” Ez a határozó nemcsak az ittasság mértékét fejezi ki, hanem — a szó asszociációs mezőjének révén (könnytől fátyolos tekintet, gyászfátyol) — az anya alkoholizmusának okára, sőt, a beszélő kamaszos nyersesége mögött rejtőző szomorúságra is utal. A „Tamara ... bikinire *hámozta* magát” kifejezés felszíni frivolitása mögött „áttetszik” a fiatal női test → gyümölcs metaforája, s a fogékonyabb lelkű olvasó előtt talán feldereng a kagylóhéjból kiemelkedő Afrodité mitikus képzete is. A Szilvási regényhősnőjének (gimnazista lány) szájából elhangzó *kiakasztottam a bájosolyt* kifejezésben a *bájosoly* enyhén archaizáló ironiája nyilván az „ösök” illemtódekének szól, a *kiakaszt* ige a mosolygás kényszeredettségére utal, ám egyszersmind a lámpás → ragyogás → mosoly képzettársítási folyamatot is mozgásba hozza. Komplexitás és tömörség jellemzi az alábbi metaforákat is: „Hiába magyaráz anya akármit, attól nem lesz *karácsony* ebben a családban; „Digó be van csavarodva. Pontos volt az előérzetem, hogy nem kel-lene engedélyezni neki az *orgonavirágzást*.”.

A fenti példák alapján már-már indokoltnak tetszhet némely szerzőnek az a megállapítása, amely éppenséggel esztétikai értéket tulajdonít a szleng egy-egy sikerültebb szavának, kifejezésének. Nem árt azonban, ha óvatosabban fogalmazunk, és az esztétikai értéknek csupán l e h e t ő s é g é t említjük. Ismételten hangsúlyozom, hogy a hasonlóságok, amelyekre fel kívántam hívni a figyelmet,

⁵ Az ’erős izmos’ jelentésű *kajakos* szót csupán a népetimológia köti újabban a kajaksport-hoz. BÁRCZI GÉZA tanúsága szerint a szó héber eredetű. L. BÁRCZI, i. m. 23.

a szleng és a költői nyelvhasználat bizonyos mechanizmusai, műfogásai, nem pedig konkrét költői alkotások „nyelve” („kódja”, „egynemű közege”) között állnak fenn. Az utóbbi értelemben vett s valóságos esztétikai értékeket hordozó költői szöveg sajátos — a köznap nyelvhez képest másodlagos — jelrendszer, amelynek valamennyi eleme „szemantizált”. Ily módon „minden művészi szöveg egy sajátos tartalom egyedülálló, a d h o c megkonstruált jeleként jön létre” (LOTMAN 1973: 37). Ezt a gondolatot József Attila — jóval korábban — így fogalmazta meg: „a műalkotás a legkisebb elemében is műalkotás... a mű világának minden egyes pontja archimedesi pont” (idézi SZABÓ 1976: 163). E megállapításokból két fontos következtetés adódik számunkra. Először: a költői metafora nem áll önmagában, hanem mindig egy tágabb és e g y s z e r i kontextus szerves eleme, „archimedesi pontja”; ezzel szemben a szleng-metafora önálló képződmény, amely legfeljebb valamely szövegtípushoz kötődik. Másodszor: a költői metafora, minthogy egy „egyedülálló, a d h o c megkonstruált” jel eleme, eredendően többértékű, illetve többértelmű, mint ahogy az adott költői szöveg egészének is több „olvasata” lehetséges; ezzel szemben a szleng-metafora egyértelmű, konnotációja viszonylag stabil és inkább társadalmilag, mint egyénileg meghatározott. A többértékűség a szleng metaforában csupán kivételesen vagy véletlenszerűen jelentkezik bizonyos kontextusokban (ld. egyik-másik fenti példát).

Befejezésül két példán szeretném érzékletesebbé tenni e talán túl elvontnak tetsző következtetéseket. Hasonlítsuk össze a szlengben használatos *volántekerő* ’sofőr’ kifejezést a Radnóti Majális c. versében előforduló *hangraforgó* ’gramofon szóval. Képzési mechanizmusuk azonos: mindkettő szintagmatikus kapcsolat alapján létrejött képszerű perifrázis. Amíg azonban a *volántekerő* egyértelmű és izolált (azaz kontextustól független) elem, amelynek konnotációja viszonylag stabil, expresszivitása viszont használatának gyakoriságával egyenes arányban csökken, addig a *hangraforgó* az 1944 májusában (!) írt vers egyik „archimedesi pontja”: „A *hangraforgó* zeng a fű között, s *hördül, liheg, akár egy üldözött*, de *üldözők* helyett a lányok *kerítik*, mint tüzes virágok.” Ebben a kontextusban a *hangraforgó*-nak le alább három „olvasata” van, beleértve a *virágok* szó által is indukált *napraforgó* asszociációját. A másik példa: a különböző testrészeket jelölő szleng eufemizmusok között ismeretes az *erkély* is ’dús női kebel’ jelentésben (mellesleg a *balcon* szónak is van ilyen jelentése a francia szlengben). Babits ugyancsak építészeti metaforával jelöli e testrészt Szerenád c. versében: „...ima rád e szerenád, | tested titkos templomát | dallal így imádom. || *Elefántcsont palota* | *boltozatos melled* | *kettős márványoszlopa* | *nyugszik egymás mellett* | fejed fenn a vánkoston | tornya, melyen átoson | lágy tömjénlehellet.” A két metafora közötti különbség alapvetően nem konnotációjuk különféleségében rejlik. Babits metaforája elsősorban nem azért költői, mert érzékiségében is átszellemülten emelkedett, szemben az érzékletes, de kissé parlagi erkély-metafo-

rával, hanem azért, mert — stílusosan szólva — architektonikus támpontja egy teljes metaforaláncban kibontakoztatott művészi jel-egésznek.

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA (1932): *A „pesti nyelv”*. MNyTK. 29. sz. Budapest.
- GÁLDI LÁSZLÓ (1961): A legújabb magyar költészet stílusproblémái. In: *Stilisztikai tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1955): *Babits Mihály költői nyelve*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KARINTHY FERENC (1964): *Nyelvelés*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL (1976): *Négy-öt magyar összehajol*. Budapest, Magvető Kiadó.
- KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL (1978): Betakarítás. *Magyar Nyelvőr*, 102: 148–52
- KOVALOVSKY MIKLÓS (1963): Az ifjúság nyelvéről. *Valóság*, 6/5: 66–75.
- KOVALOVSKY MIKLÓS (1977): Néhány vázlatpont Ady költői nyelvtanához. *Magyar Nyelv*, 73: 257–65.
- LOTMAN, J. M. (1973): *Szöveg, modell, típus*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- PARTRIDGE, ERIC (1940): Slang [Szleng]. *S. P. E. Tracts LV*, vol. 4. Oxford.
- ROT SÁNDOR (1973): *Problems of Modern British and American Slang* [A modern brit és amerikai szleng kérdései]. Budapest, Tankönyvkiadó.
- SZABÓ ZOLTÁN (1976): Az irodalmi mű stílári kohéziójáról. *Magyar Nyelvőr*, 100: 163–72.
- SZATHMÁRI ISTVÁN szerk. (1961): *A magyar stilisztika útja*. Bp.
- VIDOR ZSUZSA (1964): A diák jassznyelv és jasszmagatartás. (A Zabhegyező ürügyén): *Valóság*, 7/9: 69–75.

MAI VÁLASZOK

„Húsz év múlva”
Régebbi és újabb gondolatok a szlengről

Századunk utolsó évtizede meghozta a hazai szlengkutatás régóta esedékes fellendülését. ANDRÁS LÁSZLÓ és KÖVECSES ZOLTÁN magyar–angol (1989) és angol–magyar szlengszótára (1991) nyitotta meg az újabb lexikográfiai munkák sorát; ezeket követte KIS TAMÁS „Bakaduma” (1992), KARDOS TAMÁS és SZÜTS LÁSZLÓ „Diáksóder” (1995), majd pedig ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY „A régi Budapest a fattyúnyelvben” c. gyűjteménye (1996), HOFFMANN OTTÓ „Mini-tini-szótár”-a (1996) és KÖVECSES ZOLTÁN „Magyar szlengszótár”-a (1998), hogy csak a nagyobb terjedelműeket említsem; megjelenésre vár FENYVESI ISTVÁN orosz–magyar szlengszótára. A szótári munkálatok mellett a debreceni egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetében — főként KIS TAMÁS lelkes elkötelezettségének, szakértelmének és szervezőkészségének köszönhetően — kialakult az a tudományos műhely, amely eddig megjelent kiadványaival (KIS TAMÁS: A magyar szlengkutatás bibliográfiája. 1996; A szlengkutatás útjai és lehetőségei. Szerk. KIS TAMÁS. 1997 [= SzlÚt.]; VLAGYIMIR JELISZTRATOV: Szleng és kultúra. 1998) máris bizonyította naprakész tájékozottságát és jelenlétét a nemzetközi szlengkutatásban. Mindez két szempontból is öröndetes. Egyfelől elősegíti korábbi lemaradásunk felszámolását, amit sem a preskriptív szemléletű ún. hagyományos nyelvreírás, sem pedig az „ideális beszélő” kompetenciáját alapul vevő generatív és posztgeneratív irányzatok képviselői nem tekintettek feladatuknak. Másfelől arról tanúskodik, hogy nyelvésztünk a többi társadalomtudománynál nem kevésbé érzékenyen képes reagálni a társadalmi változások nyomán felmerülő problémákra.

„Mindenki ismeri, de senki sem tudja meghatározni.” Ezt a megállapítást, amellyel a szakirodalomban lépten-nyomon találkozhatunk, így módosítanám: mindenki ismeri, és mindenki másként határozza meg. A rutinos nyelvész számára azonban ez nem meglepő. Annak idején egy egész könyv született a *stílus* fogalmának meghatározhatatlanságáról: szerzője, miután sorra elemezte különböző tudományágak stílus-fogalmát és meggyőződött azok inkompatibilis voltáról, arra a következtetésre jutott, hogy a *stílus* szükségtelen fogalom, amelynek létezése empirikusan nem bizonyítható és logikailag sem levezethető (GRAY 1969: 110). A szerző nem számolt azzal, hogy vannak terminusok, amelyek a tudomány különféle ágazataiban különböző fogalmakat képviselnek; így pl. a *redukció* terminus mást-mást jelent a vegyészetben, az élettanban, az orvostu-

dományban, a matematikában és a nyelvészetben, ám ez korántsem jelenti azt, hogy a *redukció* „logikailag levezethetetlen” vagy éppen „nem létező” fogalom lenne. Könyv született a *mondat* meghatározásának problémájáról is. JOHN RIES „Was ist ein Satz?” c. munkájának (Prága, 1931) függelékében a mondat másfélszáz meghatározását gyűjtötte egybe. Az önálló *szó* létezését — noha arról már a kisgyermeknek is van intuitív ismerete — olyan kiváló nyelvészek vonták kétségbe, mint BALLY, BRUNEAU, VENDRYES; alighanem SCSEBÁNAK volt igaza, aki úgy vélte, hogy a szónak nincs általános érvényű meghatározása, azt az egyes nyelvek vonatkozásában különféleképpen kell meghatározni (SCSEBA 1974 [1945]: 43). Ma is vannak nyelvészek, akik a *fonéma* „bukását” hirdetik, akarva-akaratlan vállalva, hogy ezzel lemondanak a modern nyelvtudomány két alapvető posztulátumáról: a nyelvnek dinamikus nyitott jelrendszereként való felfogásáról, valamint az invariancia elvéről.

Miből ered a nyelv alapvető entitásainak ez a „megfoghatatlansága”? Eltekintve most a probléma általános episztémológiai vonatkozásaitól, az okot jórészt magában a nyelvben kell keresnünk. A nyelv dinamikus, nyitott, labilis egyensúlyú rendszer, amelyben minden mozgásban van; a nyelvi rendszer olyan egyenlőtlen sűrűségű tér, amely a „centrum–periféria–átmenet” elve alapján van strukturálva, vagyis amelyben az egyes entitásokat és kategóriákat nem merev falak választják el egymástól, hanem közbülső, olykor diffúz kategóriák alkotják közöttük az átmenetet (vö. DANEŠ 1966).

A szleng meghatározásának nehézségei szintúgy elsősorban e jelenség *dinamikus* természetéből fakadnak. A szleng nemcsak időben változik, mégpedig viszonylag igen gyorsan, hanem más-más helyet foglal el az egyes nemzeti nyelvközösségek nyelvhasználati változatainak rendszerében, s ez az egyes nemzeti szlengek összetételében és funkcióiban is tükröződik. Így például a cseh szleng vizsgálatánál figyelembe kell venni, hogy az nem csak a standard nyelv beszélt változatával („hovorová čeština”) áll szemben, hanem a sajátos, interdialektus jellegű „köznapi társalgási nyelvvél” („obecná čeština”) is (ld. BELICS et al. 1961). Az orosz szleng esetében megkerülhetetlen a társalgási nyelvnél „alacsonyabb” szintű, szubstandard városi népnyelvhez, a просторечие-hez való viszonyítás. Ismét más a szleng jellege a kétnyelvűség szituációjában. Így például a régebbi helsinki szleng egyik funkciója a finn és a svéd nyelvű fiatalok egységes csoporttá szervezése volt (NUOLIJÄRVI 1997: 135). A vajdasági magyar szlengben szerb eredetű elemek is szerepelnek (pl. *tyále* ’apa’, *szesztra* ’nővér’, *dupetovics* ’nagy farú’ [*< dupe* ’far’] stb. MATIJEVICS 1979).

Zsargon, argó. Stilisztikával foglalkozva tapasztaltam, mennyi félreértés és zavar származik e tudományág három fontos kategóriájának — érzelemkifejezés, expresszivitás, stílusérték — pontatlan értelmezéséből, szinonimikus használatából vagy éppen összekeveréséből. Megkísérelve szemantikai, illetve szemiotikai ismérvek alapján való meghatározásukat, meggyőződhettem arról, hogy

e három kategória fogalmi szétválasztása nagy mértékben segíti a közöttük fennálló szoros kapcsolat és kölcsönhatás feltárását (PÉTER 1984 és 1991). Nos úgy tűnik, hogy hasonló a helyzet a szleng, a zsargon és az argó vonatkozásában is. E kategóriák egymást keresztező vagy egymásnak éppen ellentmondó különféle meghatározásaira bőséges anyagot kínálnak a SzlÚt. tanulmányai. Az én elhatárolási kísérletem is csupán egyike a lehetségeseknek, és jórészt napjaink nyelvi helyzetére vonatkozik.

Felfogásom szerint a **zsargon** mint gyűjtőnév magában foglalja egyfelől az egyes szakmai, foglalkozási, illetve közös tevékenységi körű (sport, hobbi stb.) csoportokra jellemző beszédmodot (elsősorban annak szóhasználatát), amely főként a csoporton belüli nem-hivatalos kommunikációt szolgálja, s ugyanakkor az adott csoporthoz való tartozást, „céhbeliséget”, „beavatottságot” fejezi ki. Különbséget kell tenni az egyes foglalkozási ágak **szakszargonja**, valamint **szakmai nyelve** között. A szakmai nyelv az adott szakterület hivatalos nyelvhasználata; szavai a terminusok szintjén, vagyis egyértelműen és érzelmi-értékelő színezettől mentesen jelölik denotátumaikat (ld. DÁNIEL 1982: 340). Így például a *csörömp* a katonai szakszargon eleme, amelynek a katonai szaknyelvben a *harcokosi*, a köznyelvben pedig a *tank* szó felel meg; vö. még *nyúl — lövész — gyalogos katona, baka; dizsipálya — alakulótér — a sorakozók helyszíne* stb. Amint e példák is mutatják, a szakszargon elemeit expresszivitásuk, érzelmi-értékelő színezetük különbözteti meg a hivatalos szakmai nyelv szavaitól és kifejezéseitől. A katonai zsargon, PENTTINEN találó szavaival élve, „lázadás a gépezet ellen, a hivatalos nyelv paródiája, igazságtevés humorral” (idézi KIS 1997: 255). Ebben a vonatkozásban ez a zsargon közel áll a szlenghez, amelytől használatának erős szakmai korlátozottsága különbözteti meg.

A szakszargonok mellett a zsargon másik nagy csoportját az egyes **társadalmi rétegek** (osztályok, csoportok) jellemző, informális nyelvhasználata alkotja, amely elsősorban a dolgok szemléletének, illetve értékelésének közös vonásait fejezi ki, s ezáltal szintén a csoport belső szolidaritására, összetartozására utal. (Ilyen pl. a *nadrágos (ember)* ’városi ember, úrféle’ a paraszti nyelvhasználatban, a *lány* ’cseléd, pesztonka’ a régebbi városi polgárság zsargonjában, amit a késő-kádári korszakban a *néni* váltott fel, míg a mai újjgazdagoknál a *bébiszitter* van terjedőben; ld. még az *egek* névmási alak becsmérő használatát az egymással szembenálló társadalmi csoportok egymásra történő utalásában stb.) A szakszargonoktól a társadalmi zsargonokat az különbözteti meg, hogy az összetartozás mozzanata előbbieknél a közös foglalkozás vagy tevékenység ismérven, utóbbiaknál az azonos vagy hasonló társadalmi státuszon alapul.

Argón elsősorban az alvilág nyelvét értem, valamint mindazon csoportok nyelvhasználatát, amelyben az együvé tartozás mellett a **titkoság** játszik nagy, sőt többnyire domináns szerepet. Egyes kutatók a különféle argók be nem

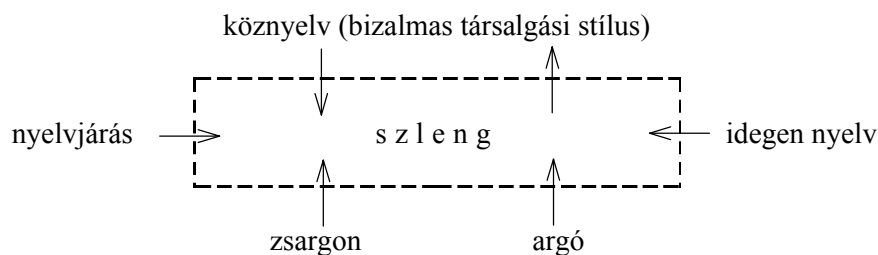
avatottak számára érthetetlen voltát nem annyira a titkosságra való törekvésnek, mint inkább az argót beszélők társadalmi elszigeteltségének (SZABÓ 1997: 162) vagy bizonyos ősi primitivizmus, prelogikus gondolkodás megnyilvánulásának tartják. (LIHACSOV erre vonatkozó nézetét idézi FENYVESI 1997: 206–7.) E feltevéseknek azonban ellentmondanak a tolvajnyelv módosítása, illetve gyarapítása céljából összehívott alvilági konferenciákról szóló (egyébként nehezen ellenőrizhető) híresztelések (vö. KIS 1997: 273). Az argó fő ismervének tehát a kriptoláliát (= titkos beszédet) tekintem, amely természetesen szorosan összefügg az összetartozás mozzanatával. E tekintetben a szovjetunióbeli gulág-táborok foglyainak nyelvhasználata sajátos átmenetet alkotott argó és zsargon között, minthogy benne a köztörvényes börtönlakók szókinccse keveredett a politikai üldözöttekével.

Szleng. A szlenget a zsargonoktól és az argóktól általános elterjedettsége különbözteti meg. Már korábban azt az álláspontot képviseltem, hogy a szleng elterjedettsége sem „függőlegesen”, sem „vízszintesen”, sem pedig nemzedéki eloszlásban nem lokalizálható (PÉTER 1980: 275). Egyes kutatók megkülönböztetik az „általános szlenget” a „speciális szlengektől” (vö. NEKVAPIL 1997: 82; SZABÓ 1997: 163), ám úgy vélem, hogy a mai nemzeti nyelvek nyelvhasználati változatainak konfigurációjáról, belső mozgási tendenciáiról világosabb képet nyerünk, ha a szleng terminust csak az „általános szleng” (general slang, argot commun) értelmében használjuk, „speciális szleng” helyett pedig (a fentebb kifejtettek alapján) zsargonokról, illetve argókról beszélünk.

Felfogásom szerint a szleng alapvető nyelvi jellemzője az *expressz-szivitás*. Expresszivitáson, röviden szólva, a nyelvi eszközöknek a megszokottól szándékoltan eltérő használatát értem. Még rövidebben: az expresszivitás — „másként beszélés”. Szemiotikai szempontból a nyelvi jel jelölő és jelölt oldala közötti rendszerint automatizált viszony aktualizációjaként határozható meg. (Bővebben ld. PÉTER 1991: 40–4.) A szleng expresszivitása mögött a nyelvi standarddal való tudatos vagy kevésbé tudatos szembenállás indítéka áll. Ennek az antinormatív beállítottságnak társadalom-lélektani alapja a politikai-társadalmi-kulturális *nonkonformizmus*. HEERING dán nyelvész szerint a szlengnek „provokatív” funkciója (is) van: igyekszik tekintélyeket és normákat megingatni (idézi: TENDER 1997: 101). E nonkonformista magatartást és annak nyelvi kifejeződését találóan fogalmazta meg MARCUSE nevezetes könyvében, „Az egydimenziós ember”-ben: „...a népnyelv gonoszkodó, kihívó humorról támad a hivatalos és félhivatalos beszédmód ellen. A szleng és a köznyelv ritkán volt ennyire kreatív. Mintha az átlagember (vagy anonim szószólója) beszédében próbálná érvényre juttatni humanitását a fennálló hatalmakkal szemben, mintha a politika szintjén leküzdött elutasítás és lázadás a dolgokat nevükön nevező szókinccsben törne elő...” (MARCUSE 1964/1990:106–7) MARCUSE érdeme az is, hogy rámutatott: az uralkodó társadalmi-politikai réteg

által kialakított „rituális-autoritárius nyelv”, amely ellen a szleng „láza”, nem csak a nyíltan diktatórikus berendezkedésű társadalmakra jellemző. „A rituális-autoritárius nyelv az egész mai világban terjed, demokratikus és nem-demokratikus, tőkés és nem-tőkés országokban egyaránt. Roland Barthes szerint ez a nyelv »minden tekintélyuralmi rendszernek sajátja« — s van-e ma a fejlett ipari civilizáció világában olyan társadalom, amely nem autoritárius rezsim uralma alatt él?” (MARCUSE i. m. 124.) Mindez persze nem jelenti azt, hogy mindenki, aki szlenget beszél, nonkonformista „láza”: A dialektikus fejlődés következtében a szleng expresszivitása és „provokatív” jellege elterjedésével egyenes arányban gyengül, míg végül saját ellentétébe csap át, azaz divattá, konformissá válik. (Hasonlít ez a folyamat ahhoz, amikor gazdag amerikai családok gyermekei a fényűző életvitel elleni tiltakozásképpen a farmerek közt elterjedt, durva vászonból készült kék munkanadrágot kezdték el hordani: a farmeröltözék viszonylag rövid idő alatt az egész világon elterjedt, divattá, „sikké” vált.) Ezzel a folyamattal magyarázható a szleng egyes elemeinek viszonylag gyors „kopása”, a szlengszók többnyire humoros, gunyoros, becsmérlő érzelmi-értékelő jelentéskomponensének elhalványulása, a leggyakrabban használt elnevezések újakkal való felcserélése (ld. pl. a ’pénz’ jelentésű szinonimák viszonylag gyors cserélődését: *guba, peták, dohány, lóvé, ruppó, steksz, suska, zsozso, mani*). Az „amortizálódás” következtében a szleng nem egy esetben érintkezik saját nyelvi ellenpólusával, a k ö z h e l l y e l . Ilyen közhelyes-szlenges hibrid alakulatoknak tekinthetők például egyes szóláshasonlat-sorozatok: *kevés, mint árvaházban a szülői értekezlet / dobostortában a ritmusérzék / Camping sajtban a sátorrúd* stb. vagy *a farok csóválja a kutyát* „archetípusra” visszavezethető *nehogy (már) a banán hámozza a majmot / a befőtt tegye el a nagymamát / a rőzse vigye az anyókat* stb. (A közhelyről egyébként két kitűnő munka áll a magyar olvasók rendelkezésére: HERNÁDI 1973 és 1976.)

Átáramlások. A szleng tápláló forrásai a különféle zsargonok, argók, a nyelvjárások, maga a köznyelv, valamint idegen nyelvek. Ugyanakkor maga a szleng is táplálja a köznyelvet, elsősorban annak bizalmas társalgási stílusát:

(Az ábra szaggatott vonalai a határok átjárhatóságát jelölik.)

A köznyelvből származó szlengelemek viszonylag könnyen felismerhetők, minthogy a szlengbe kerülve különféle jelentésbeli és/vagy formai változásokon mennek át; pl. köznyelvi *lenyúl* (valamiért) — szleng *lenyúl* (valamit) 'eltulajdonít'; népnyelvi-köznyelvi *megbuggyan* 'megerjed, megromlik (főzelék, befőtt stb.)' szleng 'megbolondul'; köznyelvi *lebarnít* 'barnára süt valakit (nap vagy mesterséges napfény)' szleng 'leszid' stb. (A szleng és a familiáris köznyelv kapcsolatáról ld. SIPOS 1988.)

A különféle zsargon- vagy argóelemek elhatárolása a szlengtől nem mindig könnyű feladat. A szleng fő ismérvének ebben a vonatkozásban a széles körű elterjedtség, illetve a konkrét szakmai vagy társadalmi csoport nyelvhasználatához való kötődés elhalványulása, hiánya tekinthető. Például a *főkázik* '(laktanyai körletet, folyosót stb.) felmos' ige egyértelműen a katonai zsargon eleme, jelentését általában csak katonaviselt férfiak ismerik, míg a *szívat* 'valakivel elbánik, kellemetlenkedik' ma már „össznépi” szlengszó, noha feltehetően a katonai zsargonból származik; a 'matematika' jelentésű *gyöktan*, *logosz*, *matemóka* szavak a diákszargon elemei, míg a *matek* már erősen „szlengesedőben” van. A megkülönböztetésnek megbízható ismérve lehet, ha az adott szónak más a jelentése a zsargonban, mint a szlengben. Így például a katonai zsargonban a *balhé* különböző összetételek utótagjaként '(had)gyakorlat' jelentésben használatos, míg a szlengben 'baj'-t, 'rablás'-t, 'veszekedés'-t jelent; a *bőrfejű* jelentése a katonai zsargonban 'újonc', a szlengben 'skinhead'; *vamzer* a katonai zsargonban 'politikai tiszt (a néphadseregben)', a szlengben 'besúgó'; az *oboázik* ige jelentése a katonai szlengben 'pórul jár, megalázó helyzetben van', a szlengben 'orálisan közösül (nő)'; a diákszargonban *cinkel* 'ört állva figyelmeztet a veszélyre', a szlengben 'piszkál, ingerel'; a diákszargonban *fáraó* 'történelemtanár', a szlengben *fáraó gyermeke* 'cigány'.

KÖVECSÉS ZOLTÁN magyar szlengszótára fontos és hézagpótló munka, ám szóanyagában a szleng gyakran keveredik a bizalmas társalgási stílus elemeivel, valamint a szlenghez nem tartozó vulgáris, obszcén kifejezésekkel. Lehet, hogy fenntartásaim szubjektív természetűek, ezért a Magyar értelmező kéziszótár stílusminősítéseivel igyekszem alátámasztani azokat, noha számos esetben e szótár minősítései is kétségeket ébreszthetnek (vö. PUSZTAI 1994: 419). Íme néhány olyan címszó KÖVECSÉS szótárából, amelyek az ÉKsz.-ban *biz* [= a bizalmas, közvetlen, fesztelen hangú társalgásra jellemző, a választékosabb vagy a hivatalos érintkezésben nem használatos] jelzettel vannak ellátva, s amelyeket magam is a köznyelvi szókincs bizalmas társalgási rétegéhez tartozónak vélek: *amerikázik* 'munkát kerül, lazsál', *bagóért* 'olcsón', *begyullad* 'megijed', *belehabarodik* 'szerelmes lesz valakibe', *blőd*, *bütyköl* '(barkácsolva) dolgozik', *cukrosbácsi*, *csencsel*, *csigavér*, *durmol*, *odasóz* (valakinek egyet) 'megüt', *sze-mez* (valakivel), *szuperál*, *vigéc*, *zaci*. Megjegyzendő, hogy e szavak nagy része mellett KÖVECSÉS szótárában is a *biz* [= bizalmas stílusértékű] vagy *ált* [= álta-

lánosan használt vagy ismert] vagy *ált biz* jelzetek állnak, ugyanis a szótár összeállítója jelezni kívánta „az egyes szavakra jellemző informalitásfokozatokat” (KÖVECSES 1998: XXV): „...a legfesztelenebb, leginformálisabb szituációkat igénylő szavak nem kaptak semmiféle jelölést (mivel ezek tekinthetők a legtipikusabb szlengszavaknak), míg a kevésbé fesztelen, informális helyzeteket kívánó szavak *>biz* (a nagyon fesztelen és a bizalmas között), illetve *biz* (bizalmas) stilisztikai címkéket kaptak” (uo.). KÖVECSES tehát érzékeli az elhatárolás nehézségeit, tudatában van a közbülső kategóriák létezésének; azonban minthogy munkáját *s z l e n g s z ó t á r n a k* szánja (és nevezi), a szótárban alkalmazott stílárius jelzetek az olvasóban azt a benyomást keltik, hogy szlengen belül a különbségekre, nem pedig szlengen kívül álló vagy legalábbis átmenni elemekre vonatkoznak. Olyan szavak és kifejezések is találhatók a szótárban, amelyeket az ÉKsz. népnyelvinek minősít (pl. *a hétszázát!*, *anyányi*, *az egész szakramentum*, *dedó*, *szentfazék*, *szurkapiszkal* stb.), Számomra egyértelműen nem a szlenghez tartoznak az ilyen kifejezések, mint *szép összeg* vagy *szép summa*, *fiatal az idő*, *c'est la vie!*, *csókolom!* (köszönés). A szótárban szereplő szólások között is szép számban akadnak olyanok, amelyeknek szleng volta erősen kétségbe vonható, pl. *alulról szagolja az ibolyát*; *azt hiszi, hogy ő találta fel a spanyolviaszt*; *benne hagy a pácban*; *ha cigánygyerekek potyognak is az égből*; *hiszi a piszi*; *hogyan ityeg a fityeg?*; *süket mint az ágyú* stb.

A szleng: stílus vagy szociolektus? Szerintem egyik sem. Többen „ifjúsági nyelvnek” tartják a szlenget, ám nem szükséges szociológiai felmérést végezni ahhoz, hogy e nézet nem helytálló voltáról meggyőződjünk. KÖVECSES óvatosabban jár el, amikor tipikus szlengbeszélőkként említi fiatal és műveletlen férfiak deviáns csoportjait (KÖVECSES 1997: 8–9 és 1998: XX–XXII). Úgy tűnik azonban, hogy ez a meghatározás is korrekcióra szorul.* Milyen alapon rekesztenénk ki például középkorú művelt hölgyeket (tanárokat, orvosokat, jogászokat) a szlenget használók köréből? A neves anglista, SZMIRNYICKIJ megállapítása szerint a szleng éppen azok használatában válik különösen kifejezővé, akik nem tartoznak a szlenget beszélők tipikusnak vélhető csoportjaihoz (SZMIRNYICKIJ 1956: 201). Ami pedig a „deviáns csoportokat” illeti, fentebb már volt szó arról, hogy a szleng nonkonformista magatartást kifejező expresszivitása a szleng elterjedése, nyelvi divattá válása következtében elhalványul vagy el is tűnik egészen. Ezért távolról sem minden szlengbeszélő érdemli ki az „ellenzéki” jelzést.

Ha stílusoknak a társadalmi gyakorlatban kialakult fontosabb közlési szféráknak, illetve tipikus közlési helyzeteknek megfelelő nyelvhasználati változatokat

* Vö. KÖVECSES ugyanott található, pontosabb megfogalmazásával: „A helyzet azonban még bonyolultabb. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a szlenget nemcsak fiatal iskolázatlan deviáns férfiak beszélik, hanem felnőtt-középkorú, iskolázott, nem deviáns férfiak és nők is.” (1997: 9 és 1998: XXIII). (A szerk.)

tartjuk, amelyekre a nyelvi elemek kiválasztásának és egybekapcsolásának, a szövegalkotás módjának funkcionálisan célszerű sajátosságai jellemzőek (vö. PÉTER 1996–97: 152), akkor a szlenget nem tekinthetjük stílusnak, minthogy használatát nem a funkcionális célszerűség, hanem egy bizonyos *a t t i t ü d* motiválja.

KIS TAMÁS a szlenget a stílusárnyalatnál magasabb szintű stilisztikai kategóriának, BAHTYIN terminusával élve, a beszéd egyik műfajának tartja (KIS 1997: 244). Megállapítása első felével egyetérthetünk, második fele azonban pontosításra szorul. BAHTYIN ugyanis ezt írja a beszédműfajokról: „Ha beszélünk, mindig meghatározott beszédműfajokban beszélünk, vagyis összes megnyilatkozásunknak a mélyén jelen vannak bizonyos szilárd, tipikus *szervezeti formák*, (...) amelyek egyszer egészen sablonosak és szabályszerűek, másszor hajlékonyabbak, plasztikusabbak, tágabb teret engednek az alkotó kedvnek...” (BAHTYIN 1986: 386–7) A mindennapi életben leginkább elterjedt beszédműfajok között említi az üdvözlési, gratulációs, búcsúzási, jókívánságot kifejező formákat, a másik egészsége, hogyléte felőli érdeklődéseket stb. (BAHTYIN 1986: 388). A bahtyini beszédműfaj fogalma tehát a szövegтанból ismert szövegfajták (Textsorten) fogalmához áll közel és, lévén elsősorban szerkezeti forma, nem alkalmazható a szlengre.

De ha nem szociolektus, nem stílus és nem beszédműfaj, akkor végül is mi a szleng? Megvallom, e kérdésre ez idő szerint nem tudok határozott választ adni, s ennek okát (a magamé mellett) a stilisztikának abban a fogyatékoságában látom, hogy még nem képes a nyelvhasználat varianciáját a maga teljes és több dimenziós gazdagságában meghatározni, illetve osztályozni. Ezért — a „...wo Begriffe fehlen, da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein” goethei-mefisztói bölcsességére hagyatkozva — beérem azzal, hogy a szlenget sajátos *b e - s z é d m ó d n a k* tekintem. Beszédmódnak eszerint a nyelv használatának olyan változatát nevezhetjük, amelynek sajátosságát nem a közlésnek a közlési helyzethez történő funkcionális megfeleltetése, sem pedig a beszélőnek valamely társadalmi csoporthoz való tartozása, hanem a beszélő meghatározott *a t t i t ü d j e*, beállítottsága határozza meg.

Obszcén-e a szleng? A szleng eredendő nonkonformizmusa szemben áll az uralkodó politikai-társadalmi réteg csaknem mindenkori prűdériájával, s ez nem csak az autoritárius berendezkedésű társadalmakra jellemző. A szleng nem ismeri el a kodifikált nyelvi standard tabuit, hanem néven nevezi a dolgokat részben nonkonformizmusa, részben a kifejezés expresszivitásának erősítése okán, vagyis funkcionális szempontból indokoltan. Jó példa erre a nevezetes *mot de Cambronne* Victor Hugo „Nyomorultak”-jában: a waterlooi ütközet végén egy Cambronne nevű, egyébként jelentéktelen francia tiszt a „*Merde!*” (‘Szart!’) szóval utasította vissza az angolok megadási felszólítását; Hugo megjegyzi, hogy e tiszt bátorsága „a legmegvetettebb szót a legragyogóbbá avatta” (idézi

KEMÉNY 1998: 291). Petőfit sem minősítjük obszcénnek, amiért 1848 májusában így írt „Mit nem beszél az a német...” kezdetű versében: *Foglalod a kurvanyádat, De nem ám a mi hazánkat!...*) A szlenggel szemben az obszcén (trágár, vulgáris) beszédmód funkciótlanul és mértéktelenül használja a tabuszavakat, amelyek ilyenkor csupán a beszélő faragatlanságát és/vagy durvalelkűségét fejezik ki. A szleng azért sem tekinthető obszcénnek, mert a szexuális élettel kapcsolatos tabu-fogalmakat jelölő gazdag szinonima-sorai számos humorosan eufemisztikus, illetve metaforikus megnevezést tartalmaznak, márpedig humor és obszcenitás köztudottan nem férnek meg egymással. Találón írja CZIGÁNY LÓRÁNT: „Az obszcenitást különben is mindig megtorpedózza a humor; ha egy humoros vagy ironikus hangvételű munkában obszcénnek tartott szavakat emleget a szerző, mindig kiderül, hogy az obszcenitást teljesen feloldja a humor, elolvad, eltűnik, kámforrá válik” (CZIGÁNY 1997: 46).

Nyelvi univerzálé-e a szleng? A kérdésre kérdéssel válaszolok: vajon elegendő empirikus (nem kis részben történeti) anyag áll-e rendelkezésünkre a válaszadáshoz? Egyfelől tény, hogy a szleng kialakulásához „léteznie kell egy társadalmilag elfogadott standard nyelvi változatnak” (KÖVECSÉS 1997: 9), vagyis kodifikált köznyelvnek, illetve KIS TAMÁS pontosító szóhasználatával, bázisnyelvnek (KIS 1997:242), hiszen az antinormatív beállítottságú, „másként mondó” beszédmódnak csupán egy kodifikált presztízsváltozat lehet a *raison d’être*-je. Az is tény, hogy a szleng kialakulását a városi, sőt nagyvárosi életforma segíti leginkább; ez is amellet szól, hogy a szleng a nyelvhasználat történeti kategóriája. Másfelől viszont az a körülmény, hogy hagyományörzés és újítás, szabályszerűség és „rendhagyás”, automatizáltság és aktualizáció a nyelv életét alapjában meghatározó antinómiák, legalábbis a „szlengesedés” univerzális tendenciájára utalnak. PARTRIDGE a szlenget ugyanolyan régi jelenségnek tartja, mint a költői nyelvet, minthogy „a nyelvi játék és a spontán önkifejezés az emberekre jellemző ősi vonás” (idézi: TENDER 1997: 93).

Szleng és költői nyelvhasználat. Húsz évvel ezelőtt írt azonos című dolgozatomban a kettő működésének, nyelvi mechanizmusainak és eszközeinek hasonlóságát vizsgáltam. Örülök, hogy a kulturológus JELISZTRATOV tölem függetlenül hasonló megállapításra jutott: „Mind a delphoi jós, mind az alkimista, akárcsak a költő, a bérkocsis vagy a csavargó, elvben ugyanazokat a poétikai eljárásokat használja, csak éppen más-más céllal” (JELISZTRATOV 1998: 38). Nem tagadva a korábban állítottakat, most a kétféle nyelvhasználat különbségére kívánok röviden utalni. A (jó) szlengnek, akárcsak a (jó) költészetnek alapvető nyelvi sajátossága az expresszivitás, a „másként mondás”. Expresszivitásuk jellege azonban eltérő: a szlenget *hiperszinonimitás* jellemzi, a költői nyelvet pedig *hiperszemantizáció*. A szleng újra nevezi a dolgokat, szinonimákat hoz létre, amelyek szignifikatív jelentésükben nem (vagy alig), csupán konnotációjukban különböznek a bázisnyelv alapszavától. A szleng

szavai „alternatív nyelvi elemek” (vö. TENDER 1997: 97). Ezzel szemben a költői nyelv nem egyszerűen újrannevezi a dolgokat, hanem új jelentésekhez hoz létre, megnevezi az eddig meg nem nevezettet, kimondja azt, ami a köznyelvben „kimondhatatlan”; e jelentésalkotásnak fő eszköze a hiperszeman-tizáció, amelynek során a költői szöveg minden eleme (beleértve a hangzást, a mondatszerkezetet és más grammatikai kategóriákat is) „jelentéssé” válik (vö. PÉTER 1996: 377).

Szleng és kultúra. Szlengkutatásunk debreceni műhelye „Szleng és kultúra” címmel megjelentette VLAGYIMIR JELISZTRATOV monografikus jellegű terjedelmes tanulmányának magyar fordítását; a munka eredetileg bevezetőnek készült a moszkvai szlengnek a szerző által összeállított szótárához. Ez a mű új oldalról közelíti meg a szlenget, új gondolatokat és távlatokat visz a szlengkutatásba annak ellenére, hogy a szerző által képviselt szleng-felfogás túlméretezettnek, „parttalannak”, s ezért nyelvészeti szempontból nehezen kezelhetőnek tűnik. JELISZTRATOV szerint a szlengnek (megjegyzendő, hogy az eredeti szövegben a szerző az orosz hagyománynak megfelelően mindenütt az *apzo* terminust használja) „ezernyi, tízezernyi és százezernyi változata létezik, s ezeknek egymás között sem időben, sem térben, de a társadalmi hierarchián belül sincsenek világos, kijelölhető határai” (15; az e munkára történő hivatkozásoknál a továbbiakban csak az oldalszámot jelölöm — P. M.)

A szerző a szlenget „a különböző konkrét, térben és időben variálódva létező »nyelvek« (zsargonok, szlengek, szociolektusok stb.) invariánsának” tekinti, megjegyezve, hogy az „invariáns és annak konkrét realizációi közötti viszony a nyelv és a beszéd, a fonéma és a beszédhang viszonyára emlékeztet” (16). Ez a felfogás nyelvészeti szempontból erősen kifogásolható, ám a szerző nem is kívánja érvényesíteni a nyelvészeti szempontot, minthogy a szlenget „mint a kultúra visszatükröződésére szolgáló poétikai eszközök rendszerét, vagyis mint a kultúra jelenségét” vizsgálja (8). Ezért felfogása szerint a szleng kutatását „ki kell emelni a szociolingvisztika keretei közül, ki kell vinni a nyelvkulturológia és a nyelvfilozófia szélesebb és termékenyebb mezejére” (143). JELISZTRATOV a nyelvet a mindenkori társadalomban jelen lévő ellenkultúra nyelvi („poétikai”) kifejeződésének tekinti, amely szoros kapcsolatban áll a városi kultúra egyéb szemiotikai alrendszerével, a falfirkákkal, különböző informális csoportok öltözködésével, az avantgárd művészetekkel stb. (145). Másutt a szlenget „az eljövendő kultúra pizkozatá”-nak nevezi (143).

Mindamellet ez a — nyelvész számára elnagyoltnak és némiképp spekulatív-nak tűnő — koncepció olyan gondolatokat tartalmaz, amelyek termékenyítő hatással lehetnek a nyelvészeti pragmatikára. Így például a szerző nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy a nyelv nemcsak az emberek közötti kontaktust, hanem az elklönülést is szolgálja. A szleng elkülönítő funkciójának, a „hermetikus komplexumnak” három szintjét, illetve egymást követő fázisát kü-

lönbözteti meg: a „logoszelvű hermetikát”, amely bizonyos arisztokratikus közösséget, kasztjellegűt, kiválasztottságtudatot feltételez; az ennek lazulásával kialakuló, alacsonyabb szintű, professzionális zsargonokra jellemző „szakmai hermetikát”, és végül a családi vagy baráti körön belül érvényesülő „spontán vagy rekreatív, játékos hermetikát”. Megfelelő empirikus vizsgálatokkal alátámasztva ez a konstrukció magyarázattal szolgálhat például arra, hogy a társadalomtudományok nyelvhasználata miért válik napjainkban egyre inkább ezoterikusává. E tendencia feltehetően e tudományágak tekintélyét, művelőik kiválasztottságtudatát kívánja erősíteni egy olyan időszakban, amelyben társadalmi presztízsük nagy mértékben süllyed.

JELISZTRATOV felfogásában a hermetikus komplexum előbb-utóbb meggyöngyösül, nyitottabbá válik, „plebejizálódik” és helyet ad a „cinikus komplexumnak”. (A *cinikus* szó itt nem mai jelentésében, hanem a görög *künikoszok* filozófiájának megfelelő értelemben értendő.) A cinikus komplexum „az átmeneti korok, a labilis és zavaros idők spontán, tömeges érzelmeit és gondolatait fejezi ki” (51). „A cinizmus poétikájának tengelyében az összeegyeztethetetlen összeegyeztetésének, a fenn és a lenn felcserélésének, a nyelv »normátlanításának«, vagyis leértékelésének, barbarizálásának szándéka áll” (54).

A cinikus komplexumot követő stádiumban a szleng kikerül az utcára a tömegek közé, teljesen nyitott rendszerré válik és feloldódik a nyers stílusú társalgási nyelvben. JELISZTRATOV ezt a stádiumot „rabelais-i komplexumnak” nevezi, s koncepciója itt BAHTYIN karnevál-elméletével érintkezik.¹ „A karnevál fő hőse a lealacsonyító és felemelő, gyilkos és újjászülő nevetés” (70). „A karneváli, rabelais-i szleng telítve van ún. altesti képekkel (fallosz, fenék, has), a lakoma, a részegeskedés, a konyha, a fiziológiai funkciók (széklet, vizelet) képeivel” (70). Mai szépirodalmunkat és publicisztikánkat olvasva úgy tűnik, hogy valahol a cinikus és a rabelais-i komplexum közötti átmeneti időszakban élünk...

Talán még ez a nagyon vázlatos ismertetés is meggyőzhet arról, hogy JELISZTRATOV nagyívű koncepciója értékes szempontokkal szolgálhat egy új nyelvészeti diszciplína, a történeti pragmatika lehetséges tárgykörének körvonalazásához.

Miért kell a nyelvésznek foglalkoznia a szlenggel? Noha e kérdés szerencsére egyre ritkábban hangzik el, úgy gondolom, nem árt ismételtlen leszögezni álláspontunkat. Nos, a nyelvésznek foglalkoznia kell a szlenggel: 1. a *nihil linguistici alienum puto* (= semmi sem érdektelen számomra, ami a nyelvvel kapcsolatos) jakobsoni elve alapján; 2. minthogy az utóbbi évtizedekben világszerte

¹ BAHTYIN elméletét „François Rabelais művészete és a középkor és reneszánsz népi kultúrája” c. művében fejtette ki (Magyarul Könczöl Csaba fordításában: Budapest 1982.). Egyébként a magyarul olvasók számára kitűnő áttekintést ad SZILÁRD LÉNA munkája: A karneválemélet Vjacseszlav Ivanovtól Mihail Bahtyinig. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.

nagy mértékben elterjedt a szleng használata, mégpedig nemcsak a mindennapi beszédben, hanem a sajtóban, tévében, moziban, színházban, szépirodalomban is; 3. minthogy a szlengben az egész nyelv változása szempontjából is releváns jelenségek mutatkoznak. „Az anomáliák — és elsősorban a szleng — vizsgálata sok mindenre választ adhat a nyelvfejlődés mechanizmusát illetően” (JELISZTRATOV 1998: 144) Igen tanulságosak például JELISZTRATOV megfigyelései a szleng egyes olyan jelenségeiről, amelyek csírájukban a köznyelvben is jelentkeznek: a hangsúlyozás jambikus modelljének, illetve a véghangsúlyos főnévragozásnak terjedéséről, a szócsonkításról (*нарк* ’kábitószert-fogyasztó’, *напряз* ’feszült helyzet’: 125), a nyelvtani nemekhez tartozás bizonytalanná válásáról (*жухало* vagy *жухала* ’csaló’: 119) stb. A kodifikált köznyelv kutatója számára is számos tanulsággal szolgálhat KIS TAMÁS áttekintése a magyar katonai zsargon szóalkotási módjairól (KIS 1992: 361–75) vagy SZABÓ DÁVID áttekintése a francia argó jellemző szemantikai jelenségeiről (SZABÓ 1997: 172–4).

Szleng és nyelvművelés. Reményem szerint az eddig mondottakból kitűnik, hogy a szlenget nem tekinthetjük valamiféle „nyelvi gyomnak”, amelyet válogatás nélkül irtani kell. („Gyomok”, azaz haszontalan, funkciótlan jelenségek természetesen a szlengben is fellelhetők, akárcsak az „emelkedettebb” nyelvhasználati változatokban.) Kétségtelenül vannak időszakok, amikor a szleng mintegy „kilép a medréből” és a mindennapi bizalmas társalgáson kívül más nyelvhasználati szférákba is behatol. A szlengnek ez a „kiáradása” a nagy társadalmi-politikai változások időszakaira jellemző, amikor a régi rend normái megrendülnek, értékrendje válságba vagy éppen csődbe jut, az új értékek és normák viszont még nem erősödtek meg vagy ki sem alakultak. Ám a szlengnek ez a — napjainkban is észlelhető — előretörése sem tekinthető minden megnyilvánulásában negatív jelenségnek. A szleng mint leginkább „földközeli” nyelv (JELISZTRATOV 1998: 145) szemben áll a tudomány ezoterikus és a politika szemantikai félhomályt kedvelő nyelvével, nevükön nevezi a dolgokat s ezzel elősegíti a tömegek, a „be nem avatottak” tisztánlátását.

Ami az egyes nemzedékek (főként a fiatalok) nyelvi nevelésének legfontosabb eszközeit és módjait illeti, ezekről sok fontos és máig időszerű ajánlás halmozódott fel nagy múltú és gazdag nyelvművelő irodalmunkban. (Ld. pl. az egyik legutóbbi, igen tartalmas összefoglalást: FÁBIÁN–LŐRINCZE 1991.) Itt most csupán azt kívánom hangsúlyozni, hogy a szleng n e m azonos a durva, trágár beszéddel. Az obszcén szavak burjánzó és funkciótlan használata, a gyakori káromkodás és szitkozódás a durvaságnak és faragatlanságnak, gyűlölködésnek és agresszivitásnak nyelvi vetülete. Ezért a trágár beszéd elleni küzdelemben nem a „kanapé-módszert” kell alkalmazni. (Az ismert anekdota szerint a felszarvazott férj elkeseredésében a kanapét tette ki az utcára...) A kulturált nyelvhasználatra való nevelés leghatékonyabb módja a kulturált életszemléletre és kulturált életvitelre való nevelés. Ez pedig már nem a nyelvművelők és ma-

gyartanárok reszortfeladata, ehhez az egész társadalom törekvésére és cselekvő példamutatására van szükség.

Irodalom

- ANDRÁS T. LÁSZLÓ–KÖVECSES ZOLTÁN (1989): *Magyar–angol szlengszótár*. Budapest.
- ANDRÁS T. LÁSZLÓ–KÖVECSES ZOLTÁN (1991): *Angol–magyar szlengszótár*. Budapest.
- BAHTYIN, MIHAIL MIHAILOVICS (1986 [1952–53, 1978]): A beszéd műfajai. In: БАХТИН, М. М.: *A beszéd és a valóság*. Fordította Könczöl Csaba. Budapest, Gondolat. | Az eredeti munkát (Проблемы речевых жанров) a szerző 1952–53-ban írta, egyes részleteit először a Литературная учеба c. folyóirat publikálta 1978-ban.
- BELICS et al. (1961): Я. БЕЛИЧ–Б. ГАВРАНЕК–А. ЕДЛИЧКА–Ф. ТРАВНИЧЕК: К вопросу об «обычно-разговорном» чешском языке и его отношении к литературному чешскому языку [A cseh mindennapi társalgási nyelv és a cseh irodalmi nyelvhez való viszonya kérdéséhez]. *Вопросы языкознания*, 1961/1: 44–51.
- CZIGÁNY LÓRÁNT (1997): *Pajzán Toldi. (A szexuális őserő eposza)*. Budapest, Kortárs Kiadó.
- DANEŠ, F. (1966): The relation of centre and periphery as a language universal [A centrum és a periféria viszonya mint nyelvi univerzálé]. *Travaux linguistiques de Prague* 2.
- DÁNIEL ÁGNES (1982): Szaknyelv vagy szakmai nyelvhasználat? Szakszöveg vagy szaktudományos szöveg? *Magyar Nyelvőr*, 106: 337–42.
- FÁBIÁN PÁL–LÖRINCZE LAJOS (1991): *Nyelvművelés. Mai magyar nyelvi gyakorlatok IV.* Budapest, Tankönyvkiadó.
- FENYVESI ISTVÁN (1997): Az orosz szleng és kutatása. In: *SzlÚt*. 185–236.
- GRAY, BENNISON (1969): *Style. The Problem and Its Solution* [A stílus. A probléma és megoldása]. The Hague–Paris, Mouton.
- HERNÁDI MIKLÓS (1973): *A közhely természetrajza*. Budapest, Gondolat.
- HERNÁDI MIKLÓS (1976): *Közhelyszótár*. Budapest, Gondolat.
- HOFFMANN OTTÓ (1996): *Mini-tini-szótár. (A mai magyar diáknyelv szinonimaszótára)*. Pécs.
- JELISZTRATOV, VLAGYIMIR (1998): *Szleng és kultúra*. Fordította Fenyvesi István. Kosuth Egyetemi Kiadó. Debrecen. | Az eredeti (Арго и культура) 1994-ben, illetve 1995-ben jelent meg Moszkvában.
- KARDOS TAMÁS–SZÜTS LÁSZLÓ (1995): *Diáksóder*. Budapest.
- KEMÉNY GÁBOR (1998): Szövegstílus és konnotáció. In: *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Szerk. ZOLTÁN ANDRÁS et al. Budapest, 289–93.
- KIS TAMÁS (1992): *Bakaduma*. Budapest.
- KIS TAMÁS (1996): *A magyar szlengkutatás bibliográfiája*. Debrecen.
- KIS TAMÁS (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: *SzlÚt*. 237–96.
- KÖVECSES ZOLTÁN (1997): Az amerikai szleng. In: *SzlÚt*. 7–39.

- KÖVECSES ZOLTÁN (1998): *Magyar szlengszótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MARCUSE, HERBERT (1964/1990): *Az egydimenziós ember*. Fordította Józsa Péter. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. | Az eredeti: *One-Dimensional Man*. Routledge and Kegan Paul Ltd.
- MATIJEVICS LAJOS (1979): *Az utca nyelve*. Újvidék. Fórum Könyvkiadó.
- NEKVAPIL, JIŘÍ (1997): A szleng vizsgálatának kommunikatív módszeréről. In: *SzlÚt*. 81–9.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO (1997): A finn szlengkutatás. In: *SzlÚt*. 121–58.
- PÉTER MIHÁLY (1980): Szleng és költői nyelvhasználat. *Magyar Nyelvőr*. 104: 273–81. (Ld. kötetünk 11–20. lapján.)
- PÉTER MIHÁLY (1984): Érzelemkifejezés, stílusérték és expresszivitás a nyelvben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XV. Budapest. 219–35.
- PÉTER MIHÁLY (1991): *A nyelvi érzelemkifejezés eszközei és módjai*. Budapest.
- PÉTER MIHÁLY (1996): Stílusok és stilisztikák. *Magyar Nyelvőr*, 120: 375–9.
- PÉTER MIHÁLY (1996–97): Szükség van-e stilisztikára? *Nyelvtudományi Közlemények*, 95: 149–55.
- PUSZTAI FERENC (1994): Leíró lexikográfiánk változó és változatlan feladatai. *Magyar Nyelv*, 90: 413–21.
- SCSERBA, L. V. (1974 [1945]) = Л. В. ЩЕРБА: Очередные проблемы языковедения [A nyelvtudomány időszerű problémái]. In: УО: *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград. | Első megjelenése: Известия АН СССР, ОЛЯ, 1945, т. 4, вып. 5).
- SIPOS PÁL (1988): Ifjúsági nyelv — familiáris köznyelv. In: *A magyar nyelv rétegeződése*. Szerk. KISS JENŐ és SZÜTS LÁSZLÓ. Budapest, Akadémiai Kiadó. 867–74.
- SZMIRNYICKIJ (1956) = А. И. СМЕРНИЦКИЙ: *Лексикология английского языка* [Az angol nyelv lexikológiája]. Москва.
- SZABÓ DÁVID (1997): A francia argó. In: *SzlÚt*. 159–83.
- SzlÚt. (1997): *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- TENDER, TÖNU (1997): Az észt szleng és kutatása. In: *SzlÚt*. 91–119.
- ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY (1996): *A régi Budapest a fattyúnyelvben*. Budapest.

“Twenty years later”

Former and recent thoughts about slang

The title of the paper refers to the author’s 1980 article “Slang and poetic language”, which made the first attempt to recommend ‘slang’ as a linguistic term in Hungarian scholarly usage. The present paper addresses theoretical issues in connection with slang.

The difficulty of defining slang is due partly to its dynamic and ephemeral nature and partly to the fact that it occupies different positions in the systems of language use of different national speech communities, and this affects the function and content of slang as well.

It is necessary to clearly separate the notions of ‘jargon’, ‘argot’, and ‘slang’. The essence of **jargons** is that they are sociolects and can be of two different kinds: 1. the *s p e c i a l i z e d l a n g u a g e u s e* (especially vocabulary) of occupational groups or other groups united by a common activity, which serves as a nonofficial form of communication within the given group and expresses in-group membership (of being an accepted or “initiated” member of the group); and 2. the *i n f o r m a l l a n g u a g e u s e* of various social groups and classes which expresses a unified outlook and judgment. The most important characteristic of **argot** is its attempt to make speech secret (cryptolalia), which is a feature of the language use of the underworld and other socially marginal groups. **Slang** is different from jargon and argot primarily in its widespread use in the given speech community. Its most important characteristics are its expressiveness and high level of synonymy, that is, a consciously different use of linguistic means, motivated usually by a certain social and cultural non-conformity. Slang is not a sociolect and not a style but a way of speaking defined by the attitude of its user. Slang is to the point, but it isn’t obscene. Slang receives elements from jargons and argot as well, and, in turn, provides new elements to colloquial usage and informal style.

At present there is not enough evidence available to decide whether slang is a linguistic universal or not. But in any case, such opposing language preserving tendencies as preservation of linguistic traditions and innovation, the automatization and actualization of language use point to the general and potential tendency of the development of slang.

A general characteristic of a period of social and political changes is that slang overcomes its boundaries and sweeps over into spheres of language use other than everyday colloquial conversational language. This is not necessarily a negative phenomenon, especially that slang “retreats” to inside its boundaries as soon as the new social and cultural order of values is strengthened.

Mi a szociolektus és mi a szleng?

1. A szleng, a szaknyelvek és az argó együttes megnevezésére több összefoglaló kifejezés volt használatos a szlovák (és a cseh) nyelvészetben. KELLNER (1954) és FILIPEC (1961) a *rétegnyelvek*, illetve a *társadalmi nyelvjárások* [*vrstvové (spoločenské) nárečia*]* műszót részesítették előnyben, KOUDELA (1960) a *szociális (speciális) stílusok* [*sociálne (špeciálne) štýly*] terminust hangsúlyozta, DVONČ (1957) és JÓNA (1955) a *zsargon* (*žargón*) műszót ajánlották, KRIŠTOF (1974) a *csoportnyelvi eszközök* vagy *csoportnyelvek* (*skupinové jazykové prostriedky*, illetve *skupinové jazyky*) műszó bevezetését javasolta, PAULINY (1946), ŠTOLC (1967), ONDRUS (1977a) és mások pedig a *szociális nyelvjárások* (*sociálne nárečia*) terminust használták.

A szleng, a szaknyelvek és az argó átfogó megnevezésére a *szociolektus* (*szociolekt*) műszó látszik a legmegfelelőbbnek. A nyelvészetben ez a fogalom még nincs szilárdan elhatárolva (BAUCH 1980), a szociolektusokat azonban gyakran definiálják társadalmi-gazdasági csoportosulásokra, pl. osztályokra, rétegekre, illetve különféle csoportokra jellemző nyelvváltozatokként (HELBIG 1991). Ez a terminus már HORECKÝnál (1988) és KAMIŠNál (1989) is megtalálható. Használata mellett a következők szólnak:

1. világosan elkülönül a földrajzi dialektusoktól a szociolektusok–dialektusok vonalán,

2. előtagja, a *szocio*-, határozottan jelzi a társadalmi szerkezethez való kapcsolódását,

3. használhatóságával kapcsolatban nem voltak a múltban viták.

A szlovák nyelvtudományban nincs válasz arra a kérdésre, hogy a szociolektusok strukturált vagy strukturálatlan alakulatok-e. A nyelvészek nagyobb része a szociolektusokat a szókészleten belül értelmezte (PAULINY 1946; DVONČ 1957 és mások). Az utóbbi két évtizedben azonban felbukkant az a nézet, mely szerint a szociolektusok (különösen a szleng) fokozatosan megformálódnak a szókészleten kívül a többi síkon is. Így például a hangtanban tipikus fonémacsoportosulások, jellemző hanglejtés jelentkezése, az asszimiláció elmaradása; az alaktanban a szóalakok torzulása; a mondatban a törlések és az egytagú mondatok különféle típusai, sajátos, kötőszó nélküli mondatok, bizonyos szó szerkezet-típusok feltűnése (KRIŠTOF 1963, 1974; KLIMEŠ 1978; KOČIŠ 1982a, 1982b;

* Szó szerint: réteg- (társadalmi) nyelvjárások. (*A ford.*)

BOSÁK 1987b, 1996). Ezzel a felfogással mi is egyetértünk. Eddigi munkáinkban (lásd az irodalomjegyzékben) azonban a szociolektusoknak csak a lexikális jellemzőivel, ti. a szociolektusok szavaival (az ún. szociolektizmusokkal) foglalkoztunk, ezért beszélünk a továbbiakban professzionalizmusokról, szlengizmusokról és argotizmusokról (azaz szaknyelvi, szleng- és argószavakról, illetve kifejezésekről).

2. A szociolektusokon belül a titkosság szempontjából két csoportot különböztetünk meg: az egyikbe a szleng és a szaknyelvek tartoznak, a másikba az argót soroljuk. Elhatárolásukban egy a döntő: az információeltitkolás szándéka (BEČKA 1989, KUDRJAVCEVOVÁ–ODALOŠ 1991).

A szlengizmusok és a professzionalizmusok célja nem az információk eltitkolása, bár olykor az ilyen típusú szavak sem ismertek általánosan. Ez azonban nem az információ eltitkolásának szándéka miatt van így, hanem az érintett kommunikációs közeg csekélyebb ismeretéből következik. Ezzel szemben az argó célja úgy közölni az információt, hogy azt csak a beavatottak értsék.

Bár a szociolektusok két csoportját a titkosság szándéka alapján elhatárolhatjuk egymástól, mégis folyamatos közöttük az átmenet. Például BEČKA (1989) említi, hogy a szlengben használatos megnevezések argotikus szerepet játszanak. Ebben az esetben a titkosság szándéka a környezet speciális mivolta által kiváltott csekélyebb érthetőség révén érvényesül. De fordítva is igaz: amennyiben a szlengizmusok és a professzionalizmusok negatív funkcióra tesznek szert, és céljukká személyes előnyök illegitim módon történő biztosítása válik, megszűnnek szlengizmusok és professzionalizmusok lenni: átveszik az argó szerepét (ODALOŠ 1990).

Eddig a szlengizmusok és a professzionalizmusok jellemzésekor inkább eltéréseikre helyeztük a hangsúlyt. Szót kell azonban ejtenünk a két csoport közös vonásaikról is.

Közös vonásuk szerintünk, hogy bizonyos speciális területeken (pl. szakmák stb.) végzett tevékenységhez kötődnek. Ezért a szlengizmusokat és a professzionalizmusokat azon lexikális egységek változatainak tekintjük, amelyek a hivatásszerűen vagy a kedvtelésből művelt szakmai vagy más tevékenység során használatosak.

A szlengizmusok és a professzionalizmusok között azonban funkcionális és strukturális különbségek vannak a megnevezés motiváltsága tekintetében, valamint stilisztikai, kommunikációs és nominációs szempontból (ONDRUS 1972; FINDRA 1980; KLINCKOVÁ 1988, 1990; BOSÁK 1992).

A szlengizmusok egyfajta aktualizációs szándék eredményeként jelentkeznek a kommunikációban. A szlengizmusok aktualizációs szerepével szorosan összefügg változatosságuk és nagyfokú expresszivitásuk. Ez utóbbi megnyilvánulásképpen a szlengizmusok nem normatívak, s gyakran szerkezeti szempontból is

kirívóak. A szlengizmusok főként metaforikus jelentésátvitellel, univerbizációval* és csonkítással keletkeznek.

A professzionalizmusok a kommunikáció gazdaságosságára való törekvés eredményeként jönnek létre. Ezzel függ össze ún. „egyszavúságuk” (többtagú kifejezésekből univerbizációval egytagú alakok jönnek létre), nyelvi szilárdságuk, valamint csekély expresszivitásuk. A professzionalizmusok a gyakori használat következtében saját kommunikációs közegükben érzelmileg semlegesek, illetve stílusértékük eltolódhat egyfelől a beszélnyelvi („bizalmas”) jelleg felé, másfelől az irodalmi nyelvi lexika, ti. a teljes stilisztikai jelöletlenség felé. A professzionalizmusok főként univerbizációval, szócsonkítással, esetleg képzéssel, illetve metonímiás jelentésátvitellel születnek.

3. A szociolektusok másik csoportjába az argó tartozik. Különbséget teszünk az argó tágabb és szűkebb értelmezése között. A szó tágabb értelmében vett argót olyan csoportok használják, amelyek nem állnak szemben a társadalommal. A szűkebb értelemben vett argó a társadalomellenes beállítottságú csoportokban él (ODALOŠ 1993b).

A tágabb értelemben vett argó részének tekintjük a szókészleti egységeknek minden olyan együttesét, amelyek a titkosság szándékával használatosak. Ide soroljuk a vándoriparosok, a házaló vagy éppen a piaci árusok, valamint a gyermekek által használt argót.

A vándoriparosok, a házról házra járó, illetve a piacozó árusok által használt argót a titkos beszéd történeti változatának tekintjük. Alapvetően diakrón kategóriaként értelmezhetjük, amely napjainkban gyakorlatilag megszűntnek tekinthető. Az argónak ez a fajtája azért alakulhatott ki, mert teljesült létezésének mindkét feltétele: létezett a vagyontalan embereknek egy olyan rétege, amely különféle termékek eladásával és különböző szerszámok javításával kereste kenyerét, valamint létezett egy soknyelvű, nagy kiterjedésű államalakulat (mint amilyen az Osztrák-Magyar Monarchia volt), illetve a közelben volt egy másik, a hazaitól eltérő nyelvű államalakulat (mint amilyen Oroszország volt), ahol ezek az emberek vándorolhattak és kereskedhettek (ODALOŠ 1990). A vándoriparosok, valamint a házaló és piaci árusok titkosnyelvét általánosságban olyan sajátos szókészleti elemek együttesének tekinthetjük, amelyet ezek a kisiparosok a hazai vagy idegen környezet kíváncsimainak megfelelően módosítva használtak a bizalmas nyelvi érintkezésben, valamint azért is, hogy mondanivalójukat eltitkolják a be nem avatottak előtt. Szlovákiából a kisiparosok (kiszucai drótosok) és

* Az univerbizáció folyamán két- vagy esetleg többtagú állandósult szókapcsolatokból egyszavas megnevezések jönnek létre, különösen a mindennapi beszélt nyelvben. A magyar irodalomban az ezzel analóg jelenséget tapadásnak vagy ráértésnek nevezzük, vö. *tokaji bor* > *tokaji, fekete kávé* > *fekete*. A szlovákban azonban a törölt szó „nyomaként” a megmaradt lexéma sok esetben képzőt kap, pl. *nákladné auto* ’teherautó’ > *náklad’ák* ’teherautó’ (beszélnyelvi forma), *vodičský preukaz* ’gépjárművezetői jogosítvány’ > *vodičák* ’jogsi’. (A ford.)

az árusok (árvai gyolcsárusok, turóci sáfrányosok és a Garam menti kötélverők) argóját ismerjük.

A gyermekargót JAGIĆ (1895), BREDLER (1914), VINOGRADOV (1926), GRABIAS (1974) és mások is említik. A szlovákiai gyermekargót társadalmi, funkcionális és strukturális szempontból ONDRUS (1977a) vizsgálta. Társadalmi szempontból a szerző kiemeli, hogy a titkos beszédet szóbeli formában 8–14 éves általános iskolások használják. Funkció tekintetében a családdal és az iskolával kapcsolatos információk eltitkolását tartja alaptörekvésnek. Strukturális vonatkozásban a gyermekargó alapja a nyelvjárás, a városi beszéd vagy az irodalmi nyelv. A gyermekek nem hoznak létre új szóalakokat, hanem a meglévőket módosítják megbeszélt szabályok alapján ún. szótagkód* segítségével.

Szűkebb értelemben csupán a társadalomellenes, illetve törvényszegő csoportok konspiratív jellegű szókinsét tekintjük argónak; ilyen pl. az antiszociális, közösségellenes egyének argója.

A közösségellenes személyek argóját alkotó szókinsnek a törvényt, illetve a társadalmi vagy erkölcsi normákat tudatosan áthágó egyének számára van elsődleges jelentősége, akik azon vannak, hogy ily módon anyagi (végeredményben többnyire pénzbeli) vagy más személyes előnyhöz jussanak. Ezért titkol el az ilyen csoport tényeket azok elől, akik nem hordozói az argónak, hiszen ezeknek az információknak az elárulása, illetve közismertté válása kedvezőtlen vagy nemkívánatos következményekkel járna számukra.

Az argót használó antiszociális személyek következő csoportjait különböztethetjük meg: *a)* tolvajok, viszonteladók, csempészek, *b)* kábítószerélvezők, *c)* egyéb antiszociális csoportok, *d)* fegyencek. Az antiszociális csoportok argóját tehát 1. a fegyintézeteken kívüli *a)*, *b)*, *c)* csoportok titkosnyelvei; és 2. a fegyintézetekben lévő *d)* csoport nyelve alkotja. A fegyintézetek szintetizáló környezetként működnek, s ezért a közösségellenes személyek által használt argó belső rétegződésének kritériumaként is szolgálnak: az *a)*, *b)*, *c)* csoportba tartozó antiszociális egyének büntetésük kiszabása után fegyintézetekbe kerülnek, s így jön létre a fegyintézetekben a *d)* csoport (ODALOŠ 1991).

A közösségellenes egyének argója a csoport—társadalom vonalon funkcionál, de megvan a maga helye a csoporton belüli személyközi kommunikációban is, tehát az egyén—csoport viszonylatában. Amint KOT (1976) említi, ezt az argót használják a kábítószer-élvezők is, nemcsak az egymás közötti kommunikációban, hanem információeltitkolási szándékkal a rendőri szervek előtt is. A társadalomellenes, illetve törvényszegő csoportok elsődlegesen a csoport—társadalom viszonylatában használják az argót, és csak másodlagosan a másik vonalon.

* A jelenséget magyarul *madárnyelv* néven ismerjük. Ld. például Aranyánál: „Turgudorgod mirgit forgogadtárgál: | Argadörgósorgom margaragadtárgál?”, azaz: Tudod, mit fogadtál: | Adósom maradtál? (Arany János: Jóka ördöge. In: Költői művei II. (Költői beszédek és beszélytöredékek. Idegen költőkből. Az elveszett alkotmány). Budapest, 1981. 214). — *A szerk.*

Azok a csoportok, amelyek nem állnak szemben a társadalommal, inkább az egyén—csoport viszonylatában élnek az argóval, ami tovább szélesedhet a csoport—társadalom irányába.

Az argó létfeltételeit többnyire ideologikusan értelmezték. ONDRUS (1977a) és KOUDELA (1975) hangsúlyozták, hogy az argó általában a korábbi osztálytársadalom öröksége, s a szocializmusban további fejlődéséhez nincsenek meg a feltételek. KOŠECKÝ (1979, 1984) már általánosítva — s ezzel leegyszerűsítve — mellőzi a társadalmi-politikai feltételek megváltozásával kapcsolatos érvelést. Inkább a bűnözés visszaszorulására, a büntetés-végrehajtó-nevelő tevékenység minőségének javulására, a civil életbe való visszakerülés feltételeinek megteremtésére irányul a figyelme. BEČKA (1989) viszont leszögezi, hogy a szocializmusban is adva vannak az argó fejlődésének feltételei, mivel léteznek olyan csoportok, amelyek nem dolgoznak. Az argónak a szocializmusban való megszűnésére vonatkozó állításokat megalapozatlannak tartja.

A társadalomellenes csoportok argóját antiszociális okok és szociális feltételek eredményének tekintjük. Az argó szociális feltételeit az emberek közötti nagyfokú vagyoni és társadalmi különbségek alkotják. Az argó keletkezésének további, szükségszerű oka az egyén tevékenysége a társadalomban. Pontosabban az indokolatlan személyes haszonnak társadalomellenes vagy törvénytelen úton való megszerzésére irányuló tevékenység. Ezek az argó keletkezésének antiszociális okai. A társadalomellenes csoportok argója csak akkor tűnne el, ha létének mindkét előfeltétele megszűnne.

Az argó lehetőségeit a titkosság vonatkozásában általában a következők határozzák meg: 1. az argotizmusok ismertségének mértéke a rendőrségi és fegyintézeti alkalmazottak körében, illetve a nyilvánosság előtt; 2. az argón belüli újítás mértéke, amely egyenesen arányos az ismertség mértékével.

A kommunikációs gyakorlatban az argóról mint titkosnyelvről csak a valamely antiszociális csoport által használt szókincs egy részének vagy többé-kevésbé egészének megismerése után beszéltek. Amennyiben a titkosnyelvek szókinccse viszonylag ismertté vált, kutatásaink szerint ezeket továbbra is használták szükség esetén információeltitkolásra, mivel nem az egész állomány vált ismertté, hanem pl. csak egyes részei (az ismertség mértéke); ezenkívül az argó szókinccse természetesen fejlődik, s így megvan a lehetőség arra, hogy az konspirációs célból kiegészüljön vagy megújuljon (az újítás mértéke).

A titkos beszéd két típusának szerves kapcsolatát és funkcionális összefüggését jól mutatja a tágabb értelemben vett argónak a szűkebb értelemben vett argó keretében történő használata, illetve a szótagkód (madárnyelv) alkalmazása is az argó mindkét típusában.

A drótosok argója eredeti vagy módosított formában tovább él az árvai csempészek és feketézők argójában (FELIX 1956). A szótagkód a gyermeknyelvben (VINOGRADOV 1926; ONDRUS 1977a), a kisiparosok és a kereskedők argójában

(OBERPFALZER 1934; KARASTOJČEVA 1987; FABŠOVÁ 1980; HROZIENČÍK 1981), valamint az antiszociális közösségek argójában (OBERPFALZER 1934; ODALOŠ 1992a, b, d) használatos.

Irodalom

- BAUCH, K.-H. (1980): Soziolekte [Szociolektusok]. In: *Lexikon der Germanistischen Linguistik*. Összeáll. H. P. ALTHAUS–H. HENNE–H. E. WIEGANOL. Tübingen. II, 358–75.
- BEČKA, J. V. (1989): Slang, argot a expresívnost v běžně mluvené řeči [A szleng, az argó és az expresszivitás a mindennapi beszélt nyelvből]. In: *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. II, 351–4.
- BOSÁK, J. (1985): Slang v súčasnej jazykovej situácii [A szleng a jelenlegi nyelvi helyzetben]. In: *Studia Academica Slovaca 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Szerk. J. MISTRÍK. Bratislava, Alfa. 69–80.
- BOSÁK, J. (1987a): O vymedzení univerbizácie [Az univerbizáció meghatározásáról]. *Slovenská reč*, 52/4: 231–7.
- BOSÁK, J. (1987b): Slang ako dynamický faktor [A szleng mint dinamikus tényező]. In: *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–27. ledna 1984*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. 20–6.
- BOSÁK, J. (1992): *Podklady do koncepcie Slovníka súčasného slovenského jazyka* [A mai szlovák nyelv szótárának koncepciójához]. (Kézirat).
- BOSÁK, J. (1996): Dialekty a sociolekty [Dialektusok és szociolektusok]. In: *Studia Academica Slovaca 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Összeáll. J. MLACEK. Bratislava, Stimul. 25–30.
- BREDLER, F. (1914): *Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské)* [A cseh tolvajnyelv szótára]. Železný Brod.
- DVONČ, L. (1957): K otázce sociálních „nářečí“ [A szociális „nyelvjárások” kérdéséhez]. *Slovo a slovesnost*, 18: 180–3.
- FABŠOVÁ, E. (1980): *Terminológia a argot drotárov v obci Vysoká nad Kysucou*. [A drótosok terminológiája és argója Hegyeshely községben]. Szakdolgozat. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta.
- FELIX, J. (1956): Slang a žargon zásadne i z prekladateľského hľadiska [A szleng és a zsargon elvileg és a fordítás szempontjából]. *Kultúrny život*, 11/11: 9, 11/12: 3.
- FILIPEC, J. (1961): *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie* [A cseh szinonimák a stilisztika és a lexikológia szempontjából]. Praha.
- FINDRA, J. (1980): Profesionalizmy ako vrstva slovnej zásoby [A professzionizmusok mint szókincsréteg]. In: *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica*. 30. 1979. Szerk. J. MISTRÍK. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 69–76.
- FINDRA, J. (1984): Dynamika štylistických významov slova [A szó stilisztikai jelentéseinek dinamikája]. In: *Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. Smolenice 1.–4. marca 1983*. Szerk. J. KAČALA. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. 150–6.
- GRABIAS, S. (1974): Funkcyjna klasyfikacja socialnych wariantów języka [A nyelv társadalmi változatainak funkcionális osztályozása]. *Język polski*, 54/1: 22–31.
- HELBIG, G. (1991): *Vývoj jazykovědy po roce 1970* [A nyelvtudomány fejlődése 1970 után]. Praha, Academia.

- HORECKÝ, J. (1988): *Slovenčina v našom živote* [A szlovák nyelv az életünkben]. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- HROZIENČÍK, J. (1981): *Turčianski olejári a šafraníci* [A turóci olajárosok és sáfrányosok]. Bratislava, Tatran.
- JAGIČ, W. (1895): *Die Geheimsprachen bei den Slaven. (Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien [Titkosnyelvek a szlávoknál. (Székfoglaló előadás a bécsi Császári Tudományos Akadémián)]*. Philosophisch-Historische Classe 133. Wien. 1–80.
- JÓNA, E. (1955): *Úvod do jazykovedy* [Bevezetés a nyelvtudományba]. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- KAMIŠ, K. (1989): Argotický szociolekt abuzorů na pozadí drogové scény [A kábítószer-élvezők argó jellegű szociolektusa a drogvilág háttérében]. In: *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. II, 407–21.
- KARASTOJČEVA, C. (1987): Bulharské sociolekty — současný stav a perspektivy [Bolgár szociolektusok — jelenlegi állapot és perspektívák]. In: *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–27. ledna 1984*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. 38–53.
- KELLNER, A. (1954): *Úvod do dialektologie* [Bevezetés a dialektológiába]. Praha.
- KLIMEŠ, L. (1978): Užití metod kvantitativní lingvistiky při výzkumu slangu [Kvantitativ nyelvészeti módszerek alkalmazása a szlengkutatásban]. In: *Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. 72–73.
- KLINCKOVÁ, J. (1988): *Ústna komunikácia v odbornej sfére. (Charakteristika lexikálnych prostriedkov v medicínskej komunikácii.)* [Szóbeli szakmai kommunikáció. (Az orvosi kommunikáció lexikális eszközeinek jellemzése)]. Kandidátusi értekezés. Bratislava, Univerzita Komenského.
- KLINCKOVÁ, J. (1990): Profesionalizmy ako osobitná vrstva slovnej zásoby [A professzionálisizmusok mint a szókészlet sajátos rétege]. *Slovenská reč*, 55/6: 327–34.
- KOČIŠ, F. (1982a): Je slang osobitným jazykom? [Különálló nyelv-e a szleng?] *Nedeľná Pravda*, 1982. május 14. 7.
- KOČIŠ, F. (1982b): Slang v reči dospelých [Szleng a felnőttek beszédében]. *Nedeľná pravda*, 1982. május 21. 7.
- KOŠECKÝ, S. (1979): *Niekoľko poznámok o argote asociálov* [Néhány megjegyzés az anti-szociális egyének argójáról]. (Kézirat).
- KOŠECKÝ, S. (1984): Z tajomstiev tajnej reči [A titkos beszéd titkairól]. *Príroda a spoločnosť*, 33/21: 58–9.
- KOT, F. (1976): Poznatky o slangovém slovníku pražské toxikomanské subkultury [A prágai kábítószeres szubkultúra szlengszótárának tanulságai]. *Kriminalistický sborník*, 6, 511–2.
- KOUDELA, B. (1960): O tzv. „nářečích sociálních” [Az ún. „szociális nyelvjárásokról”]. In: *Sborník Pedagogického institutu v Ústi nad Labem*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství. 3–16.
- KOUDELA, B. (1975): *Vývoj českého jazyka a dialektologie* [A cseh nyelv fejlődése és a dialektológia]. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- KRIŠTOF, Š. (1963): Študentský slang v Nitre [A nyitrai diákszleng]. In: *Zborník Pedagogického inštitútu v Nitre. Spoločenské vedy*. Szerk. J. KOPÁL. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 89–109.
- KRIŠTOF, Š. (1974): Mládežnícky slang [Ifjúsági szleng]. In: *Studia Academica Slovaca 3. Prednášky X. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Szerk. J. MISTRÍK. Bratislava, Alfa. 83–111.

- KUDRIJAVCEVOVÁ, E.–ODALOŠ, P. (1991): Sociolekty v ruštine a slovenčine [Szociolektusok az oroszban és a szlovákban]. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafaricanae. Jazykovedný zborník. O problémoch globálnosti a dimenzii výchovno-vzdelávacieho procesu vo vyučovaní ruského jazyka a literatúry*. Szerk. M. VARCHOLA. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 65–70.
- OBERPFALCER, F. (1934): Argot a slangy [Az argó és a szleng]. In: *Československá vlastivěda III. Jazyk*. Szerk. V. DĚDINA. Praha, Masarykova akademie práce. 312–75.
- ODALOŠ, P. (1983): Mládežnícky slang [Ifjúsági szleng]. *Nedela* (a Nové slovo melléklete) 2/19 (1983. június 16.): 8.
- ODALOŠ, P. (1989): Basketbalový slang [A kosárlabdázók szlengje]. In: *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988*. Szerk. L. KLIMEŠ. Praha, Státní pedagogické nakladatelství. II, 261–76.
- ODALOŠ, P. (1990): Argot v súčasnej jazykovej situácii na Slovensku [Az argó a jelenlegi szlovákiai nyelvi helyzetben]. *Slovenská reč*, 55/4: 233–8.
- ODALOŠ, P. (1991): Základná charakteristika penitenciárnej komunikácie [A fegyházi kommunikáció általános jellemzése]. In: *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie v Banskej Bystrici 3.–5. septembra 1991*. Szerk. P. ODALOŠ–V. PATRÁŠ. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta. I, 102–15.
- ODALOŠ, P. (1992a): Poznámky o argote odsúdených [Jegyzetek az elítéltek argójáról]. *Slovenská reč*, 57/5: 289–97.
- ODALOŠ, P. (1992b): Argot mladistvých odsúdených ako signál adjustovaného správania v rámci kriminálnej socializácie [A fiatalkorú elítéltek nyelve mint a beilleszkedett viselkedés jele a bűnözői szocializálás keretében]. In: *Sociálna adjustácia jedinca v penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti*. Szerk. A. KOZOŇ. Lučenec, Spoločnosť pre špeciálnu a liečebnú výchovu. II, 64–76.
- ODALOŠ, P. (1992c): Motúziarčina — tajná reč podomových a trhových obchodníkov okresu Banská Bystrica [A kötélverőnyelv. A Besztercebányai járás házalóinak és piacozóinak titkosnyelve]. In: *Acta Universitatis Mathaei Belii Banská Bystrica. Zborník vedeckovýskumných prác. Série spoločenskovedná č. 1. Odbor: literárna veda a jazykoveda*. Szerk. M. JURČO. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela. 97–104.
- ODALOŠ, P. (1992d): Poznámka o jadre argotu odsúdených [Jegyzetek az elítéltek argójának magjáról]. In: *Varia I. Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra–Piesok 21.–22. októbra 1991)*. Összeáll. M. NÁBĚLKOVÁ–M. ŠIMKOVÁ. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV. 90–4.
- ODALOŠ, P. (1993a): Sociolingvistický pohľad na spätosť sociálnej roly a komunikačného zapojenia v rámci basketbalového zápasu [A szociális szerep és a kommunikációba való bekapcsolódás szociolingvisztikai értelmezése a kosárlabda-mérkőzés keretében]. In: *Varia II. Materiály z II. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra–Piesok 26.–27. októbra 1992)*. Összeáll. M. NÁBĚLKOVÁ–P. ODALOŠ. Bratislava–Banská Bystrica, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV–Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela. 90–6.
- ODALOŠ, P. (1993b): Prehľad a problematika výskumu argotu na Slovensku [A szlovákiai argó kutatás problematikájának áttekintése]. *Slovenská reč*, 58/4: 235–43.
- ODALOŠ, P. (1994): Soziolektische Lexik im Basketball [A kosárlabda szociolektikus szókincs]. In: *Sprache — Sprechen — Handeln. Akten des 28. linguistischen Kolloquiums. Graz 1993*. Szerk. D. W. HALWACHS. I/1. kötet. Tübingen, Niemeyer. 265–9.
- ODALOŠ, P. (1995a): Profil mládežníckeho sociolektu vo väčšom meste. (Profil of Youth Sociolect in a Big City.) [Az ifjúsági szociolektus profilja egy nagyobb városban]. In: *Wielkie Miasto. Czynniki integrujące i dezintegrujące. II. Łódź, 17.–19. maja 1994 r.* Szerk. D. BIENKOWSKA. Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 174–8.
- ODALOŠ, P. (1995b): Vplyv sociálnych a psychosociálnych parametrov na priebeh komunikácie a na status slangizmov a profesionalizmov v basketbalovom prostredí [Szociális és

- pszichoszociális paraméterek hatása a kommunikáció menetére, valamint a szlengizmusok és professzionalizmusok státusára a kosárlabdázás közegében]. In: *Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu v Plzni 7.–9. února 1995*. Összeáll. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta ZČU. 116–22.
- ODALOŠ, P. (1996a): Sociolekt mladých ľudí v Banskej Bystrici [Fiatalok szociolektusa Besztercebányán]. In: *Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2*. Összeáll. S. ONDREJOVIČ. Bratislava, Veda. 64–81.
- ODALOŠ, P. (1996b): Argot mladistvých odsúdených na Slovensku [Fiatalkorú elítéltek argója Szlovákiában]. In: *Wokół Społecznego Zróżnicowania Języka*. Pod redakcją Stanisława Kani. Szczecin, Uniwersytet Szczeciński. 101–7.
- ODALOŠ, P. (1996c): Korešpondencia jazykových javov so sociálnymi a psychosociálnymi parametrami v penitenciárnom prostredí [Nyelvi jelenségek és szociális, illetve pszichoszociális paraméterek megfelelése fegyházi környezetben]. In: *Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. Komunikáty z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 6.–8. 9. 1994. II*. Összeáll. V. PATRÁŠ. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela. 38–45.
- ODALOŠ, P. (1996d): Úvahy nad projektom slovníka slovenského slangu [Töprengések a szlovák szlengszótár tervezetéről]. In: *Varia V. Materiály z V. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 29. 11.–1. 12. 1995)*. Összeáll. M. NÁBĚLKOVÁ. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV. 70–5.
- ODALOŠ, P. (1997): *Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí* [Szociolektusok kosárlabdázó és fegyházi környezetben]. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela.
- ODALOŠ, P.–STOJANOVÁ, L. (1993): O niektorých aspektoch slovenského a bulharského argotu [A szlovák és a bolgár argó néhány vonatkozásáról]. In: *Varia. II. Materiály z II. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 26.–27. októbra 1992)*. Összeáll. M. NÁBĚLKOVÁ–P. ODALOŠ. Bratislava–Banská Bystrica, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV–Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela. 58–63.
- ONDREJOVIČ, S. (1991): K sociolingvistike na Slovensku [A szlovákiai szociolingvisztikához]. In: *Studia Academica Slovaca. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Szerk. J. MISTRÍK. Bratislava, Alfa. 177–91.
- ONDRUS, P. (1972): *Slovenská lexikológia. II. Náuka o slovnej zásobe* [Szlovák lexikológia. II. Szókészlettan] Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ONDRUS, P. (1977a): *Sociálne nárečia na Slovensku I. Argot slovenských detí* [Szociális nyelvjárások Szlovákiában I. A szlovák gyermekek argója]. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- ONDRUS, P. (1977b): Argot slovenských vandrovných remeselníkov [Szlovák vándoriparosok argója]. In: *Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. 56–8.
- PAULINY, E. (1946): *Dve kapitoly o spisovnom jazyku a nárečí* [Két fejezet az irodalmi nyelvről és a nyelvjárásról]. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo B. Buocik.
- ŠTOLC, J. (1967): Slangy, ich pôvod a ich kultúrna hodnota [A szlengek, eredetük és kulturális értékük]. In: *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Szerk. J. RUŽIČKA. Bratislava, Vydavateľstvo SAV. 97–8.
- VINOGRADOV G. 1926 = ВИНГРАДОВ Г. С., Детские тайные языки [Titkos gyermeknyelvek]. In: *Сибирская живая старина, 2*. Иркутск. 85–105.

(Fordította Lanstyák István és Szabó Gergely)

What is a sociolect and what is slang?

This paper uses *sociolect* as a cover term for slang, technical jargon (professionalisms), and argot.

From the point of view of its secret nature, two kinds of sociolects are distinguished: slang and technical jargon on the one hand, and argot on the other, with the difference being in the presence or lack of an intention of secrecy. The aim of slangisms and professionalisms are not the concealing of information, even though such vocabulary is also sometimes incomprehensible — this, however, is not because there is a conscious attempt at concealing the information, but because the medium of communication is relatively less well known. Argot, on the other hand, aims at concealing information from the uninitiated participants of the communication process during the process of communication.

Slangisms are the result of actualizing tendencies during communication. The actualizing function of slang is closely intertwined with its variability and great expressiveness. Expressiveness is thus manifested in the extranormative nature of slang as well as in its structural characteristics.

A professionalisms are the result of an attempt at economizing communication. This economizing tendency often goes together with a compactness in word formation (vocabulary items are often compacted from several words), linguistic stability, and low level of expressiveness. The frequent use of professionalisms results in its notionalty within the medium of communication through a potential shift in its stylistic characterization either towards colloquial or standard usage, the communicative potential of which is no longer limited stylistically.

Argot is a different kind of sociolect, with a wider and a narrower meaning to the term.

In its wider meaning, argot is understood as the language of groups that are not opposed to society. In this wider sense of the term argot is any kind of vocabulary which is used to make a message secret or concealed, such as, for instance, the argot used by traveling salesmen, peddlers, fair vendors, and even children.

In its narrower meaning, argot is used by groups opposed to or outside of society and law.

A finn szleng mint nyelvi és szociális jelenség

1. Általános áttekintés

1.1. Mi a szleng?

A szleng egy nyelvi közösség egyik csoportja által használt, a nyelvi közösség közös nyelvhasználatától főleg szókincsében és hangtani szerkezetében eltérő nyelvváltozat. Bár a szlenget így szokták jellemezni, ez olyan értelemben mégsem önálló nyelvváltozat, hogy egy beszélőről vagy beszélőcsoportról el lehetne mondani, hogy a beszédben kizárólag szlenget vagy szlengnek tekinthető kifejezéseket használnak. A szleng nem külön nyelv vagy nyelvjárás, hanem inkább egy szócsoporthoz, amelyet különböző mennyiségben lehet adagolni a normális hétköznapi beszédbe. Hangsúlyozottan szókészleti jelenség: egy külön szlengszókincsről van szó, amelyet a beszélő a normális hétköznapi nyelv által nyújtott keretekben helyez el. A szlengszavak nagy része főnév. A szlengnek nincs kimondottan saját alaktani vagy mondattani szabályrendszere, hanem ezek az elemek csaknem teljes egészben a beszélő saját hétköznapi beszédjéből származnak. A szlengszavakat és -kifejezéseket lehet igen nagy számban használni, ilyenkor a beszéd nagyon „szlengesnek” hangzik, vagy lehet csupán időnként használni néhány szót a normális beszélnyelv élénkítésére.

Szlengnek olyan szókinccset szoktak tekinteni, amely nem tartozik sem a művelt köznyelvbe, sem a hivatalos szaknyelvekhez, sem pedig a nyelvjárásokhoz. Általános jellemzői alapján a szlenget a szabad beszédstílushoz vagy a hétköznapi stílushoz lehet közelállónak tekinteni; pontosan elhatárolni azonban lehetetlen. A szlenghasználatot beszédhelyzetváltásnak is tarthatjuk: például egy diák amíg az iskolában tartózkodik, jórészt hétköznapi köznyelvet használ, vagy beszédhelyzetként formálisabb nyelvváltozatot, a szünetben vagy a szabad idejében a barátai társaságában viszont a csoport saját nyelvváltozatát, iskolai szlenget.

Több szlengkutató igyekezett kiemelni a szleng igazi jellemzőjét, központi magvát egy rövid, de találó definíció segítségével. Ilyen meghatározásokat készítettek mind az egyes szlengkutatásokkal kapcsolatban, mind pedig általánosabb szinten, s úgy látszik, hogy csaknem ugyanannyi meghatározás van, mint amennyi szlengkutató. A szleng definiálását egyáltalán nem könnyítette meg az, hogy a szlenget nagyon eltérő típusú jelenségnek lehet tekinteni attól függően, hogy a szlenget meghatározó kutató a nyelvtudomány melyik részterületét kép-

viseli: a szleng legalábbis mind a szókészlet kutatóinak, és a szociolingvistáknak, mind pedig a stilisztáknak kutatási területe. A szleng olyan mértékben sokoldalú, állandóan változó és élő, valamint különböző megjelenési formáit tekintve eltérő, hogy egész lényét — vagy legalább a leglényegesebb vonásait — nehéz meghatározás formájában kifejezni: amikor egy meghatározásban egy szlengre jellemző vonás jól kiemelkedik, akkor az az érzése az embernek, hogy a szleng más vonatkozásai háttérbe szorulnak. Ráadásul ami az egyik szlengre jellemző, azt egy másik szlengben nem érezzük központi jelentőségűnek. E tanulmány szerzői a szlenget a következőképpen határozzák meg: *a szleng egy bizonyos (nyelven kívüli kritériumokkal meghatározható) beszélőcsoport által használt nem formális speciális szókészlet, amelyhez tartozó kifejezésekkel (az egymás közti kommunikációban) egy csoport tagjai kötetlen stílusformákban helyettesítik a formális kifejezéseket. A szlengszavak többnyire ebben a beszélőcsoportban születnek, ezért a szlenget használó csoportok szókészlete fő vonalaiban különböző.*

E definícióban két részt zárójelbe tettünk. Ennek a jelölésnek az az oka, hogy a zárójelben levő pontosítás nem minden szleng esetében döntő vagy elkerülhetetlen, hanem inkább csak kiegészíti a meghatározást, és olyan körülményeket emel ki, amelyeket nem lenne jó mellőzni. Az első zárójelezés kihagyja azt a jellegzetességet, hogy „nyelven kívüli kritériumokkal meghatározható”, mivel az úgynevezett közszlenget úgy tekintjük, hogy azt mindenki használhatja, aki a nyelvet beszéli, anélkül, hogy azt pontosabban meghatároznánk. A második zárójelezés azt a gondolatot foglalja magába, hogy a szleng használata főleg a csoport tagjai közötti kommunikációban történik, de nem feltétlenül: például az idősebbeknek időnként meg kell kérdezniük, hogy miről is van most szó, amikor egy fiatal olyan új szlengszót használ, amelyet az illető idősebb ember nem is akart feltétlenül megérteni.

Kiegészítésként azt mondhatjuk, hogy a szlenghasználattal — legalábbis részben — a beszélők igyekeznek megteremteni vagy fenntartani a csoport együvé tartozását, és egyúttal elkülönülését másoktól, és hogy a szlenghasználat-hoz gyakran kapcsolódik a szóban forgó fogalmak és beszéd témák affektivitása. A szlengszó lehet rövidebb is, és ezáltal könnyebben használható, mint az irodalmi nyelv megfelelő szava. Az egyes fogalmakra vonatkozó szlengszavak bősége viszont arra utal, hogy ezeknek a fogalmaknak van különleges jelentősége a csoport tagjai számára például érdekességük vagy egyszerűen csak általános voltuk miatt. Szemantikai szempontból az ilyen kifejezendők az ún. attrakciós központok.

1.2. A szleng fajtái és a szleng használói

A szlenget egyrészt stílusjelenségnek, másrészt szociális jelenségnek lehet tartani. Különösen korábban volt szokás rendkívül alacsony stílusértékkel ren-

delkező nyelvi formának tekinteni, valamiféle alacsony stílusú utcanyelvnek. Napjainkban a szlenget már nem tartják ilyen formában alacsonyabb stílusértékűnek. Stílusértékének növekedéséhez részben talán az is hozzájárult, hogy az iskolai szleng használata nincs kapcsolatban a diákok szociális hátterével, hanem egyénenként változó mértékben minden diákra jellemző.

Talán egy bizonyos közszleng (yleisslangi, általános szleng) kialakulása is emelte a szleng szociolingvisztikai megítélését: egy egész sor olyan szlengszó és -kifejezés van, amelyeket használnak, vagy legalábbis széles körben megértenek egész Finnországban, és amelyek közül sokat csaknem mindenki biztonságosan illeszthet bele itt-ott a hétköznapi beszédjébe anélkül, hogy magát negatív módon megbélyegeznék. Különösen a közszlenget lehet elsősorban stílusjelenségnek tekinteni, egy olyan eszköznek, amellyel a beszélő a hétköznapi beszédjébe friss, fiatalos színt, változatosságot tud hozni. Az, hogy a szlengszók és -kifejezések használata kifejezetten fiatalos jelleget ad a beszédnek, a szleng legtipikusabb szociális környezetével áll kapcsolatban: a használói kör nagyságát tekintve a legnagyobb szleng az iskolai, valamint a főként katonai szolgálatukat töltők által használt katonai szleng. Ezt a kettőt korcsoportszlengnek (ikäryhmäslangi) lehet nevezni, mivel használói elsősorban az életkor szerint határolódnak el.

Szleng nemcsak az ifjúság körében, hanem más szociális csoportokban is létrejön és használatos. Beszélhetünk például különböző foglalkozási csoportok vagy különböző szakterületekkel amatőr szinten foglalkozók szlengjéről; ebben a tanulmányban ezeket szakszlengeknek (erikoisslangi, speciális szleng) nevezzük. Bennük valamely szakma vagy hobbitérület saját speciális nyelvének stílusbelileg olyan kötetlenebb részéről van szó, amelyre általában ugyanazok a szóalkotásmódok jellemzőek, mint az iskolai és a katonai szlengre. Saját szlenget kialakíthatnak más módon körülhatárolható csoportok is. Még akár egy családnak is létezhet belső miniszlengje (pienslangi).

Az egyes szociális csoportok által használt szlengnek lehet titkosnyelv jellege: például a börtönben és a bűnözők vagy a droghasználók körében a szlenget kimondottan azért használják, hogy így meglehetősen szabadon beszélhessenek mások számára idegen szókészletet használva olyan dolgokról, amelyeket nem akarnak, hogy mások megértsenek. Finnországban nincs olyan módon megszerveződött alvilág, hogy feltételezhetnénk külön bűnözői szleng kialakulását. A finn börtönszlengből jelent meg egy szótár (LIPSONEN 1990), és úgy tudjuk, hogy például a droghasználók körének is megvan a saját szlengje.

2. A szleng jellemzői

A szlengre jellemző a folyamatos megújulás: új kifejezések összerakása, kitalálása és kölcsönzése, valamint a régi szlengszavak felfrissítése különböző módon. Ugyanígy jellemző rá az irodalmi nyelv számára idegen szóalakok ked-

velése: egy ilyen szóalak már önmagában elárulja a szót korábban nem ismerő számára, hogy szlengszóról van szó, nem irodalmi nyelviről. A szlengszavak megformálásának igen általános módja az, amikor különböző szlengképzőket használnak. Az alapszót kettévágják, és az eltávolított szóvég helyére illesztik a szlengképzőt. Ugyanazt a szótövet el lehet látni különböző képzőkkel, s így egy időben több, ugyanabból a szótóból képzett variánst lehet használni. A nyelvet beszélő bármely egyénnek nyilván van ilyen szlengképzőregisztere, amelyet egyrészt ő maga használhat például egy teljesen alkalmi szlengszó megalkotásakor, és amelyet másrészt akkor használ, amikor egy-egy szóalakat éppen a szlengbe tartozónak sorol be. A finn nyelv leggyakoribb szlengszóképzői az *-is* és az *-ari/-äri*. A szlengszavak képzőire és a segítségükkel való szlengszóalkotásra az 5. pontban térünk vissza.

A szlengszavak gyakran rövidek, és a rövidsége törekvésben az egyik megoldás a tőszó fentebb említett csonkítása és szlengszóképzővel való kiegészítése. A képző használata bizonyos esetekben azonban megnyújthatja a köznyelvi tőszót; ebben az esetben a szó rövidségénél fontosabb a szó szlenges formába való átalakítása. Gyakran megesis azonban, hogy ha a képzéssel létrehozott szlengszó „túl hosszú”, akkor ezzel a formával párhuzamosan kialakul egy rövidebb variáns is (például *talkkari* ~ *talari* (< *talonmies*) ’házmester’, *hinttari* ~ *hintti* ’homoszexuális’, *valkkari* ~ *valkku* (< *valkoviini*) ’fehérbor’). A szó rövidségére való törekvés legszélsőségesebben a hosszú összetett szavakkal való bánásmódban figyelhető meg: az összetett szót az első tag belsejében vágják ketté, és a szócsonkhoz kapcsolják a szlengszóképzőt, és gyakran csak a szövegösszefüggésből derül ki, hogy mi az összetett szó nyomtalanul eltüntetett vége. Az egyszerű szócsonkítás is egyik módja annak, hogy a köznyelvi szóból rövid szlengszó legyen. Ilyen elliptikus alakok például az *ope* < *opettaja* ’tanár’, *inva* < *invalidi* ’rokkant’ és a *vamma* < *vammainen* ’sérült, rokkant’.

Jellemzők a szlengre a több szóból álló kifejezések is, bizonyos frazémák, amelyeket gyakran igen alkotó módon formálnak újjá. Például a ’hányás’ nagyon színes kifejezésekkel ábrázolható, amelyekben a kifejezés egyes szavait sokoldalúan lehet különböző egységekké szervezni, mint például *heittää laatat* (tkp. elhajítja a jégkorongot), *heittää spykeä*, *heittää ykät* (tkp. kidobja a taccsot), *lennättää laatat* (tkp. elröpíti a jégkorongot), *vetää laatat* (tkp. meghúzza a korongot), vagy kifejleszteni ugyanabból a jelentésből teljesen új, de hasonló típusú kifejezéseket. További példák a hányásról: *arpoa hedelmäkori* (tkp. kisorsolja a gyümölcskosarat), *päästää ykelit* (tkp. kiereszti a hányást), *olla kaulapaskalla* (tkp. nyakán szarik), *tulee pitkä sylky* (tkp. hosszút köp).

Különösen az igéket szokták több szóból álló frazémákkal pótolni. Ennek az lehet az oka, hogy az igéknek a szlengben nincs olyan módon megszilárdult szlengalakja, mint a névszóknak: a „szlengesítés” egyik legjellemzőbb megoldása, a szlengszóképző használata önmagában nem lehetséges az igék szlengesi-

tésében. Lássunk a következőkben még néhány szlenges kifejezést, először ígés, azután névszós kifejezéseket: *kätellä hiljaista yhtiökumppania* (tkp. kezet fog a vállalati csendestárssal) 'pisil (férfi)', *ottaa kaaliin* (tkp. bevenni a káposztába) 'bosszankodni', *olla sillai* (tkp. úgy lenni) 'közösülni vkivel', *nosta kytäntä* (tkp. ereszd fel a kuplungot) 'tűnj el'; *rakkauden juhlaaltikka* (tkp. a szerelem díszjogara) 'férfi nemiszerve', *niitä miehiä* (tkp. azok a férfiak) és *ruskean reiän ritari* (tkp. a barna lyuk lovagja) 'homoszexuális'. Az ilyen többszavas kifejezések használata furcsának tűnik, ha összevetjük a szlengre jellemző előbbi jellegzetességgel, a szó rövidségére való törekvéssel. Mindenesetre a szlengben mindkét, kétségtelenül ellentétes tendencia megtalálható.

A többszavas kifejezések használatán kívül a szleng igen hosszú, szemléletes összetett szavakat is használ. Éppen ezekben a gyakran találékonyan kialakított frazémákban és összetett szavakban jelenik meg a szleng gúnyos humora, gazdagsága és alkotóképesége. A legjobban az ilyen találóan felépített képes kifejezés tanúskodik a szlengformát kitaláló személyek éles eszéről, sajátos humorérzékéről; a szlengkifejezések ilyen nyelvileg tehetséges kitalálóit szokták néha szlengköltőknek nevezni. Következzen néhány példa a szlengben előforduló metaforikus összetett szavakra: *häräntappoose* (tkp. ökörölő fegyver), *nahkklarineti* (tkp. bőrkларinét) és *vaniljatanko* (tkp. vaníliarúd) 'férfi nemiszerve', *kulttuuririkaste* (tkp. kultúradúsító) 'külföldi', valamint *syyläsuojustimet* (tkp. tyűkszemvédő) 'cipő'.

A szlengbe szemantikai úton is kerülhet új szó például úgy, hogy egy köznyelvi szót megváltoztatott jelentésben mint metaforát vesznek át. Valamilyen, mondjuk a közös hangalakhoz vagy a használatához kapcsolódó sajátosság formál a köznyelvi szóból a szlengbe illő friss kifejezést. Példák a köznyelvi szavak metaforikus használatára például a következők: *huppu* (csuklya), *ilmapallo* (léggömb) és *sukelluspuku* (búvárruha) 'óvszer, kondom'; *aisa* (rúd), *banaani* (banán), *kanki* (dorong) és *mela* (evező) 'férfi nemiszerve'; *puskurit* (ütközők), *meijerit* (tejüzemek), *melonit* (dinnyék) és *munkit* (fánkok) 'női mell'; valamint *kaali* (káposzta), *nuppi* (gomb, fej) és *kupoli* (kupola) 'fej'.

3. A különböző finn szleng

Finnországban a szlenget sokáig egy „nem fontos” nyelvváltozatnak tekintették, amely iránt a nyelvészek nem mutattak különösebb érdeklődést. Volt ugyan néhány kivétel, például SIMO HÄMÄLÄINEN-nek a katonai szleng kutatása (1946), AHTI RYTKÖNEN-nek az iskolai szleng kutatásai (pl. RYTKÖNEN 1955) és PENTTI LIUTTU kutatása a helsinki szlengről (1951). Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején a Finnországot is elérő szociolingvisztikai irányzat megváltoztatta a kutatási szempontokat és témákat: a városokban beszélt hétköznapi nyelvváltozatok, a városi köznyelv és velük egy időben a különböző szleng

kalmas kutatási célpontokká válni. Bár a szlenget egyre többször kezdték gyűjteni és kutatni, még az 1990-es évek végén is elég kevés nyelvész foglalkozott vele: a kutatások nagy részét nem a tulajdonképpeni nyelvészek végezték, hanem mások, például szakdolgozatokat vagy a szleng iránt érdeklődő amatőrök szógyűjtéseit említhetjük itt.

Finnországban lassanként a Tamperei Egyetem finn nyelvi tanszéke lett a szlengkutatások központja főleg a hosszú ideig ott professzorkodó HEIKKI PAUNONEN érdeméből. PAUNONENen kívül a szlenget kutató és Tamperében tevékenykedő kutatók közül MATTI SUOJANEN és a fiatalabb generációt képviselő KARI NAHKOLA és MARJA SAANILAHTI említendő meg. Az említett kutatók közül PAUNONEN a helsinki szleng kutatására összpontosított, SUOJANEN az iskolai szlenget vizsgálta, NAHKOLA a katonai szlenget és a szleng szóalkotási formáit, SAANILAHTI és NAHKOLA együtt pedig az iskolai szlenget. A Tamperei Egyetemen elég sok, különböző szlengtémákat feldolgozó szakdolgozat is készült.

3.1. A helsinki szleng

Általában úgy vélik, hogy a szleng a városi környezethez tartozik, és városi környezetből indult Finnországban az első szlengnek tekinthető nyelvváltozat is: a régi helsinki szleng. A helsinki szleng kialakulása azokban a nyelvi és szociális körülményekben keresendő, amelyek a századforduló körül uralkodtak Helsinkiben bizonyos munkásnegyedekben. Egyes családokban finnül beszéltek, másokban svédül, vagy úgy, hogy a szülők közül az egyik finnül beszélt, a másik svédül; s az utcán csatangoló fiúkból álló bandák közös beszélnyelveként alakult ki fokozatosan valamiféle pidzsin, egy finn–svéd(–orosz) kevert nyelv, amely sok későbbi szleng alapja és utánpótlás mintája lett. A helsinki szleng kutatásában különösen jelentős HEIKKI PAUNONEN tevékenysége. PAUNONEN mint a helsinki szleng igazi szakemberét ismerik, aki most egy valóban hatalmas munkán dolgozik: a helsinki szleng lehetőség szerint minél átfogóbb szótárát állítja össze (e témáról például PAUNONEN 1989 és 1995).

A régi helsinki szleng minden más szlengtől különbözik abban, hogy valójában egy önálló, teljes nyelvváltozat, amellyel a beszélők egész gondolatokat, mondatokat voltak képesek váltani. Sokkal általánosabb ugyanis az, hogy a szlenges beszéd csak azt jelenti, hogy a normális hétköznapi beszédben itt-ott szlengszavakat használnak, a beszélő tulajdonképpen „nem szlenget beszél”, hanem „beszédében szlengszavakat használ”. A régi helsinki szlenget tehát más-képpen kell tekinteni: egy önálló, működő pidzsin nyelv volt, amelyben a finn beszélnyelvre ráépült a svéd nyelvből kölcsönzött köznyelvi szavakból és a svéd szlengszavakból egy olyan szókincsréteg, amelyet részben alkalmassá formáltak a finn beszélő artikulációs bázisához, de amelyben mégis sok olyan, a svéd nyelvre jellemző hangzásbeli jellegzetesség maradt, amely idegen volt a finnben. Például a finnben kialakulása óta idegen zöngés zárhangok (*b*, *d*, *g*),

valamint az *f* megtalálható a helsinki szlengben ugyanúgy, mint a szóeleji más-salhangzó-torlódások (például *boltsi* 'labda', *döfis* 'szag', *fudis* 'futball', *skole* 'iskola', *skrinnarit* 'korcsolya') vagy a magánhangzó-harmóniát megtörő alakulatok (mint a *dösa* 'busz', *Sörkka* 'Sörnäinen'). A következő mondat egy fiktív példa a helsinki szlengre; az idegen eredetű szlengszavak alá vannak húzva: *Mun brodi oli tsöpannu eilen brenkkua ja sit se dokas yhes mestas sen hela butelin ja spuglas lopuks yhen friidun dongarit ja sen omat bläägät niin et ne döfas kauheelle* (A testvérem tegnap vodkát vásárolt, és aztán egy helyen megitta az egész üveggel, és végül lehányta egy lány nadrágját és a saját cipőjét, úgyhogy azok borzalmasan bűzlöttek).

Az utóbbi évtizedekben a helsinki szleng általános képe érezhetően finnesebbé változott. A változás érintette mind a szleng hangtani szerkezetét, mind pedig a szókészletét, amelyben az idegen eredetű szavakat finn nyelvű formákkal helyettesítették. A régi szleng ismerői és barátai közül sokan ezt a változást bosszantónak találták, a „tisztá”, eredeti szlenget megrontó irányzatnak.¹ A nyelv azonban élő jelenség, amelyet a mindenkor beszélők a saját szociális és nyelvi helyzetüknek megfelelően alakítanak.

3.2. A közszleng

Az utóbbi évtizedekben, ahogy Finnország fokozatosan városiasodott, és különösen a modern tömegtájékoztatási eszközök és az irodalom közvetítésével, a szleng — vagy pontosabban az egyes szlengszavak és szerkezeti formáik — elterjedt az egész országban. Napjainkban talán beszélhetünk egy igen széleskörű, elvileg egész Finnországot átfogó közszlengről, amelynek szavait bizonyos mértékig minden finnül beszélő megérti és használja. Ez elsősorban csak a viszonylag hétköznapi beszédhelyzetekre igaz, az igényesebb nyelvhasználatban nem tartják a szlengszavakat helyénvalónak. A közszleng szavai például az *ale* (< *alennusmyynti*) 'árleszállítás', a *Kokis* 'Coca-Cola', a *jätski* (< *jäätelö*) 'fagylalt' és a *telkkari* 'televízió'.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a maga módján más osztályozási mód is indokoltnak látszik: az általános használatú szlengszavak esetleg már nem is tekinthetők szlengnek, hanem részei a mindennapi köznyelvnek. A kutatók általá-

¹ 1999 elején a televízió egyik komédiasorozatában (Sunradio, TV1) említették Helsinki régi és a mai szlengje közötti különbségeket, vagy pontosabban azt, hogy két különböző nyelvváltozatról van szó. Ebben a részben egy középkorú férfi mondott néhány mondatot egy körülbelül 17 éves lánynak; ez egyáltalán nem értette, hogy mit mondtak neki, bár a beszélő megismételte a mondatot. A műsorban később visszatértek erre a kérdésre. A műsor fő gondolata ugyanis a nyelvjárásban bemondott hírek elterjesztése volt, és mindketten, az említett középkorú férfi és a lány is a műsor „nyelvjárásának” a helsinki szlenget javasolták. A férfi véleménye szerint ez a helsinki szleng a régi, eredeti helsinki szlenget jelentette, a lány szerint viszont a mai fiatalok által beszélt nyelvváltozatot, amelyet inkább a szlengszavakat tartalmazó helsinki beszélt nyelvnek lehetne minősíteni, mintsem a helsinki szlengnek.

ban nem is egészen értenek egyet abban, hogy lehet-e Finnországban egy közszlengnek tekinthető nyelvváltozat kialakulásáról beszélni. KAARINA KARTTUNEN például utalt egy ilyen létezésére, a „Nykyslangin sanakirja” [A mai szleng szótára] című művében a közszleng fogalmát így határozta meg: „Beszélhetünk egy bizonyos közszlengről, amelyet elég széleskörűen megértenek mind területileg, mind társadalmilag. Ez a köznyelvtől és a nyelvjárásoktól elkülönülő szavakból és kifejezésekből áll, amelyeket egy egyszerű beszélő használhat vagy legalább is megért, de amelyet a többség nem fogad el mint hibátlan nyelvhasználatot”. MATTI SUOJANEN szerint viszont Finnországban aligha alakult ki közszleng, még ha néhány szlengszó meg is találta az utat a köznyelvbe, majd innen az irodalmi nyelvbe (1982).

Ha jobban meggondoljuk, a közszleng nem felel meg a szlengmeghatározásnak olyan értelemben, hogy eltérően a többi szlengtől nem egy körülhatárolható, elkülönülő csoport által használt nyelvváltozat, hanem széles körben használják és ismerik, ezért nehéz elhatárolni a mindennapi köznyelvtől. A közszlengből állandóan kerülnek át szavak a kötöttebb stílusformákba. Napjainkban több jele van annak, hogy az ilyen átkerülés egyre általánosabb, egyre gyorsabban történik; az irodalmi nyelv úgy látszik, hogy hozzászokott a szlengszavakhoz, és eltűri hivatalosabb összefüggésekben is (például a sajtónyelvben). Utaljunk még egyszer e fejlődés problematikus voltára: megszűnik-e szlengszó lenni egy igen általánosan előforduló és a korábbinál hivatalosabb összefüggésekben elfogadott szó, vagy tekintsük-e úgy, hogy a szlengszók napjainkban elég szalonképesek ahhoz, hogy előfordulhassanak máshol is, mint „egy bizonyos társadalmi csoport közötti kötetlen kommunikációban”?

A közszleng fogalomköre széles és szerteágazó, de a közszleng szavai leggyakrabban a különböző korú beszélők átlagos, hétköznapi életéhez fűződnek. Igen nagy mértékben érvényes mégis a következő: a közszleng szavainak nagy része egy pontosabban körülhatárolható, meghatározható szlengben született, mint például az iskolai szlengben. Ezek a szavak és kifejezések tehát szleng jellegűek, legalább is keletkezésüket és eredeti használatukat, valamint stílusértéküket tekintve.² A közszlengben a szókészlet egy része a régi helsinki szlengből származik, és néhány szlengszó kora már elérte a száz évet.

3.3. Az iskolai szleng

Finnországban rendkívül sokat kutatott szleng az iskolai szleng, amely használói körét tekintve világosan a legnagyobb a „tulajdonképpeni” szlengek közül (a közszleng használói köre természetesen még sokkal nagyobb). Azt lehet

² Úgy tűnik, hogy napjainkban egy szó közvetlenül a közszlengben is kialakulhat anélkül, hogy a használói kör kibővülésével kerülne át a közszlengbe egy bizonyos szlengből (mint például az iskolai szlengből). A finn terméknevek között is több olyan van, amelyet tudatosan formáltak szlengszó alakúra.

mondani, hogy minden finnül beszélő bizonyos mértékig — legkésőbb az iskolába járás során — ismerkedik meg a szlenggel. Az iskolai szleng szókincse az iskola világához, valamint az iskoláskorúak tevékenységeihez, szabadidős elfoglaltságaikhoz, különösen néhány társadalmi tabutémához, mint például a szexhez és a kábítószerekhez kapcsolódik.

Külön kell-e beszélni iskolai szlengről és ifjúsági szlengről, vagy ez ugyanaz a dolog? Az utóbbi elnevezés azért találóbb, mert ennek a szlengnek a használatát természetesen egyáltalán nem szűkíthető le arra az életkorra, amikor az egyén iskolába jár. Szűkebb körben behatárolva az iskolai szleng jelenthetné csak az iskola világához tartozó szlengszavak csoportját; ilyen elhatárolás viszont aligha szükséges, hiszen maga az elnevezés is a diákokra (*koululainen*, *koululais*-) vonatkozik, nem magára az iskolára (*koulu*). Funkcionális szempontból természetesen látszik az iskolai szlenget és az ifjúsági szlenget ugyanannak a nyelvváltozatnak tekinteni.

Mindenesetre a fiatalok beszédében gyakrabban lehet szlengszókat hallani, mint a más korúakéban, s különösen gyakori a szlenghasználat a fiatalok egymás közötti beszélgetéseiben. Amikor az iskoláskor és más, ehhez az életkorhoz tartozó dolgok elmúlnak, amint ebből a korból és ebből a kultúrából kinő valaki, csökken a szlengszók aktív használata is. A fiatal korban megtanult és használt szlengszók megmaradnak, gazdagítják a beszélő szókincsét; a szókészlet nagy része azonban inkább passzívvá válik, mintsem állandóan használttá. Tulajdonképpen a szókészletnek azt a részét, amely megmarad a felnőtt beszélő használatában, a közszlengbe átkerültnek lehet tekinteni.

Az előbbieken már utaltunk arra a körülményre, hogy a szlenges beszéd nagy mértékben kötődik ahhoz az életkorhoz, amelyben a fiatal él, az egész ifjúsági kultúrához, az iskolába járáshoz és a kimondottan a fiatalokat érdeklő témakörökhöz. Az iskolai szleng használata kapcsolatot teremt a fiatalok között, és elválasztja a szlenget használókat „a vén elmeszesedetektől”, mint például a saját szüleiktől és tanáraiktól, akik nem tudják követni a gyorsan változó szlenges kifejezéseket. Bár a felnőtt bizonyítaná is, hogy bizonyos mértékig ismeri a fiatalok szlengjét, ezt a fiatalok nem tudják értékelni: a szleng „az ő saját ügyük”, és kegyetlen gúny irányulna arra a fiatalos beszédet utánozó felnőttre, aki véletlenül a használatból már kikopott, elavult szlengszót használna.³ A fiatalok szlenghasználatában áll a hagyományok elutasításával. A szlenghasználat célja lehet az idősebb korosztályokhoz tartozóknak a megdöbbenése durva és trágár kifejezésekkel. Másrészt úgy áll a dolog, hogy a fiatalok állandó nyelvhasználatában a durva kifejezés is hétköznapivá válik, és bár a kifejezés csúnya-

³ MARJA SAANILAHTINAK van erről tapasztalata. Megkérdezte az iskolából hazaérkező lányától, hogyan sikerült az *enka* (< *englanti*) ’angol’ dolgozata. A lány nevetgélve ismételte meg a szót, és megállapította: „Talán valamikor száz évvel ezelőtt azt mondták, hogy *enka*. Most ez *enku*.”

sága és durvasága egy idősebb hallgató fülét erősen sértheti, meglehet, hogy maga a beszélő ezt az árnyalatot már nem érzékeli, miután a kifejezés megkopott a használatban, hétköznapiasult. Ennek a jelenségnek gyakran az a következménye, hogy különösen a tabuszókészletet az iskolai szlengben újra és újra meg kell újítani, felfrissíteni: a „durva” fogalmak a fiatalok szempontjából állandóan új, megfelelően friss kifejezéseket igényelnek.

Finnországban különböző időben és különböző helyeken bőségesen gyűjtötték az iskolai szlenget. A gyűjtött szókészlet és az elvégzett kutatások jórészt olyan szakdolgozatok formájában jelentek meg, amelyek anyagát városokban gyűjtötték egy vagy több iskolából, általában a felső tagozatosoktól és a gimnazista korúaktól. Az iskolai szlenggel kapcsolatos legszélesebb körű kutatás egy vidéki kisvárosban, Virratban folyik a Tamperei Egyetem és Virrat város közös tervmunkájának részeként. A virrati kutatások első beszámolója (SAANILAHTI–NAHKOLA 1991) néhány ponton eltér a korábbi szlengkutatóktól. A szlengkutatók kutatási célpontjai rendszerint a nagyobb városok voltak, de általában feltételezték, hogy a szleng már nemcsak városi jelenség, hanem a vidéki fiatalok és iskolások is használják. A következőkben kissé pontosabban bemutatjuk a virrati iskolai szleng kutatását, és a benne előforduló fontosabb jelenségeket.

1990-ben Virratban végeztek egy kérdőíves felmérést az iskolai szlengről, amelynek válaszadói az általános iskola 9. osztályának (kb. 15 évesek) és a gimnázium első osztályának tanulói (kb. 16 évesek) voltak. A kérdőíven megkérdezték az iskolai élettel, a fiatalok hobbi- és más szabadidős tevékenységével, érdeklődési körükkel kapcsolatos, valamint a fiatalok életéhez általánosabban is hozzátartozó olyan fogalmaknak a szlenges megfelelőit, amelyekről a korábbi kutatások alapján tudták, hogy legalábbis bizonyos mértékig hajlamosak arra, hogy szlenges megfelelőt kapjanak.⁴

Mint különlegesség említhető, hogy az anyag vizsgálata során az adott válaszok alapján a szlengkifejezések három gyakorisági csoportba voltak oszthatók: az általánosan ismert, az elég ismert és a ritka szavak csoportjába. Néhány fogalomra általánosan vagy elég általánosan sok szlengszóval vagy -kifejezéssel válaszoltak (például a 'férfi nemi szerv'-re 15, a 'kisgyerek'-re 12, a 'női mell'-re 11 és a 'lány'-ra 10 kifejezést kaptak, amelyek közül mindegyik általánosan vagy elég általánosan ismert volt. Másrészt voltak olyan fogalmak is, amelyeket csak egy vagy két elég ismert szlengszó fejezett ki: például az 'iskola' és a 'zene' fogalmakra csak egy általánosan vagy elég általánosan ismert szlengszót sikerült találni. Ilyen esetekben a helyzet bizonyára az, hogy egy-egy szlengszó annyira általános, és talán olyan jól használható, hogy mellette nincs szükség

⁴ A kérdőívet HEIKKI PAUNONEN állította össze LEIF NYHOLM kutatócsoportjának szűkebb körű kérdőívet tekintve mintának, amely segítségével a finnországi svéd iskolai szlenget vizsgálták. A kérdőívet MAI LOOG észt szlengkutató bővítette ki.

más szóra (például a *musa* (< *musiikki*) 'zene' szót a megkérdezettek 70%-a említette).

Az iskolai szleng legközpontibb fogalmai, attrakciós központjai főleg a különböző típusú tabutémák voltak, mint például a szexre és az alkoholfogyasztásra vonatkozó fogalmak; úgy látszik, hogy itt igen bőséges szlengszócsoporthoz gyűlt össze, ezek a témakörök feltűnően érdekelték a fiatalokat. Ilyen társadalmi tabutémák közé sorolható fogalom, amelyre nagyon sok szlengszó utal, a 'férfi nemiszerv' (például *kakkosnenä*, tkp. második orr), a 'női nemiszerv' (például *ripsipiiras*, tkp. szőrös béles), a 'közösülni vkivel' (például *vetää viikseen*, tkp. bajuszba húz), a 'hátsórész, fenék' (például *leivinuuni*, tkp. sütőkemence), a 'homoszexuális' (például *lämpönen poika*, tkp. meleg fiú), a 'váladékok' (például *suklaa* 'ürülék' tkp. csokoládé), a 'részség' (például *olla neliveto päällä*, tkp. négykerék-meghajtásos állapotban lenni), az 'inni' (például *evästää*, tkp. útravalóval ellát) és a 'hányni' (például *läikyttää*, tkp. kiloccsant).

Egy másik fontos attrakcióközpont-csoport a valamilyen negatív fogalomhoz vagy lelkiállapothoz kapcsolódó dolgoké. Az ilyen fogalmakra utaló szavakat kimondottan sértő szándékkal használják. Negatív vagy sértő szlengkifejezések bőségesen fordultak elő például a következő fogalmaknál: 'ostoba' (például *vesiaivo*, tkp. vízagyú), 'menj el, tűnj el' (például *hajaannu*, tkp. oszolgát), 'buta, sajnálatra méltó' (például *kypsyttävä*, tkp. érlelendő) és 'félni, gyáva' (például *äidinmaito* 'gyáva', tkp. anyatej).

A különböző fogalmak közti fontosságot a szlengben össze lehet hasonlítani úgy is, hogy megnézzük, hogy melyik és milyen típusú fogalmak említődtek leginkább, nem tekintve azt, hogy az egyes szlengkifejezések hányszor fordultak elő. A virrati kutatásokból kiderült, hogy abszolút számban a legtöbbször említett fogalmak többnyire ugyanazok, mint azok a fogalmak, amelyekre a legtöbb szlengkifejezés van. Ez az egybeesés főleg a tabutémákra vonatkozik. Néhány elég neutrális, de a fiatalok beszédjében gyakran előforduló fogalomra is sok adat van: ilyenek például a 'lány', a 'fiú', a 'kisgyerek', az 'arc' és az 'öreg nő'.

Azt lehet mondani, hogy az iskolai szleng valamiféle magvát a mindenki számára közös, az iskoláskorúak szempontjából nyilvánvalóan igen központi fogalmakra utaló szókészlet alkotja. A kutatásból azonban kiderült, hogy vannak olyan témák — ha a szlengkifejezések bőségét a témakör érdekessége jelének tekintjük —, amelyek a fiúkat érezhetően jobban érdeklik, mint a lányokat, és fordítva. Különösen a fiúktól gyűjtöttek sok adatot a nemi életre vonatkozóan (példákat lásd fent), a különböző másságokra vonatkozóan (például 'gyenge', 'homoszexuális', 'külföldi'), valamint a fiúk hobbijához vagy szélesebb körben a szabadidős tevékenységéhez kapcsolódó fogalmakra (például 'gitár', 'korcsolya', 'jégkorongütő', 'sör'). Ezzel szemben a fiúkénál sokkal több válasz érkezett a lányoktól az otthonról és a közeli emberekkel kapcsolatos fogalmakra: ilyenek például: az 'apa', 'anya', 'otthon', 'kisgyerek', 'fiúbarát', 'lánybarát'.

Mindent összevetve a fiúk szlengjét durvábbnak, inkább negatívnak, sértőnek vagy a tabukra utaló szavakat tartalmazónak lehet tartani, mint a lányok szlengjét.⁵ Kimondottan a fiúkra jellemzőek az olyan típusú durva kifejezések, mint a *homohurri* 'svéd' (tkp. homokos finnországi svéd), *peniskeuhko* 'buta' (tkp. fasztüdő), *runkkupersä* 'gyáva' (tkp. buzi segg) és a *kypä* 'tanár' (tkp. fasz). A fiúk és a lányok közötti különbség legalábbis részben abból adódik, hogy a fiúknál a szleng szempontjából központi fogalmak igen nagy mértékben más típusúak, mint azok a fogalmak, amelyeket a lányok szoktak használni a szlengben. Alapvetően ez a különbség talán a különböző nemek eltérő érdeklődési köréből következik. A különbség részben egyenes tükröződése annak, hogy milyen témakörökről szoktak a fiúk és a lányok (egymás között) beszélni. Ezek alapján lehinkább arra gondolhatunk, hogy a különböző témakörökről való beszéd bizonyos szükségletet ébreszt a szlengszók létrehozására.

A kérdőívek segítségével megkérdezték a virrati diákok véleményét a szleng használatáról és használóiról, valamint arról, hogy érzésük szerint a felnőttek mennyire értik az iskolai szlenget (NAHKOLA, megjelenés alatt 1). A szleng megértésére kérdezve a válaszadóknak a kérdőíven hét lehetőséget adtak meg, amelyek a „rendkívül jó” megértéstől a „rendkívül rossz”-ig terjedtek. A lányoknál a leginkább választott értékelés az volt, hogy a középkorúak a fiatalok szlengjét „elég jól” megértik, a fiúk értékelése szerint viszont a középkorúak a szlenget csak „elégséges mértékben” értik meg. Ezek szerint az értékelések szerint tehát az iskolai szleng talán nem alkalmas a fiatalok közötti titkosnyelv szerepre, bár néha ilyen funkciót is szoktak a szlenghez kapcsolni. A válaszadók szerint az idősebb emberek a középkorúaknál érezhetően rosszabbul értik a szlenget: mind a lányoknál, mind a fiúknál a legáltalánosabban választott minősítés két fokkal alacsonyabb volt, mint a középkorúak szlengértésének felmérésében. A lányok az értést itt is jobbnak értékelték, mint a fiúk, mert a lányok által legáltalánosabban választott lehetőség a „meglehetősen rosszul”, míg a fiúknál a „rosszul” volt.

A válaszadóktól megkérdezték azt is, hogy a lányok vagy a fiúk használják inkább a szlenget. A legtöbb válasz szerint a szlenghasználat nem kötődik a nemekhez: a legáltalánosabb válasz az volt, hogy a lányok és a fiúk között ilyen vonatkozásban nincs különbség. Különösen a lányoknak volt ez a véleménye, és néhányan ki is emelték, hogy a szlenghasználat „az egyéntől függ”. Azok közül, akik úgy válaszoltak, hogy van különbség a két nem közötti a szlenghasználat-

⁵ A fiúk durvább szlengje részben azt az általános tendenciát tükrözi, amely szerint a férfiaktól inkább elfogadják általánosabban is a durvább nyelvhasználatot, mint a nőktől. Másrészt pedig a fiúk szlengjének durvasága származhat abból is, hogy például az udvarlás és a nemiség olyan dolgok, amelyekhez a fiúknak bátrabb módon kell viszonyulniuk. A háttérben azonban inkább a bátorság hiányáról van szó, mintsem annak a kimutatásáról: meglehet, hogy nehéz a dolgokról egyenesen, az igazi elnevezésekkel beszélni.

ban, a többség úgy vélte, hogy a szleng döntően „a fiúk ügye”. A lányok a fiúknál világosabban hangsúlyozták ezt a választást.

A felmérésben résztvevőket megkérték, hogy becsüljék meg, milyen korúak használják leginkább a szlenget. Általában az volt a vélemény, hogy az iskolai szleng legtipikusabb használói a 10–16 évesek, és hogy a lányoknál a legaktívabb szlenghasználati életkor kissé korábban kezdődik, mint a fiúknál. A diákok saját értékelései igen pontosan egybeestek a nyelvészek felméréseivel: a válasszokban körvonalazódik a szleng legaktívabb használóinak központi magva, amely a fiúknál kissé más életkori fázisba esik, mint a lányoknál. A 15–16 éveseket minden válaszban a legaktívabb szlenghasználóknak jelölték meg. Egyébként a lányok és a fiúk válaszai abban különböztek egymástól, hogy a lányok szerint a legaktívabb szakasz akkor fejeződik be, a fiúk szerint viszont abban a korban éppen csak megkezdődik. A lányok véleménye szerint a 13–16 évesek használják leginkább a szlenget, a fiúk szerint viszont a 15–18 évesek. Valószínűleg mindkét csoport helyes átlagot határozott meg kimondottan saját nemének legaktívabb szlenghasználói korcsoportjáról.

A felmérésben résztvevők arra tudtak a legnehezebben válaszolni, hogy miért használják a szlenget. A válaszok ugyan igen sokfélék voltak, de három fő csoportba lehetett osztani őket aszerint, hogy a válasz adója milyen motivációt említett. Az elsőt kommunikációs oknak nevezhetjük, mert az ide tartozó véleményekben az volt a közös, hogy a választ adók úgy tekintik, hogy a szlengszók megkönnyítik a kommunikációt. Az ide tartozó válaszok voltak a legáltalánosabbak a felmérésben. Ezek az alanyok a szlengszókat azért használják, mert „könnyebbek, mint az irodalmi nyelv szavai”: „könnyebb kimondani”, és „könnyebb használni” őket. A szlengszók használata „meggyorsítja a beszédet”. Az irodalmi nyelv szavait „nem mindig tudja végig kimondani”, mert azok „hosszúak és bonyolultak”. Az egyik diák utalt a szleng lehetséges titkosnyelv funkciójára: szerinte a szlenghasználatnak megvan az a haszna, hogy „az idősebbek nem értik”.

A másik főcsoport stílusbeli okokból használja a szlenget. Ezek szerint a válaszok szerint azért használják a szlenget, mert a szlengszavak „színesebbek”, „jópofák” és „kellemesebbek”, mint az irodalmi nyelv szavai. Az irodalmi nyelv „egyhangúnak, idegennek hangzik egy fiatal fülében”. Kissé másfajta stílusárnyalat miatt szeretik azok a válaszadók, akik azért használják a szlenget, mert az az irodalmi nyelvnél „kötetlenebb” és „karakánabban hangzik”. A szlengszók „cool”-ok, „menők”.

A harmadik főcsoportba azok a válaszok tartoznak, amelyek tulajdonképpen semmi világos motivációt nem tartalmaznak a szlenghasználatra. A szlengszók „természetes módon”, „automatikusan” kerülnek be a beszédbe: ez a „mai nyelv”, amelyet „észre sem vesz az, aki használja”. A szlenghasználat egy „szókás, amellyel nincs mit csinálni”. Néhány lány úgy látta, hogy semmi különö-

sebb ok nem volt a szlenghasználatra, de a szleng „rájuk ragadt a többiek beszédéből”.

3.4. A katonai szleng

Finnországban a katonai szlenget is viszonylag sokan vizsgálták: két szótár is készült ebből a témából, ráadásul meglehetősen sok szakdolgozatként gyűjtött kisebb szókincs-összeállítás is létezik, amelyek jó adatokat nyújtanak a kutatóknak például a szókészlet megújulásáról és más tendenciákról. Az első szótárt SIMO HÄMÄLÄINEN állította össze (1963), s ez jórészt a háborús évek szókészletére koncentrál. ANTTI PENTTINEN szótára (1984) újabb szóanyagot tartalmaz. KARI NAHKOLA (1988) az említett szótárak és a Tamperei Egyetemen összeállított szóanyag alapján tett megfigyeléseket a katonai szlengről; ő főleg a legújabb, a szótárakból hiányzó szóanyagot mutatja be, de általános szinten vizsgálja a katonai szleng szemantikai szerkezeti jellegzetességeit is. Megjegyzendő, hogy ebben a tanulmányban a *sotilasslangi* (katonai szleng) szakszó mellett használja a *varusmiesslangi* (kötelező katonai szolgálatukat töltők szlengje) szakszót is, amely azért szemléletes, mert a legtöbb szógyűjtés főként a kimondottan a katonai szolgálatukat töltő katonáktól, és nem a hivatásos katonáktól gyűjtött szóanyagot tartalmazza.

PENTTINEN szerint a katonai szleng a férfiak által kialakított nyelv, amely nővel és megerősíti a nemek közötti nyelvi különbségeket.⁶ Finnországban a katonai szleng egészen sajátos helyzetben van az általános hadkötelezettségből következően: csaknem minden finn férfi eleget tesz a hadkötelezettségnek, és ezen keresztül megismerkedik a katonai szlenggel. PENTTINEN szerint a katonai szleng „használoít és ismerőit tekintve a finn nyelv legszélesebb körben ismert beszélt formájának speciális szókészlete”. Szerinte az iskolai szleng sokkal rendszertelenebb és gyorsabban változó.⁷

A katonai szleng PENTTINEN szerint olyan törekvésnek köszönheti a létezését, amely nevetségessé teszi a hivatalos katonai gépezet pöffeszkedését. A katonai szlengben az a szükséglet tükröződik, amely a katonáskodás valóságát humorosnak, időlegesnek tekinti; egy ilyen megközelítési mód segít elviselni a

⁶ Napjainkban PENTTINENnek ez a megállapítása már nem egészen állja meg a helyét, mert néhány éve Finnországban már a nőknek is megvan a lehetőségük arra, hogy katonai szolgálatot teljesítsenek, és a katonaságnál helyezkedjenek el; majd meglátjuk, hogy „feminizálódik”-e a katonai szleng valamelyik fejlődési szakaszban, ha a nők aránya a katonaságot teljesítők között nőni fog.

⁷ Mint az iskolai szleng tárgyalása során kiderült, egyelőre még hiányzik az iskolai szlengre vonatkozó megfigyeléseket összegző kutatás, úgyhogy PENTTINEN állítását nem lehet különösebben sem megerősíteni, sem cáfolni. Az iskolás és a fiatal koron nemétől függetlenül mindenki átmegegy, s a fiatalkor több évig eltart, a katonáskodás ideje viszont csak néhány hónap. Ráadásul a katonai szleng főként csak a hadsereg környezetéhez tartozik, és a pillanatnyilag ott tartózkodók nyelvhasználatához, a fiatalság szlengjének használati környezete viszont sokkal tágabb körű. Ilyen okokból PENTTINEN állítását kissé sarkítottak tarthatjuk.

sokszor nehéznek érzett szolgálati időt. A katonai szlengben egy olyan törekvés is jelentkezik, amely igyekszik létrehozni és fenntartani a bajtársi szellemet ugyanahhoz az egységhez vagy fegyvernemhez tartozók között; a többiekéről pedig többé-kevésbé sértő kifejezéseket szokás használni. A szavak egy része a katonai szlengben is teljesen neutrális. PENTTINEN szerint az általa megkérdezett katonák a következő kijelentéseket tették: „a szleng tulajdonképpen segíti a katonai kiképzés céljait azáltal, hogy az egységben közösségi szellemet hoz létre”, és „a szleng szavait elsajátítva megtanul egy bizonyos viszonyulási módot a katonasághoz, mert a szleng világosan állást foglal”.

A PENTTINEN szótárában található katonai szleng (ugyanúgy mint HÄMÄLÄINEN-nél) eredetét tekintve igen erősen finn; az idegen nyelvekből eredő szavak száma elenyésző. Ez előbbihez kapcsolható PENTTINEN-nek az a megfigyelése, hogy a katonai szlengben általában nem fordul elő kiejtésbelileg nagyon különös vagy idegenszerű kifejezés.⁸ Legalábbis az 1980-as évek régebbi katonai szlengje általános jellegét tekintve meglehetősen finn; a beszélt köznyelvtől való bizonyos eltérés azonban ebben a szlengben is előfordul. Mint más szlengeket is, a katonai szlenget is például a szlengképzők használata különíti el a köznyelvtől, valamint a rövid szóalakokra való törekvés.

A katonai szlengben néhány jelentős attrakciós központ található. Az egyik ilyen attrakciós központ a szolgálatát töltő katona életkora, más szóval az, hogy szolgálati idejéből mennyit töltött már le. Ebben a vonatkozásban a legfontosabb megkülönböztetés az, hogy újonc-e az illető vagy nem. Úgy látszik, hogy a legtöbb szlenges elnevezést a katonai hierarchiában legalsó csoport, az újoncok kapják, többet, mint a hierarchia felsőbb (öregebb) csoportjai együttvéve. Az 'újonc'-ra vonatkozó ilyen szavak például az *aamukasa* (tkp. reggeli halom), *mopo* (tkp. moped) és a *viistopää* (tkp. ferde fejű); az idősebb korosztályú katonára utalnak például a *kona** és a *masi*.** A katona szolgálati idejére vonatkozó régi elnevezésekből új alakokat kaphatunk különösen úgy, hogy a régi forma hangalakját egy kicsit megváltoztatjuk. Tipikusak az ilyen folyamatosan megújuló szócsoporthoz például az *ö*-kezdetű, újoncot jelentő szavak (mint az *ökö*, *örmy*, *össeli*).

Egy másik ilyen jelentős attrakciós központ a katonai rangot jelölő szavaké. A szókinsnek ebben a részében is az attrakciós erő fordított a rangfokozattal. Különösen bő az a szlengszókészlet, amely olyan rendfokozatra utal, amelyet a

⁸ Az újabb katonai szlengben a helyzet egy kissé más is lehet: a megváltozott ifjúsági és popkultúra idegen hatásaival jó érintkezési lehetőségeket kínál az idegen nyelvekkel, és ezen keresztül az idegen hang- stb. elemekkel. Feltételezhető, hogy a katonai szolgálatukat töltők szlengje is ilyen módon „idegennyelvűsödik” bizonyos mértékben. Pontosabb kutatásokat ebben a vonatkozásban még nem végeztek.

* A *konahtaa* 'semmivel sem törődik; nagy ívben leszar' szóból. (A szerk.)

** A *Masi* című képregény névadó katona figurájából. (A szerk.)

katona megkaphat szolgálati ideje alatt, mint a 'káplár' például *korppi* (< *korpraali*, de *korppi* 'holló'), *diplomijääkäri* (tkp. diplomás vadász/baka) és a 'tizedes' (*alikersantti*) például *alikenraali* (tkp. altábornok), *apukersantti* (tkp. segéd-tizedes).

A katonai szolgálathoz tartozó néhány ruhadarab is bőségesen kapott szleng-elnevezést, mint például a 'tábori ing' (*kenttäpaita*) (például *peltipaita*, tkp. bádoging) és a 'rövid sportnadrág' például *paavonurmet* (< *Paavo Nurmi*). Más, különálló fogalmak, amelyek előfordulhatnak a katonai szleng sajátos attrakciós központjaiként például a 'kerékpár' (pl. *hikimankeli*, tkp. izzadságmángorló), 'harci öv' (pl. *vitutusliivit*, tkp. kibaszó mellény), 'sisak' (pl. *munankuori*, tkp. tojáshéj), 'hátráltat, mafláskodik' (pl. *hieroa*, tkp. masszíroz), 'akadékoskodik, magyarázgat' (pl. *kuitata*, tkp. számláz). A használatban levő különböző fegyvereknek is egész sor elnevezése van (pl. *pulupyssy* 'légvédelmi ágyú', tkp. galambpuska, *Stalinin urut* 'negyvencsöves rakétakilövő', tkp. sztálinorgona). Különösen sok neve van a géppisztolynak (*rynnäkkökivääri*) például: *rynken-daali*, *rynky*, *rynnäri*, *ryynipyssy* (tkp. darapuska), *neiti rönkendahl* (tkp. Rönkendahl kisasszony). Bőségesen vannak szlengkifejezések az étkezéssel és különösen az egyes ételfajtákkal kapcsolatos fogalmakra is, mint például 'borsóleves' (pl. *pierupuuro*, tkp. fíng(ató) kása) és 'ételmaradékokból készített leves' (pl. *joukkohauta*, tkp. tömegsír). Említsünk meg még az idegen egységekre vagy fegyvernemekre utaló néhány fogalmat és a hozzájuk kapcsolódó szlenges megnevezéseket, amelyek rendszerint tehát pejoratív jellegűek („azok a többiek”): *kolarikomppania* 'gépkocsizó század' (tkp. karambolos század), *neitikomppania* 'híradós század' (tkp. női század), *silli* 'tengerész(katona)' (tkp. hering), *hyttyskaarti* 'légierő' (tkp. szúnyoggárda), *elukkapatteri* (< *esikuntapatteri*) 'vezérkar' (tkp. baromkar)

A katonai szleng egészéről el lehet mondani, hogy tulajdonképpen elég kevés olyan, a katonai élethez kapcsolódó témakör van, amelyről ne lenne használatban bőségesen szlengkifejezés; a katonai szolgálat idejének keménysége, kötelező volta, uniformizáló jellege és bizonyos hagyományai kitűnő környezetet jelentenek a szleng kialakulására és használatára.

3.5. A szakszlengek

A szakszlengek közé sorolható mindenekelőtt a különböző szak- és hobbitérületek nem hivatalos szókinése. Minden szakmának megvan egyrészt a hivatalos kommunikációra alkalmas speciális szókinése, amely a megszilárdult, a közös megegyezés szerint kialakult szakszavakat tartalmazza. Ezt a nyelvváltozatot lehet szaknyelvnek nevezni; másrészt erre a speciális szókinésre utalhatunk a *zsargon* terminus technicussal. A szaknyelvnek a kevésbé hivatalos, normákkal nem szabályozott, főként beszélt változata a szakmai szleng (*ammattislangi*). A pontos elhatárolás lehetetlen, de ha egy fogalomnak létezik egy hivatalos meg-

nevezése a hivatalos szaknyelvben, akkor ugyanerre a fogalomra utaló hasonló jelentésű kifejezések már többnyire a szlengkifejezések közé sorolhatók. Ezekre a kifejezésekre rendszerint érvényesek a szleng különböző jellemzői, mint például a szlengképzők használata, törekvés a rövid szóalakokra és a köznyelvi szavak használata például tréfás vagy affektív jelentésben. A hobbiterületeken is hasonló a helyzet, például a rádióamatőröknek vagy a madarászoknak van külön egy hivatalos és egy nem hivatalos szókészletük.

Legkevesebb ugyanannyi szak- és hobbinyelv van, mint amennyi különböző szakma vagy amatőr csoport létezik. Szókészletét tekintve az olyan szakmák szlengjét lehet a legegységesebbnek tekinteni, amelyeknek központosított szakmai képzése van, mert ez képes a szakterületen használt szókészletet egységesíteni. Feltételezhetjük, hogy például így van ez a gyógyászatban és a kórházi szlengben: a képzés csak néhány helyen folyik, s e szakterület szlengje jórészt már a tanulási környezetben ismertté válik. Egységesülést eredményeznek néhány hobbiterület, például a madarászok szlengjében a nem hivatalos kommunikációs helyzetek és az afféle kapcsolattartások, mint például a sűrű levélváltás, az internet, a telefonon való kapcsolattartás és a szakterülettel foglalkozók személyes találkozásai.

A következőkben kissé részletesebben bemutatunk egy szakmai szlengváltozatot, amelyet röviden a gyógyászati szlengnek (*lääkintäslangi*) neveznek. Ezen az orvosoknak, az ápolóknak és a gyógyászat más területein dolgozóknak a nem hivatalos nyelvváltozatát értjük. A gyógyászati szleng többek között azért választható bemutatásra, mert egy kórház rendkívül kedvező környezetet nyújt a szleng kialakulására, pontosan úgy, mint minden olyan hely, amely bizonyos mértékig zárt és ahol a körülmények viszonylag állandóak, hierarchikus felépítésen alapulnak és lelkiileg nehezen elviselhetőek (vö. az iskolai, a katonai szlenggel, a börtönszlenggel, a tengerészek, a tűzoltók, a rendőrök szlengjével). A másik ok, amiért a gyógyászati szleng kissé pontosabban bemutatható, az az, hogy ebből a szlengből viszonylag nem rég jelent meg egy szlengszótár, amelynek anyagát egy gyűjtési verseny segítségével kapott több mint 10 000 szóadattal állították össze (LESKINEN–TOIVONEN 1995). A gyógyászati szlengre vonatkozó megfigyelések a következőkben ebből a műből valók.

A gyógyászati szlengnek sok közös vonása van a többi szlenggel: ilyen például néhány hangzásbeli jellegzetesség (pl. a *b*, *d*, *g* és az *f* megléte, a szóeleji mássalhangzó-torlódás), törekvés a szavak rövidségére, valamint a szlengszóképzők használata. A gyógyászati és a katonai szleng fontos egyezésének leginkább a bizonyos fokú durvaságot és a bőséges akasztófahumort tekinthetjük, ami talán a két környezetben egyaránt fellelhető egyező pontoknak köszönhető: a nyomasztó felelősség a betegekért, a halál közelsége és a félelem ellenhatásként jelentkezik a friss megkönnyebbülés, a durva humort a kórházi környezetben, a katona hétköznapijaihoz pedig hozzátartozik a nehéz katonai szolgálat, a

fegyverek, a háborúban pedig a halál. Ezekben a szlengekben vannak egyezések az iskolai szlenggel is, különösen annak a tabutémákhoz kapcsolódó fogalmiban (pl. a nemi élet, váladékok, alkohol) és az ezekre jellemző szlengkifejezések között (pl. a diszfemisztikus és eufemisztikus kifejezések és fantáziadús összetett alakulatai között).

A szlengre jellemző módon a gyógyászati szleng szókészletének nagy része is főnév. Attrakciós központjai például a halál, a különböző betegségek (különösen a nemi betegségek) és „a legprózaibb különféle életműködések és gyógymódok”. A gyógyászati szleng jövevényszavai hagyományosan a latinból, az utóbbi időben pedig az uralkodóvá vált angolból valók (például a latinból az *eksi* (< *exitus*) ’halál’ és a *maksi* (< *maxilla*) ’felső állkapocs’, az angolból a *hippi* (< *hip*) ’csípő’ és a *donori* (< *donor*) ’donor’). A svédből és a németből is kerültek át jövevényszavak.

4. A szókészlet változékonysága a különböző típusú szlengekben

A szóalkotásmódokat tekintve a különböző szlengek között gyakorlatilag nincs különbség: ugyanazokat az eszközöket használják a beszélői körtől függetlenül. Mint várható, a szókészleti forrásokban találhatók bizonyos különbségek, mégpedig annak megfelelően, hogy milyen általánosak a különböző források az egyes szlengekben. A szókészlet változékonyságát tekintve is nagy különbségek látszanak a szlengek között.

Az iskolai szleng, úgy látszik, hogy a többi szlengnél gyorsabban újul meg. Állandóan születnek új szavak, és a használatban ugyanarra a fogalomra sok, gyakran több tucat különböző szlengszó létezhet. Egyúttal azonban mások, a valamilyen módon elavultnak tekintett szavak kihullnak a használatból. Éppen ezáltal állandóan megőrződik valamiféle szakadék az egyes generációk között: bár a szavak egy része például ismert a fiatalok szüleinek saját iskolás korukból, fiatal éveikből, állandóan születnek újak is a fiatalok aktív nyelvhasználatában. Az iskolai szlengben egymás mellett élnek és használnak olyan szlengszók, amelyek évtizedekkel ezelőtt születtek, sőt még az 1800-as években, és egészen új, friss szók, amelyeknek egy része csak rövid ideig él, s talán nem is válik széles körben ismertté. A szlengszók egy része ugyanis mindig helyi jellegű és egy részük rövid életű. Például egy részük településenként, sőt iskolánként különböző, és egy, az egyik évben még mindenki által ismert divatszó a következő évben már teljesen elavulhat.

A szakmai és a hobbitérületek szlengjét elég lassan megújulónak szokták tartani. Erre részben talán hat az egységes iskoláztatási rendszer, a kölcsönös kapcsolattartás, és ráadásul bizonyára az is, hogy ezekben a szlengekben a szlenghasználat fontos funkciója az, hogy hétköznapiasítsák a túlságosan hivatalos kifejezéseket, s különösen az, hogy a szavak rövidegére törekedjenek. A

mindennapi használatban előforduló szavaknak rövideknek, tömöreknek kell lenniük, hiszen a hétköznapi beszédben egyébként sem lenne könnyű a hosszú, hivatalos és gyakran idegen eredetű kifejezések használata. Másrészt viszont a szlengszók túl gyakori változtatgatása, cseréje akadályozhatja a folyamatos kommunikációt. Röviden azt mondhatjuk, hogy a szakszlengekben a kommunikáció megkönnyítése minden bizonnyal központibb motiváció a szlenghasználatra, mint az iskolai és a katonai szlengben, amelyekben a szlengszók által kifejezett stílusárnyalatok talán fontosabb motivációk, mint a szakszlengekben.

Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a különböző finn szlengekben a szókészlet változásának gyorsasága kapcsolatban áll azzal, hogy milyen gyorsan változik a szlenget használók köre, a szlenget használók körének kicserélődése pedig kapcsolatban áll azzal, hogy ez a kör milyen nagy. Az iskolai szleng (amelynek szókészlete a leggyorsabban változik) használói körébe elvben minden finn beletartozik egy bizonyos életkorban. A használói kör azonban egész idő alatt változik, mert az iskoláskor után abbamarad az iskolai szleng használata. A katonai szleng szókészlete szintén meglehetősen gyorsan változik, bár nem ugyanolyan gyorsan, mint az iskolai szlengé, mert a katonai szleng széleskörű központi magva — úgy látszik — elég hosszú ideig él. A használói körét tekintve a katonai szleng is nagy, de közel sem olyan nagy, mint az iskolai szleng, mert használói csaknem kizárólag férfiak. A használói kör cserélődése viszont a katonai szleng esetében is ugyanúgy körülhatárolható, mint az iskolai szlengnél, mert használói csak egy bizonyos ideig, a kötelező katonai szolgálat ideje alatt használják. A szakmai és a hobbiszlengekben a szókészlet változása lassúbb, mint a fentebb említett szlengekben, amelyekhez képest a használói kör sokkal szűkebb. Hasonlóképpen a használói kör cserélődése is kisebb, mert a szakszlengek nem tipikusan életkorhoz kötöttek, hanem az egyén nagyjából egész felnőtt korában foglalatzkodhat ugyanazzal a szakmával vagy hobbival.

A fentebb nagy vonalakban körvonalazott, a használói kör cserélődéséhez és nagyságához viszonyított szlengszókészlet-változást a következőkben foglalhatjuk össze: Az iskolai szlenget mindenki használja egy bizonyos ideig, de csak egy adott életkorban, e szleng szókészlete gyorsan változik. A katonai szlenget minden férfi használja egy bizonyos ideig, de csak egy bizonyos életkorban, és a szókészlet elég gyorsan változik, bár lassabban, mint az iskolai szleng esetében. A szakmai vagy a hobbiszlenget viszonylag kevesen használják, de ők rendszerint hosszú ideig, és szókészlete lassan változik. Megjegyzendő, hogy a közszleng — amennyiben azt szlengnek tekintjük — nem egészen illik bele ebbe a rendszerbe. A szókészlete ugyanis elég lassan változik — ami önmagában várható is, hiszen használói köre is viszonylag állandó — de a közszleng lassú változásának oka nem azonos a fentebb mondottakkal, hiszen a közszleng használói köre igen nagy, elvben minden finn (felnőtt). A használói kör állandósága

és a szókészlet állandósága tehát a legvilágosabb korrelációs pár, amikor a szókészlet állandóságáról van szó.

5. Honnan jönnek a szlengszók? A szleng szóalkotásáról

5.1. Képzett szlengszavak alkotása

Ebben a részben azt a szóalkotásmódot vizsgáljuk, amely különösen jellemző a finn szlengre: a szlengszóképzést (a témáról bővebben NAHKOLA, megjelenés alatt 2). Ebben a szótípusban a köznyelvi szónak és a belőle képzett szlengszónak van egy közös kezdete, a szövéget tekintve azonban a szóvariánsok különbözők, mivel a képzett szlengszóban egy külön szlengképző pótolja a köznyelvi szó végét. Tulajdonképpen szóképzésről azonban itt nincs szó, mert a szlengképző nem változtatja meg a szó jelentését; csak a szóalak lesz más, mint a köznyelvi megfelelőben.⁹ A szlengszavak képzése nagy vonalakban világos szóalkotási szabályok alapján történik, amelyek a kiindulási formának vett köznyelvi szavak hang- és alaktani szerkezetén alapulnak. A képzett szlengszavak alkotása nem önkényesen történik, hanem szabályszerűségeit tekintve párhuzamba állítható a nyelv más szóalkotási módjaival.

A szlengszavak alkotását egy háromfázisú folyamatnak lehet tekinteni, amelyben mindegyik fázisnak megvan a maga szabályszerűsége:

a) A szó kettévágása. A köznyelvi szót megszakítjuk valahol az első és a második szótag magánhangzóelemei között. Így kapunk egy tövet a képzendő szlengszó tövéül, például *olohuone* > *ol-*, *nurmikko* > *nur-*. A tö leggyakrabban egy mássalhangzóra végződik.

b) Modifikálás. A szótó végéhez mássalhangzók kapcsolhatók. Ez nem mindig van így, sokszor fonotaktikai korlátok miatt nem is lehetséges. Amennyiben a köznyelvi szó hosszú (összetett szó vagy legkevesebb négy szótagú nem összetett szó), a tö végén igen gyakran hosszú mássalhangzó jön létre. A legáltalánosabb gemináta a *kk*, amely előtt magánhangzó vagy likvida vagy nazális van, például *ol+kk*. Ha viszont a köznyelvi szó rövid, akkor a tö végén általában mássalhangzó-kapcsolat található. A legáltalánosabb a *ts* kapcsolat, amely előtt magánhangzó vagy likvida vagy nazális van, például *nur+ts*.

c) Toldalékolás. A tőhöz egy külön szlengképző kapcsolódik, egy olyan szuffixum, amelynek nincs szemantikai tartalma, ezért a szlengszó jelentése ugyanaz lesz, mint a megfelelő köznyelvi szóé. A szuffixum kiválasztása igen nagy mértékben attól függ, hogyan történt a szócsonkítás és a modifikálás. Például akkor, ha a modifikálás geminátát eredményezett, akkor az új szó végére gyakran az *-ari* szóvég kerül, például *ol+kk+ari*. Ha viszont a modifikálás során mássalhangzó-kapcsolat lett az eredmény, akkor a szuffixum rendszerint csak

⁹ Ilyen értelemben a szlengképzőket kváziképzőknek is nevezhetnénk.

egy magánhangzó, például *nur+ts+i*. Abban az esetben ha a köznyelvi szóban és annak szlenges származékszó formájában található mássalhangzó-elem identikus, gyakran fordul elő az *-is* szuffixum, például *jalkapallo* > *jalk+is*.

A második és a harmadik fázis megvalósítása közben a finn nyelv igen sok különböző kiejtési lehetőséget enged meg. Sok nyelvben e lehetőségek száma sokkal kisebb a szlengszóképzés során. Például az angol nyelvben csaknem mindig mellőzhető a második fázis, úgyhogy a csonkítás eredményeképpen kapott *tő* változatlanul kerül a képzett szlengszóba, szuffixumként pedig csaknem mindig egy magánhangzó áll. Tipikus angol szlenges képzés az *Australian* > *Aus+sie*.¹⁰

A képzett szlengszavak szerkezeti szabályossága azt eredményezi, hogy a képzett szlengszó képes a megfelelő köznyelvi szóról ismeretet közvetíteni, például azt, hogy hang- és alaktani szerkezetét tekintve milyen az a köznyelvi szó. Ezért a képzett szlengszók szerkezete a hallgató számára jelzést ad arra vonatkozóan, hogy mi a képzett szó jelentése. Az információközlés szempontjából ez azért hasznos, mert a szlengben a szókészlet megújulása gyors, és mert a szlenges variációkban a megfelelő köznyelvi szóból csak egy kis rész van meg a szó elején.

Egyrészt azt várhatnánk, hogy a képzett szlengszók szóalkotásmódjukat tekintve igen önkényesek. Hiszen a szleng kívül áll minden olyan tudatos nyelvi szabályozáson, amelyek a köznyelvi variánsokban és a szóalkotásban legalábbis bizonyos mértékig érvényesülnek. Ráadásul a szlengre sokféleképpen jellemző a különböző szociolingvisztikai konvenciók megsértése. Másrészt viszont a várakozásnak megfelelő az, hogy a szlenges szóalkotás — legalábbis bizonyos mértékben — szabályozott, hiszen ebből a sajátosságából a szleng használójának kommunikációs haszna van. A gondolatközlés világosságának szükséglete fontosabb a konvenciók megtörésénél. A szleng konvencionalitásai a maguk részéről sokat mondanak egyrészt a nyelv homeostatikusságáról, arról a képességéről, hogy megvédje a szerkezetét a túl radikális változtatásoktól, másrészt a nyelvet használók szociolingvisztikai konzervativizmusáról, amely a maga részéről szintén fékezi a túl heves változások megtörténését a nyelvben.

Megjegyzendő, hogy a finn nyelv régi szókészletében számos olyan képzési típus található, amelyeknek a hangtani szerkezete sok vonatkozásban emlékeztet a képzett szlengszavaknak a tőszavukhoz való viszonyára, például a régi *sis+ko* < *sisar* 'lánytestvér' olyan, mint a szlenges *as+ka* < *asia* 'ügy, dolog'. A képzett szlengszók és alapszavuk hangszerkezetének viszonyában igen ősi morfológiai jelenségek ismétlődnek.

¹⁰ Helyesírási körülményekből következik, hogy az írott képzett szlengszóban úgy látszik, mintha a tőhöz több hangelem kapcsolódna, mint amennyi a szó kiejtett formájában a valóságban található.

5.2. A szleng szókészletének forrásai: kvantitatív adatok az iskolai szlengről

A következőkben megvizsgáljuk az iskolai szleng szókészletének forrásait, és azt, hogy a különböző kifejezéstípusoknak milyen az aránya. Ezekkel a kérdésekkel KARI NAHKOLA foglalkozott (1999) a virrati iskolai szleng anyaga alapján (ld. 3. pont). Okkal tételezhető fel, hogy a legtöbb finn szlengben a szókészlet források nagyjából ugyanolyan arányban vannak képviselve, mint az iskolai szlengben. A szókészlet forrásainak vizsgálata 2296 szlengszót tartalmazó korpusz alapján történt. Ezek közül a szavak közül 75,9% névszó volt. A szókészlet források négy fő típusa az altípusokkal együtt a következő:

A) A nyelvben már meglévő szó válik szlengszóvá anélkül, hogy megváltozna a hangalakja, de a szó új jelentést kap. A régi és az új jelentés egymáshoz való viszonya szerint az alábbiak közül van jelen valamelyik:

- a) metafora, mint például *rusina* 'fej' (tkp. mazsola);
- b) metonímia, mint például *hinta* 'pénz' (tkp. ár);
- c) véletlen hangalaki egybeesésen alapuló paronímia, mint például *sissi* 'lánytestvér' (tkp. partizán < *sisko* 'lánytestvér').

B) A nyelvben már meglévő szó válik szlengszóvá anélkül, hogy megváltozna a szó jelentése, de megváltozik a szó hangalakja. A hangalak megváltoztatásának eszközei a következők lehetnek:

a) képzett szlengszók (ld. 5.1. pont), amelyekben olyan alakokat értünk, amelyekben a tőszónak és a belőle képzett származékszónak az első része azonos. A szavak tehát csak a szóvégeben különböznek, mint például *rintsikat* < *rintaliivit* 'melltartó';

b) a szótövön végzett változtatás, amely például jelentheti a magánhangzó minőségének megváltoztatását, mint például *viuna* < *viina* 'pálinka';

c) az előbbieket kombinációja, amelyben a képzett szlengszó **(a)** megalkotásakor valamilyen módon megváltoztatják a szó első részének a hangjait **(b)**, mint például *fleda* < *letti* 'haj';

d) szócsonkítás, mint például *ope* < *opettaja* 'tanár'.

C) Új szót találnak ki, tehát olyat, amely a nyelvben korábban nem volt meg, mint például a *putkikameli* 'bicikli' (tkp. csöteve), az *ostaa taskualesta* 'lop' (tkp. zsebárleszállítással vásárol). A kitalált szlengszók annyiban emlékeztetnek az **A)** típus szavaira, hogy ezeket is már meglévő szótövekből és képzőkből állítják össze, hasonló módon, mint más szóalkotási formákban. Új tőszók tulajdonképpen a szlengben sem jönnek létre még mutatóban sem.

D) Idegen nyelvből kölcsönöznek szót a szlengbe; a kérdéses jövevényszó tehát korábban nem volt meg a nyelvben, például az angolból átvett *fuudi* 'ennivaló'. A jövevényszóknak és a **B)** típus szavainak közös vonása az, hogy az átvétel során a szó hangalakját gyakran modifikálják bizonyos mértékig. Az egytagú szavak a szlengben ugyanolyan ritkák, mint a finn nyelvben egyébként is, ezért különösen az angolból átvett szavakat rendszerint meg kell nyújtani: mivel

az angol szótövek nagy része egyszótagú és mássalhangzós végű, ezért ezekhez az átvétel során gyakran legalább egy tövéghangzót kell tenni.

Az alábbi táblázat tartalmazza a különböző szókészleti forrásokból vett szavak mennyiségét (f) valamint részesedését az egész vizsgált szóanyagból (%). Egyben közöljük a különböző forrásokból származó szavak altípusokra oszlását. A szemléletesség céljából a négy főtípus előfordulásának gyakoriságát és százalékos részesedését félkövérrel kiemeltük.

Az iskolai szleng szókészletének forrásai (a virrati kutatás anyaga):

A szó típusa	f	%	altípus	f	%
A) régi: a jelentés változott	926	40,3			
			a) metafora	567	24,7
			b) metonímia	296	12,9
			c) paronímia	63	2,7
B) régi: a hangalak változott	541	23,6			
			a) képzés	371	16,2
			b) tőalak változott	97	4,2
			c) a) + b)	36	1,6
			d) szócsonkítás	37	1,6
C) új: szóteremtés	610	26,6			
D) új: jövevényszó	219	9,5			
			a) angolból	120	5,2
			b) svédből	89	3,9
			c) más nyelvből	10	0,4
Összesen:	2296	100%		2296	100%

A szlengszó kialakítására világosan a legáltalánosabb alkotásmód az, ha egy már meglévő szónak új jelentést adunk; a vizsgált anyagban a szavak 40%-a ilyen. Új, szóteremtéssel létrejött forma az anyag bő egy negyede, a hangalakilag modifikált szavak (eredeti jelentésükben) pedig egy szűk egy negyedek tesznek ki. A jövevényszók részesedése 10% körüli. A régi szavak (**A + B**) együttes aránya az anyag 63,9%-a, az újaké (**C + D**) 36,1%.

A szleng szókészleti forrásai pontosabban láthatók, ha az altípusokat is vizsgáljuk. Ebből a szempontból a szókészleti források gyakoriságuk szerint három csoportba oszthatók. Két forrás a többinél érezhetően gyakoribb, tudniillik a szóteremtés (**C** típus), valamint egy régi szó felhasználása a szlengben új, metaforikus jelentésben (**Aa** típus). Ezeknek a szókészleti forrásoknak a részesedése a korpusz szavaiban 26,6% és 24,7%, úgyhogy együtt már a vizsgált anyag felét teszik ki.

A másik csoportot azok a szlengszármazékok alkotják, amelyeket fentebb két csoportra osztottunk (**Ba** és **Bc**), valamint a régi szavaknak új, metonimikus jelentésű csoportja (**Ab** típus). Ezeknek a forrásoknak az aránya a szókészletben 17,8% és 12,9%, együttes arányuk pedig csaknem az anyag egy harmadát teszi ki.

A harmadik csoportba tartoznak a többi szókészleti források. Ezeknek az együttes aránya kevesebb, mint a vizsgált szavak egyötöde. Közülük egynek sincs jelentős szerepe a szlengszók forrásaként, mert arányuk az egész anyagban csak néhány százaléknyi. A többeli hangváltoztatást és a paronímiát nem is tartják általános szlengszóalkotási módnak. A kisebb jelentőségű források csoportjában azonban vannak olyanok is, amelyeket különböző összefüggésekben jelentős szókészleti forrásnak is tekintenek. Először is a jövevényszók helyzete jelentéktelen az anyagban. Tehát legalábbis ennek az anyagnak az alapján nem látszik megalapozottnak az a finn tömegtájékoztatási eszközökben gyakran elhangzó állítás, hogy a finn iskolai szleng telítődött az angollal. Az angolból átvett szavak kétségtelenül jórészt viszonylag újak, úgyhogy számuk talán növekedni fog. Egy másik érdekes körülmény a szócsonkítások kis száma. A szócsonkítást gyakran tekintették tipikus szlenges szóalkotásmódnak, de a szavak mennyiségét tekintve mégsem tűnik annak.

A szókészleti forrásokban a névszók és az igék között két jelentős különbség van. Teljesen új szó teremtése (**C**) az igéknél a legáltalánosabb forrás. A korpusz igés kifejezéseinek mintegy 50%-a jött létre a szlengben ilyen úton; gyakran többszavas kifejezésekről van szó, amelyekben az ige bővítményeként határozó vagy tárgy áll. A névszóknek kevesebb mint 20%-a ilyen „a semmiből” létrehozott. Ezzel szemben a már meglévő szónak hangalakilag megváltoztatott szlenges változata (**B**) az igéknél ritkán fordul elő: a korpusz igéi közül csak 10% ilyen. A névszóknál ezzel szemben ez a második legáltalánosabb szókészleti forrás (közel 30% az anyag névszói közül). Közös a névszók és az igék esetében az, hogy mind a két csoportban bőven találhatók régi szavak új jelentésben, és alig fordulnak elő jövevényszók.

Az újonnan kitalált szavak hosszúságukat tekintve különböznek minden más szlengkifejezéstől: legtöbbször ugyanis inkább hosszúak, mint rövidek, míg a többi forrásból származók döntően rövidek (ld. **2.** pont). A jelentésváltozáson átment régi szavak (**A**) közül mintegy 70% rövid, a hangalakilag modifikált régi szavak (**B**) és a jövevényszók (**D**) pedig csaknem mind rövidek. A teremtett formák közül (**C**) viszont csak bő 40% rövid. A hosszabb kifejezések tehát itt többségben vannak (az arány körülbelül 60%). A hosszú igés kifejezések legtöbbször két vagy több szóból álló frazémák, amelyeknél az igehez tárgy vagy határozó kapcsolódik. Összetett igéket nem alkotnak a szlengben: az egész anyagban csak egy ilyen összetett ige van (*poskipaskata* 'hányini' tkp. 'pofaszarni'). A hosszú névszós formák csaknem mind összetett szavak.

Irodalom

- HÄMÄLÄINEN, SIMO (1946): Suomalaisesta sotilasslangista [A finn katonai szlengről]. *Virittäjä*, 50: 256–67.
- HÄMÄLÄINEN, SIMO (1963): *Suomalainen sotilasslangi I*. [A finn katonai szleng I.]. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 273. Helsinki.
- KARTTUNEN, KAARINA (1979): *Nykyslangin sanakirja* [A mai szleng szótára]. Porvoo–Helsinki–Juva, WSOY.
- LESKINEN, HEIKKI–TOIVONEN, TERHO (1995): *Lekuri suorittaa nesteensiirron. Lääkintäalan slangisanastoa*. [A doki folyadékátömlesztést végez. A gyógyászat szlengszókincse]. Helsinki, Kirjayhtymä.
- LIPSONEN, LEO (1990): *Vankilasslangin sanakirja* [A börtönszleng szótára]. Helsinki, Valtion painatuskeskus.
- LIUTTU, PENTTI (1951): *Helsingin slangin keskeistä sanastoa* [A helsinki szleng központi szókészlete]. Szakdolgozat. Helsinki Egyetem Finn Nyelvi Tanszéke.
- NAHKOLA, KARI (1988): Sanatietoja ja typologisia huomioita suomalaisesta sotilasslangista [Szóadatok és tipológiai megjegyzések a finn katonai szlengről]. In: KARI NAHKOLA: *Suomen kielen typpioppia*. (Opera fennistica & Linguistica 3). Tamperei Egyetem Finn és Általános Nyelvtudományi Tanszéke. 89–124.
- NAHKOLA, KARI (1999): Koululaisslangin sanastolähteistä [Az iskolai szleng szókészletének forrásairól]. *Virittäjä*, 103: 619–23.
- NAHKOLA, KARI (megjelenés alatt 1): *Havaintoja koululaisslangin sananmuodostuksesta ja käytöstä* [Megfigyelések az iskolai szleng szóalkotásmódjáról és használatáról].
- NAHKOLA, KARI (megjelenés alatt 2): *Nykyslangin sananmuodostusoppia* [A mai szleng szóalkotástana].
- PAUNONEN, HEIKKI (1989): Från Sörkka till kulturspråk. Iakttagelser om Helsingforsslangen som språklig och sociokulturell företeelse [Sörkkától a kultúrnyelvig. Észrevételek a helsinki szlengről mint nyelvi és szociokulturális jelenségről]. In: *Historisk tidskrift för Finland* 4, årg. 74. 585–622.
- PAUNONEN, HEIKKI (1995): *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta* [A finn nyelv Helsinkiben. Észrevételek a helsinki köznyelv történeti hátteréről és mai variánsairól]. Helsinki Egyetem Finn Nyelvi Tanszéke.
- PENTTINEN, ANTTI (1984): *Sotilasslangin sanakirja* [A katonai szleng szótára]. Helsinki, WSOY.
- RYTKÖNEN, AHTI (1955): *Luettua ja kuultua koululaiskieltä* [Olvasott és hallott iskolai nyelv]. Kielitutkimuksen työmaalta X. Jyväskylä, Gummerus.
- SAANILAHTI, MARJA–NAHKOLA, KARI (1991): *Koululaisslangi Virroilla* [Az iskolai szleng Virratban]. Virtain tutkimuksia 11. Tampere, Tampereen yliopisto.
- SUOJANEN, MATTI (1982): Koululaisslangista [Az iskolai szlengről]. *Kouluikäisten kieli. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja* 22. Helsinki. 171–82.

(Fordította Kiss Antal)

Finnish slang as a linguistic and social phenomenon

In Finland the social status of slang has been so low that, for a long time, slang was not even considered worthy of linguistic study. Towards the end of the 20th century the situation changed. One reason for this was the birth of a general Finnish slang which comprises a considerable amount of words that have their origins in different kinds of slang but are now used (or at least known) by the majority of Finns. This type of slang words appear even in Finnish media — spoken and written.

Of the more specialised kinds of slang the one that is familiar to the greatest number of speakers is school slang. Practically all Finns use it when they are teenagers. The rate of the renewal of vocabulary is high in school slang: it seems that every generation wants to have their own kind of school slang. Another kind of slang with wide social coverage is military slang: Finnish males learn and use military slang as they serve their military time after school.

All other kind of slang are used by much smaller groups of speakers, and often speakers maintain the use of these kinds of slang for many years — even for decades. Typically these kinds of “minor” slang arise within groups of people who share, for example, the same profession or the same hobby. In these kinds of slang the vocabulary is relatively stable, because for these speakers an important motivation for using slang words is to ease communication, and slang words are usually shorter than their Standard Finnish synonyms.

Many Finnish slang words are Standard Finnish words which have been given a new meaning in slang. Many others are Standard Finnish words in which the lexical meaning has been retained, but the phonological form has been altered; this is often done by replacing the end of the word with a special “slangy” suffix (for example *-is* or *-ari*). Especially among verbal expressions there are also new coinages. Loans from other languages are rare in most Finnish slang.

In addition to the types of slang mentioned above, there is one special variety of Finnish which is also referred to as a slang. It is the old “Helsinki slang”, a mixture of Finnish and Swedish, which was used as a means of communication between the speakers of the two languages at the time when Swedish-speaking Helsinki was transforming into a bilingual speech community. Linguistically, this variety is a pidgin rather than a slang.

A szleng meghatározásáról

A szlengnek és szókincsének a tanulmányozása egyáltalán nem új jelenség. A tizennyolcadik században adta ki Nagy-Britanniában FRANCIS GROSE „A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue” [A vulgáris nyelv klasszikus szótára] című munkáját (1785), Franciaországban pedig legalább ilyen régóta áll az argó a szótárírók érdeklődésének középpontjában (vö. pl. SZABÓ 1997: 182). Bár a szleng iránti érdeklődés ennyire nem új keletű — vagy talán éppen ezért —, a fogalom meghatározása mégis nehézségekbe ütközik. Ennek számos oka lehet, melyek egyikét KIS TAMÁS fogalmazta meg (1997: 294): „Bonyolítja a szleng meghatározását, hogy szlengen két egymással szorosan összefüggő, de a leírás szempontjából élesen elkülönítendő [...] nyelvi jelenséget értenek. A szleng egyrészt szó- és kifejezőkészlet, másrészt pedig egy sajátos nyelvhasználati-stilisztikai forma: beszédstílus vagy BAHTYIN terminusát átvéve: a beszéd egyik műfaja.” Ugyanebben a kötetben JIŘÍ NEKVAPIL a szleng tanulmányozásának három megközelítését különbözteti meg. Ez a három „a lexikográfiai, a grammatikai (szóalkotási) és a kommunikatív megközelítés”, melyek közül ő a kommunikatív megközelítést érzi mindmáig a legelhanyagoltabbnak a szlengkutatásban (NEKVAPIL 1997: 88).

A szlengkutatók néhány kivételtől eltekintve (vö. EBLE 1996: 98–114) lexikográfiai és grammatikai kérdésekre összpontosítanak, esetleg néhány megjegyzést téve a tényleges használatra vonatkozóan. JANNIS ANDROUTSOPOULOS, a Heidelbergi Egyetem ifjúságnyelv-kutatója „rendszerorientált”-ként említi ezt a megközelítést egy tanulmányában (1998), melyet egy finnországi ifjúságnyelvi műhelyben ismertetett. ANDROUTSOPOULOS a nyelvhasználat tanulmányozását „beszélőorientált”-nak¹ nevezi, és ezen két megközelítés kombinálását javasolja, míg KIS tanulmányában (1997: 294) azt írja, hogy a szleng fentebb említett ketősségét leírása során eddig nem határolták el. Ebben a tanulmányban megpróbálok olyan definíciót találni a szlengre, mely mindkét perspektívát magában foglalja, és nem különálló egységekként kezeli ezeket, hanem ugyanazon jelenség két aspektusaként.

Hogyan fogalmazhatjuk meg tehát a szleng definícióját? Egy definíció a céljától függ, vagyis attól, hogy miért van rá szükség. Ezért azzal kezdem, hogy is-

¹ SAUSSURE (1916) terminusai, a *langue* és a *parole* ezekkel a „rendszer- és beszélőorientált megközelítések”-kel megfeleltethetők.

mertetem saját kutatásomat, és ennek kiindulási pontját. PER LINELL svéd nyelvész „Approaching Dialogue” [A dialógus megközelítése] című könyvében (1998) a nyelv egészének kétféle megközelítése között tesz különbséget. Szembeállítja a hagyományos rendszerorientált megközelítést, a „monologizmus”-t azzal a „dialogisztikus” megközelítéssel, amely a nyelv használatára koncentrálna. Szerinte egy nyelvi rendszer nem különíthető el a nyelvi valóságtól, és nem kezelhető elvontan.

A monologisztikus megközelítés a nyelvet elvont rendszerként fogja fel, amelyet az egyéni beszélők felhasználnak, míg a dialogisztikus megközelítés fordított viszonyt feltételez: a nyelvi rendszert az határozza meg, hogy miként jelenik meg a nyelv aktuálisan a gyakorlatban egy társalgás résztvevőinek társas konstrukciójaként (LINELL 1998: 3 kk.). LINELL azonban végül azt állapítja meg, hogy a dialogisztikus paradigmán belül a nyelvi rendszer és a diszkurzív gyakorlat kölcsönösen függenek egymástól, és egyiknek sincs abszolút prioritása a másikkal szemben. Tanulmányom erre a paradigmára épül: a nyelvi rendszer és a jellegében alapvetően társas diszkurzív gyakorlat kölcsönös függésére.

A tizenkilencedik század végén, a tömegkommunikáció és a gyors utazás elterjedését megelőzően bizonyos csoportok, melyeket abban az időben alacsonyabb társadalmi helyzetűnek neveztek — úgymint cigányok, árusok, tolvajok, iskolások és helsinkai újságosfiúk — jóval homogénabbak, elszigeteltebbek és tartósabbak voltak, mint a mai csoportok és szubkultúrák, legalábbis nyelvi szempontból. Ez talán előfeltétele azon hagyományos szlengszavak alkotásának és túlélésének, melyek eleve szlengként definiálhatók, és melyeknek ma is felismerhető szleng mivoltuk. Ugyanígy mindez a szleng egészének mint azonosítható, sajátos szó- és kifejezőkészletnek is előfeltétele lehet. Ideiglenes, helyzetfüggő belső nyelvi játékoknak volt idejük, hogy bevetté váljanak és elterjedjenek a beszélőközösségekben, hiszen a társalgás kontextusa és résztvevői hosszú időn át ugyanazok maradnak, és a külső norma igénye (ez okból) szinte teljesen megszűnt. CLARK (1996) terminusát használva azt mondhatjuk, hogy bizonyos társadalmilag egyértelműen elkülönülő csoportok viszonylag stabil k ö z ö s a l a p j a t tette lehetővé a szlengváltozatok elterjedését.

Lehetséges-e, hogy inkább a nyelvészeti módszerek, mint egy aktuális szleng jelenség bármely jellemzőjének eredménye az, hogy a szlenget kizárólag a nyelv elvont szókincseként és alaktanaként definiálták? Először is: a beszélt nyelv tanulmányozása csak a tizenkilencedik század végén vált lehetővé a fonográf felfedezésével. De az interakciók során megfigyelhető nyelvhasználat nem érdekelte a nyelvészeket egészen a huszadik század második feléig (vö. TELEMAN 1985: 66). Mindaddig a nyelvet főképpen elvont rendszerként, l a n g u e - k é n t tanulmányozták egy monologisztikus paradigmán belül, míg a nyelvhasználat, a p a r o l e (SAUSSURE 1916) másodlagos jelenség, melynek során a beszélő egy már létező nyelvi rendszert használ. Ezen a paradigmán belül az írott nyelv lett

az elemzés alapja. LINELL (1998: 28) ezt a jelenséget *írott nyelvi elfogultság*-nak nevezi, és ezzel arra utal, hogy az írott nyelvet modellként vagy normaként használják arra, hogy milyen a nyelv vagy milyennek kellene lennie.

A szókincs a szlengnek az írott szövegekben is megjelenő része, és ez egyúttal a beszélt nyelvnek az a területe, amely technikai segédlet nélkül is tanulmányozható. Ezzel együtt a szótárírók és a szlengszótárak² által összegyűjtött anyag valószínűleg csupán egy része — bár a leggyakoribb és legtartósabb része — a szlenghasználók szókincsének és társalgási stratégiáinak. Ily módon a szlengszótárak mindössze konstrukciói — esetleg de- vagy rekonstrukciói — lehetnek annak, ami elhangozhat vagy el is hangzik olyan helyzetekben, melyek résztvevői játszanak a nyelvvel, vagy korábbi nyelvi játékokat rekonstruálnak. A társalgásoknak csak azon elemei kerültek be a szótárakba és a kutatók érdeklődési körébe, melyek a szlenghasználók vagy a szótárírók tudatában és emlékeztében fontosságuk okán megmaradtak. Viszont a szleng elsősorban mégiscsak olyan nyelvi forma, mely a párbeszédben és annak révén él.

A helyzet még bonyolultabb az irodalmat és az újság- és folyóiratszövegeket tekintve, hiszen a szerzők alkalmasint meg is újíthatják a szlenget, de ugyanígy felhasználhatnak szavakat és kifejezéseket olyan interakciókból, melyeknek tanúi voltak, illetve amelyekben részt vettek. Dialogisztikus nézőpontból azonban nem minősíthetünk szlengnek egy szót, amennyiben az nem kerül bele egy párbeszédbe, a szlenget beszélők használatába.

Véleményem szerint a környező társadalom vagy kultúra irányzatai, szükségletei és érdeklődése mellett módszertani és technikai okok miatt összpontosítanak a nyelvészek a szleng szókincsére és alaktanára, s a definíciót ezek alakítják. Ám ezek a szótárak és nyelvtani leírások nem közelítik, illetve nem értetik meg minden szempontból a jelenséget. A szavaknak, kifejezéseknek és a szóalkotó mintáknak a hagyományos szlengkutatók által leírt, elvont rendszere a szleng igen jelentős részét képezi, hiszen az alaktan és a szókincs a nyelvnek mint egésznek központi része. De hogy jobban megérthessük a szleng szókincsét és ugyanakkor a szleng egészének jelenségét, annak leírására van szükség, hogy a szlenges elemek és stratégiák hogyan vesznek részt a párbeszéd létrehozásában, s milyen funkciót kapnak a beszélőktől. Ezen a területen a dialogisztikus megközelítés lehet a segítségünkre.

Hogyan jönnek tehát létre a szlengszavak, és hogyan kezdik használni őket? Hogyan nyeri el a szleng a jelentését, és hogyan kezd terjedni? Milyen helyzetek révén kerül szleng egy párbeszédbe? Talán különféle helyzetek különféle

² A svéd szótáríró, A. THESLEFF (1912), aki szótárat publikált a svéd szlengről, azt állítja — például ERIC PARTRIDGE-hoz, „A Dictionary of Slang and Unconventional English” [A szleng és a nem konvencionális angol nyelv szótára] (1937) szerkesztőjéhez hasonlóan —, hogy csak olyan szavakat tartalmaz szótára, melyeket olvastak, hallottak, és különféle források alapján ellenőriztek.

szlenghasználatához, különféle szlenghez vezetnek? Ilyen és hasonló kérdések további kidolgozása és leírása válik lehetővé egy dialogisztikus kereten belül, mely arra összpontosít, hogy bizonyos kontextusokban „amit kimondunk, az alatt mi értődik” (ROMMETVEIT 1980). Ugyanakkor ezek a kérdések azok közé tartoznak, melyekre NEULAND német nyelvész (1987) az ifjúsági nyelv kutatóitól várja a választ a jövőben.

Ezen a kereten belül a szleng több, vagy legalábbis több lehet, mint azok a szavak és kifejezések, melyeket saját tapasztalatunkból felidézhetünk, több, mint szavak és szóalkotó modellek gyűjteménye, mellyel a szlengkutatás hagyományosan foglalkozik. Ám hogy a szlenget ebből a nézőpontból közelíthessük meg, szükségünk van egy olyan kiindulási pontra, egy munkadefinícióra, mellyel megkülönböztethetjük a valós interakciók során használt szlenget a nem-szlengtől. Hogyan hozhatunk létre tehát ilyen definíciót? KÖVECSES ZOLTÁN szavaival (1997: 38) ez nem lehet egy „egymondatos” definíció, s mindazon komplex társadalmi, pszichológiai és szituációs tényezőket magában kell foglalnia, melyeken a szleng fogalmát értjük. A hetvenes években BETHANY DUMAS és JONATHAN LIGHTER amerikai nyelvészek azt állították, hogy egy ilyen definíció túl bizonytalan, és teljességgel bizonytalan, hogy a szleng fogalma egyáltalán használható-e a nyelvészetben (1978: 14 kk.). Ennek ellenére négy kritériumot alkottak a(z amerikai) szleng azonosítására:

1. Jelenléte szembetűnően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljességét.
2. Használata arra utal, hogy a használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói.
3. A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít.
4. A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy **(a)** megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy **(b)** megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradalmaitól. (DUMAS–LIGHTER 1978: 14–6).

Ám DUMAS és LIGHTER így folytatja (1978: 16): amikor egy szó vagy kifejezés a fentiek közül legalább két kritériumnak megfelel, az érzékeny hallgató egy bizonyos módon reagál majd. A valódi szleng pedig ezen — egyébként semmi-féle módon nem mérhető — reakció alapján azonosítható. DUMAS és LIGHTER ezek után példákat tárgyal. Ám munkájukban konstruált vagy rekonstruált példamondatokat és megnyilatkozásokat használnak kiragadva az eredeti kontextusból, s mindez — véleményem szerint — nincs összhangban kritériumaikkal.

Az alábbiakban DUMAS és LIGHTER négy kritériumát és következtetését a valós társalgással összefüggésben fogom tárgyalni, szükség esetén a szleng más definícióival együtt. Összegzésképpen újrafogalmazom kritériumaikat úgy, hogy

csak háromra lesz szükség. Céлом ugyanakkor az is, hogy megmutassam, hogyan járulhat hozzá a szleng dialogisztikus megközelítése a szleng mint univerzális nyelvi jelenség további megismeréséhez és megértéséhez.

Az első kritérium a szleng informális voltára vonatkozik. Talán ez az a jellemző, amelyet a szlengkutatás története során a legtöbben kiemeltek (vö. pl. PARTRIDGE 1933/1950: 1 kk.). A formalitás kontra informalitás fogalma azonban meglehetősen összetett és bizonyos távlatba helyezendő. Amit manapság az ifjúság kultúrájában formálisnak tekintünk egy adott országban, az ugyanakkor igen informális lehet egy másik országban élő (vagy akár egy ugyanazon országban élő másik) csoport tagjai számára. Hasonlóképpen: amit száz éve feletőbb informálisnak tekintettek, az ma számos aspektusból a legformálisabb lehet a mai fiatalság számára. A formalitás ebben az értelemben attól függ, hogy mit tekintenek az emberek normának nemcsak egy nyelven belül, de egy kultúra egészén belül is.

Kérdéses továbbá a szleng használatából eredő változás is, mely a formalitás fokában következik be. Anélkül, hogy veszítene formalitása szintjéből, egy társalgás mindvégig informális maradhat, és mégis tartalmazhat szleng elemeket. Hogy elkerüljük a formalitás megváltozott szintjének fogalmát, azt mondhatjuk, hogy a szleng az első kritérium szerint azon normák megszegése, melyeket a nyelvhasználók bevettnek és konvencionálisnak ítélnék egy bizonyos kontextuson belül.

A fentiek alapján nincs mód a formalitás olyan abszolút, elvont mérőskálájának felállítására, mely minden elképzelhető helyzetre alkalmazható. Ezért tehát elkerülhetetlen, hogy a szleng tanulmányozásában a formalitás fokának viszonyítási alapja az interakció egyik résztvevőjéé legyen, és ne az elemző kutatóé vagy az illető kulturális hátteréé. Ez azt jelenti, hogy a résztvevők reakcióiban kell a kutatónak annak jeleit keresni, hogy mit tekintenek formálisnak vagy informálisnak egy adott helyzetben. Ám a válaszokat is kontextusukban kell vizsgálni, tehát az időt, a kultúrát, a szituációt, a résztvevőket és az interakció helyi kontextusát is figyelembe kell venni. Ha a szlenget elvont rendszerként vagy szókinsként vizsgáljuk, akkor ez az aspektus nem vehető figyelembe, míg a szleng dialogisztikus megközelítésén belül a formalitás kontra nem-formalitás kérdése bonyolultsága ellenére sem támaszt áthidalhatatlan nehézségeket. Az elemzés mikroszinten zajlik adott társalgásrészletek alapján, és a fent említett befolyásoló tényezők részletesen leírhatók az elemzett példákra vonatkozóan. Mindennek tudatában szeretném újrafogalmazni az első kritériumot:

1. Egy nyelvi elem szlengnek tekinthető, amennyiben a társalgás résztvevői úgy reagálnak rá, mint azon szabályok megszegésére, melyeket bevettnek és konvencionálisnak ítélnék egy formálisabb kontextusban.

A második kritérium szintén kissé kérdésesnek tűnik. Először is azt állítja, hogy a (szleng)szavak arra utalnak, hogy a használó ismeri a jelöltjüket. Ez elkerülhetetlen bármely szó, nemcsak szlengszavak használatával kapcsolatban. Egyáltalán hogyan kommunikáljunk, ha nem ismerjük azon szavak jelöltjét, amelyeket használunk? Másodszor azt állítja, hogy a használó ismeri „az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói”. Nézetem szerint ez túl szubjektív megítélés egy tudományos osztályzási kritériumban. Továbbá implicálja a szlengszavak valamiféle egyoldalú elmozdulását a társadalmilag kevésbé értékelt, informálisabb stílusokból a megbecsültebbek felé. Ez azonban nem felel meg a modern szlengkutatás eredményeinek, melyek szerint a szlengszavak bármilyen, akár a legformálisabb eredetűek is lehetnek. Például a svéd nyelvben a *glimrande* 'csillogó' és a *gosse* 'fiú' szavak nagyon is irodalmi eredetűek, az adatközlők mégis szlengszinonimákként adták meg őket egy Helsinkiben 1998-ban elvégzett felmérésben.

Am hogyan kell értelmeznünk „az emberek (...) alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró” osztálya kifejezést? Ha a viszonyítási pont a társalgás résztvevőié, akkor valószínűtlennek tűnik, hogy olyan szlengszavakat alkotnak vagy használnak, melyek kevésbé megbecsültek, mint az ő saját bevett kifejezéseik. Ha viszont azon kultúra nézőpontjából vizsgáljuk a kérdést, amelyben a résztvevők élnek, akkor a nehézség a státusz fogalmának bizonytalanságában rejlik. A kisebb vagy nagyobb felelősség, melyet mind a második, mind a harmadik kritériumban megemlítenek, talán a szociolingvisztika hetvenes évekbeli hagyományával állítható szembe, amikor meghatározott társadalmi osztályok még mérhető entitások voltak.

De a második kritériumot talán átfogalmazhatjuk úgy, hogy bármely valós társalgás szleng elemeit felismerhessük. A kritérium lényege, hogy az elem olyan jelként működik, amely a többi résztvevő számára egy csoporttal és annak sajátos nyelvhasználatával való ismeretséget jelez. Ez a megfogalmazás nézőpontjában különbözik DUMAS és LIGHTER megfogalmazásától, még ha maga a lényeg ugyanaz is:

2. Egy elemet szlengnek tekinthetünk, ha a társalgás más résztvevői vagy úgy reagálnak rá, mint olyan eszközre, mely a beszélőt egy csoport tagjaként vagy lehetséges tagjaként azonosítja, vagy úgy reagálnak rá, mint a beszélő azon vágyának kifejezésére, hogy azzal a csoporttal vagy szubkultúrával azonosuljon, melyben ezt az elemet általánosan használják.

Az előbbi kettőhöz hasonlóan dialogisztikus nézőpontból a harmadik kritérium is kérdéses. E szerint a kritérium szerint egy szó szleng abban az esetben, amennyiben tabunak minősül a „mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között”. A „mindennapos”

terminus itt kissé bizonytalan és sokféleképp értelmezhető. De a lényeg az, hogy a beszélő nem szívesen használ általa szlengnek tartott szót vagy más nyelvi elemet, amikor magasabb társadalmi helyzetűeknek ítélt személyekkel beszél. De azt is jelentheti, hogy egy olyan beszélőről, akit mások magasabb társadalmi helyzetűnek tekintenek, nem feltételezik, hogy „az ő szlengjüket” beszéli.

Nem nehéz példákat találni a tabu ezen vonatkozására. Saját kutatási anyagomban is — más feljegyzett társalgások mellett — megfigyelhető ez néhány interjúban. Egy 22 éves riporter 17 év körüli diákokkal interjút készítve megpróbál szlenget használni, s a legkevesebb, hogy negatív válaszokat kap tőlük, ha kap egyáltalán válaszokat.

Én mégis azt állítanám, hogy nem egy személy magasabb vagy alacsonyabb státusza teszi a csoporton belüli szleng használatát tabuvá, hanem az a tény, hogy őt nem ismerik el a csoport tagjának vagy a szlenghasználó csoport vagy szubkultúra részének. Kívülállónak tekintik, s így nem használhatja a csoporthoz tartozók szlengjét.

De vajon kimutathatók-e ezen kritérium alapján az egy társalgás során használt szlengelemek? Tulajdonképpen igen, amennyiben a társalgás résztvevői társadalmi helyzetük szintbeli különbségét észlelik, s ez megfigyelhető a párbeszédben is. Ebben az értelemben azonban a harmadik kritérium benne foglaltatik az újrafogalmazott másodikban, hiszen a más résztvevők által egy szlenges kifejezésre adott reakció lehet negatív, s így jelezheti azt, hogy az elem tabu az adott helyzetben. Ha viszont a résztvevők egyenlőnek tekintik önmagukat társadalmi helyzetük vagy csoportbeli tagságuk szempontjából, akkor a tabu fogalma rendszerint nem „nyilvánul meg azáltal, amit kimondunk” (ROMMETVEIT 1980). A harmadik kritérium utolsó megállapítása az, hogy a szlenges elemek bármely kontextusban történő használata tudatos, de ez az aspektus ugyanígy benne van a negyedik kritériumban. Következésképpen a harmadik kritériumra nincs szükség, tehát elhagyható.

Ezzel eljutunk a negyedik kritériumhoz, mely szerint egy szlengelemet a „jól ismert konvencionális szinonima helyett” használnak. Először is kétséges, hogy vannak-e egyáltalán valódi szinonimák. A konnotációk és a másodlagos jelentések ritkán esnek egybe teljesen, főleg a szlengszavak és felidézett normanyelvi szinonimáik esetén. Másodsor: DUMAS és LIGHTER szövege (1978: 16) nem világítja meg, hogy mit értünk pontosan „jól ismert” alatt, s hogyan döntheti el az elemző, hogy valami „jól ismert”-e egy beszélő számára. De ha megfigyeljük, mi történik egy párbeszédben, elhanyagolható annak kérdése, hogy egy beszélő számára „jól ismert”-e egy konvencionális szinonima vagy sem. Mindemellett egy bizonyos, a nyelv formális szabályaitól eltérő elem bizonyítottan szándékos használata érvként használható a szleng jelenlétének megállapításához egy társalgásban.

Arra vonatkozóan, hogy ezen szándékosan alkalmazott rendhagyó elemeket mi célból használják mint szlenget, DUMAS és LIGHTER megfogalmazását túlságosan leszűkítettnek érzem. Mindössze két okot vagy célt említenek, melyek egy elemet szlengessé tesznek: a szleng megvédi használóját a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlenségtől vagy attól a kényelmetlenségtől vagy zavartól, melyet a további részletezés okoz.

PARTRIDGE viszont (1933/1950: 6) megemlíti még például az önkifejezést, a humort és az eredetiség vagy a meghökkentés vágyát. Mindezen azonosító jellemzők közös vonása társadalmi aspektusuk. A szlenges elemeket nem kizárólag szemantikai okokból használják. Egy társalgásban a szlengelemek használatának egyik avagy talán a fő oka társadalmi. Mégsem kell eleve eldönteni, hogy milyen céljai lehetnek egy társalgás résztvevőjének, hiszen ezek nem figyelhetők meg egy társalgásban, mivel a társalgást a résztvevők közösen építik fel. Következésképp átfogalmazom a negyedik kritériumot is (s ez a 3. számot kapja, mivel a korábbi 3. kritérium a 2. és a 4. része):

3. Egy elem szlengnek tekinthető, ha kimondásakor a beszélő bizonyítottan egyfajta társadalmi jellegű szándékossággal rendelkezik, s következképp egy bizonyos, az adott kontextustól függő célt ér el.

Mint már említettem, DUMAS és LIGHTER nem tekinti ezeket a kritériumokat perdöntőnek egy szó szleng voltának eldöntésére, hanem azt állítják, hogy a közönség reakciója „a valódi szleng végső azonosító jellemzője”. CONNIE EBLE amerikai professzor (azon kevés kutatók egyike, aki a valós interakciókban előforduló szlenget tanulmányozta) ezt a következtetést ugyan vitathatatlanak tartja (1996: 12 k.), de mégis kiegészítené a szleng néhány tartós jellemzőjével, pl. mulandóságával és innovativitásával. Ezek viszont nem figyelhetők meg olyan szinkrón mikroanalízisekben, melyeket a dialogisztikus paradigmán belül használnak, csak a szlengszavak történelmi perspektívában történő monologisztikus tanulmányozásában, ezért a továbbiakban nem térek ki ezekre.

EBLE továbbá határozottan a szókincsre korlátozza a szlenget (1996: 21), bár elismeri, hogy a hangok és hanghatások is alkalmasak bizonyos szleng kifejezések jelentésének hordozására. PARTRIDGE-hoz (1933/1950: 2) hasonlóan EBLE elfogadja a szlengnek szó- és kifejezéskészleteként történő meghatározását. Egy dialogisztikus keretben azonban nincs eleve szükség arra, hogy a szlenget a szókincsre vagy az alaktanra korlátozzuk. A harmadik kritérium, mely a szleng intencionalitását, szándékosságát állapítja meg, kizárja a nyelvjárások vagy a nyelvjárási fonológia mindennapi használatát. Nem rekeszti ki azonban annak lehetőségét, hogy egy nyelvjárás bizonyos kontextusokban szlengként jelenjen meg, míg kirekeszt különféle rendhagyó mondattani jelenségeket, s többé-kevésbé automatikusan használt diskurzusmarkereket és partikulákat.

Röviden összefoglalom az általam átfogalmazott kritériumokat, hogy munkadefinícióként használhatók legyenek a szleng és a nem-szleng valós társalgásban történő elkülönítésekor:

1. Egy nyelvi elem szlengnek tekinthető, amennyiben a társalgás résztvevői úgy reagálnak rá, mint azon szabályok megszegésére, melyeket bevettnek és konvencionálisnak ítélnak egy formálisabb kontextusban.
2. Egy elemet szlengnek tekinthetünk, ha a társalgás más résztvevői vagy úgy reagálnak rá, mint olyan eszközre, mely a beszélőt egy csoport tagjaként vagy lehetséges tagjaként azonosítja, vagy úgy reagálnak rá, mint a beszélő azon vágyának kifejezésére, hogy azzal a csoporttal vagy szubkultúrával azonosuljon, melyben ezt az elemet általánosan használják.
3. Egy elem szlengnek tekinthető, ha kimondásakor a beszélő bizonyítottan egyfajta társadalmi jellegű szándékossággal rendelkezik, s következésképp egy bizonyos, az adott kontextustól függő célt ér el.

Végül szeretnék rámutatni arra a tényre, hogy egy dialogisztikus keret alkalmazása nem engedi meg, hogy a felsorolt kritériumokat adott kontextuson kívül elvontan használjam, s a szleng rendszerére általában alkalmazzam. Nem használhatom ezeket a kritériumokat egy kontextusából kiragadott, önmagában vett szó vizsgálatára. Továbbá nem használhatom ezen kritériumokat, illetve az általunk adott munkadefiníciót a szleng és fejlődése történelmi vizsgálatára. Nem is ez a célom. A szleng tényleges használatának és „születésének” szinkrón vizsgálatában ez a munkadefiníció kiemelheti elemek olyan csoportját, melyek megfelelnek az általunk szlengnek nevezett jelenséget megkülönböztető jellemzőknek. Ezek alapos vizsgálata megmutathatja — és reményeim szerint meg is mutatja —, hogy még ha nincsenek is a szlengnek általánosan (vagy akár nemzetközileg) alkalmazható formális jegyei, vannak a szlenghasználatnak olyan funkcionális és szituációs jellemzői, melyek nem szigorúan kultúra- vagy nyelvspecifikusak.

Irodalom

- ANDROUTSOPOULOS, JANNIS K. (1998b): Forschungsperspektiven auf Jugendsprache: ein integrativer Überblick [Az ifjúságinyelv-kutatás perspektívái. Összefoglaló áttekintés]. In: *Jugendsprache — langue des jeunes — youth language. Linguistische und soziolinguistische Perspektiven*. Szerk. JANNIS K. ANDROUTSOPOULOS–ARNO SCHOLZ. VarioLingua 7. Frankfurt am Main, Peter Lang. 1–34.
- CLARK, HERBERT (1996): *Using Language* [A nyelv használata]. Cambridge University Press.
- DUMAS, BETHANY K.–JONATHAN LIGHTER (1978): Is *Slang* a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a szleng szó?] *American Speech*, 53: 5–17.

- EBLE, CONNIE (1996): *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students* [Szleng és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve]. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.
- KIS TAMÁS (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 237–96.
- KÖVECSES ZOLTÁN (1997): Az amerikai szleng. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 7–39.
- LINELL, PER (1998): *Approaching Dialogue. Talk, interaction and contexts in dialogical perspectives* [A dialógus megközelítése. Társalgás, interakció és kontextusok a dialógisztikus perspektívában]. John Benjamins Publishing Co. Amsterdam.
- NEKVAPIL, JIŘÍ (1997): A szleng vizsgálatának kommunikatív módszeréről. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 81–89.
- NEULAND, EVA (1987): Spiegelungen und Gegenspiegelungen [Tükröződések és visszatükröződések]. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, 15. 58–82.
- PARTRIDGE, ERIC (1933/1950): *Slang To-Day and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Sons, Ltd. Harmadik kiadás: London, Routledge and Kegan Paul, 1950.
- ROMMETVEIT, RAGNAR (1980): On meanings of acts and what is meant and made known by what is said in a pluralistic social world [A cselekvések jelentéseiről és arról, hogy amit kimondunk, az alatt mit értünk és mi értődik egy pluralisztikus társadalmú világban]. In: *The structure of Action*. Szerk. BRENNER, M. 108–49. Blackwell. Oxford.
- SAUSSURE, FERDINAND DE (1916): *Cours de linguistique générale* [Bevezetés az általános nyelvészetbe]. Közreadta CHARLES BALLY és ALBERT SECHEHAYE. Payot. Paris. | Legújabb magyar nyelvű kiadása: FERDINAND DE SAUSSURE: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Corvina, Budapest, 1997.
- SZABÓ DÁVID (1997): A francia argó. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 159–83.
- TELEMAN, ULF (1985): Historien och språkhistorien [Történelem és nyelvtörténet]. In: *Svenskans beskrivning 15. Förhandlingar förda vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning*. Szerk. ALLÉN, S., ANDERSSON, L.-G., LÖFSTRÖM, J., NORDENSTAM, K. és RALPH, B. Gothenburg.

(Fordította Várnai Judit Szilvia)

On the definition of slang

In this paper I have attempted to formulate a definition of slang, taking into account both language system and discourse practices, which are fundamentally social in character. This, a “dialogistic” perspective on language, is thoroughly presented in the Swedish linguist PER LINELL’s book *Approaching Dialogue* (1998). Through this perspective the language system and discursive practices are seen as interdependent, with none of them having any absolute priority over the other. I find this starting point very natural: slang is, after all, mainly a form of language that lives in and through discourse. What I have attempted to do is to establish a basis — an operational definition — for distinguishing slang from nonslang in authentic talk-in-interaction, the primary material for language research within the dialogistic paradigm. I believe that such a dialogistic approach can contribute to the further knowledge and understanding of slang as a universal language phenomenon.

I have developed my definition on the basis of four criteria formulated by the American linguists BETHANY DUMAS and JONATHAN LIGHTER in the 1970s. They found that any one-sentence definition on slang would be far too vague and did indeed question the whole concept of slang as useful within linguistics (1978: 14ff). In spite of this they formed four criteria for identifying (American) slang.

I have discussed the four criteria and the conclusions drawn by DUMAS and LIGHTER in relation to authentic conversation. As a conclusion I have reformulated them so that only three criteria are needed:

1. An element can be considered as slang when it is responded to as violating norms that the participants in a conversation perceived as established and conventional within a more formal context.
2. An element can be considered as slang if other participants in a conversation respond to it as a means of identifying the speaker as a member or a potential member of a group or as an expression of the speaker’s wish to identify with the group or subculture where the element is commonly used.
3. An element can be considered as slang if there is evidence of some intentionality of a social character on the speaker’s side when uttering it and it consequently achieves a certain goal, dependent on the specific context.

What purpose can this definition serve? The choice of a dialogistic framework does not permit me to use these criteria in an abstract way, out of a specific context, and apply them to the system of slang in general. I cannot use these criteria to say anything about a word taken out of its context, a word in abstracto, in a historical study of slang and its development. But then again, this is not my goal in this paper.

Within a synchronic study of slang in actual use and production, this operational definition can serve to point out a group of elements consistent with characteristics that distinguish what speakers generally would call slang. A close study of these may, and, hopefully, will show that even if there are no formal characteristics of slang that can be applied universally (or even crosslinguistically), there are functional and situational characteristics of slang usage that are not strictly culture- or language-specific.

A szlengtől a szlengbeszédig Egy tizenévesek beszédén alapuló leírás

1. Bevezetés

A „The Mirror” 1997 július 18-i számában JOE BUTLER „Mind your slanguage. Kids reveal their new lingo” [Vigyázz a szlengbeszédre! Bepillantás a mai fiatalok nyelvhasználatába] című cikkében az angol tizenévesek legújabb szlengkifejezéseit mutatja be. A szerző olyan szavakat említ, mint *bonkers* ’jó, érdekes; bulis’, *chonged* ’nagyon fáradt; hullá’, *eggy* ’ideges, ingerült; zaccos’, *sconned* ’ittas, spicces’, *snash* ’pénz; lé’ és *skank* ’gyenge minőségű, vacak’, mégpedig a Dillons könyvkereskedés és az Oxford szótárak munkatársai által nyolcszáz 11 és 18 év közötti fiú és lány nyelvhasználatáról készített felmérés anyagára támaszkodva. Amit én különösen érdekesnek találtam — bár igazából a legkevésbé sem meglepőnek —, hogy a *bonkers* ’bulis’ kivételével a cikkben megemlített szlengszavak egyike sem szerepel (vagy legalábbis nem szlengszóként) a londoni tizenévesek beszédéből készített anyagban, amelyet pedig alig négy évvel ezelőtt gyűjtöttek. Ez a tény pedig egyértelműen megmutatja, hogy új szlengszavak bármikor „felüthetik fejüket”, különösen tizenévesek beszédében, azon belül pedig még inkább nagyvárosi tinédzserek körében.

Írásomban a „Mi a szleng?” kérdés megválaszolására a tizenévesek nyelvhasználatából kiindulva, mégpedig egészen pontosan a „The Bergen Corpus of London Teenage Talk” [Londoni tizenévesek beszédének bergeni gyűjteménye] (COLT)¹ alapján teszek kísérletet. A COLT félmillió szavas, 1993-ban gyűjtött korpusz, amely 13–17 év közötti, különböző társadalmi háttérrel rendelkező és különböző iskolakerületekhez tartozó londoni fiúk és lányok spontán beszélgetéseinek titkos felvételeiből áll. A felvételek készítői maguk is diákok (ők voltak az ún. „beépített emberek”), akiket egy kis Sony walkmannel és kabáthajtókájukra tűzött mikrofonnal szereltek fel. A beszélgetések különböző helyszíneken játszódtak le, a legtöbb esetben az iskolában (pl. a tanteremben, az iskolaudvaron, a gyülekező- vagy a tanulószobában) vagy a lakóhelyen (a tévésobában, a ház előtt).

Dolgozatomban akkor soroltam egy szót vagy kifejezést a szleng kategóriába, ha azt a „The Oxford Dictionary of Modern Slang” [Az Oxford Kiadó modern

¹ A COLT gyűjtését a Norvég Kutatótanács, a Meltzer Alapítvány és a Bergeni Egyetem Bölcsészettudományi Kara finanszírozta.

szlengszótára] (1992) és a „Longman Dictionary of Contemporary English” [A Longman Kiadó mai angol szótára] (1987) szlengként jelöli. AYTO és SIMPSON, a „The Oxford Dictionary of Modern Slang” szerkesztői az „Oxford English Dictionary”-re [Az Oxford Kiadó angolszótára] (1989. XV, 651) hivatkozva azt állítják, hogy a szleng magában foglalja mind az „alvilág” (utcai bandák, kábító-szer-kereskedők), mind „egy-egy bizonyos hivatás vagy foglalkozás” speciális szókincsét, mind pedig a társalgási nyelvnek a „standard művelt beszéd alatti rétegét”, amely „újonnan keletkezett szavakból vagy korábban már használt, de az adott esetben valamilyen új, speciális értelemben használt szavakból áll” (AYTO–SIMPSON 1992: V). A „Longman Dictionary of Contemporary English” a következő szlengdefinícióval szolgál: [a szleng] „igen informális nyelvhasználat, amely új és időnként udvariatlan szavakat és jelentéseket tartalmaz, és amely gyakran bizonyos csoportokra jellemző, komoly beszédben vagy írásban pedig nem használatos” (1987: 987).

Mindannyian tudatában vagyunk annak, hogy a tizenévesek nyelvhasználata nagymértékben különbözik a felnőttekétől, és — amint jelen írásban be is fogom mutatni — nem könnyű meghúzni a határvonalat a ’tisztá szleng’ és a ’szlenges nyelv’ között.

2. Amit eddig általában a szlengről mondtak

A szleng „híres” arról, hogy nehéz definiálni. E tény okozza azt is, hogy folyton változik azon szavak és kifejezések köre, amelyeket az irodalom a szlenghez sorol. Nemcsak a szleng fogalmának jelentésével kapcsolatban oszlanak meg azonban a vélemények, hanem magával a *szleng* szó eredetével kapcsolatban is.

2.1. A *szleng* szóról

A *szleng* szó eredete a legtöbb nyelvész és szótárszerkesztő szerint „bizonytalan” vagy „ismeretlen”. Jelentős kivételt képvisel SKEAT, az „A Concise Etymological Dictionary of the English Language” [Az angol nyelv etimológiai kéziszótára] szerkesztője (1965: 490), aki azt állítja, hogy a *szleng* (angolul *slang*, ’vulgáris nyelv’) skandináv eredetű és az izlandi *slyngva* ’elhajít’ szóból származik, amit pedig a norvég *slengja* ’állkapcsát mozgatja’ és a szintén norvég *slengjeord* ’szlengszó’ szóval hoznak kapcsolatba, amelyet sértő szavak jelölésére használtak. Hasonló vonalat követ PARTRIDGE (1970: 2) is, akit EBLE idéz „Slang and sociability: in-group language among college students” [Szleng és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve] c. könyvében (1996: 11), amikor azt állítja, hogy az angol *slang* és a skandináv *sling* szavak között megfigyelhető bizonyos hasonlóságok arra utalnak, hogy e szavak közös germán törből alakultak ki.

Az egyik általam felhasznált svéd nagylexikon, a „Bonniers Stora Lexikon” ezzel szemben azt állítja, hogy a svéd *slang* szó az angol *slang*-ból származik, és

eredete ismeretlen (1996. XII, 91). Ugyanezt a véleményt képviseli a Svédországban nemrégiben kiadott „Nationalencyklopedin” [Nemzeti enciklopédia] (XVI, 614) is: eszerint a skandináv országokban a 19. század közepéig ismeretlen volt a *slang* szó. Ami pedig az angol nyelvet illeti, az „Oxford English Dictionary” a szó első megjelenését 1756-ra teszi, tulajdonképpen eredetéről pedig azt állítja, hogy „nem ismeretes” (1989. X, 651).

Ez utóbbi források szerint tehát a *szleng* szó eredetét még mindig homály fedi.

2.2 A szleng fogalma

Kezdetben a ’szleng’ fogalom jelentése és tartalma sokkal világosabb volt. Eredetileg „a brit bűnözők használták saját speciális nyelvük megnevezésére” (ANDERSSON–TRUDGILL 1990: 77). Később a „a szleng fogalma fokozatosan átalakult, és más, mind magas, mind alacsony szubkultúrák beszédének megjelölésére szolgált” (ALLEN 1998: 878), míg ma már nem találunk világos szlengdefinícióra sem szótárakban, sem enciklopédiákban, sem pedig az irodalomban.

A legkifejezőbb és legszívesebb szlengdefiníciók közé tartozik AYTO–SIMPSON szerzőpárosé a „The Oxford Dictionary of Modern Slang”-ben, akik az angol szlenget a következőképpen jellemzik: „az angol nyelv feltűrt ingujjal, rendetlenül lobogó inggel és sáros cipővel” (i. m. V). A „Concise Encyclopedia of Pragmatics” [A pragmatika enciklopédiájá]-ban ALLEN (1998: 879) rámutat a szleng létének bizonytalanságára. A következőképpen ír róla: „szókincse átmeneti állapotban van (...) amely a standard nyelvhasználat általi elfogadásra vagy visszautasításra várakozik”. EBLE ezzel szemben a szleng társadalmi jellegét hangsúlyozza: „A szleng társalgási nyelvi szavak és kifejezések folyton változó csoportja, amelyeket a beszélők társadalmi önazonosságuk, illetve a csoportkohézió megalapozására vagy megerősítésére, vagy egy társadalmi divatáramlattal való azonosulásuk kifejezésére használnak” (1996: 11)

Egyes nyelvészek és szótárszerkesztők meglehetősen felületes szlengdefinícióval szolgálnak. A svéd „Nationalencyklopedin” szerint például a szleng a kötetlentől a vulgárisig terjed, ezeket pontosan elkülöníteni azonban nem lehet, mert mindez teljesen attitűdfüggő (1996. XVI, 614). Hasonlóképpen vélekednek QUIRK és szerzőtársai (1985: 23) az „A Comprehensive Grammar of the English Language” [Az angol nyelv átfogó nyelvtana] című művükben, amikor a szlenget „Attitűdök szerinti nyelvváltozatok” címszó alatt tárgyalják. Mások, mint például DUMAS és LIGHTER (1978: 11–6; idézi EBLE 1996: 11), óvakodnak attól, hogy új definícióval szolgáljanak, helyette inkább a szleng ismertetőjegyeit említik, mint például hogy „Jelenléte szembetűnően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljeségét” és hogy a „jól ismert konvencionális szinonima helyett használják”, megint

mások pedig azáltal jellemzik a szlenget, hogy elmondják, mi számít szlengnek és mi nem (pl. ANDERSSON–TRUDGILL 1990: 69 kk.).

A nyelvészek és a szótárszerkesztők egyaránt egyetértenek abban, hogy a szleng rövid életű, csoporthoz kötődő, folyton változó bizalmas nyelvhasználat, amely a stilisztikailag semleges nyelv szintje alá sorolható be. Kreatívna és innovatívna, gyakran játékosna és metaforikusna is nevezik (pl. Oxford English Dictionary XIV, 651; ANDERSSON–TRUDGILL 1990; EBLE 1996; KOTSINAS 1996; ALLEN 1998). Mi több, általános az a vélekedés is, miszerint a szleng elsősorban tizenévesek beszédében jelenik meg, néhány forrás szerint pedig különösen jellemző fiúk körében (pl. Svensk Uppslagsbok [Svéd lexikon] XXVI, 642; ALLEN 1998: 881 kk.), valamint hogy nagyvárosokban alakul ki, és onnan terjed el egyéb helyeken is (pl. ANDERSSON–TRUDGILL 1990: 78; ALLEN 1998: 880).

Általában arra is rámutatna, hogy a szleng a szókincsét érinti, nyelvtani szerkezeteket azonban nem. Ezzel kapcsolatban azonban ANDERSSON és TRUDGILL megjegyzik — anélkül azonban, hogy példákat említenének —, hogy csupán maroknyi olyan jegyet találunk, amelyek kizárólag a szlenget jellemzik. EBLE (1996: 22) — MUNRÓT (1990: 13) idézve — a következő, amerikai tinédzserek körében megfigyelt példát hozza a „szleng mondatszerkesztésre”, amit a határozott névelő szokásostól eltérő használata jellemez: „Susan set me up with her big brother. She’s *the* homie” [Susan összehozott a bátyjával. (Susan) olyan egy (tkp. *a*) kerítőnő]. A többi nyelvészszel szemben EBLE (1996: 22) hangsúlyozza a testbeszéd és a hangok fontosságát is, valamint a hangmagasság, a hangsúly és a szünetek jelentőségét, amelyek nélkül egyes szavak egyáltalán nem hordoznának szlengjelentést.

A nyelvészek véleménye eltérő azzal kapcsolatban, hogy a tolvajnyelv, a zsargon és a káromkodás egyáltalán a szlenghez sorolandó-e. EBLE például kizárja mind a tolvajnyelvet, bár az számos elemmel járult hozzá a szlengszókincshez (1990: 19–21), mind a zsargont, amelyet saját külön terminológiával rendelkező specális szakmai nyelvnek tart. ANDERSSON és TRUDGILL pedig mindhármát kizárja: a tolvajnyelvet és zsargont (1990: 77–8) azért, mert specális szókincsből áll, a káromkodást pedig azért, mert az — a szlenggel ellentétben — „mindig valamiféle tabukkal kapcsolatos” (1990: 74). Ezzel szemben a „Chambers Concise 20th Century Dictionary” [A Chambers Kiadó 20. századi szótára] a szlenget „bármely réteg, szakma vagy csoportosulás zsargonjaként” határozza meg (1985: 935), az „Oxford English Dictionary”-ben pedig azt találjuk, hogy a szleng „egy bizonyos réteg vagy időszak tolvajnyelve vagy zsargonja”, illetve a szleng „sértésekre” és „pimaszságra” is vonatkozhat (1989: 651).

A szlengről általában azt mondják, hogy rövid életű. Ez természetesen nem igaz minden szlengszóra, hiszen néhányat nagyon régen alkottak, és a mai napig szlengnek nevezzük őket. Ilyen, tizenévesek által még mindig használt szó pél-

dául a *bogs* 'WC; klotyó', amelyet a „The Oxford Dictionary of Modern Slang” 1789-re tesz, *doss* 'aludni; szunyálni' 1785-ös dátummal, a *fucker* 'baszó' sértő kifejezés 1598-as, a *grub* 'étel; kaja' pedig 1659-es időponttal szerepel. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek a dátumok az írásos előfordulásra vonatkoznak, ami egészen biztosan azt jelenti, hogy ezek a szavak a beszélt nyelvben már jóval hamarabb megjelentek. Más régi szlengszavak reménytelenül idejétmúlt-nak tűnnének, ha valaki ma kiejtené őket a száján. Megint más szavak pedig, amelyet eredetileg szlengnek tartottak, a standard részévé váltak, de továbbra is az informális kategóriába tartoznak. Ilyenek például a *super* 'csodálatos; szuper' és *telly* 'televízió' „lerövidített” szavak, hogy csak két példát említsünk.

2.3 Miért használjuk a szlenget?

A szlenghez gyakran meghatározott céllal folyamodnak használói. Ennek egyik oka lehet egy csoporthoz való tartozás vagy irányzathoz való csatlakozás kifejezésének vágya, vagy éppen hogy a kívülállókat kívülrekesszék (ANDERSON–TRUDGILL 1990: 79). ALLEN erősen hangsúlyozza (1998: 878), hogy a szleng inkább szociológiai, semmint pusztán nyelvi jelenség, amely társadalmi különbségek jelölésére szolgál. Mint fent már említettük, hasonló vonalat követ EBLE is, amikor azt állítja, hogy a szlenget beszélői egy csoporthoz vagy irányzathoz való tartozásuk létrehozására vagy annak megerősítésére használják.

A svéd „Nationalencyklopedin”-ben képviselt álláspont szerint a szlengkifejezések alkalmazásánál egyfajta „fordított presztízsré” való törekvésről van szó, azaz keménységen, erőn (sőt bűnözésen) alapuló presztízsről. Sőt mi több, a szleng funkciójának tartják továbbá a szituáció stílusrétegét jelölni, a megfelelő elemeket kihangsúlyozni, a hallgatót megbotránkoztatni, enyhíteni a feszült hangulatot, lehetővé tenni, hogy a beszélő prózaian fejezhesse ki magát és megmutassa, hogy ura a helyzetnek, hogy képes a nyelvvel játszani és kreatívnak lenni. A szerzők hangsúlyozzák azonban, hogy a szleng funkcióját végeredményben az adott szituáció határozza meg.

A fentiek legnagyobb része jellemző a tizenévesek szlenghasználatára is, és ilyenformán átvezet a londoni tinédzserek beszélgetéseiből álló COLT korpuszhoz.

3. A szlenges nyelv

A fenti áttekintés is rámutatott arra a tényre, hogy bár a tudósok egyetértenek abban, hogy a szleng társalgási nyelvi szavak és kifejezések széles skáláját felfedező, arról, hogy pontosan milyen széles is ez a skála, már igencsak eltérnek a vélemények.

Ami a londoni szlenget illeti általában, a „London Slang Page” [Londoni szleng] internet-oldal arra emlékezteti az olvasót, hogy a kifejezések nagy része a cockney-ből származik és az ún. rimelő szleng körébe tartozik, míg sok más kifejezés a különböző bevándorlók kultúráján keresztül vált a nyelv részévé (vö.

<http://www.geezer.demon.co.uk/index.html>). Mindez néhány más nyelvi jellemzővel (pl. az akcentussal) együtt hozta létre a gyakran *Estuary English*-nek (tkp. angol gyűjtőnyelvnek) nevezett nyelvváltozatot.

Egyes, kiejtéssel kapcsolatos jegyeket, amelyek az Estuary Englishre jellemzőek, a COLT-ban rögzített tizenéves nyelvezetben is megfigyeltek: ilyen pl. gégezárhang ejtése /t/ helyett. A rímelő szleng ezzel szemben szemmel láthatóan nem terjedt el a londoni tizenévesek között, és meglepő módon a különböző bevándorlónyelveknek is igen kevés nyomára bukkantunk a felvett anyagban.

3.1 A COLT-ban rögzített nyelv

Írásom elején említettem, hogy két szótárra, az „The Oxford Dictionary of Modern Slang”-re (1992) valamint „Longman Dictionary of Contemporary English”-re (1987) támaszkodom döntéseimben, hogy egy-egy szót vagy kifejezést szlengnek nevezek-e vagy sem. Röviden úgy foglalhatnám össze, hogy nálam a szleng körébe tartozik az alvilág nyelvén kívül a társalgási nyelvnek a művelt standard réteg alatti része is, ami valóban rendkívül széles terület. Azonban a kérdés az, hogy pontosan mi is sorolandó a „társalgási nyelvnek a művelt standard réteg alatti részéhez”. Ez a kérdés döntő fontosságú már egy általános szlengdefiníció felállításánál is, de — amint ezt az alábbi COLT-részletek is megmutatják — tizenévesek szlengjének meghatározásánál különösen az.

3.1.1 Példák

Az [1]-től [4]-ig számozott beszélgetések résztvevői 16 éves fiúk és lányok, akik Londonban és vonzaskörzetében fekvő bentlakásos iskolák tanulói. Nagyrészt azonos társadalmi háttérrel rendelkeznek: (felső) középosztálybeliek.

Az [1] számú részletben Paula és Sandy két iskolatársnőjükéről pletykál:

[1] Pletyka

Paula: ... you know that I go on about Jenny	... tudod, hogy ki vagyok akadva Jenny-re.
Sandy: Yeah	Ja.
Paula: but I like, I like Jenny <i>really</i> .	De izé ... én <i>tényleg</i> bírom Jennyt.
Sandy: Yeah I know I like Jenny <u>I mean</u> , but I never <i>really</i> say anything bad about [Jenny]	Igen, tudom. Én bírom Jennyt, <u>úgy értem</u> igazából sosem mondok róla rosszakat.
Paula: <unclear> say anything about you ... like it's only if I ... <laughing> got nothing else to say <i>really</i> </>	<érthetetlen> mondok semmit rólad ... szóval csak ha <i>tényleg</i> <nevet> nincs mit mondanom </>
Sandy: Yeah.	Ja.
Paula: <unclear> about me don't you when I'm not there, yeah ?	<érthetetlen> rólam, igaz? Ha nem vagyok ott, igaz ?
Sandy: No I don't, I don't ..... but <u>I mean</u> anyway I dunno I <i>just</i> get really pissed	Nem, nem ... De szóval <u>úgy értem</u> , nemtom, de nekem <i>teljesen</i> az idegeimre

- off** with Angela.
- Paula: Yeah but I get *really* **pissed off** as well *cos* I ... well I, I won't **like** when I talk about Jenny and then I feel **sort of like** *really* two faced when I **like** start talking to Jenny **and stuff** ...
- Sandy: Yeah I know, but I mean
- Paula: *Cos* I mean **like** do you do that as well, you know when you're with Catherine **like** you talk about people like Rosie or anybody [unclear]
- Sandy: [Yeah yeah I d= do] I mean I do that, yeah. I dunno who, who do I m= ... I don't know, I d= do that to s= er see there is somebody that I do that quite a bit to but I can't remember who it is ... or a few people maybe ...
- Paula: *cos* Jenny didn't even know that you could **bloody** put on weight by drinking.
- Sandy: <laughing>Yeah well it's a bit</> that's the truth though I mean that is a bit silly isn't it?
- Paula: Yeah.
- Sandy: I mean I, I mean I dunno I mean I *just*, I *just* ha=, I *just* had to tell you because I mean it *really* is **pissing me off** the way **fucking** Angela treats me, she was alright before ... **like** and when I'm on my [own, no]
- Paula: [What, before] she met me.
- Sandy: Yeah I mean I'm not, I'm not saying you're a bad influence on her now, I think she ... *just sort of* jumping in at the chance for someone to victimise personally ... And I= and, especially yesterday **yeah**, you know when we were standing in the foyer after school **yeah**?
- Paula: Yeah.
- Sandy: And I, and you, you were going on about something to do with your job **yeah**? And I said I want a job, and and
- megy** Angela.
- Igen, de nekem is *teljesen az idegeimre megy*, *mer* nem akarom (hogy az legyen, hogy) ... Jennyről beszélek, és aztán **valahogy totál** kétszínűnek érzem magam, ha aztán meg elkezdek Jennyvel beszélgetni **meg minden** ...
- Igen, tudom, de úgy értem
- Mer szóval* te is csinálsz ilyeneket, tudod, amikor Catherine-nel vagy és mondjuk kibeszéletek a többiekkel, például Rosie-t vagy bárki mást [érthetetlen]
- [Ja, igen, csinállok ilyeneket] szóval, igen, csinállok ilyet, ja. Nemtom ki ... nem tudom, kivel, de van valaki, akivel elég sokat csinálom ezt, de most nem jut eszembe, ki is az ... talán egy pár ember ...
- mer* Jenny még azt se tudta, hogy az alkohol **kurvára** hizlal.
- <nevet> Ja, szóval, ez azért kissé </> ez így van, de szóval ez azért enyhén hülyeség, nem?
- Ja.
- Szóval ... szóval én nemtom szóval ezt *egyszerűen* meg kellett mondanom, mert szóval már *tényleg* **kiakaszt**, ahogy ez a **genyó** Angela bánik velem, régebben normális volt **meg** ... meg amikor csak én vagyok ott [na ne].
- [Micsoda], mielőtt velem találkozott?
- Ja, szóval, nem mondom, hogy te rossz hatással vagy rá, csak szerintem ő *valahogy* lecsap minden lehetőségre, hogy másokkal szemétkedjen ... És tegnap főleg, **ja**, tudod, amikor sulis után a folyosón álltunk, emlékszel?
- Ja.
- És én, és te valamiről panaszkodál, a munkáddal kapcsolatban, **igaz**? És én azt mondtam, hogy én is akarok egy munka-

she said something like oh well it	helyet, erre ő valami olyasmit mondott,
doesn't include you so ha ha ha ha and	hogy na ez téged nem érint, ha-ha-ha, és
thought it was <i>really</i> funny, How	azt hitte, hogy <i>nagyon</i> vicces. Neki ez,
would, how would she like it? That's	neki ez hogy esne? Ez olyan, mintha azt
like saying piss off I don't like you you	mondaná, kopj le , utállak, te hülye
stupid cow , why don't you go and kill	tyúk , menj a francba és szűnj már meg.
yourself.	

Ez a viszonylag rövid részlet társalgási nyelvi szavak és kifejezések garmadáját tartalmazza, amelyek közül néhány szabályszerű szlengszó és -kifejezés, míg mások meglehetősen „határesetnek” minősülhetnek, megint mások pedig egyáltalán nem nevezhetők szlengnek — bár mindenképpen a „szlenges” nyelv körébe tartoznak.

Az első kategóriába a szidalmak (*fucking Angela* 'genyó Angela', *piss off* 'kopj le', *stupid cow* 'hülye tyúk') és a beszélő érzéseit megmutató kifejezések tartoznak (*pissed off* 'kiakadt', *it really is pissing me off* 'totál kiakaszt'). A másodikba egy szabályszerű káromkodás tartozik: *you could bloody put on weight* 'kurvára hizlal'. A harmadik kategória az *and stuff* 'meg minden' „egységjelzőt”² (*talking to Jenny and stuff* 'Jennyvel beszéltem meg minden') és pragmatikai markerek sokaságát tartalmazza, mint például a *yeah* 'igaz' „felhívót”³ (*when I'm not there, yeah?* 'amikor nem vagyok ott, igaz?'), az *I mean* 'úgy értem' „visszajelzőt” (*but I mean anyway* 'de úgy értem, különben is'), a *like* 'olyan'⁴ (*like it's only if I*) és *sort of* 'úgy' (*just sort of jumping in*) „kertelőket” és a *you know* 'tudod' „együttgondolkodtatót” (*you know when you're with Catherine* 'tudod, amikor Catherine-nel vagy'). Figyelmet érdemel továbbá a sokféle funkciót betöltő *really* 'tényleg/nagyon' is, amit tizenéves lányok különösen gyakran használnak „fokozóként”, amikor személyes jellegű témákról beszélnek, mint ebben a részletben is (vagy például *really two faced* 'tényleg két-színű', *really funny* 'nagyon vicces'). Gyakori, a beszélő attitűdjét kifejező pragmatikai marker még az *egyszerűen* [just], amelynek lehet minimalizáló⁵ (*I just had to tell you* 'egyszerűen meg kellett mondanom neked') vagy kihangsúlyozó⁶ szerepe (*I just get really pissed off* 'egyszerűen totál kiakadok'). Végül szerepel még a *because* 'mert' rövid alakja, a *cos* 'mer' is, amely nem minden esetben

² E kifejezéshez vö. DINES (1980).

³ A *felhívó* (*appealer*), *visszajelző* (*monitor*), *kertelő* (*hedge*) és *együttgondolkodtató* (*empathizer*) terminusokat egy korábbi munkámban (STENSTRÖM 1994) definiálom és példákkal illusztrálom.

⁴ ANDERSSON (1996) a *like* szót a relevancia-elmélet szempontjából „lazaságjelzőként” vizsgálja.

⁵ LEE (1987) a *just* szemantikáját vizsgálja, és különbséget tesz annak fosztó, korlátozó, pontosító és nyomatékosító jelentései között.

⁶ A *just* különféle szerepeit a COLT-ban ERMAN (1996) elemzi.

alárendelő kötőszóként, okhatározó mellékmondatot bevezetve szerepel, hanem inkább a beszélgetés más szálának elindítójaként, a megelőző társalgáshoz szintaktikailag nem is kapcsolódva. Ennek egy példája a fenti beszélgetésben Paula egyik mondata: *cos Jenny didn't even know that you could bloody put on weight by drinking 'mer* Jenny még azt se tudta, hogy az alkohol kurvára hizlal', amikor Paula annak ellenére a *cos*-t használja, hogy Jenny csak a részlet elején kerül először szóba⁷.

A [2] jelzésű részletben fiúk beszélgetnek: Nick elmondja barátainak, milyen rosszul bánt vele néhány fiú az iskolában, amikor ő a társalgóban futballt akart nézni:

[2] A tévés eset

Nick:	And they wouldn't let me watch the match with Dave last night	És ők nem hagytak minket Dave-vel tegnap este meccset nézni
Többen:	Oh no!	Na, ne!
Nick:	<u>Well stressed</u>	<u>Tök kiakadás</u>
Többen:	<nv>laugh</nv>	<nv> nevetés </nv>
Nick:	Well you see, all see them Van den Berg he's <unclear> and their <i>fucking</i> faces they come in yeah right you <u>wanna</u> wait for this <i>bloody</i> football na I just <u>wanna</u> watch the Chelsea please can I must watch the Chelsea no piss off please just let me watch the Chelsea please just once let me watch the Chelsea and they turned the <u>telly</u> off and said right you've turned the channel over and <u>telly</u> doesn't go back on, [<i>Fucking</i> annoyed]	Szóval érted, látod izé Van den Berget, az <érthetetlen> és a <i>rohadt</i> arcukat, ezek bejönnek, értitek, te meg azt a <i>kurva</i> focit akarod nézni, na, én csak a Chelsea-t akarom nézni, légyjszi, hadd nézzem, nekem látnom kell a Chelsea-t, nem, kopj le ; légyjszi, hadd nézzem a Chelsea-t, csak most az egyszer hadd nézzem a Chelsea-t, és erre ők ki-kapcsolták a <u>tévé</u> t és azt mondták, hogy én elállítottam a csatornát és most nem lehet visszaállítani, [<i>kibaszottul</i> kiakadtam]
Jock:	[Mm]	[Hm]
Nick:	The <i>fucking</i> so sad ones is going right you're clearing up house fuck off ! I'm not <i>fucking</i> clearing up the house and <u>he goes</u> , right that's it you're clearing up the house for the rest of your life!	A <i>kicseszett hülye</i> azt mondja, értitek, te most lelépsz, húzd el a beled ! Márpedig <i>rohadtul</i> nem kopok le, és <u>csak löki</u> , értitek, de még hogy, te most egyszer és mindenkorra elhúzod innen a csíkot!
Jock:	Bet you were well fucked off .	Fogadok, tök felbaszódttál .

Ez a részlet három különböző tabu kifejezés használatát példázza. Az egyiket káromkodásra használják: *fucking football* 'kurva foci', míg a másikat alaktól

⁷ A *cos*-t is érintő grammatikalizációs folyamatot STENSTRÖM (1998) vizsgálja.

függően káromkodásként *fucking faces* 'rohadt arcukat' vagy szlengszóként *fuck off* 'húzd el a beled' a 'menj innen' szinonimájaként, a *well fucked off* 'tök felbaszódottál'-t 'ideges, ingerült' jelentésben). A harmadikat csak szlengszóként használják, akárcsak a *fuck off* 'húzd el a beled' kifejezést (*piss off* 'kopj le' azaz 'menj el'). Azt azonban már nehéz megmondani, hogy a *fucking* 'kibaszott' és *fucking annoyed* 'kibaszottul kiakadtam' kifejezéseket káromkodásként vagy szlengként, azon belül fokozóként használják-e ebben a beszélgetésben.

További érdekes jelenség még a *sad* 'hülye' [szó szerint 'szomorú'] és *sad ones* 'hülyék' használata, amely arra példa, hogy egy régi, kialakult jelentéssel bíró szó miként kaphat egyszerre új jelentést ('reménytelen, lehetetlen'), valamint a *well* 'teljesen; tök' használata melléknévfokozóként, mint a *well stressed* 'tök kiakadás' és *well fucked off* 'tök felbaszódottál' esetében. A tény, hogy ez a jelentést sem az új szótárakban, sem nyelvtankönyvekben nem említik, arra utalhatna, hogy igen új jelentésről van szó, de elég egy pillantást vetnünk az „Oxford English Dictionary”-be, és kiderül, hogy a *well*-t már a 9. században használták ebben a jelentésben, a 19. század első felében⁸ azonban kiment a használatból. Garantáltan új forma azonban a *GO* 'lökni' [szó szerint 'megy'], amelyet, a *SAY* 'mondani' szó helyett mások beszédének visszaadására használnak. A fenti szövegben erre példa az *and he goes right that's it* 'és csak löki, értitek, de még hogy' részmondat (a *BE like* 'erre ő'-re ugyanilyen funkcióban még a [3] részletben látunk példát).

Az olyan formák, mint például a *wanna* a *want to* helyett (*you wanna wait, I just wanna watch*), *dunno* (< *don't know*), *gonna* (< *going to*), *gotta* (< *got to*), *dunnit* (< *doesn't it*) és a *wunnit* (< *wasn't it*), a rövidített, egyszerűsített kiejtés (fonológiai redukció) esetei.* Ezek az alakok a tizenévesek szlengjének tipikus velejárói.

Utolsó példánk a *telly* 'tévé' egy korábbi szlengszó, amelyet egyes szótárak a szlenghez sorolnak, mások csupán informálisnak neveznek. Mindez arra utal, hogy ez a szó éppen jó úton van afelé, hogy felvegyék a standardba és többé ne sorolják a stilisztikailag semleges szint alatti kategóriába.

A [3] részlet a *BE like* 'erre ő' kifejezést mint a függő beszéd kifejezésére szolgáló szerkezetet (ROMAINE és LANGE 1991 terminológiájában *quotative complementizer*-t, „idézetkiegészítő”-t) illusztrálja. Ebben a részletben Kate és Jess Jamesről beszélgetnek, aki szintén az ő iskolájukba jár.

⁸ A *well* mint melléknév-fokozó használatát részletesen elemzem hamarosan megjelenő munkámban (STENSTRÖM megjelenés alatt).

* Vö. a magyar *asszem* (azt hiszem), *nemtom* (nem tudom), *aszongya* (azt mondja), *kő* (kell) formákkal. (*A ford.*)

[3] James

- Kate: but think about all the people that we are nice to, I mean look at James, prime example have I ever been a *bitch* to him, never but I <laughing> stand up here, when I se him **I'm like** oh yeah ha ha *you know* laugh along with his jokes
- Jess: I'm a *bitch* to him I tell him I see you love yourself James
- de csak gondolj arra a sok emberre, akikhez rendesek vagyunk, úgy értem, vegyük például James-et, ő a legjobb példa, voltam én valaha *bunkó* (*kurva*) vele, soha, hanem <nevet> csak állok ott, és ha látom őt, **erre én:** ó, igen, ha-ha-ha, *érted*, nevetek a viccein
Én *bunkó* vagyok vele, én megmondom neki, hogy látom, te aztán szereted magad, James

142602: 444–445

Az *BE like* 'erre ő' ebben a használatában egyértelműen az amerikai tinédzser szlengből került át a brit nyelvhasználatba. Gyakran használják (főként lányok) történetmeséléseknél, különösen élénk elmesélésnél. A tabu szlengszót, a *bitch* 'kurvá'-t (eredetileg 'szuka' az állatvilágból) jellemzően csak nőkre használják, mint ebben a részletben is.

A [4] számú részletben, ahol Julian és Alex saját beszédmódjukról beszélnek, a fő hangsúly a *yeah* 'ja, igaz' és *well* 'teljesen; tök' használatán van:

[4] Anya véleménye

- Julian: ... and I keep saying yeah after each sentence when I'm describing something to my mum like saying last match **yeah**, we won yeah eight nil **yeah**, and I I keep saying **yeah yeah**, my mum's going
- Jock: I've done that
- Julian: yeah shut shut up, that's what my mum
- Jock: my mum says, **I go** yeah that's **well nice**, and she goes erm she goes well nice
- Alex: oh [<nv>laugh</nv>]
- Julian: [that's it yeah I know] I'm always saying well **well cool**
- Jock: and I keep saying that, I've said it like, about so many things when we're home and she goes what is this you always saying well with everything
- ... és ha valamiről mesélek anyának, minden egyes mondatomat egy ja-val fejezem be, mondjuk az utolsó meccsen, **ja**, nyolc-nullra nyertünk, **ja**, és folyton ezt mondom, **ja, ja**, aszongya anya
Én is voltam már így
Ja, fogd már be, aszongya anya
az én anyám azt mondja, én meg **aszondom**, na ez **tök jó**, és ő meg aszongya, hm, ő meg aszongya, tök jó
ó [<nv> nevet</nv>]
[ez az, tudom] én meg folyton azt mondom, **tök menő**
és mindig ezt mondom, de már annyiszor mondtam, hogy amikor otthon vagyunk, anya aszongya, miért mondod hozzá mindenhez, hogy tök

141606: 28–35

A szülőgeneráció, jelen esetben a fiúk anyukái, kétségkívül nem helyeslik sem a *well* 'teljesen; tök' használatát melléknévfokozóként, sem pedig a *yeah* 'ja; igaz'-t egyfajta írásjel és válaszra való felszólítás kombinációjaként. A COLT anyagában egyébként mindkét említett szócska elsősorban a fiúk beszédében fordul elő.

Az utolsó, [5] részletben az egyalakú *innit* 'ugye'* előfordulására látunk példákat. Ezen szócska használata különösen jellemző alsóbb társadalmi osztályokból származó fiatalokra. Az alábbi beszélgetés szereplői a 14 éves Cassie és barátja, Shelly.

[5] A kazetták

Shelly: Well hang on, so who does it go to then?	Várjunk csak, akkor kinek is megy ez a dolog?
Cassie: It goes to Norway.	Norvégiába.
Shelly: Ah?	Mi?
Cassie: A college in Norway.	Egy norvég főiskolára.
Shelly: You've probably <u>gotta</u> give the tapes, you <u>gotta</u> , you <u>gotta</u> give the tapes to Miss, erm	Biztos oda <u>kő</u> adnod a kazettákat, oda <u>kő</u> oda <u>kő</u> adnod annak a nőnek, hogyishívják
Cassie: No! I give [the tapes]	Nem! A ...
Shelly: [<name>]	[<név>]
Cassie: to the wa=, student from Norway.	... annak a norvég diáknak.
Shelly: No you don't, give it [to]	Nem, nem neki, hanem
Cassie: [I] don't give it to [Miss <name>]	Nem [név]-nek adom
Shelly: [And Miss gives it] to the student innit ?	[És ő] meg odaadja annak a diáknak, ugye?

132607: 254

A beszélgetésben a *gives* igét használják, amihez a *doesn't she* utókérdésnek kellene járulnia. A tizenévesek beszédében azonban, különösképpen pedig az alsóbb rétegekből származó tizenévesek beszédében az *innit*-et invariánsként használják és bármely mondatához hozzákapcsolják, a benne szereplő igére és annak alakjára való tekintet nélkül.

Ez a részlet azt is megmutatta, hogy nemcsak a „beépített ember”, aki a felvételt készítette — jelen esetben Cassie — volt tudatában annak, hogy mi történik. Ez egyáltalán nem is meglepő, hiszen még egy kicsi Sony walkmant és kabáthajtókára tűzhető mikrofont (bármily aprók is legyenek) sem könnyű elrejtetni. Másfelől a diákok valószínűleg büszkéek voltak arra, hogy őket bízták meg ezzel a feladattal és szívesen eldicsekedtek vele.

* Az *ugye* magyarul természetesen mindig ebben az alakban fordul elő, angol megfelelője azonban szám, személy, mód és idő szerint változhatna. (*A ford.*)

3.1.2. Kísérlet egy modell kidolgozására

A fenti társalgási részletek idézésével az volt a célom, hogy megmutassam, a tizenévesek nyelvezete több nem standard elemet tartalmaz, mint az a nyelvvaltozat, amit általában szlengnek szokás nevezni. Ahelyett azonban, hogy a szleng fogalmát próbálnám tovább bővíteni, a „The Mirror” említett cikkéből átvettem a *szlengbeszéd* (ang. *slanguage*) kifejezést, amely véleményem szerint igen alkalmas a tinédzserekre jellemző szlenges nyelvhasználat lényegének megragadására.

Az alábbi, leegyszerűsített modellben bemutatom azokat a nyelvi kategóriákat, amelyek a COLT-tal végzett felméréseim alapján a szlengbeszédre jellemzőek.

SZLENGBESZÉD	Valódi szleng	általános szleng- szavak	
		speciális szleng- szavak	
	Tabuszcavak	szlengszavak	szidalmak
			fokozók
		káromkodások	töltelékszók
	Divatszavak		
	Helyettesítők		idézők
			egységhatárjelzők
			felhívók
	Pragmatikai markerek		kertelők
			együttgondolkod- tatók
			visszajelzők
		egyéb	

A szlengbeszéd modellje

A **valódi szleng** alkotja a legnagyobb csoportot, és olyan szavakból és kifejezésekből áll, amelyek a leginkább megközelítik a szótárak szlengdefinícióit, (ezekre fentebb már utaltam). Én különbséget teszek egyrészt **általános** szlengszavak (amelyek nem kötődnek specális csoportokhoz vagy irányzatokhoz, mint például *booze* 'ital; pia', *dude* 'férfi; krapek', *fag* 'cigaretta; bagó', *rip-off* 'becsapás; átverés', *spooky* 'ijesztő; ráhossa a szívbajt'), másrészt **speciális** szlengszavak között (amely egy-egy csoportra vagy irányzatra jellemzőek, pl. az iskolai szlenghez tartozó *bunk* 'igazolatlanul hiányozni; lógni', *dorm* 'kollégium; kolesz' és *prep* 'mágán általános iskola' szavak, valamint a *junkie* 'kábi-

tószerfüggő; narkós', *speed* 'stimuláns; szpíd' és *spliff* 'kannabiszszármazékból készült cigaretta; fű' a kábítószerkereskedelem köréből).

A **tabuszavak** két kategóriára oszthatók. Egyes tabuszavak szabályos **szlengszavak**, azaz bevett szinonimák helyettesítői, mint például *piss somebody off* 'felmérgeíteni; felheccelni vkit', *bugger up/screw up* 'elrontani; elcseszni', *be pissed* 'berúgott; bebaszott', *take the piss out of* 'becsapni; szívatni vkit'. Ezek közül egyeseket szidalomként használnak (*dickhead* 'faszfej', *sod* 'faszkalap', *motherfucker* 'faszfej', *bugger off* 'húzz el a sunyiba', *screw you* 'baszd meg'), másokat fokozóként (*fucking crap* 'kibaszott szar'), megint másokat pedig a beszélő érzéseinek kifejezésére, mintegy „véleményjelzőként” (*fucked off* 'kibaszott', *pissed off* 'elcseszett'). Más tabuszavak „szabályos” **káromkodások**, csak és kizárólag töltelékszóként használva (erre példák az olyan kifakadások, mint *bollocks* 'egy nagy túró', *for fuck's sake* 'a kurva istenit', *what the fuck* 'mi a fasz', vagy *shit* 'szar'). Ezeknek néha eufemisztikus változataival találkozunk (pl. *cor blimey* 'mi a manó').

A **dívatszavak** a standardban egyébként is létező szavak, amelyek azonban rövid ideig rendkívüli népszerűségnek örvendenek, majd ismét visszakerülnek régi használatukba. Erre példa a COLT-ban a *massive* (tkp. masszív) 'kiváló; király', *paranoid* (tkp. paranoiás, üldözési mániás) 'megijedt; begyulladt' és a *rough* (tkp. durva, vad) 'izgalmas'.* Ebbe a kategóriába sorolhatnánk azokat a régi szavakat is, amelyeket új jelentéssel ruháznak fel, mint például a *sad* 'hülye, szánalmas' (olyan szerkezetekben, mint *you're a sad bastard* 'szánalmas egy marha vagy'), vagy a *wicked* (tkp. bűnös, gonosz) 'menő' (*she's wicked*, *I love her song* 'menő csaj, imádom a számát').

A **helyettesítők** (más szavak helyett álló szavak) csoportját az idézők és az egységhatárjelzők alkotják. Az idézők a *SAY* 'mond' ige helyett állnak mások szavainak visszaadásakor, és a következő formákat ölthetik: '*BE like* 'erre ő' (illetve a megfelelő személyes névmás; *he was like I didn't do, I was like wow!* 'erre ő: nem én voltam, erre én: ejha!') vagy pedig a *GO* 'ő meg' (ill. a megfelelő személyes névmás; *he goes I didn't do it, I go(es) wow!* 'ő meg: nem én voltam, én meg: ejha!'). Az egységhatárjelzők⁹ egy korábban már említett 'egységre' utalnak (*coffee and cookies and stuff (like that)* 'kávé, süti, meg ilyenek'; *Josie and Shelley and that lot* 'Josie és Shelley meg az a banda').

A **pragmatikai markerek** kategóriája szintén számos tagból áll. Ide tartoznak a „felhívók”, mint például a formailag invariáns utókérdés, az *innit* 'ugye'¹⁰, ld. fent) (*he's so bloody stupid innit* 'tök barom, ugye?') és a *yeah* 'ja' (*and then*

* Vö. a magyar *gyenge* 'ua.' szóval, melynek magyar használatánál szintén nagyon fontos a hangsúly. (A ford.)

⁹ DINES (1980) elemzi az egységhatárjelzőket.

¹⁰ Ld. pl. STENSTRÖM–ANDERSEN 1996.

I went home yeah and had dinner yeah 'és akkor hazamentem, ja és vacsoráztam, ja'); a „kertelők” (például a *sort of* 'valami', mint az *it's sort of mad* 'ez valami örültség'-ben) és *like* 'valahogy' (*she like follows me around* 'és ő valahogy követ engem'), amely kettőt gyakran együtt is használják (*it was sort of like fashionable* 'ez valami ... valahogy divatos volt'); az „együttgondolkodtatók”, mint az *you know* 'érted' (*I met Alex you know and...* 'találkoztam Alex-szel, érted, és...'); a „visszajelzők” *I mean* 'úgy értem', (*that's the truth though I mean that is a bit silly isn't it* 'ez az igazság, bár úgy értem, ez eléggé hülyeség'), végül pedig a *just* 'csak' és a *really* 'tényleg', amelyeket a társalgási nyelvben gyakran és sokféle funkcióban használnak.

3.1.3. Kommentár

Az [1]-től [5]-ig terjedő jelzéssel ellátott felvételrészletek alapján — amelyek egyáltalán nem kivételesek a londoni tizenévesek alapnyelvében — megállapíthatjuk, hogy a nyelvi tabuk és az olyan kifejezések, amelyeket általában nem sorolnak a szlenghez, jellemzőbb jegyei a tizenévesek nyelvezetének, mint amit a szótárak definíciói alapján „valódi szlengnek” neveznének.

A COLT egy olyan részletén keresztül, amely a fenti modellben felvázolt valamennyi kategóriára tartalmaz példát, kimutatható, hogy bár a „valódi szleng” alkotja a típusoknak több, mint a felét, egészen más a helyzet, ha az előfordulások számát nézzük. Úgy is mondhatjuk, hogy a tulajdonképpeni szlengszavak listája jóval hosszabb, mint a többi kategóriába tartozóké, csak éppen ezek nem ismétlődnek olyan gyakorisággal.

A kreativitás és újszerűség leginkább a valódi szlengben nyilvánul meg, az az új irányzatok, divatok hordozója. A valódi szleng lehet csak egy szó, de állhat akár több szóból is. Az egy szóból álló szleng melléknév, főnév, vagy egyszerű ige formáját öltheti (melléknévek: *cool* 'divatos; menő', *funky* 'divatos; dögös', *poxy* 'nagyon rossz; tetű', *titchy* 'kicsi; törpe'; főnevek: *dude* 'férfi; krapek', *john* 'WC; klotyó', *rave* 'összejövetel; buli'; igék: *frame* 'becsap; megvezet', *nab* 'megfog; elcsíp', *nick* 'lop'. Az összetett kifejezések között vonzatos igéket találunk (*wind up* 'idegesít', *swan around* 'céltalanul ögyeleg; lébecol'), illetve prepozíciós szerkezeteket (*for yonks* 'nagyon régen; ezer éve', *off one's rocker* 'elveszítette az eszét; becsavarodott').

A tabu szlengkifejezések csoportja sokkal stabilabb, bár egy-egy lexéma gyakran különböző formákban és kombinációkban is előfordul. Ezen kifejezések többségét a szex témaköréből merítik (pl. *wanker* 'faszfej', *tramp* 'cafka', *fucked out of one's head* 'felbaszódott'). Mások a különböző testrészekkel, (*arsehole* 'seggfej' (tkp. segglyuk), *bum* 'segg') illetve testi funkciókkal kapcsolatosak (*crap oneself* 'összeszarja magát', *no shit* 'nem szar', *a piss-up session* 'szívás'). A leggyakrabban előforduló kifejezések, a szidalmak, főnevek vagy melléknévek formáját öltik és általában egy harmadik személyre vonatkoznak (*I*

don't really care what Pete's doing, the prat, But the guy is an arsehole 'nem igazán hat meg, mit csinál Pete, az a barom', de a fickó egy seggfej'), de közvetlenül az érintettnek is mondják (*Where d'ya get on you dickhead?* 'Hová mész, te faszfej', *Ah you cunt* 'Te hülye picsa'), akár közvetlen felszólítások formájában is (*bugger off* 'kopj le', *piss off* 'lépj le').

Az előző kategóriákba tartozó szavakkal ellentétben a divatszavakra alig-alig akad néhány példa. Ezek közül néhányat csak középosztálybeli tizenévesek használnak, mint például a *paranoid* 'megijedt; begyulladt' szót, a többit azonban társadalmi háttérüktől függetlenül mindannyian használják (ilyenek például a *massive* 'kiváló; király', *reckon* 'megérteni; kapcsolni' és a *rough* 'izgalmas')

A helyettesítőknek szintén csak néhány típusával találkozunk, ezek azonban annál sűrűbben fordulnak elő. Ez különösen igaz az idézőkre, amely csoportba csak az *BE like* 'erre ő' és az *GO* 'ő meg' tartozik. Az egységhatárjelzők közé sorolhatók például az *and all that (sort of thing)* 'meg ez az egész', *and everything* 'meg minden', *and something (like that)* 'meg valami olyasféle', *or something (like that)* 'vagy valami', valamint az *and stuff (like that)* 'meg ilyenek', *and them* 'meg azok', *and that lot* 'meg az a banda' stb. Ezen kifejezések többségét természetesen a felnőttek által beszélt standard nyelvben is megtalálhatjuk, nem úgy azonban az *and stuff (like that)* 'meg ilyenek', *and them* 'meg azok', *and that lot* 'meg az a banda' kifejezéseket.

A pragmatikai markerek más dimenziót adnak a beszédnek, mégpedig azáltal, hogy a „felhívók” és „együttgondolkodtatók” segítségével a résztvevők közötti interakcióra, a „kertelők” és „visszajelzők” által a társalgásvezetésre, a „véleményjelzők” által pedig az egyén attitűdjére helyezik a hangsúlyt. A pragmatikai markereknek viszonylag kevés típusa van, ezek azonban annál gyakrabban fordulnak elő. Gyakori előfordulásuk közvetlenül tükrözi azt a módot, ami a tinédzserek interakcióira jellemző: mégpedig azt, hogy ezek a fiatalok életteliak, kifejezők, lelkesek és nagyon igénylik a visszajelzést.

4. Következtetés

A tizenévesek szlengje tehát rendkívül informális és gyakran obszcén, bár túlzás lenne azt állítani, hogy „az alvilág nyelvéről” van szó, mint azt az „Oxford English Dictionary” állítja. Egyetértek azonban a svéd „Nationalencyklopedin”-ben írtakkal, miszerint a tizenéves szlengre sok tekintetben — legalábbis ahogyan az a COLT korpuszban megjelenik — egyfajta „fordított presztízs” jellemző.

A tizenévesek beszéde ezen kívül még számos újkeletű szlengszót és igen sok új jelentésben használt, de egyébként már ismert szót tartalmaz, azonban — amint a fentiekben bemutattam — nyelvi tabuk (még hozzá a valódi szlengszavak és a káromkodások egyaránt) tűnnek uralkodónak. Rendkívül jellemző a (részben új funkciókkal ellátott) pragmatikai markerek túlzott használata.

Az egyik legfrissebb újítás a *BE like* 'erre ő' használata idézőként (a *GO* mellett), a *SAY* 'mond' helyett. ROMAINE és LANGE (1991) is utalnak arra, hogy új jelenségről van szó, amikor így írnak: „Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy a *BE like* 'erre ő' használata az amerikai angolra korlátozódik, bár hasonló folyamat jelei fedezhetők fel a brit angolban is” (1991: 248–9). Talán még ennél is újabbnak tűnik a *well* 'teljesen; tök' használata melléknévfokozói szerepben. Elég azonban egy pillantást vetnünk az „Oxford English Dictionary” (XX, 117), és máris kiderül, hogy a *well* szócskát már a 9. században (de talán még korábban) használták ilyen funkcióban. Kiderül azonban az is, hogy a 19. század első felében „kiment a divatból”, a londoni tinédzserek tehát mintegy újra „életre keltették”. Ezen használat terjedéséről tanúskodik az is, hogy már kortárs irodalmi művekben is előfordul, mint például Llewellyn „The man on platform 5” [A férfi az ötös peronon] című művében: *I'm up for getting well pissed* [mindjárt tök kiakadok] (1998: 399).

Az irodalomban helyenként találkozhatunk azzal az állásponttal, hogy a szlengszavak használata eltér a két nem esetében, a COLT-beszélgetésekben azonban semmi sem utal erre, azaz a fiúkra sem jellemzőbb használatuk, mint a lányokra. Ez egyaránt érvényes a valódi szlengre és a tabuszlengre. Nagyon valószínű azonban, hogy a szlenget legtöbbször meghatározott céllal használják a lányok csakúgy, mint a fiúk: akár azért, hogy megmutassák, ők is a csoporthoz tartoznak, a kívülállót azonban kirekesszék, akár dicsekvésből, vagy egyszerűen, hogy barátságosak legyenek. A tabuszavakra különösen igaz, hogy számos felvétel során egyértelműen egy lehetséges közönség megbotránkoztatása céljából használják őket. Más esetekben úgy tűnik, hogy egyszerű rossz szokásról van szó. A tabuszavakat legtöbbször szidalomként használják és a kívülálló számára valószínűleg rendkívül sértőnek tünnének, az adott helyzetekben azonban semmiféle negatív hatásuk nem mutatkozik: az érintettek közül szemmel láthatóan senki sem sértődik meg. Éppen ellenkezőleg, a tabuszavak inkább hozzájárulnak a „laza haveri” hangulat megteremtéséhez.

Összefoglalva az eddig elmondottakat: miközben írásomban a szleng mibenlétére vonatkozó kérdésre kíséreltem meg választ adni, arra a megállapításra jutottam, hogy valójában egy fokozatos jelenséggel állunk szemben, amely a prototipikus, általánosan elismert szlengszavaktól és kifejezésektől (pl. *thick* 'buta; sötét', *nick* 'lopni; csórni', *take the mickey out of* 'ingerel; (ki)cikiz, (fel)húz') a marginális eseteken keresztül, úgymint a standard által többé-kevésbé elfogadott szavakon (pl. *telly* 'tévé'), illetve a káromkodásokon keresztül a pragmatikai markerek tinédzserekre jellemző használatáig terjed (úgymint a *GO* 'ő meg' és a *BE like* 'erre ő' kifejezések használata a *SAY* 'mondani' helyett, valamint az olyan pragmatikai markerek alkalmazása, mint *innit* 'ugye', *like* 'valahogy', *really* 'tényleg' és *yeah* 'ja'). Ezt a nyelvezetet pedig már nem csupán szlengnek nevezem, hanem az újonnan alkotott *szlengbeszéd* kifejezéssel utalok rá.

Irodalom

- A Concise Etymological Dictionary of the English Language* [Az angol nyelv etimológiai kéziszótára]. Oxford, Oxford University Press, 1965.
- ALLEN, I. L. (1998) Slang: Sociology [Szleng — szociológia]. In: *Concise Encyclopedia of Pragmatics* [A pragmatika enciklopédiája]. Szerk. J. MEY–R. ASHER. Amsterdam, Elsevier. 878–83. | A tanulmány egy korábbi kiadásának magyar fordítását lásd kötetünk 263–274. lapjain.
- ANDERSEN, G. (1997): *They like wanna see like how we talk and all that*. The use of like as a discourse marker in London teenage speech [Szóval látni akarják, hogyan beszélünk meg minden. A like 'szóval' használata diskurzusmarkerként londoni tinédzserek beszédében.]. In: *Corpus-based Studies in English*. Szerk. M. LJUNG. Amsterdam, Rodopi. 37–48.
- ANDERSSON L.–P. TRUDGILL (1990): *Bad language* [Rossz nyelv]. Oxford, Blackwell. | A könyv szlengről szóló fejezetének magyar fordítását lásd kötetünk 247–60. lapjain.
- AYTO–SIMPSON 1992 = *The Oxford Dictionary of Modern Slang*.
- Bonniers Stora Lexikon* [A Bonniers nagylexikona]. Stockholm, Bonnier Fakta, 1989.
- BUTLER, J. (1997): Mind your slanguage. Kids reveal their new lingo [Vigyázz a szleng-beszédre! Bepillantás a mai fiatalok nyelvhasználatába]. *The Mirror*, 1997. július 18.
- Chambers Concise 20th Century Dictionary* [A Chambers Kiadó 20. századi szótára]. Edinburgh, Chambers, 1989.
- DINES, E. (1980): Variation in discourse — *and stuff like that* [Variáció a társalgásban — meg ilyenek]. *Language in Society*, 1: 13–31.
- DUMAS, B. K.–LIGHTER, J. (1978): Is *Slang* a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a szleng szó?]. *American Speech*, 53: 5–17.
- EBLE, C. (1996): *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students* [Szleng és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve]. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.
- ERMAN, B. (1996): 'Guy's just a dickhead'; the context and function of *just* in teenage talk [A fickó egyszerűen egy faszfej. A just 'egyszerűen, csak' szerepe tizenévesek beszédében]. In: *Institutionen för nordiska språk*. Stockholms universitet, 96–110.
- KOTSINAS, U-B. (1996): *Ungdomsspråk* [Ifjúsági nyelv]. Stockholm, Norstedts Förlag AB.
- LEE, D. (1987): The semantics of *just* [A just 'egyszerűen, csak' szemantikája]. *Journal of Pragmatics* 11: 377–398.
- LLEWELLYN, R. (1998): *The man on platform 5*. [A férfi az ötös peronon]. Hodder and Stoughton, Coronet books.
- London Slang* [Londoni szleng]. Internet: <http://www.geezer.demon.co.uk/index.html>.
- Longman Dictionary of Contemporary English* [A Longman Kiadó mai angol szótára]. London, Longman.
- MUNRO, P. (1990): *Slang U*. New York, Harmony House.

- Nationalencyklopedin* [Nemzeti enciklopédia]. 1996. Höganäs, Bokförlaget Bra Böcker AB.
- QUIRK, R.–GREENBAUM, S.–LEECH, G.–SVARTVIK J. (1985): *A Comprehensive Grammar of the English Language* [Az angol nyelv átfogó nyelvtana]. London, Longman.
- ROMAINE, S.–LANGE, D. (1991): The use of *like* as a marker of reported speech and thought: a case of grammaticalization in progress. [A *like* 'szóval, olyan' használata a függő beszéd és gondolatok jelzőjeként. Folyamatban lévő grammatikalizáció egy esete]. *American Speech*: 228–278.
- STENSTRÖM, A-B. (1994): *An Introduction to Spoken Interaction* [Bevezetés a szóbeli interakció tanulmányozásába]. London, Longman.
- STENSTRÖM, A-B. (1995): Taboos in teenage talk [Tabuk a tizenévesek beszédében]. In: *Studies in Anglistics*. Szerk. G. MELCHERS–B. WARREN. Stockholm Studies in English 85. Stockholm, Almqvist and Wiksell International. 71–80.
- STENSTRÖM, A-B. (1997): Tags in teenage talk [Hozzáátolások a tizenévesek beszédében]. *From Aelfric to the New York Times*. Szerk. U. FRIES et al. Amsterdam, Rodopi.
- STENSTRÖM, A-B. (1998): From sentence to discourse: *cos* (*because*) in teenage talk [A mondatról a társalgásig. A *cos* 'mer(t)' a tizenévesek beszédében]. In: *Discourse Markers. Description and Theory*. Szerk. A. JUCKER and Y. ZIV. Amsterdam, Benjamins. 127–46.
- STENSTRÖM, A-B. (Megjelenés alatt): *It's enough funny man*: Intensifiers in Teenage Talk. [Elég vicces, öregem. Fokozók használata tizenévesek beszédében]. In: *Corpora Galore*. J. KIRK. Amsterdam, Rodopi.
- STENSTRÖM, A-B.–ANDERSEN, G. (1996): A corpus-based investigation of the discourse items *cos* and *innit* [A *cos* 'mer(t)' és *innit* 'ugye' diskurzusmarkerek elemzése empirikus anyag alapján]. In: *Synchronic Corpus Linguistics*. Szerk. C. PERCY–CH. MEYER–I. LANCASHIRE. Amsterdam, Rodopi. 189–206.
- Svensk Uppslagsbok* [Svéd lexikon]. Malmö, Förlagshuset Norden AB, 1953.
- The Bergen Corpus of London Teenage Talk* (COLT) [Londoni tizenévesek beszédének bergeni gyűjteménye]. Internet: <http://www.hd.uib.no/colt/>
- The Oxford Dictionary of Modern Slang* [Az Oxford Kiadó modern szlengszótára]. Szerk. JOHN AYTO és JOHN SIMPSON. Oxford, Oxford University Press, 1992.
- WARD, G.–B. BIRNER (1993): The semantics and pragmatics of *and everything* [Az *and everything* 'meg minden' szemantikája és pragmatikája]. *Journal of Pragmatics*, 19: 205–214.

(Fordította Arnold Fuszenecker Helga)

From slang to slanguage: a description based on teenage talk

Slang is a slippery concept, which is notoriously difficult to define. One reflexion of this is that some words are still defined as slang in the dictionaries after hundreds of years, although one of its main characteristics is that it is short-lived. Another difficulty consists in knowing where to draw the line between slang proper and slangy language. In this paper, which is based on the talk of teenagers, more precisely London teenagers, I suggest that slang should be seen as subordinate to 'slanguage' (slangy language), which covers not only 'proper' slang words in accordance with the dictionary definition of *slang* (e.g. *booze, junkie*), including certain taboo words (*dickhead, screw you*), but also vogue words (e.g. *rough, sad*), 'proxy' words (e.g. *like* for SAY), and some pragmatic markers used in an unorthodox way (e.g. *cos, innit*). My conclusion is that we are faced with a gradient, ranging from prototypical slang words, via marginal cases to the typical teenage use of particular words and expressions. The study of slang in British English teenage talk, as manifested in COLT (The Bergen Corpus of London Teenage Language), indicates that proper slang words are used far less frequently than certain taboo words and pragmatic markers in terms of type/token ratio, in other words that slang in the traditional sense (excluding taboo words) is far less common than one might expect. It also indicates that the use of slang is not gender-specific, which some studies have suggested.

A nyelvi (szociolingvisztikai) változó fogalmának kiterjesztése a szlengre*

Bevezetés

Írásom célja egy, a nyelvi (szociolingvisztikai) változó fogalmán alapuló és a szleng leírására alkalmas elemzési módszer kidolgozása. Egy közelmúltban végzett empirikus vizsgálat eredményeire támaszkodva bemutatom írásomban, hogy számos szlengkifejezést leírhatunk nyelvi változók, pontosabban nyelvi változók bizonyos típusainak változatai segítségével. Meghatározok néhány, a nyelv különböző szintjein működő szlengváltozót, és ezeken keresztül tárgyalok néhány olyan nyelvi kötöttséget, amely a változók minden típusára igaz. Dolgozatom másik súlypontját a szleng megújulásának, azaz az új szlengváltozatok születésének leírása képezi. Röviden, álláspontom az, hogy az itt bemutatott elemzés segítségével könnyebben leírhatók a szlengvariáció és a változás mechanizmusai.

Elméleti síkon írásom célja, hogy a szlengkutatás és a variációelméleti szociolingvisztikai módszerek közötti szakadékot áthidaljam. Nem titkolt tény, hogy a szlengnek nem szenteltek komoly figyelmet a szociolingvisztikai kutatási programokban, és legjobb esetben is csak felszíni szókincsbeli elemként kezelték. Az időközben megjelent számos szótár ellenére a tudomány szemszögéből a szleng megmaradt „a nyelv kevésbé vizsgált területének” (EBLE 1998: 42). Mindezt ékesen bizonyítja a szlenggel foglalkozó fejezetek szinte teljes hiánya a fontosabb szociolingvisztikai áttekintő munkákban. HUDSON állítása, miszerint a szleng „megérdemli, hogy a szociolingvisták komolyan foglalkozzanak vele” (HUDSON 1980: 53), mindmáig nagyrészt csupán megvalósításra váró cél. Véleményem szerint azonban a szleng mellőzöttsége annak is köszönhető, ahogyan maguk a szlenggel foglalkozó nyelvészek saját kutatási témájukat megközelítették. Tagadhatatlan, hogy a legfrissebb irodalomban már megtaláljuk a szleng korrelációs megközelítésű elemzéseit (T. LABOV 1982) és a szociológiai szempontúakat (pl. DONAHUE 1995) csakúgy, mint a szleng néprajzi megközelítését sürgető munkákat, amely módszerrel e szerzők szerint lehetővé válna a szleng-

* Ez a tanulmány jelentősen átdolgozott változata az *Extending the concept of 'sociolinguistic variable' to German youth slang* [A szociolingvisztikai változó fogalmának kiterjesztése a német ifjúsági szlengre] című írásomnak, amelyet elsőként az 1997 áprilisában a University of Reading-en (Anglia) rendezett „1st Language Variation Workshop” konferencián ismertettem. Köszönettel tartozom JANET SPRECKELSnek angol nyelvi kérdésekben nyújtott segítségéért.

elemek leírása az adott diskurzuskontextusban (SZABÓ 1998). Azonban a hagyományos szlengtanulmányok általában megmaradnak a szlengelemek lexikográfiai rendszerezésénél, szemantikai osztályozásánál és (etimológiai) leírásánál, a szociolingvisztika legfontosabb módszereit és analitikai eszközeit ezzel szinte teljesen figyelmen kívül hagyva.

Úgy tűnik, a szleng vizsgálata és a szociolingvisztika között fennáll egy összefüggés, amelyre eddig kevésbé figyeltek fel: a szlengnek variációelméleti szempontú leírása. WOLFRAM rámutat, hogy „valamennyi, a nyelvi variációval foglalkozó tanulmány valamiképp a nyelvi változó fogalmát használja fel” (1991: 22). Valóban, a szlengtanulmányok kutatási eredményei közül sok szinte elképzelhetetlen lenne a változó fogalmának legalább valamiféle implicit jelenléte nélkül. Céлом, hogy e fogalommal explicit módon is foglalkozzam, és néhány olyan módozatot javasoljak, amellyel a nyelvi változó a szleng leírása során felhasználható.

E tanulmány empirikus vizsgálati alapjául a kortárs német ifjúsági szleng szolgál (ANDROUTSOPOULOS 1998a). Bármily címkével illetjük is, a fiatalok nyelvezete ma a szlengkutatók kedvelt „vadászmezeje”. SORNIG (1990) szerint ma a városi fiatalság a szleng egyik legjelentősebb társadalmi hordozója. Fiatalok beszéde szolgált empirikus alapjául a „Slang and sociability” [Szleng és társadalmi beilleszkedés] (EBLE 1996) című munkának, amely az utóbbi évek egyik legfontosabb szlengmonográfiája. CHAMBERS „Sociolinguistic theory” [A szociolingvisztika elmélete] című munkájában (CHAMBERS 1995) összesen kétszer említi a szlenget, és mindkét esetben fiatalok nyelvhasználatával kapcsolatban teszi ezt. Az utóbbi évek fiatalok nyelvezetével foglalkozó kutatásainak középpontjában azonban nem egyedül a szleng állt, egyéb fontos megközelítések voltak még egyrészt a korrelatív szempontú vizsgálatok, másrészt a diskurzus-elemzési és interakciós szociolingvisztikai megközelítések.¹ Ezen kutatási szempontok összehangolása azonban még gyerekcipőben jár. Az életkortól függő nyelvi variációval foglalkozó korrelációs tanulmányok nagyrészt figyelmen kívül hagyták a fiatalok szlengjét (vö. CHAMBERS 1995: 170–2), a kvalitatív vizsgálatok pedig szintén nem foglalkoztak a szlengkifejezések diskurzusban betöltött szerepével.

Jelen tanulmány nem foglalkozik közvetlenül azzal a kérdéssel, hogy tulajdonképpen „mi a szleng”. Véleményem szerint „szleng” az, amit a nyelvész szlengnek tekint, ez pedig nem minden esetben egyezik meg azzal, amit a laikusok szlengnek tartanak. Van azonban három szempont, amellyel számos szleng-

¹ ANDROUTSOPOULOS 1998b tartalmazza a nemzetközi ifjúságnyelv-kutatás részletes áttekintését.

definícióban² találkozunk: hogy a szleng csak a szavak és kifejezések szintjén jelenik meg; a szleng korlátozott szociolingvisztikai disztribúciója, valamint a szleng társadalmi funkciója, azaz hogy megmutatja a csoporthoz való tartozást. Míg az utóbbi két szemponttal nem foglalkozom, írásom egyik célja, hogy rámutassak: szükségessé vált a szlengkutatások leírási körének kibővítése. Én tehát a kérdés nyelvészeti oldalára helyezem a hangsúlyt, ez a tény magyarázza azt is, hogy általában „nyelvi” változóra utalok, s a „szociolingvisztikai” változót pedig inkább csak zárójelben említem.

A nyelvi (szociolingvisztikai) változó felülvizsgálata

Nem túlzás azt állítani, hogy a szociolingvisztikai változó mérföldkövet jelent a szociolingvisztika fejlődésében. A nyelvi változó mint strukturális egység alkalmazása és társadalmi paraméterekkel való párhuzamba állítása a labovi megközelítés alapját képezi, amely pedig meghatározó volt a tudományág első lépései szempontjából (CHAMBERS 1995: 12–25).

Általánosságban azt mondhatjuk LABOV híressé vált szavaival élve, hogy a nyelvi változó ugyanazon tartalom elmondására alkalmas különböző kifejezés-módok egy csoportja (LABOV 1972: 94). A s z o c i o lingvisztikai változó pedig egyszerűen társadalmi szempontból szignifikáns nyelvi változó, más szavakkal: társadalmi jelentéssel bíró nyelvi alternatívák (változatok) egy csoportja (DITTMAR 1997: 57). Egy-egy absztrakt nyelvi egység, például egy fonéma, egy nyelvtani funkció vagy egy szemantikai egység kifejezésére alkalmas két vagy több alternatíva alkot egy nyelvi változót. Amennyiben ezek az alternatívák emellett még különböző társadalmi jelentéssel is bírnak, mindegyik egy-egy társadalmi vagy szituációs prototípust képvisel, szociolingvisztikai változóval van dolgunk.

Mivel a nyelvi (szociolingvisztikai) változó a szlengtanulmányokban ritkán használt fogalom, szükségesnek látszik pontosabban meghatározni azon kritériumokat, amelyeknek teljesülniük kell nyelvi elemek egy csoportjára annak érdekében, hogy azokat nyelvi változónak lehessen nevezni. Ezt én a szakirodalomban³ előforduló legfontosabb szempontok hat csoportba sorolása által kívánom elérni, ezáltal szem előtt tartva azt is, hogy a szleng nyelvi jellemzőinek nagy részét lexikai elemek alkotják, amelyek nem prototipikus nyelvi változók. Most pedig következzen röviden az említett hat csoport.

² Pl. „informális, nem standard szókészlet, amely általában csak egy meghatározott régióhoz vagy társadalmi csoporthoz tartozó személyek számára érthető” (CRYSTAL 1993, *Szleng* fejezet); ld. még ANDERSSON–TRUDGILL (1990: 69 kk.), EBLE (1996: 11), EBLE (1998), STENSTRÖM (1999).

³ Írásom e részének alapjául a következő művek szolgáltak: ALBRECHT (1986), CHAMBERS (1995), CHESHIRE (1987), DITTMAR (1997: 57–61), FASOLD (1991), FASOLD (1994: 223–4), LABOV (1972), LAVANDERA (1979), SANKOFF (1988), SCHIFFRIN (1994: 341), WOLFRAM (1991).

Alkalmazási terület: WOLFRAM (1991) kimutatja, hogy a nyelvi változó képződménye a nyelvi elemzésnek szinte minden szintjén alkalmazható, és kimondottan elismeri a lexikai választás mint nyelvi változó létjogosultságát is. Az irodalomban tárgyalt prototipikus *s z o c i o* lingvisztikai változók fonetikai-fonológiai, bizonyos fokig pedig morfológiai természetűek. A mondattani szerkezetek, lexikai elemek és diskurzusmarkerek („beszélésjelzők”)⁴ helyzete nem minden esetben tisztázott. Az egyetlen nyelvi jelenség, amelyet DITTMAR (1997: 60) explicit módon kizár a szociolingvisztikai változóként szóba jövő elemek köréből, a beszédaktusok különböző megvalósítási formái. Ami a szókincset illeti, több szerző a szlenget más nyelvi elemek változatainak tekinti. HALLIDAY (1979) például kimondottan felhasználja a variációelméletet az antinyelvhez (alvilági argóhoz) tartozó lexikai elemek leírására, míg ARMSTRONG (1998) tradicionális szópárokkal dolgozik, amelyek egy-egy standard és nem standard elemből állnak.⁵

A változatok ekvivalenciája: A lexikai változatok „ugyanazon tartalom elmondásának különböző módjai”, azaz egy nyelvi változót alkotó változatok formai szempontból különbözőek, de ha kicseréljük őket, semmiképpen sem változhat meg a kijelentés értelme. Ez a feltétel azonban mindinkább veszélybe kerül, minél feljebb haladunk a nyelvi leírás szintjein. Ezért elengedhetetlen, hogy pontosan meghatározzuk azt a kétfajta ekvivalenciafeltételt, amelyre szükségünk lesz a szlenganyaggal való munkánk során: az egyik (i) a *r e f e r e n - c i á l i s e k v i v a l e n c i a*, azaz két lexikai egységet egymás változatainak nevezünk, amennyiben megegyezik referenciális jelentésük, de eltér expresszív és/vagy társadalmi jelentésük (erre példa az angol nyelvben az *officer* ’rendőr’ és *cop* ’zsaru’ szavak, amelyeknek referenciális jelentése megegyezik); a másik típus pedig (ii) a *f u n k c i o n á l i s e k v i v a l e n c i a*, melynek fogalmát LAVANDERA (1978) vezette be a korrelációs szociolingvisztikában. Két elem funkcionálisan ekvivalens, amennyiben egy bizonyos kontextusban ugyanazon kommunikatív funkcióval, de eltérő expresszív vagy társadalmi jelentéssel bírnak. Például a német nyelvben a *hallo* ’helló’ és a *hi* ’hi’ az „üdvözlő kifeje-

⁴ „**BESZÉLÉSJELZŐ** (*discourse marker*) A **társalgáselemzéssel** és a **diskurzuselemzéssel** foglalkozók által fölsimert nyelvi egységek. A beszélésjelzők olyan szavak, kifejezések vagy hangok, amelyeknek nincs igazi lexikai jelentésük, hanem a társalgás struktúrájának jelölésében, a beszélő társalgási szándékainak jelzésében és a hallgató együttműködésének és válaszadásának biztosításában van fontos feladatuk. Az angolban beszélésjelző például a *well, oh, actually, OK, now* stb. [A magyarban idesorolható a *hát, na, érted, szóval, ja* stb.]” (PETER TRUDGILL, Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába. Ford. SÁNDOR KLÁRA. Szeged, JGYTF Kiadó, 1997. 13–4. — *A szerk.*)

⁵ Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy az implikációs skála klasszikus (a kreol tanulmányok során kidolgozott) változatában lexikai változókat (pl. a ’gyerek’ szó egy standard és egy nem standard változatát), valamint fonológiai és morfológiai változókat ábrázoltak.

zés” változó két változatának tekinthető, mivel funkcionálisan ekvivalensek, ezért aztán az üdvözlés kontextusában kicserélhetők egymással.⁶

Strukturális homogenitás: Ennek a feltételnek a nyelvi változó gyakorlatban használható definíciója és a változót alkotó változatok egymáshoz való viszonya szempontjából van jelentősége (WOLFRAM 1991: 23). Egy nyelvi változó strukturális szempontból homogén, amennyiben változatai egyazon strukturális kategóriába tartoznak, és azonos disztribúcióval rendelkeznek. Így például egy lexikai változónak ugyanazon szófajba tartozó elemekből kell állnia. Hogy saját gyűjtésemből említsek példát, a kötött fokozók (pl. a *mega-* ’mega’ előtag) és a szabad fokozók (pl. *total* ’totál’) nem tekintendők ugyanazon változó változatainak; bár szemantikai funkciójuk megegyezik, és disztribúciójuk igen hasonló, mégis különböző morféma kategóriába tartoznak.

Öntudatlan használat: Egyes kutatók (mint pl. DITTMAR 1997: 58) szerint a szociolingvisztikai változatok közötti választás öntudatlanul megy végbe, szemben a „stílus” tudatos megválasztásával. Bár nehéz elképzelni, hogy a szleng megválasztása valóban teljesen öntudatlanul megy végbe, ugyanolyan problémásnak (és empirikus vizsgálatok híján megalapozatlannak) tűnik az a feltételezés, miszerint a szleng használói folyamatosan tudatos nyelvi döntéseket hoznak. Mivel szükségünk van egy használható előfeltevésre, javaslom az, hogy tekintsük a szlenget a csoporton belüli kommunikáció során általában használatos nyelvezetnek. Más szóval a szlengváltozatokat elvárt vagy jelöletlen⁷ változatnak tekinthetjük rangtárs csoportok interakciójában, amennyiben kontextuális tényezők (amelyek a diskurzust vagy a szituációs kontextust érintik) miatt nem fordul meg a helyzet.

Mennyiségi mérhetőség: Ahhoz, hogy mérni tudjuk a szociolingvisztikai változókat, azoknak egy bizonyos gyakorisággal elő kell fordulniuk. Ezen feltétel háttérben mind gyakorlati (a kutatók gyakran előforduló változókat választanak, hogy statisztikai szempontból megbízhatóbb adatokhoz jussanak), mind elméleti megfontolások állnak (a szociolingvisztikai variációt nem „vagy-vagy” összefüggésként fogják fel, hanem „több vagy kevesebb” összefüggésnek, ezért aztán szükségszerűen mennyiségi természetű jelenségről van szó). Világos, hogy ez a feltétel a szleng kategóriába sorolt lexikai elemek többségénél nem fog teljesülni. Bár egyes szlengelemek elegendő gyakorisággal jelenhetnek meg ahhoz, hogy a számlálásnak megfelelő alanyai legyenek (ilyenek például a fokozók), fontos, hogy a változók és változatok analitikai elkülönítésével szemben (ami

⁶ Különösen ami a funkcionális ekvivalenciát illeti, a szociolingvisztikának még sokat kell tanulnia a fordítástudománytól.

⁷ A *jelöletlen* terminust itt MYERS-SCOTTON értelmezésének megfelelően használom (pl. MYERS-SCOTTON 1993).

tulajdonképpen e tanulmány témája) megkülönböztessük statisztikai szempontú elemzésüket.

A változatok társadalmi disztribúciója: A fenti szempontok nem árulnak el nekünk semmit a szociolingvisztikai változó lényegéről, azaz arról a tényről, hogy egy-egy változó változatai eltérő társadalmi disztribúcióval rendelkeznek, és eltérő jelentőséggel bírnak. Tudjuk, hogy a szociolingvisztika legfőbb feladatai közé tartozik a nyelvhasználat és a különböző szociológiai kategóriák, úgymint kor, nem, társadalmi osztály, etnikumhoz, társasághoz való tartozás, vagy ezek kombinációja között fennálló összefüggések megállapítása. Ami a szlenget illeti, már rámutattam a tényre, hogy mennyiségi szempontú mérése bonyolult, sőt akár lehetetlennek is nevezhető. Az sem meglepő, hogy a szlengelemek társadalmi eloszlását nem állapítják meg minden esetben empirikus vizsgálatokkal. Ennek egyik oka, hogy számos szlengleírás (pl. SORNIG 1981) a szlengelemeket létrehozó nyelvi innovációra koncentrálnak, mégpedig azok pontos társadalmi eloszlásának és diskurzusban való használatának rovására. Természetesen léteznek egyes társadalmi csoportok szlengeinek leírásai, legyenek azok akár egy bizonyos egyetem hallgatói (EBLE 1996), londoni tizenévesek (STENSTRÖM 1999) vagy alvilági bandák (MAURER 1991). Ezek a csoportok azonban kor, nem, társadalmi osztály és más szociológiai jellemzők komplex konfigurációi, és nem mindig világos, mely szociológiai változó határozza meg döntő módon az adott társadalmi csoport szlenghasználatát. Továbbá alig történtek kísérletek egy-egy elemnek az ország más részeiben élők körében vagy a társadalom egészében történő használatának empirikus vizsgálatára (vö. T. LABOV 1982). Ez azt jelenti, hogy még akkor is, ha lexikai elemek egy csoportját elkülönítjük és egy bizonyos csoport szlengeinek nevezzük, fennáll annak a veszélye, hogy ez a készlet nem lesz teljesen homogén társadalmi eloszlását tekintve, hanem átfedések fognak mutatkozni e készlet és azon források között, amelyekből más csoportosulások merítik szlengekifejezéseiket.⁸ Ez a szempont mindenesetre csak másodlagos fontossággal bír jelen tanulmányban. Mivel kutatásaim során a német ifjúsági szlenget nyelvészeti szabályszerűségeivel foglalkoztam, az általam tárgyalt nyelvi változók szociológiai vonatkozásaira kevésbé fogok utalni.

Elemzési módszer

Jelen tanulmány írott és beszélt nyelvi anyagon alapul, amelyet 1992 és 1995 között⁹ gyűjtöttem. Az írott anyag alapjául mintegy 50 „fanzine” (azaz *fan*

⁸ Ami a német ifjúsági szlenget illeti, néhány szlengelem csak bizonyos rangtárs csoportok beszedére jellemző, másokat az egész régió vagy akár egész Németország fiataljai használnak, megint mások pedig a felnőtt szlengekben is előfordulnak, habár eltérő gyakorisággal.

⁹ Az anyaggyűjtés módszerét ANDROUTSOPOULOS 1998a monográfiámban (53 kk.) írom le részletesen.

magazine: nem hivatásos újságírók, hanem fiatalok által készített, olcsó, kereskedelmi forgalomba nem kerülő zenerajongó-magazin) szolgál. A beszélt nyelvi anyagot heidelbergi fiatalok baráti társaságaiban végzett résztvevő megfigyelés során gyűjtöttük. A vizsgált anyag nagy részét az írásos források alkotják, a beszélt nyelvi anyagot pedig mintegy szűrőként használtam az írott anyag érvényességének vizsgálatára. Az anyag elemzése során a nyelvi változó fogalma igen hasznosnak bizonyult több okból is, amelyekre írásomban a későbbiek során fény fog derülni. A nyelvi változónak munkaeszközként való felhasználása egyidejűleg lehetővé tette bizonyos, a szlengtanulmányok vizsgálati körének megállapítása során általában felállított korlátozások felülvizsgálatát is.

A tanulmányomban szereplő alapvető szlengkutatás-módszertani javaslat a nyelvi változók *f o r m á j a* és *t a r t a l m a* közötti különbségtétel. Nagy vonalakban, *forma* alatt a nyelvi leírás azon szintjét értem, amelybe az adott változók tartoznak. *Tartalom* alatt pedig a változót alkotó változatok közötti összefüggéseket értem. Ebben a részben a két szempontot fogom egymás után tárgyalni, és a leírás során felmerülő problémákra, illetve azoknak szlengkutatásokat érintő vetületeire fogok összpontosítani.

Ami a nyelvi változó formáját illeti, a szlengváltozók alapvetően a szókészlethez tartoznak, és magukban foglalnak több szóból álló kifejezéseket (frazeo-lexémákat), valamint kis szemantikai tartalommal bíró elemeket, például fokozókat is. Egy adott lexikai kategórián belül pedig már lehetséges a változók pontosabb behatárolása a hagyományos nyelvtan és a lexikológia eszközei segítségével.

Bengáli alvilági argóban található lexikai variációról írott egyik elemzésében HALLIDAY (1979) különbséget tesz *f o r m a i* *v á l t o z a t o k* és *l e x i - k a i* *v á l t o z a t o k* között. Formai változatoknak nevezi ugyanazon lexikai elem „alternatív fonológiai megvalósulásait”, amelyek olyan formai változásokat létrehozó folyamatok, mint a szórövidítés és a hangátvetés eredményeképp jönnek létre. Hogy az ifjúsági szleng köréből említsek példát, a németben a *Para* a *Paranoia* 'paranoia' szó formai változata, míg a franciában a *keum* verlan alak (ld. a 14. lábjegyzetet) a *mec* 'fickó' szónak formai változata. A lexikai változatok pedig egyazon jelentés különböző lexikogrammatikai megvalósulásai. Ebben az esetben a változó szemantikai egységként (vagy szemantikai jegyek gyűjteményeként) modellezhető, ahol a változatok azok a lexikai elemek, amelyek által ez az egység formát ölt (vagy amely tartalmazza a jegyek gyűjteményét), mivel azonos referenciális, de eltérő konnotatív (expresszív és/vagy társadalmi) jelentéssel bírnak. Például a német *Zigarette* 'cigaretta', *Klippe* 'cigi' és *Fluppe* 'bagó' szavak egyaránt a 'cigaretta' lexikális változatai. HALLIDAY (1979: 173) hangsúlyozza továbbá, hogy „minden változatkészletre igaz, hogy szemantikailag azonosak, némelyek pedig lexikogrammatikai szempontból is azok”. A lexikai változók leírása során felmerülő egyik fontos probléma az a tény, hogy sze-

mantikailag komplex szlengszavakat ki kell zárni az elemzésből, mert előfordulhat, hogy nincs pontos megfelelőjük a standardban (vö. HALLIDAY 1979: 173). A megoldás azonban nem a nyelvi változó mint elemzési eszköz elhagyásában keresendő, sokkal inkább felhasználási körének a szlengszókincs egyes területeire való korlátozásában, olyan területekre, mint például kis jelentéstartalommal bíró elemek, úgymint értékelő melléknevek és fokozók. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a szemantikai tartalom növekedésével egyre bonyolultabbá válik a változó pontos meghatározása; minél kisebb a szemantikai tartalom, annál egyszerűbb a változót lokalizálni, és annál több változatot találunk.

Nem szabad azonban elfelejtkeznünk arról, hogy a változatok referenciális, illetve funkcionális ekvivalenciáját *k o n t e x t u s t ó l f ü g g ő* összefüggésnek kell tekintenünk, például léteznek olyan szövegösszefüggések, amelyekben az *officer* és *cop* szavak nem felcserélhetők. A kutató feladata azon kontextusokat felismerni (és kizárni), amelyekben az ekvivalenciafeltétel (és ezáltal a kölcsönös nyelvi kicserélhetőség) nem teljesül. A lexikai változók és változatok pontos meghatározásával kapcsolatos fontos a SANKOFF (1988) által „szemantikai különbségek diskurzusban való kiegyenlítődéseként” nevezett jelenség, ami alapvetően annyit jelent, hogy egyes elemek konkrét diskurzusok során egymás változataiként szerepelnek, bár absztrakt egységekként vannak közöttük szemantikai különbségek. Hogy ismét a német szleng köréből említsek példát: a *cool* ’vagány’ és az *easy* ’egyszerű; pite’ kölcsönzött melléknevek bizonyos kontextusokban speciális értékelő jelentéssel rendelkeznek, mint például az olyan szerkezetekben, mint *cooles Verhalten* ’higgadt, vagány viselkedés’, vagy *ganz easy zu machen* ’gyerekjáték’. Bizonyos kontextusokban tartalmuk azonban redukálódik, és az általános ’jó’ jelentésben használják őket: például egyszavas expresszív közlésekben. Hasonlóképpen különbséget tesznek egyesek szemantikai szempontból az olyan fokozók, mint *absolut* ’abszolút’ vagy *total* ’totál’ és a *tödlich* ’haláli’, *tierisch* ’állati’ metaforikus fokozók között, a gyűjtött anyagban azonban ez a különbség gyakorlatilag eltűnik, mivel mindkét csoportot ugyanazon melléknevek fokozására használják, és a beszélők kölcsönösen kicserélhetőnek fogadják el őket.

Tanulmányomban azonban nem egyedül a szókinccsel foglalkozom. Az első pont, amiben írásom eltér más, szlenggel foglalkozó tanulmányoktól, a szóképzési modellek explicit bevonása az elemzésbe. A szleng szempontjából nem minden szlengszavak képzésére használt modell releváns, hanem csak azok, amelyek kizárólag a nem standard beszédstílusokban produktívak vagy amelyek a nem standard nyelvhasználatban speciális disztribúciót nyernek.¹⁰ Szleng- és

¹⁰ Ez természetesen arra utal, hogy a szleng — EBLE állításával ellentétben (1996: 12) — *m é g i s c s a k* (legalábbis részben) elkülöníthető formailag. Az pedig már más kérdés, hogy ez a formai különbség mennyiben függ az adott nyelv tipológiai jellemzőitől.

argó kutatásokban mindkét esetre találunk példát.¹¹ A hagyományos szlengtanulmányoktól eltérő megközelítést biztosít egyes szintaktikai modellek és diskurzusmarkerek bevonása az elemzésbe (SCHIFFRIN 1994). Bizonyos diskurzuselemeket, mint például az egyes társadalmi csoportokra jellemző köszönési formákat és megszólításokat valószínűleg mindig is a szleng részének tekintették. Én ezen felül vizsgálom még az olyan, csupán interakciókban használt elemeket, mint a hallgató visszajelzéseit és az egyenes beszéd jelzőit, amelyek nagy valószínűséggel kívül esnek a vizsgálatok körén, ha a kutató nem társalgási anyaggal dolgozik.

Érdemes rámutatni, hogy hasonló (de nem azonos) elméletet fejt ki egymástól függetlenül EBLE (1996, 1998) és STENSTRÖM (1999). EBLE tárgyal néhány nem lexikális elemet, amelyek esetleg a szleng körébe sorolhatók, többek között bizonyos szórendi és intonációs modelleket, valamint a *whatever* 'bármilyen' szó használatát egyfajta szerepben (ti. egyszavas válaszként). „Egyes lexikai elemek szleng körébe sorolásának elengedhetetlen feltétele jelölt fonológiai és szintaktikai meghatározottságuk” (EBLE 1998: 36). STENSTRÖM (1999) „szlengbeszéd” címszó alatt együtt említi a hagyományos lexikális szlenget a pragmatikai markerekkel.

Az effajta elemeknek a szleng tárgykörében való tárgyalása mellett szóló fő empirikus érv a konvencionális szlengszavakkal és kifejezésekkel való gyakori együttes előfordulásuk, különösen amikor ez az általában a szleng hordozójának tekintett társadalmi csoportok (mint pl. fiatalok baráti társaságai) beszédére jellemző. Mivel a szlengkutatásokban általában elválasztották a lexikai elemeket a szöveg- illetve társalgási környezetüktől, az említett együttes előfordulásra jellemzően senki sem figyelt fel. Javaslatom tehát az, hogy bizonyos diskurzusmarkereket és szintaktikai modelleket tekintsünk azon diskurzuskerethez tartozónak (vagy fontos részének), amelybe a szlengelemek is illeszkednek.

Ily módon, bár a szleng fogalmának elméleti kiterjesztése továbbra sem tűnik megvalósíthatónak, reális esély mutatkozik a szókincs, a diskurzuselemek és a szintaktikai szerkezetek közötti elmosódott határok bevonására a szlengkutatásokba. E tekintetben egyetértek EBLE programszerű kijelentésével, miszerint „a jelenség [ti. a szleng] leírásánál figyelembe kell vennünk annak a szókincs egyéb elemeihez való viszonyát és a nyelvi rendszer egészében elfoglalt helyét egyaránt” (EBLE 1998: 36).

Ennyit tehát a nyelvi leírás szintjeiről. Ami a szlengváltozók „tartalmát” illeti, kiindulópontomul két változótípus között történő különbségtételt vettem. A klasszikus esetet az *e l e m s p e c i f i k u s v á l t o z ó* jelenti, egy standard

¹¹ Vö. EBLE-nek (1996: 33) és SORNIGNAK (1981) az *-age* képzőről írott sorait, GUIRAUD (1985) és FRANCOIS-GEIGER (1973) áttekintését a francia argó terén végzett kutatásokról, valamint a szóképzésről szóló fejezetet ANDROUTSOPOULOS (1998a) írásában.

és egy nem standard változattal; ide tartoznak az olyan lexikai párok, mint az *officer* és a *cop*. A HALLIDAY (1979) által tett különbségtételt követve azt állíthatjuk, hogy a változó egy lexikai vagy szemantikai egység, amely egy tartalmas szó, több szóból álló szerkezet vagy funkciószó alakjában valósul meg. Mivel a szóban forgó szlengelemek gyakran egy már létező standard elem torzult formái vagy szinonimái, a változó a felszínen megegyezik a standard változattal, azaz a standard változattal utalunk a változó egészére.

E hagyományos változótípus mellett léteznek azonban *v á l t o z a t o k* e g y k é s z l e t é b ől álló változók is. Változók egy készletének azonos szemantikai értékkel és disztribúcióval rendelkező nyelvi elemek egy csoportját nevezzük. Az effajta változó WOLFRAM (1991) terminológiája szerint absztraktabb szemantikai viszonyokat és disztribúciót, vagy pedig egy strukturális kategóriát jelent, amely változatok egy egész csoportja által ölthet formát. Amennyiben az adatokat együtt vizsgáljuk, az alábbi csoportok már megfelelő gyakorisággal fordulnak elő az általam vizsgált anyagban ahhoz, hogy belső, szerkezeti törvényszerűségek felszínre kerüljenek (a következő részben további példákkal fogok szolgálni):

— **fokozó prefixumok**, pl. *super-* 'szuper', *ober-* 'valamin felüli', *mega-* 'mega', *ultra-* 'ultra', *sau-* 'disznó', *scheiß-* 'szar, vacak' stb.

— **lexikai fokozók**, pl. *absolut* 'abszolút', *voll* 'teljes(en); tök', *total* 'totál', *echt* 'tényleg', *tierisch* 'állati' stb.

— **nem specifikus értékelő melléknevek** ('jó/rossz' általános jelentésben), mint pl. *geil* 'csúcs', *klasse* 'klassz', *kult* 'kultikus' (pozitív értékelők), vagy *scheiße* 'szar', *beschissen* 'összeszart; elcseszett' (negatív értékelők) stb.

— bizonyos **szinonimasorozatok** pl. a 'hülye, buta'¹² szinonimái, vagy az 'elmegegy' ige szinonimái, az 'értelmetlenségeket beszél' szinonimái stb.

— **lexikai töltelékszavak** egy-egy idiomatikus szerkezet bizonyos helyeinek betöltésére

— bizonyos **suffixumszerű szerkezetek csoportja**, pl. ún. excentrikus összetételek utótagjai, mint pl. *-fan*, *-freak*, *-junkie*, mindegyik 'valaminek a rajongója' jelentésben

— **üdvözlőszavak**, pl. *hallo* 'helló', *hi* 'hi', illetve *tschüs* 'szia, pá', *ciao* 'csaó'

Amennyiben a disztribúciós és szemantikai/funkcionális kritériumokat egyaránt alkalmazzuk, e készletek többsége felbontható alcsoportokra (vagy alváltozókra). A fokozók esetében például az alváltozók annak alapján különíthetők el, hogy az alaptagok mely szófajba tartoznak. Ennek eredményeképp a konkrét változó nem egyszerűen „fokozó”, hanem főnév előtt álló (adnominális) fokozó (pl. *der v o l l e Hammer* (tkp. az egész kalapács) 'ez már döfi' vagy mellék-

¹² Mindez természetesen nem újdonság: KOTSINAS (1997) arról számol be, hogy a 'buta'-nak 425 szinonimáját találta, míg ANDERSSON–TRUDGILL (1990) mintegy 50 elemet sorol fel ugyan-ezen jelentésben.

név előtt álló (melléknévi) fokozó (pl. *t o t a l g u t 't o t á l j ó'*). Az ilyen finom, részletekre is ügyelő elemzés során lehetővé válik a változatok maximális összeegyeztethetősége és ekvivalenciája. Ezzel párhuzamosan elkerülhetetlenül csökken számuk is, így pedig az egész változó előfordulási gyakorisága is.

A gyakorlatban a változatkészletek módot nyújtanak arra, hogy fogalmat alkossunk az egymással közeli rokonságban álló szlengelemek közötti viszonyról. Ha az elemzés során készletekkel dolgozunk, az több szempontból is eltér az elemspecifikus változókban való gondolkodástól. Először is, ezáltal elismerjük, hogy egy-egy kommunikatív cél eléréséhez a beszélők egynél több lexikai változat közül választhatnak. A rendelkezésre álló változatok nemcsak szleng (vagy nem standard) kifejezések, tehát az elemkészlet, amelyből a beszélő választhat, standard elemeket is tartalmaz. Egyes készletekben azonban nem találunk egyetlen olyan standard elemet sem, amelyhez az összes többi hozzárendelhető lenne, hanem a készlet inkább szociolingvisztikai szempontból többé-kevésbé jelölt elemek láncolatából áll. Egészében azt állíthatjuk, hogy a változatkészletek különösen alkalmasak szlengkutatások elemzési keretének megalapozására, mivel lehetővé teszik fontos kommunikatív funkciókkal rendelkező elemkészletek megragadását „szlenggel tarkított” beszédben. Mindehhez járul még, hogy a készletek igen egyszerűen bővíthetők. Amint a fenti lista megmutatta, a legtöbb csoportba expresszív nyelvi elemek tartoznak, ezek jelentése pedig folyton halványul és megújul. Miután bemutattam a változókat és változatokat, vissza fogok térni a készlet fogalmára, és megkísérlem bemutatni, miként használható fel a szleng szókincsében végbemenő változások leírására.

Szlengváltozók: a szóképzéstől-szóátalakítástól a diskurzusig

Az 1. táblázatban összefoglaltam azokat a szlengváltozókat, amelyeket azután sorra bemutatok ebben a részben. A változókat a bal oldali oszlopban tüntettem fel. A középső oszlopban leírom a változók belső elrendezését, avagy a változatok mibenlétét. A jobb oldali oszlopban pedig példát hozok minden egyes változóra. A példák vagy standard : szleng formát öltenek (elemspecifikus változók esetében), vagy a semleges/standard változatot állítják a jelölten szlengelem mellé (változatkészletek esetében).

1. táblázat. Német ifjúsági szlengben előforduló változótípusok

Változótípus	Változatok elrendeződése	Példa
szóalak		
szórövidülés (+ toldalékolás stb.)	elemspecifikus	<i>Tourist</i> : <i>Touri</i> 'turista'
hangátvetés, helyettesítés stb.	elemspecifikus	<i>Taschentuch</i> : <i>Tuschentach</i> 'pézsé : zsépe' (papírzsebkendő)

Változótypus	Változatok elrendeződése	Példa
szóképzés		
képző	elemspecifikus	<i>Bass-ist</i> : <i>Bass-er</i> 'basszusgitáros'
fokozó prefixum	változtatókészlet	<i>super-gut</i> : <i>ober-gut</i> 'szuperjő : osztályon felüli'
szuffixumszerű elem	változtatókészlet	<i>Computer-fan</i> : <i>Computer-junkie</i> 'számítógépraajongó : számítógépfüggő'
idiomatikus szerkezet		
lexémák (töltelékelemek)	elemspecifikus	<i>da geht die Post ab</i> : <i>da geht der Punk ab</i> 'ott van az „élet”'
	változtatókészletek	<i>das geht mir auf den (Nerv / Geist / Keks / Wecker / ...)</i> 'ez nekem (az idegeimre / agyamra / ...) megy'
lexikoszemantikai egységek		
tartalmas szavak	elemspecifikus	<i>Kleingeld</i> : <i>Kleinkohle</i> 'aprópénz : „apró suska”, „bagó”'
fokozók	változtatókészletek	<i>sehr schön</i> : <i>voll schön</i> 'nagyon szép : tök szép'
értékelő melléknevek	változtatókészletek	<i>es war gut</i> : <i>es war geil</i> 'jó volt : csúcs volt'
szintaktikai elem/szerkezet		
tagadószó	elemspecifikus	<i>keine Chance</i> : <i>null Chance</i> 'semmi esély : „egy csöpp/ szál” esély sem'
főnévi csoport fokozása	szórend	<i>ein sehr geiler Typ</i> : <i>voll der geile Typ</i> 'tök csúcs tag : csúcs egy tag'
diskurzusmarker		
köszönések	változtatókészletek	<i>tschüs</i> : <i>ciao</i> 'pá : csáó'
megszólítások	változtatókészletek	<i>Mensch</i> : <i>Mann</i> 'ember : „öcsém”'
minimális válaszok		<i>sicher</i> : <i>sichi</i> 'biztos : bizti'

Szóalak

Ez a kategória megfelel a HALLIDAY (1979) által „ugyanazon szó alternatív fonológiai megvalósulásai”-nak nevezett jelenségnek. A nyelvi változó tartalmazza egy már létező lexikai elem formai megváltozását (vagy inkább elváltozását), minek során a megváltozott alak a (nem standard) változat. A német szlengben a leggyakrabban előforduló ilyen „változóalkotási” folyamat a szóró-

vidítés; amelyet néhány más speciális esettel együtt az alábbiakban példákkal illusztrálok.

— **egyszerű szórövidítés**, pl. *Tourist* > *Touri* 'turista', *Paranoia* > *Para* 'paranoia', *Konzert* > *Konz* 'koncert'

— **szórövidítés + toldalékolás/toldalékváltozás**, pl. az *Asozialer* 'aszociális, társaságot kevésbé kedvelő ember' szóból jönnek létre olyan szavak, mint *Aso*, *Asi*, *Asinger*; a *Proll* 'alsóbb társadalmi osztályból származó személy; proli' szóból (amely az eredeti *Proletarier* 'proletár' szó *Prolet*-té rövidült alakjának tovább rövidült formája) képezik a toldalékolt *Prolli* és *Proлло* alakokat

— toldalékok és szavak utolsó szegmenseinek **helyettesítése**, mint pl. *Student* > *Studi* 'hallgató', *Anarchist* > *Anarcho* 'anarchista', *Flugblatt* > *Flugi* 'röplap', *logisch* > *logo* 'logikus', *depressiv* > *depri* 'depressziós'

— **„parazita” toldalékok**¹³ (konkrét szemantikai tartalommal nem rendelkező toldalékok) hozzáadása, mint pl. *-o* toldalék hozzáadása melléknevekhez, ami olyan alakokat eredményez, mint *toll-o* 'klassz', *geil-o* 'csúcs'; vagy az *-inger* hozzáadásával keletkező *Pils* > *Pilsinger* 'sör', *null* > *nullinger* 'nulla' szavak.

Ez a kategória tehát több elváltozási/megváltozási folyamatot foglal magában, amelyek számos nyelvben jellemzőek szleng/argó változatok esetén, és amelyeknek igen összetett strukturális vetületei lehetnek.¹⁴

Szóképzési modellek

Az ebbe a kategóriába tartozó változók pontosan meghatározott szemantikai értékkel és disztribúcióval rendelkező szóképzési modellek. A változatok alternatív morfémák (képzők), amelyeket egy-egy modell „felszíni megvalósítására” használnak. Az áttekintő táblázatban feltüntetett három altípus közül most csak az alternatív képzés esetét tárgyalom. Az anyagomban előforduló egyik változó az igéből absztrakt főneveket létrehozó képző; ennek változatai pedig az *-ung* és *-e* képzők, mint pl. a *Verarschung* 'kigúnyolás' (standard változat), ill. *Verarsche* (beszélnyelvi, szlengváltozat) szavakban. Ezekben az esetekben a standard változatnak (az alábbi felsorolásban elsőként megadott szó) versenytársa akad az újonnan képzett nem standard alak képében, amely az esetek többségében egy társalgási nyelvi képzővel (amely a standard képzőnél kevésbé produktív) ellátott forma.

- változó: **igéből absztrakt főneveket létrehozó képző**
- változatok: [-ung] *Verarschung* / [-e] *Verarsche* 'kigúnyolás'
- változó: **igéből cselekvő főneveket létrehozó képző**

¹³ A kiegészítő vagy „parazita” toldalékok olyan képzők, amelyek disztribúciója csak ahhoz a (kevésbé rendhagyó) képzőhöz viszonyítva írható le, amelyet helyettesítenek; vö. ANDROUTSOPOULOS (1998: 124–7).

¹⁴ Megjegyzendő, hogy a franciában *verlan*-nak nevezett folyamat (azaz fonémák vagy szótagok újrendezése) is ebbe a csoportba tartozna, mivel azonban ez a német nyelvben nem produktív, nem hozok rá példákat.

- változatok: [-er] *Schwaller* / [-i] *Schwalli* 'szószátyár'
- változó: **főnévből cselekvő főneveket létrehozó képző**
- változatok: [-ist] *Bassist* / [-er] *Basser* / [-mann] *Bassmann* 'basszusgitáros'
- változó: **melléknévből egzisztenciális főnevet létrehozó képző**
- változatok: [-er] *Normaler* / [-o] *Normalo* 'normális (lény)'
- [-er] *Alternativer* / [-i] *Alternativi* 'alternatív'

A szóképzési variáció egy másik érdekes esetét jelentik az *-ig* '-s' (mint az angol *-y*) és *-mäßig* '-szerű' (mint az angol *-like*) melléknévképzők. Ezek a rendkívül produktív képzők létrehozhatnak néhány olyan szerkezetet, amelyek konkurálnak a standard, ám kevésbé produktív toldalékkal ellátott szerkezetekkel, mint pl. *chaosmäßig* 'kaotikus' a standard *chaotisch* helyett, *tourimäßig* 'turisztikai(lag)' a *touristisch* helyett, *faschomäßig* 'fasiszta' a *faschistisch* helyett, *strafmäßig* 'büntetendő' a *sträflich* helyett, *klischeemäßig* 'sablonos' a *klischeenhaft*¹⁵ helyett. Ezen példák mindegyikében egy igen produktív képző más (kvázi)ekvivalens, ám kevésbé produktív képző változataként funkcionál.

Frazeológiai változók

A frazeológiai változót stabil jelentéssel rendelkező idiomatikus szerkezetként kell elképzelni, amely tartalmaz egy (vagy akár két) helyet, ahová lexikai elemek behelyettesíthetők.¹⁶ Ennek egy példája a *jemandem auf den X gehen* frazeolexéma „valakit idegesíteni” (szó szerint „valakinek az idegeire (vagy valamijére) menni”) jelentésben, ahol az X helyére bármilyen főnév behelyettesíthető. Az általam vizsgált anyagban e főnévre tíznél több változat is szerepel, többek között *Nerv* 'idegeire', *Geist* 'agyára', *Wecker* 'vekker', *Sack* itt: 'herezacskó'.

Az 1. ábrában egy verbális és egy nominális helyet tartalmazó frazeológiai változót mutatok be. Az általam vizsgált anyagban a verbális hely betöltésére öt különböző ige fordul elő (*reißen* 'lerántani' *blasen* 'le/elfűjni' *hauen* 'le/kiütni', *fegen* 'lesöpörni', *schmeißen* 'hajítani/(le)dobni', a nominális helyre pedig három főnevet találtam (*Hocker* 'hokedli', *Barhocker* 'bárszék', *Stuhl* 'szék', ezek együtt pedig hat különböző kombinációt eredményeznek. Szem előtt tartandó itt azonban, hogy két lexikai készletbe tartozó változatokat kell összepárosítani ahhoz, hogy a frazeológiai változat létrejöhessen. Ezen kombinációk közül a *vom Hocker reißen* 'lerántani a hokedliről' a leggyakoribb, valamint a szótárak is ezt idézik; így ezzel utalhatunk a változó egészére.

¹⁵ Ezen esetek közül kettőben az új alakokat az alapfőnév rövidült alakjából alkották (*Tourist* > *Touri* és *Faschist* > *Fascho*).

¹⁶ Megjegyzendő, hogy a frazeológiai variációról általában úgy tartják, hogy jellemző a frazeológiai egységek használatára és megújulására. A frazeológiai variációra jellemző összes folyamat közül a lexikai helyettesítés az egyetlen, amely szociolingvisztikai szempontból szignifikáns változatokat eredményez (vö. ANDROUTSOPOULOS 1998: 243–5).

1. ábra: *jemanden vom Hocker reißen* (tkp. lerántani a hokedliről) 'lázba hozni'

téma ¹⁷	ige	<i>mich</i> 'engem'	módhatáro- zószó/fokozó	tagadószo	[vom] főnév 'ről'
(1) [műalkotás]	reißt 'leránt'	x	zwar 'azonban'	nicht so 'nem 'annyira' →	Stuhl 'székről'
(2) [történetek]	reißen 'lerántanak'	x	echt 'tényleg'	nicht mehr 'már nem'	Hocker 'hokedliről'
(3) [zene]	reißt 'leránt'	x	—	nicht 'nem'	Hocker 'hokedliről'
(4) [lemez]	reißt 'leránt'	x	—	nicht gerade 'nem éppen' →	Hocker 'hokedliről'
(5) [dal]	reißt 'leránt'	x	—	auch nicht 'sem'	Hocker 'hokedliről'
(6) [felvétel]	reißt 'leránt'	x	ehrlich 'őszintén'	—	Hocker 'hokedliről'
(7) [zene]	haut 'leüti'	einen 'az embert'	—	auch nicht 'sem'	Hocker 'hokedliről'
(8) [lemez]	haut 'leüti'	x	trotzdem 'en- nek ellenére'	nicht gerade 'nem éppen'	Hocker 'hokedliről'
(9) [zene]	bläst [lefújja]	x	—	nicht gerade 'nem éppen'	Hocker 'hokedliről'
(10) [zene]	schmeißt 'ledobja'	x	wahrlich 'valóban'	—	Hocker 'hokedliről'
(11) [lemez]	fegt 'lesöpri'	x	ja nun 'na ja'	nicht gerade 'nem éppen' →	Barhocker 'a bárszékről'

A példa megmutatja, hogy frazeológiai változatok keletkeznek és újulnak meg egy általam „metaforikus vonzódásnak” vagy „szinonimák vonzódásának” nevezett folyamat során: a szerkezeti helyeket betöltendő új elemek a fő változattal azonos szemantikai mezőből kerülnek ki, mint a *Stuhl* 'szék' és *Barhocker* 'bárszék', illetve a *schmeißen* 'dobni', *hauen* 'ütni' és *fegen* 'söpörni' esetében. Ilyen, egymással metonimikus vagy metaforikus kapcsolatban álló változatkészletek előfordulnak SORNIG (1981, 1990) írásaiban is. Az 1. ábra azt is megmutatja, hogy a valós diskurzusból nemcsak különböző lexikai változatok, hanem együtt előforduló módosító határozószó, fokozó, stb. előfordulása is jellemző. Mindez még világosabban kiderül a 2. ábrából, amely az *X auf etwas haben* [-e/-a van valamire] idiomatikus szerkezet változatait mutatja be. Az anyagomban négy nominális változatra bukkantam: a *Lust* 'kedv' a standard változat, a *Bock* 'bak' már általánosan használatos a társalgási nyelvben, de a fiatalok nyelvhasználatából ered, a *Böcke* 'bakok' (többes szám) és a *Trieb* 'inger' pedig a fiatalok szlenghasználatára korlátozódik. Ezekon felül még két változó jut szerep-

¹⁷ A könnyebb olvashatóság kedvéért a szöveg helyett a frazeolexémák „témáját” adtam meg.

hez: egy fokozó és egy tagadósó, mindkettőnek létezik ifjúsági szlengbeli változata is. Így olyan formákat találunk, mint *Ich hab echt null Bock auf Schifahren* 'tényleg nincs egy szál kedvem se síelni', amelyben az *echt* 'tényleg' társalgási nyelvi fokozó, a szintén társalgási nyelvi lexikai változat *Bock* (szó szerint: 'bak') és a nem standard tagadósó *null* 'nulla' kombinálódnak egymással. Az alábbi ábra bemutatja e három változó néhány kombinációját. Az ábra tetején jelzett kombinációk tökéletesen elfogadhatók standard nyelvhasználatban, a táblázat alján lévők egyértelműen szlengváltozatok.

2. ábra *X auf etwas haben* '-e/-a van valamihez'**Változók**

- (i) fokozó {*wirklich* 'valóban' / *echt* 'tényleg'}
- (ii) tagadósó {*keinen* (főnevet tagadó tagadósó) / *null* 'nulla'}
- (iii) „helybetöltő” {*Lust* 'kedv' / *Bock* 'bak' / *Böcke* 'bakok' / *Trieb* 'inger'}

Kombinációk

	(i)	(ii)	(iii)
	wirklich	keine	Lust
echt		keine	Lust
echt		keinen	Bock
echt		keine	Böcke
echt		null	Bock
echt		null	Trieb

Lexikai változók

Akárcsak a szóképzési modellek esetében, a lexikai változóknak is különböző altípusait különböztethetjük meg. Az első, viszonylag „könnyen kezelhető” típust az olyan lexikai változók alkotják, amelyek egy változatlan alakú összetevőt és egy helyettesíthető összetevőt tartalmaznak. Ennek eredményeképp egy-egy szlengszinonimát tartalmazó lexikai párok jönnek létre, mint például *Kleingeld* ~ *Kleinkohle* 'aprópénz' ~ 'bagó' (szó szerint 'apró suska'), *Zigarettenautomat* ~ *Kippenautomat* 'dohányautomata' ~ 'bagóautomata', *sich ausheulen* ~ *sich auskotzen* 'kizokogja magát' ~ 'kibögi magát' stb. Néhány esetben mindkét összetevőt egy-egy önálló szinonima helyettesíti. Ezen szerkezetek megértése már több nehézséget okozhat, mint például a *Schlafsack* ~ *Poofüte* 'hálósák' ~ szó szerint 'szunyazacsi'. Léteznek továbbá nagyobb változatcsoportok is, mint például az *abhauen* 'lelépni' ige tizennégyenél is több változata, amelyek mindegyike az *ab-* 'el-/le-' igekötővel kezdődik, de más-más metaforikus jelentésű igével folytatódik, pl. *abpfeifen* 'elfütyent, elselel', *abfetzen* 'eltép', *abdüsen* 'elszívárog', *abdampfen* 'elpárolog' stb.

A lexikai változók második csoportját alacsony tartalommal bíró elemek alkotják, mint például általános főnevek, értékelők és fokozók. A szóképzés ezen területei lehetővé teszik a nyelvi változó szisztematikus használatát, mivel mindannyian rendelkeznek a következő három tulajdonsággal: alacsony a szemantikai tartalmuk, nagyon gyakran előfordulnak fiatalok nyelvezetében (ld. még STENSTRÖM tanulmányát jelen kötetben), végül pedig változatok sokaságát tar-

talmazzák. Jó példa erre a 'butaságot beszél' bevett főnév + ige kollokáció, amely tulajdonképpen két lexikai változó kombinációt tartalmazza:

— negatív értékelők, azaz 'értelmetlenség', 'baromság' jelentésű főnevek, mint például *Müll* 'szemét', *Blödsinn* 'hülyeség', *Dünnschiss* 'fos', *Bullshit* 'szar', *Scheiße* 'szar', *Kacke* 'kaki'.

— 'beszélni' jelentésű igék, pl. *labern* 'locsog', *reden* 'beszél', *lallen* 'fecseg'.

Ezen elemek kombinációi összesen 18 kollokációs változatot eredményeznek, amelyeknek mintegy felére valóban találunk is példát az általam vizsgált anyagban, pl. *Müll reden* 'szemetet beszélni', *Scheiße labern* 'baromságot (tkp. szart) locsogni', *Blödsinn labern* 'hülyeséget fecsegni', *Dünnschiss lallen* 'marhaságot fecsegni' stb. Fiatalok körében végzett elfogadhatósági tesztek megmutatták, hogy ezen 18 kombináció egyikét sem lehet biztosan kizárni, és hogy a beszélőknek általában két, három vagy akár négy változat is rendelkezésükre állhat. Az értékelők és a fokozók kérdésére visszatérek a következő, a szleng megújulásáról szóló részben.

Szintaktikai változók

Azon kérdés taglalása helyett, miszerint léteznek-e¹⁸ egyáltalán szintaktikai változók, két olyan mondattani jelenséggel foglalkozom, amely német fiatalok beszédére jellemző, mégpedig a *null* 'nulla' tagadószóval és a főnévi csoport fokozásával.¹⁹

A *null* tagadószó, amely a nyolcvanas évek óta általánosan ismert jellemzője a német ifjúsági nyelvnek, a tagadószók három fő előfordulási helyének mind-egyikét betöltheti: (i) főnévi csoportban, pl. *ich habe null Kohle* (szó szerint: nulla vasam van) 'nincs egy vasam sem', (ii) igei csoportban, pl. *auf Ralf verlass* 'ich mich null' 'Ralfban egy szemernyit sem bízom meg' és (iii) melléknévi csoportban, pl. *null cool* 'abszolút nem menő'. Általában adnominális módosítóként szerepel, amikor is a standard, ragozott főnévi tagadószót, a *kein*-t helyettesíti. Ha közelebbről szemügyre vesszük a *null* használatát, kiderül, hogy akkor tekinthető a *kein* változatának, ha az tárgyi pozícióban lévő főnévi csoportot módosít, a fentihez hasonló mondatokban. Az általam vizsgált anyagban olyan módosított főnévi csoportok fordultak elő, mint *Chance* 'esély', *Ahnung* 'elképzelés, fogalom', *Schwierigkeit* 'nehézség', *Demokratie* 'demokrácia', *Kohle* 'pénz; suska', *Money* 'pénz; mani'. Így aztán a nem standard tagadószó nyelvi változatként való leírása azon szintaktikai pozíciók közül, amelyekben az anyagban előfordul, csak néhány esetben lehetséges.

¹⁸ Ld. LAVANDERA (1978), CHESHIRE (1987) és FASOLD (1991) írásait.

¹⁹ Mindkét esetet részletesen tárgyalom hamarosan megjelenő művemben (ANDROUTSOPOULOS, előkészületben).

A második szintaktikai változót pedig a főnévi csoportok fokozásánál használt különböző szórendek alkotják. A standard szerkezet általában egy határozatlan főnévi csoport, amelyben a főnév egy öt megelőző határozatlan determinánssal vagy determináns nélkül áll, mint pl. az *eine sehr schöne Frau* 'egy nagyon szép nő', *ein voller Erfolg* 'teljes siker', *wirklich schöne Bilder* 'tényleg szép képek' szerkezetekben. Az ifjúsági nyelvhasználatban ez a szerkezet átalakítható határozott főnévi csoporttá, amelyben a fokozó a determináns előtt helyen áll, mint a *voll die schöne Frau* 'totál szép nő', *voll der Erfolg* 'totál siker', *voll die schönen Bilder* 'totál szép képek'. E két szerkezet — legalábbis amikor kapcsoló igei állítmánnyal rendelkező egyszerű mondat állítmányában szerepelnek — egymás szórendi változatai, és a WOLFRAM (1991: 24) írásában megfogalmazott állításnak megfelelően elemezhetők, ti. hogy „az elemek különböző lineáris sorrendben való megvalósulásai is változótípusoknak tekinthetők”.

Diskurzusváltozók

A diskurzusváltozót általánosságban egy beszédaktus és annak megvalósításánál használt lexikai elemek konfigurációjaként definiálhatjuk. Írásom közepontjában nem maga a diskurzus, hanem annak különböző megvalósulásai állnak. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a beszélők a leggyakoribb beszédaktusokat használják változóként és ezeket fejezik ki új nyelvi alakokkal.

Vegyük például a németben leggyakoribb köszöntő formulákat: a *k ö s z ö n é s e k* közül például a *tschüs* 'szia' és *tschüsi* 'szio' az egész beszélőközösségben elterjedt, a *ciao* 'csaó' és *tschüsikowski** 'szioka' pedig szlengváltozatoknak számítanak; a „j ó k í v á n s á g o k” közül szlengnek számít a *sieh zu* (tkp. figyelj) 'vigyázz magadra', a *hau rein* (tkp. dobd be) 'egyél rendesen' és a *take care* 'vigyázz magadra'; az *e l k ö s z ö n ö* (és a viszontlátás időpontjára utaló) formulák esetében pedig a *bis baldi* 'később találkozunk' és a *bis baldinowski*** tekinthetők szlengnek. Ezen elemek beszédbeni használata téren természetesen jelentős variáció tapasztalható, és számos kombinációjuk lehetséges. Dolgozatom szempontjából azonban az a tény a fontos, hogy a beszélők különböző szociostilisztikai konnotációkkal rendelkező változatok közül választhatnak, valamint újabb változatokat is létrehozhatnak.

A nyelvi (szociolingvisztikai) változóként is felfogható diskurzusmarkerek közé sorolhatók például a visszajelzők, a minimális válaszok egyes csoportjai, úgymint egyetértésjelzők (eldöntendő kérdésre vagy utókérdésre adott válasz esetén), értékelésjelzők (a vélemény iránt érdeklődő kérdésre adott válaszként), valamint tagadásjelzők. Az „Eljössz holnap?” kérdésre megfelelő beleegyezés-

* A *tschüs* lengyeles hangzású végződésellátott változata. Az *-owski*-féle toldalék kialakulására általában a szláv nevek is hatással lehetnek, vö. *Tschaikowski* 'Csajkovszkij'. (A ford.)

** Magyarra lefordíthatatlan szerkezet, a *bis baldi* lengyeles hangzású végződésellátott változata. Ld. még az előző jegyzetben írottakat. (A ford.)

jelző lenne a következő elemek valamelyike: *ja klar* 'igen, persze', *logisch* 'logikus', *sicher* 'persze', *logo* (tkp. logó) 'jó, hogy', *klaro* 'világos', *sichi* 'bizti' vagy *ja Mann* 'igen, öcsém' ezek közül az utóbbi négy tekinthető a szlenghez tartozónak. Akárcsak az előzőekben, ezeket a diskurzusmarkereket is változóknak tekinthetjük abban az értelemben, hogy a beszélők számos funkcionális szempontból ekvivalens forma közül választhatnak egy adott diskurzus során.

A szleng megújulásának módjai

A szlengszavak és kifejezések etimológiájának és keletkezési mechanizmusainak leírása mindig is a szleng tanulmányok legfontosabb feladatai közé tartozott. Ennek eredményeképp a szlengelemeket létrehozó mechanizmusoknak többféle osztályozása is létezik. ANDERSSON és TRUDGILL alkották az egyik legösszetettebb rendszert, amelyben a szleng keletkezésének három fő mechanizmusát különböztetik meg: (i) új szavak és idiómák keletkezése, (ii) már létező elemek szemantikai vagy alaki módosítása, valamint (iii) kölcsönzés, beleértve a tulajdonképpeni kölcsönzést és a tükörfordítást egyaránt (ANDERSSON–TRUDGILL 1990). Az effajta osztályozások azonban nem hozzák szisztematikusan kapcsolatba a releváns alkotási mechanizmusokat az egyes változókkal (ill. változótípusokkal). Kétségtelen, hogy egy-egy változó változatai különböző módokon jöhetnek létre. A *Franzosen* 'franciák' lexikoszemantikai változónak például három szlengváltozatával találkoztam az anyagomban: az egyik a toldalék megváltoztatásával jött létre (*Franzmänner* 'francia férfiak'), a másik egy analóg összetétel (*Froschfresser* 'békazabálók'), a harmadik pedig egy kölcsönző (*Frenchies*, az angolból). Másrészt azonban nem minden alkotómechanizmus érvényes minden változó esetében. Éppen ellenkezőleg, az általam vizsgált anyag alkotómechanizmusok és nyelvi változók között fennálló bizonyos kapcsolatokra enged következtetni. Az üdvözlő formulák és diskurzusmarkerek például alakmódosítás útján újulnak meg (azaz kicsinyítő képzők vagy egyéb hozzáadott toldalékok segítségével, pl. *sicher* > *sichi* 'biztos > bizti'); más változatok kölcsönzés útján kerülnek be a szlengszókészletbe (pl. *hi* 'hi', *ciao* 'csaó', *take care* 'vigyázz magadra'), igen kevés változat jön azonban létre metaforikus folyamatok során (pl. az olyan jókívánságok, mint a *hau rein* 'egyél rendesen'). E példákkal arra szeretnék rávilágítani, hogy a szlengkutatások feladata nemcsak az egyes nyelvekben lehetséges megújulási folyamatok pontos meghatározása, hanem úgyszintén a folyamatok és az általuk érintett nyelvi változók közötti összefüggések feltárása. Ezen összefüggések megértése nélkülözhetetlen a szlengszókészletben végbemenő változások megértése szempontjából.

A német nyelvi anyag alapján a szleng szempontjából hat releváns megújulási mechanizmust különböztet meg, amelyeket a következőkben egymás után be is mutatok, utalva a tanulmányban elemzett változókra is.

— az **alakmódosítás** minden szóalakváltozó esetében és néhány üdvözlőformula esetében lehetséges.

— a **helyettesítés** jut a legnagyobb szerephez a frazeológiai egységek megújulásánál csakúgy, mint a lexikai változatok létrehozásánál (összetevők behelyettesítése); a szóalkotási folyamatok közül egyesek szintén helyettesítési folyamatoknak is tekinthetők (azaz a létrehozó folyamatok helyettesítődnek).

— a **metaforikus-metonimikus folyamatokat** nem tárgyaltam szisztematikusan e tanulmányban; emlékezzünk azonban a frazeológia tárgykörében tárgyalt metaforikus vonzódás esetére: a betöltendő szerkezeti helyekre gyakran a fő változat szemantikai mezejéből kerülnek ki az elemek.

— **kölcsönzés** útján sok és a szókincsnek számos területéről kikerülő új szleng-elem keletkezik, többek között kötött és szabad fokozók, értékelők, üdvözlések és megszólítások.

— már létező nyelvi formák **disztribúciójának megváltozása** az új szlengelemek létrejöttének ritkán említett módja. Az általam vizsgált anyagban ezt a mechanizmust elsősorban értékelők, fokozók és diskurzusmarkerek esetében figyeltem meg. Egyes szlengértékelőket például esetenként fokozóként is használják, azaz az elem disztribúciójának megváltozása útján egy új fokozó keletkezik. Máskor pedig egy-egy elem disztribúciója kiterjed a standard szókincsből a szleng szókincsébe. A *voll* 'teljes(en); tök-' fokozó például a standard német nyelvhasználatban csak igéket és főneveket módosít, fiatalok beszédében azonban mellékneveket is módosíthat. Ezért aztán a *voll* önmagában nem is szlengelem, csak szlengdisztribúcióval rendelkezik.²⁰ Előfordul az is, hogy a szlengváltozatok az egyéb stílusban használt változatokhoz képest más funkcionális csoportból kerülnek ki. Egyes fiatalok például indulatszókat használnak egyetértésük kifejezésére.

— a **grammatikalizáció**, a szleng megújulásnak ritkán említett forrása tekinthető a szóalkotás és új szintaktikai modellek létrejöttének egy módozatának, amely szerepet játszik a szleng terén is (további részletekért ld. ANDROUTSOPOULOS, előkészületben).

A lexikai és strukturális innováció ezen mechanizmusai hozzájárulnak mind az elemspecifikus változók, mind pedig a változatkészletek megújulásához. Mindezek együtt az idők során már befolyásolják e készletek tartalmát. Valójában egy-egy változatkészlet összetétele döntőnek látszik a szleng megújulása szempontjából. Hogy megértsük, miként változik meg egy készlet tartalma, hasznosnak tűnik a változatok közötti összefüggésről fogalmat alkotni egy „központ” (mag) és „periféria” fogalmain alapuló rendszer alapján.²¹ Minden készlet rendelkezik központi (vagy prototipikus) változatokkal, amelyek olyan

²⁰ A disztribúció megváltozásának az angolban előforduló hasonló példájáról (a *well* esetében) számol be STENSTRÖM (1999).

²¹ Részletes elemzés ANDROUTSOPOULOS (1998: 366 kk.) írásomban található.

kritériumok alapján, mint pl. a disztribúció kiterjedtsége, előfordulási gyakorisága és diskurzusban való potenciális használata, határozhatók meg. A szabad fokozók esetében például a *voll* 'teljes(en); tök-' és *total* 'totál' központi elemek rendelkeznek a készlet tagjai közül a legkiterjedtebb disztribúcióval, ezeket használják a leggyakrabban, és ezeket diskurzusmarkeri és szóalkotási szerepben is használják. Ezen „központi fokozók” egyidejűleg gyakorlatilag minden értékelő melléknevet módosíthatnak, míg a ritkább fokozók szerepe a gyakoribb melléknevekre korlátozódik.

A szleng használói (esetünkben fiatalok) választanak a már létező változatok közül, és új változatokat is beillesztenek a készletbe. Egy készletbe tartozó minden változat specifikus profillal, saját szociolingvisztikai történettel rendelkezik. A kötött fokozók készletébe például olyan elemek tartoznak, mint *mega-* (népszerű, a tömegtájékoztatásban is használt elem), *ober-* (régebbi nem standard változat, amely a fiatalok körében gyakori használatnak örvendett, a médiumok azonban nem használták), valamint *turbo-* és *giga-* (a fiatalokra jellemző speciális változatok, amelyek az általam vizsgált anyagban ritkábban fordulnak elő). Másrészt az egy készleten belüli változatokat egymással bizonyos „vonzódási” és „mutációs” mechanizmusok²² kötik össze, mint például a korábban már említett „metaforikus vonzódás”. A készlet központi elemei az egész készlet megújulásának modelljéül szolgálnak azáltal, hogy új változatokat vonzanak. A *mega-* központi elem például (amely eredetileg tudományos-technikai jelentéssel rendelkezett) vonzotta az új változatot, a *giga-* fokozót (amely eredetileg szintén természettudományos jelentéssel bírt).

Összefoglalva, javaslatom a következő: tekintsük egy készlet megújulását egy négy lépésből álló folyamatnak, amelyeket az alábbiakban a kötött morfémákat példának használva fogok bemutatni:

(i) Stabil központ (mag): Minden készlet rendelkezik egy stabil (vagy közös) maggal, amely fenntartja a készlet azonosságát. Ebbe beletartozhatnak az összes társadalmi csoport által használt szlengelemek, bár az elemek gyakorisága terén várhatóak szociolingvisztikai eltérések (pl. a *scheiß-* 'vacak' központi fokozót mindenki használja, fiatalok beszédében azonban valószínűleg gyakoribb).

(ii) Új változatok bevezetése: Az új változatokat a készletre (vagy a változóra) jellemző folyamatok során illesztik be a készletbe, minek során egyes központi elemek szolgálnak az új elemek kiválasztásának és elosztásának modelljéül.

²² KOTSINAS (1997) ezzel kapcsolatban *keret-ről* beszél: „Nyilvánvalóan léteznek bizonyos szabályok, vagy inkább keretek, amelyeken belül a helyettesítések, kiterjesztések és elhagyások végbemehetnek. A felhasznált elemek körébe olyan szavak és affixumok tartoznak, amelyek jelenleg használatosak az ifjúsági szlengben. Amikor valaki új szlengszót akar létrehozni, felhasználhatja ezen keretokről és elemekről szerzett tudását. A hallgatónak azonban rendelkeznie kell ugyanezzel a kompetenciával, hogy értelmezni tudja az új szlengszót.”

(iii) Régebbi változatok elhagyása: Egyes, Németországban a hetvenes években divatos szlengelemeket ma már nem használnak vagy megváltozott a jelentésük.

(iv) Az elem disztribúciójának megváltozása: A változatok disztribúciója megváltozhat az idők során. Egy bizonyos fokozó használatát például kiterjeszthetik a szlengben melléknév előtti (ad-adjektívális) pozíciókra is, amelyet pedig a standard beszédben nem foglal el. Az is előfordulhat, hogy egy változat átkerül az egyik változat-alcsoportból a másikba, és ezáltal nyer szlengre jellemző disztribúciót. Ennek egy példája a *sau-* 'disznó' prefixum használata az újabb ifjúsági nyelvhasználatban, amelynek korábbi főnév előtti pozíciója (adnominális disztribúció) (mint például a *Sauwetter* 'pocsék idő' szóban) melléknév előtti pozícióra változott (ad-adjektívális disztribúció) (mint a *saucool* 'tök menő' szóban).

Ez a szlengfelfogás lehetővé teszi, hogy felfedjük, két vagy több társadalmi csoport miben különbözik egy-egy bizonyos készlet használata terén. A szleng megújulás ezen folyamata — különösen ami az ifjúsági szlenget illeti — életkorok szerint eltérőnek tűnik: minden újabb tinédzsergeneráció kezébe kap egy adott készletet és azt „korszerűsíti” a leírt négy lépést követve és az adott készletre specifikusan jellemző megújítási folyamatokat alkalmazva.

Következtetés

A legtöbb nyelvészetileg képzett szlengkutató valószínűleg egyetértene abban, hogy a szlengtanulmányokat komolyabb figyelem illetné meg a szociolingvisztikai kutatások és elméletalkotás terén. Ennek érdekében azonban maguknak a szlengkutatóknak kellene elkezdniük használni a szociolingvisztikában kidolgozott fogalmakat és kutatási módszereket. Jelen dolgozat ezen állítás fényében értelmezendő. Véleményem szerint ha a szlenget egyfajta felületes szókinsnek tekintjük, csupán elodázzuk szisztematikus leírását, és így csak később juthatunk el a szociolingvisztikai elméletalkotás számára valószínűleg hasznos felismerésekhez. Tény, hogy a szlengelemek rövid életűek, ez azonban nem jelenti azt, hogy létrejöttük és megújulásuk véletlenszerű lenne. Éppen ellenkezőleg, keletkezési mechanizmusaik leírhatók a nyelvi (szociolingvisztikai) változó felhasználásával. Jelen esetben a nyelvi (szociolingvisztikai) változó a nyelvi leírás eszköze, amely lehetővé teszi, hogy kitapintsuk a nyelvi rendszer „érzékeny” pontjait, amelyeket a szleng használói újra meg újra megújítanak, egymástól függetlenül, de ugyanazon irányelveket követve. Az eszköz korlátait a szleng leírás terén korlátozott felhasználási területük (pl. tartalmas szavak esetén), valamint a kvantifikáció terén felmerülő problémák jelentik. Ami azonban a változók minőségi elrendeződését illeti, a nyelvi változó mindenképpen hasznos módszer a szleng szerkezetének és változásának leírására.

Irodalom

- ALBRECHT, J. (1986): 'Substandard' und 'Subnorm'. Die nicht-exemplarischen Ausprägungen der 'Historischen Sprache' aus varietätenlinguistischer Sicht [*Szubstandard és szubnorma. A történelmi nyelv ritkán említett példái variációnyelvészeti szempontból*]. In: *Sprachlicher Substandard*. Szerk. HOLTUS, G.-E. RADTKE. Tübingen, Niemeyer. 65–88.
- ANDERSEN, G. (1997): *They gave us these yeah, and they like wanna see like how we talk and all that*. The use of *like* and other pragmatic markers in London teenage speech [*Ezt adták nekünk, ja, és szóval látni akarják, hogyan beszélünk meg minden. A like 'szóval' használata pragmatikai markerként londoni tinédzserek beszédében*]. In: *Ungdomsspråk i Norden*. Szerk. KOTSINAS, U.-B., A.-B. STENSTRÖM és A.-M. KARLSSON. (MINS 43). Stockholm, Stockholm University. 82–95.
- ANDERSSON, L.–TRUDGILL P. (1990): *Bad language* [Rossz nyelv]. Oxford, Blackwell. | A könyv szlengről szóló fejezetének magyar fordítását lásd kötetünk 247–60. lapjain.
- ANDROUTSOPOULOS, J. K. (1998a): *Deutsche Jugendsprache. Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen* [Tanulmányok a német ifjúsági nyelv szerkezetéről és funkcióiról]. Frankfurt a. M., Peter Lang.
- ANDROUTSOPOULOS, J. K. (1998b): Forschungsperspektiven auf Jugendsprache: ein integrativer Überblick [Az ifjúságnyelv-kutatás perspektívái. Összefoglaló áttekintés]. In: *ANDROUTSOPOULOS–SCHOLZ 1998*: 1–34.
- ANDROUTSOPOULOS, J. K. (előkészületben): Grammaticalization in Young People's Language: The Case of German [Grammatikalizáció az ifjúsági nyelvben. A német fiatalok esete]. In: *Variation in (sub)standard language*. Szerk. R. BELEMANS–R. VANDERKERCKHOVE. (Belgian Journal of Linguistics 1999). Amsterdam, Benjamins.
- ANDROUTSOPOULOS, J. K.–SCHOLZ A. szerk. (1998): *Jugendsprache — langue des jeunes — youth language. Linguistische und soziolinguistische Perspektiven* [Ifjúsági nyelv. Nyelvészeti és szociolingvisztikai perspektívák]. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- ARMSTRONG, N. (1998): La variation sociolinguistique dans le lexique français [Szociolingvisztikai variáció a francia nyelv szókincsében]. *Zeitschrift für romanische Philologie*, 114: 462–95.
- CHAMBERS, J. K. (1995): *Sociolinguistic theory: linguistic variation and its social significance* [A szociolingvisztika elmélete: nyelvi variáció és annak társadalmi jelentősége]. Oxford etc., Blackwell.
- CHESHIRE, J. (1982): Linguistic variation and social function [Nyelvi variáció és társadalmi funkció]. In: *Sociolinguistic variation in speech communities*. Szerk. S. ROMAINE. London, Edward Arnold. 153–175.
- CHESHIRE, J. (1987): Syntactic variation, the linguistic variable, and sociolinguistic theory [Szintaktikai variáció, a nyelvi változó és szociolingvisztikai elméletalkotás]. *Linguistics*, 25: 257–82.
- CRYSTAL, D. (1993): *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages* [A nyelv és a nyelvek enciklopédiája]. Oxford etc., OUP.

- DITTMAR, N. (1997): *Grundlagen der Soziolinguistik* [A szociolingvisztika alapjai]. Tübingen, Niemeyer.
- DONAHUE, T. S. (1995): A structuralist-functionalist account of border slang [A határmenti szleng strukturális és funkcionális szempontú elemzése]. *International Journal of the Sociology of Language*, 114: 107–18.
- EBLE, C. (1996): *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students* [Szleng és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve]. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.
- EBLE, C. (1998): Youth Slang Studies in the USA [Ifjúsági nyelvi tanulmányok az Egyesült Államokban]. In: *ANDROUTSOPOULOS–SCHOLZ 1998*: 35–48.
- FASOLD, R. W. (1991): The quite demise of variable rules [A változószabályok csendes pusztulása]. *American Speech*, 66/1: 3–21.
- FASOLD, R. W. (1994): *The sociolinguistics of language* [A nyelv szociolingvisztikája]. Oxford, Blackwell².
- FRANÇOIS-GEIGER, D. (1973): Les argots [Az argók]. In: *Le Langage*. Szerk. A. MARTINET. Paris, Gallimard. 620–646.
- GUIRAUD, P. (1956/1985): *L'argot* [Az argó]. Paris, PUF.
- HALLIDAY, M. A. K. (1979): *Language as a social semiotic* [A nyelv mint társadalmi szemiotika]. London, Edward Arnold².
- HUDSON, R. A. (1980): *Sociolinguistics* [Szociolingvisztika]. Cambridge etc., CUP.
- KOTSINAS, U.-B. (1997): Young people's language. Norm, variation and language change [Ifjúsági nyelv. Norma, variáció és nyelvi változás]. In: *Stockholm Studies in Modern Philology*, N.S. 11: 109–132. Stockholm, Almqvist and Wiksell.
- LABOV, T. (1992): Social and language boundaries among adolescents [Társadalmi és nyelvi különbségek serdülők között]. *American Speech*, 67/4: 339–66.
- LABOV, W. (1972): *Language in the inner city* [Nyelvhasználat New York belvárosában]. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- LAVANDERA, B. (1978): Where does the sociolinguistic variable stop? [Hol végződik a szociolingvisztikai változó?] *Language in Society*, 7: 171–82.
- MAURER, D. W. (1981): *Language of the underworld* [Az alvilág nyelve]. Kentucky, Kentucky UP.
- MYERS-SCOTTON, C. (1993): Common and uncommon ground: social and structural factors in codeswitching [Közös és nem közös alap. A kódváltás társadalmi és strukturális tényezői]. *Language in Society*, 22: 475–503.
- ROMAINE, S.–LANGE, D. (1991): The use of *like* as a marker of reported speech and thought: a case of grammaticalization in progress. [A *like* 'szóval, olyan' használata a függő beszéd és gondolatok markereként. Folyamatban lévő grammatikalizáció egy esete]. *American Speech*, 66/3: 227–79.
- SANKOFF, D. (1988): Sociolinguistics and syntactic variation [Szociolingvisztika és szintaktikai variáció]. In: *Linguistics: The Cambridge Survey*, vol. IV. Szerk. NEWMAYER, F. Cambridge, CUP. 140–61.
- SCHIFFRIN, D. (1994): *Approaches to discourse* [A diskurzusról]. Oxford–Cambridge, Blackwell.

- SORNIG, K. (1981): *Lexical Innovation. A Study of Slang, Colloquialisms and Casual Speech* [Lexikai innováció. Tanulmány a szleng, a társalgási nyelv és a kötetlen beszéd tárgyköréből]. Amsterdam, Benjamins.
- SORNIG, K. (1990): Umgangssprache: Zwischen Standardnorm und Intim-Variante [Társalgási nyelv: a standard norma és az intim változat között]. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 83: 83–105.
- STENSTRÖM, A.-B. (1997): “*Can I have a chips please? — Just tell me what one you want*: Nonstandard grammatical features in London teenage talk [„*Kapok egy sült krumplit? — Csak mondd meg, melyiket kéred*: Nem standard grammatikai jellemzők a londoni tinédzserek beszédében]. In: *Studies in English Language and Teaching*. Szerk. AARTS, J. et al. Amsterdam, Rodopi. 141–152.
- STENSTRÖM, A.-B. (1999): A szlengtől a szlengbeszédig. (Egy tizenévesek beszédén alapuló leírás). In: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szerk. FENYVESI ANNA, KIS TAMÁS, VÁRNAI JUDIT SZILVIA. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 89–108. (Ld. kötetünk előző tanulmányát.)
- SZABÓ, D. (1998): Methodological Problems of the Sociolinguistic Study of Youth Slang: Paris Teenagers’ Argot Commun [Módszertani problémák az ifjúsági nyelv szociolingvisztikai tanulmányozásában: párizsi tinédzserek argó közössége]. In: *ANDROUTSOPOULOS–SCHOLZ 1998*: 49–58.
- WOLFRAM, W. (1991): The linguistic variable: fact and fantasy [A nyelvi változó: tények és képzelgések]. *American Speech*, 66/1: 22–32.

(Fordította Arnold Fuszenecker Helga)

Extending the concept of the (socio)linguistic variable to slang

Although slang is a socially rooted part of language, genuinely sociolinguistic concepts and methods are hardly ever used in slang research. This paper argues for a sociolinguistically oriented slang analysis. In particular, it aims at applying the concept of the sociolinguistic variable to slang, using data from German youth language. The theoretical part of this paper starts off with a review of the properties of a sociolinguistic variable (e.g. referential or functional equivalence of variants, social distribution of variants etc.), thereby pointing out that it is legitimate to use the sociolinguistic variable as a tool in slang description. On this basis, some concepts for carrying out slang analysis are discussed. It is argued that a realistic description of slang needs to extend beyond slang lexicon, and to consider certain word formation patterns, syntactic features, and discourse markers. As far as slang lexicon is concerned, the distinction between form variants and lexicosemantic variants is discussed. As regards the content of a variable (i.e. the number of its variants), the traditional concept of a standard-slang lexical pair is supplemented by the “set of variants”, i.e. a group of referentially or functionally equivalent slang items. In the empirical part of the paper, six types of slang variables are introduced: word forms, formatives, idiomatic constructions, lexicosemantic units, syntactic units, and discourse markers. The last section of the paper discusses the question of slang renewal. Whereas the standard practice of slang studies consists in listing processes of lexical renewal (e.g. word formation patterns or borrowing), it is argued that the relations between these processes and the variables they operate on need to be considered as well. Moreover, the composition of a set of variants is proposed as an effective means of capturing slang renewal. In sum, the aim of this paper is to introduce and discuss concepts and tools which can improve the modelling of variation and change in slang.

A szleng meghatározásáról

Minden felnőtt beszélőnek van némi elképzelése a szlengről, legalább annyit mindenki tud, hogy bizonyos szavak és kifejezések megsértik a formalitás és a helyénvalóság általánosan elfogadott szabályait és valamiképpen nem szolgálnak rá a „választékos nyelv” elnevezésre. Annak ellenére azonban, hogy eddig a felismerésig mindenki eljut, még a formális nyelvészeti képzésben részesült tudósok is szinte teljesen figyelmen kívül hagyják a szlenget, bár annyit azért elismernek, hogy az effajta kifejezésekkel kapcsolatban más beszélőkéhez hasonló intuíciókkal rendelkeznek. Valójában a legtöbb nyelvész nem szentelt több figyelmet a szlengnek, mint embertársaik, akik nem a nyelv szakértői. Különösképp angolszász országokban hárult a szleng formájának és funkciójának meghatározása nagyrészt a szótárszerkesztőkre a nyelvészettel hivatásszerűen foglalkozók helyett.

A szleng azonban még a szótárkészítés gyakorlatában is nehézségeket okoz: a szlengszavak összezavarják a szótárszerkesztők kategorizálásra használt címkéit. JAMES B. MACMILLAN az „American Lexicology 1942–1973” [A lexikológia Amerikában 1942–1973 között] című áttekintő cikkében a szleng szótárba foglalásának alapvető problémájaként a definíció problémáját jelöli meg: „Amíg nem tudjuk a szlenget objektív szempontok alapján felismerni és elkülöníteni (hogy ne legyen az egyes szótárak között nagyobb különbség a lexémák és idiómák kategorizálása terén), vagy amíg a »mindenes« címkét, a SZLENG-et nem váltják fel precízebb alkategóriák, igen kevésbé tudjuk a szókincs ezen elemeit nyelvileg elemezni, történeti fejlődésüket tanulmányozni vagy különböző szocio- és pszicholingvisztikai kontextusokban játszott szerepüket meghatározni” (146).

Megfelelő szlengdefiníció hiányáért azonban nem kárhoztathatjuk kizárólag — sőt még nagyrészt sem — a szótárszerkesztőket. Végso soron a szlengszavak és -kifejezések nagyrészt rövid életűek, jelentésük megfoghatatlan, a társadalom periferiáján élő csoportok használják őket, a szóbeli kommunikációban használatosak, és nagy mértékben függnék az adott kommunikációs helyzettől. A szleng ezen jellemzői mind-mind megakadályozzák, hogy azon adatbázisokban, amelyeken a szótárak általában alapulnak, a szlengkifejezések az élőbeszédben jellemző gyakorisággal és következetességgel szerepeljenek. Mindehhez járul még, hogy semmiféle, egymástól világosan elkülöníthető címkékből álló rend-

szer nem fedi megfelelően azt a szocio- és pszicholingvisztikai kontextust, amelyben a szleng előfordul.

Használható szlengdefiníció megalkotására tett kísérletek rendre a nyelvészeknek azon feltételezésén buknak meg, mely szerint a szleng a nyelvnek csupán a perifériáján helyezkedik el. A szleng még a komoly nyelvtudósok körében is csak érdekesség-, furcsaság- vagy éppen cifraságszámba megy. Sokak érdeklődését felkelti, azonban nem tartják az általános nyelvhasználat gyakori és fontos részének, komoly vizsgálódás tárgyává sem teszik a szlenget. Ezen gondolatmenet szempontjából a szleng csupán egyfajta ékesség, akár egy fülbevaló. Lehet egy fülbevaló újszerű, szép, vagy közvetíthet információt használója társadalmi helyzetéről, a fül alapvető jellemzőit vagy hallásban játszott szerepét azonban nem befolyásolja. Így aztán — ha a szleng egyáltalán benne foglaltatik a nyelv általános leírásában — csupán esetleges vagy külsőleges részként utalnak rá, esetleg a semlegesnek, normálisnak vagy standardnak tartott forma valamiféle deviáns helyettesítőjeként (EBLE 1984).

Nem a szleng az egyetlen mellőzött nyelvi elem. A szupraszegmentális prozódiai jellemzőket, a családi nyelvhasználatok széles skáláját, az alacsony presztízsű nyelvváltozatokat és az élő nyelv egyéb „hétköznapi” megvalósulási formáit hasonló okokból kevésbé vizsgálják. Mindenki — még maguk a nyelvészek is — a nyelv magas presztízsű, írott változatát tartják normának. A nyelv azon részei tehát, amelyek az általános írott változatokban nemigen jelennek meg (mint például a szupraszegmentális jegyek, a társalgási nyelvi kifejezések és a tabuszavak), igen könnyen kiszorulnak a vizsgálatokból.

H. A. GLEASON erre a körülményre már közel harminc éve rámutatott: „Azt vettük irányadónak, ami valójában különleges nyelvezet: jogi szerződéseket, logikai szövegekből vett példákat és a nyelvtankönyvek régi, klasszikus példái-
nak mai utódait. Ehhez az alaphoz hozzáadtunk annyit és olyat a mindennapi nyelvhasználatból, amennyi még nem tért el ettől, vagy inkább amiről még nem vettük észre, hogy eltér tőle. Lehet, hogy végül mégis a »helytelenül használt szavak«, a költői képek, a játékos nyelvi formák és azok a nem egyértelmű kifejezések, amelyeket környezetünkben folyton hallunk, bizonyulnak valójában az emberre jellemző nyelvnek, és a fentiek pusztán a mindennapi nyelv szélsőséges megnyilvánulásai.” (GLEASON 1973: 32).

A generatív-transzformációs grammatika 1957-es megjelenésével a nyelvészetben bekövetkezett állítólagos paradigmaváltás semmit sem tett azért, hogy a szleng, a költészet, az alacsony presztízsű nyelvváltozatok és társaik a nyelvészeti kutatások középpontjába kerüljenek. Éppen ellenkezőleg: az ideális beszélő és hallgató fogalmának megteremtésével és a kompetencia performancia elé való helyezésével csak tovább erősödött az a gyakorlat, amely a nyelvet annak standard változatával azonosította.

A nyelv azonban, amellyel az emberek mindennapjaikban szembekerülnek, sokkal változatosabb és összetettebb, mint annak írott változata. Különösképpen fontos, hogy a mindennapi beszédhasználat rengeteg társadalmi jellegű információt hordoz magában. A nyelv természeténél fogva társadalmi és társas jelenség, beszélők egy közösségének sajátja. Az emberek ritkán beszélnek vagy írnak csak saját maguknak. Így azután nem meglepő, hogy a nyelv egyes összetevői és formái társadalmilag meghatározottak. A szleng is egy ilyen nyelvi jelenség, az olyan szókincs egy fajtája, amely a nyelv társadalmi természetét szolgálja. BETHANY DUMAS és JONATHAN LIGHTER 1978-ban megjelent jelentős cikkükben rámutatnak arra a döntő körülményre, miszerint a szlenget nem lehet formai, jelentésbeli, nyelvtani szempontból, vagy bármiféle autonóm nyelvi rendszer részeként meghatározni. A szlenget társadalmi következményei alapján kell definiálni, annak alapján, hogy használata milyen hatással van a beszélő és közössége közötti kapcsolatra.

DUMAS és LIGHTER négy kritériumot állapít meg, amelyek alapján egy szó vagy szerkezet a szleng kategóriába sorolható (1978: 14–16):

1. Jelenléte szembetűnően csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljesességét.
2. Használata arra utal, hogy a használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói.
3. A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít.
4. A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy **(a)** megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy **(b)** megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradságaitól. (DUMAS–LIGHTER 1978: 14–6).

DUMAS és LIGHTER végezetül megállapítják, hogy „ha egy nyelvi elem a fenti kritériumok közül legalább kettőnek megfelel, bármely, nyelvi kérdésekre érzékeny közösség egy bizonyos módon fog rá reagálni. Ez a reakció — amely egyébként nem mérhető — a valódi szleng csálhatatlan ismertetőjele” (16).

A fenti négy kritérium egyike sem formai természetű, hiszen a szleng formai szempontból nem különül el a nyelv többi részétől. Ezen felül egyedül a harmadik kritérium nevezhető némiképp szemantikai természetűnek. Mind a négy utal azonban a résztvevők közötti kapcsolatokra, és a szleng „csálhatatlan ismertetőjele”, hogy a beszélő és hallgató egyaránt tudatában van annak, hogy rendelkeznek egyfajta közös ismerettel. Más szóval DUMAS és LIGHTER megfogalmazása szerint egy nyelvi elem szleng mivoltának felismerhetőnek kell lennie az alapján, hogy képes a beszélő és a hallgató között egyfajta egységet teremteni. Akár szükségesek és elégségesek DUMAS és LIGHTER definíciójának egyes ele-

mei, akár nem, a két szerzőnek igaza van. A szlenget nem lehet funkciójától és használatától függetlenül definiálni.

A meghatározására tett kísérletek során felmerülő nehézségek ellenére sem állíthatjuk, hogy a szlengnek nincsenek állandó jellemzői (EBLE 1996: 12–24). A szleng inkább lexikai, mintsem fonológiai vagy mondattani természetű, bár — az angol nyelvben legalábbis — a testbeszédnek és az intonációnak is fontos szerepe van abban, hogy jelezzék, egy szó vagy kifejezés szlengként értelmezendő. Nem létezik speciális szleng mondatszerkesztés sem. A szlengszavak és -kifejezések nem követnek különleges, csak az egyénre jellemző szórendet, hanem beleillenek már meglévő szintaktikai szerkezetek megfelelő típusaiba. A szlenget létrehozó produktív morfológiai folyamatok (ilyenek például az angolban az összetett szavak képzése, toldalékolás, rövidülés és funkcióbeli változás) megegyeznek az általános szókincsben használtakkal (i. m. 26–37).

Gyakran társul a szlenghez az újszerűség és az átmenetiség képzete is. Ennek pedig az az oka, hogy a szleng a divat nyelvi megfelelője, és akárcsak a divat, egyszerre fejez ki egyediséget és a csoportnormáknak való megfelelés hajlandóságát is (EBLE 1999). A legtöbb szlengkifejezés csak röpké népszerűségnek örvendhet: sokkal gyorsabban robbannak be a köztudatba, majd tűnnek el a beszélők nyelvhasználatából, mint a szókincs általános elemei.

A szleng másik, gyakran emlegetett jellemzője az a szerep, amelyet a beszélőnek egy csoporttal való azonosulásában tölt be. Számos alkalommal leírt jelenség, hogy társadalmi csoportosulások termékeny talajai az egyedi szókészlet kialakulásának, amely a csoportkohéziót hivatott erősíteni. A társadalom periferiáján élő csoportok pedig, mint például szélhámosok és kábítószer-kereskedők, különösen találékonynak bizonyulnak szlengkifejezések megalkotásában. A csoporthoz kötődés azonban nem feltétlenül jellemző a szlengre. A közvetlen és szerteágazó kommunikáció lehetőségeivel a társadalom nagy része számára a szleng szerepe megváltozhat egy specifikus, világosan körvonalazható csoporttal való azonosulás kárára, egy stílussal vagy attitűddel való azonosulásnak pedig javára.

A szleng nem a szókészlet valamely egyedülálló és „egyedül álló” fajtája. A szleng azon szavak és kifejezések sorába tartozik, amelyek inkább a nyelv társas és interperszonális funkcióit szolgálják annak denotatív funkciójával szemben. Tehát a szleng sokszor a megtévesztésig hasonlít a szókincs olyan egyéb elemeire (és néha nagyon nehéz is elkülöníteni ezektől), mint például a regionális kifejezések, a divat- és a zsargonszavak, az obszcenitások és a társalgási nyelvi formák. A szleng ezen elemek mindegyikéhez hasonló bizonyos szempontból.

Az én felfogásom, vagyis az, hogy szerintem mi alkotja a szleng szókincsét, egy egyesült államokbeli állami egyetem hallgatóinak körében végzett felmérésen alapul, melynek során majdnem harminc éven keresztül csoportidentifikáló szavaikat gyűjtöttem össze. Ez alatt az idő alatt beszéltem és írtam a szlengről,

de szándékosan kerültem meghatározását. Az emberi elme által alkotott számos gondolatsor található a szlengben, sok szempontból a költészethez vagy a művészethez hasonlóvá téve azt. Akár a többi hasonló nyelvi és képi kifejezőmód, a szleng is kisiklik kezünk közül, amint definiálni akarjuk. Meggyőződésem szerint az emberiség egyik univerzális verbális beteljesedése a költészet. Azt is tudom, hogy általában képes vagyok megállapítani hangok egy soráról, hogy költészet-e, és ez a címke azután jól alkalmazható az emberi nyelvi teljesítmény egy darabjának meghatározására. Azonban mégsem tudom megfelelően meghatározni, hogy mi a költészet, ahogy a költők sem tudják és a tudósok sem. A szlenget meghatározni éppoly nehéz, mint a költészetet, és ugyanazon okokból. A szleng és a költészet nagyrészt az általuk kiváltott társadalmi és pszichológiai hatás alapján ismerhetők fel.

Mindezek ellenére — és természetesen a fenti figyelmeztetéseket szem előtt tartva — „Slang and Sociability” [Szleng és társadalmi beilleszkedés] című munkámban kísérletet tettem a szleng meghatározására: „A szleng társalgási nyelvi szavak és kifejezések folyton változó csoportja, amelyeket a beszélők társadalmi önazonosságuk, illetve a csoportkohézió megalapozására vagy megerősítésére, vagy egy társadalmi divatáramlattal való azonosulásuk kifejezésére használnak” (1996: 11).

Irodalom

- DUMAS, BETHANY K.–JONATHAN LIGHTER (1978): Is *Slang* a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a *szleng* szó?] *American Speech*, 53: 5–17.
- EBLE, CONNIE (1999): *Lexicon à la Mode* [Változó divat — változó szókincs] Conference paper, Linguistic Association of Canada and the United States, University of Alberta.
- EBLE, CONNIE C. (1984): Slang: Deviation or Norm? [Normális vagy abnormális-e a szleng?] *The Tenth LACUS Forum*, 1983. Ed. ALAN MANNING, PIERRE MARTIN és KIM MCCALLA. South Carolina, Hornbeam Press. 409–16.
- EBLE, CONNIE (1996): *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students* [Szleng és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve]. Chapel Hill, University of North Carolina Press.
- GLEASON, H. A., JR. (1973): Grammatical Prerequisites [Nyelvtani előfeltételek]. *Lexicography in English*. Szerk. RAVEN I. MCDAVID–AUDREY DUCKERT. *Annals of the New York Academy of Sciences* 211. 27–33.
- MCMILLAN, JAMES B. (1978): American Lexicology 1942–1973 [A lexikológia Amerikában 1942–1973 között]. *American Speech*, 53: 141–63.

(Fordította Arnold Fuszenecker Helga)

On defining slang

Slang is part of a continuum of words and expressions that serve the social and interpersonal functions of language more than its ideational function. Slang is not distinctive in form, reference, or grammar. It must be identified by its social consequences, by the effects its use has on the relationship between speaker and audience. The major stumbling block to a workable definition of slang comes from the assumption that slang is a quirk of language rather than a frequent and sometimes important component of ordinary language use.

I offer this definition from *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students*: „Slang is an ever changing set of colloquial words and phrases that speakers use to establish or reinforce social identity or cohesiveness within a group or with a trend or fashion in society at large” (1996: 11).

Cseresnyési László

Esszé a szlengről

*Semmit nem lehet igazán meghatározni —
csak egy meghatározást. (Jean Paul)*

Az utóbbi évtizedekben annyi szaktudós írta le, hogy a szleng rosszul meghatározott, sőt talán meghatározhatatlan mint nyelvészeti fogalom, hogy ezt az írást — amelyben a szleng valamiféle definícióját kívánom adni — némi szorongással nyújtom át az olvasónak.¹

1. Módszertani kérdések

Minek a definíciójáról is van szó? Talán nem pontosan ugyanazt jelenti a *szleng* szó a hétköznapi nyelvben, illetve a nyelvészeti szakirodalomban. Néha még egyetlen tudományág terminológiájában is a szavak igen eltérő jelentéseire bukkanunk, a szaknyelvi és a hétköznapi nyelvhasználatot pedig képtelenség közös nevezőre hozni. Mást jelent például az *alanyi* szó az *alanyi ragozás* vagy az *alanyi rész* kifejezésben (nem is beszélve az *alanyi jogok*-ról vagy az *alanyi költők*-ről). Ugyanígy az angol *manslaughter* 'hirtelen felindulásból elkövetett emberölés; akaratlan emberölés' terminus jelentése sem vezethető le a *man-slaughter* hétköznapi nyelvi jelentéséből ('gyilkolás, mészárlás'). Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a hétköznapi nyelv és a szaknyelvek között kapcsolatok és átmenetek vannak: azért is merül fel a szleng meghatározásának igénye, mert már létezik a szónak egy majdnem terminusértékű használata. A koherens fogalomrendszer kialakítása persze nem érhető el azáltal, hogy egyszerűen számba vesszük a *slang* szó adathozható jelentéseit az angolszász vagy a francia szakfolyóiratokban. A feladat inkább az, hogy a létező használatból kiindulva, de attól elvonatkoztatva kialakítsunk egy értelmes szociolingvisztikai *n o m e n k l a - t ú r á t*, amelyben egymáshoz képest jelentenek valamit a vélhetően ebbe a szaknyelvi mezőbe sorolható terminusok: *stílus*, *regiszter*, *zsargon*, *argó*, *szleng* stb. A kérdés tehát — véleményem szerint — nem az, hogy mit jelent a *szleng* kifejezés a mai nyelvészeti szóhasználatban, hanem az, hogy szükségünk van-e a *szleng* terminusra az általunk felállított nomenklatúrában. Ha felesleges, akkor Ockham borotvája fog vele elbánni.

¹ Köszönet M. A. K. HALLIDAYnek, akinek mindig volt ideje számomra és LIOU LINYUNek a pekingi és a kantoni szlengre vonatkozó fontos információkért.

Milyen meghatározást enged meg a szleng fogalma? GOMBOCZ ZOLTÁN utalt egyszer arra, hogy az olyan fogalmak, mint *háromszög*, *asztal*, *ló* másféle meghatározást feltételeznek, mint mondjuk a *nemzetiség* kategóriája (GOMBOCZ 1926/1997: 149). A *magyarság* fogalma körülírható például az állampolgárság, a szülők nemzetisége, a nyelv és a kultúra ismerete, illetve az egyéni azonosságtudat alapján. Ezek a kritériumok mind fontosak, de a hétköznapi gondolkodásunkban egyikük sem kitüntetett (jogi értelemben vagy érzelmi megfontolások alapján persze lehet egyikről vagy másikról azt állítani, hogy az „alapvető”). Feltehető, hogy a *szleng* — akárcsak a *nemzetiség* kategóriája — *prototipikus* fogalom, azaz bizonyos ismérvek metszeteként határozható meg, de ezek egyikének a megléte sem előfeltétele annak, hogy valamely kifejezést „szlengnek” minősítsünk. Mindazonáltal az alábbiakban egy ettől némiképp eltérő megközelítést javaslok: a szleng nyelvészeti definíciójának sine qua nonja egyetlen ismerv lesz.

Milyen típusú nyelvváltozat a szleng? A nyelvészek általában megkülönböztetik a *használók* és a *használat szerinti variabilitást* (HALLIDAY 1964/1968: 149). Ez a distinkció tulajdonképpen a regionális/szociolingvisztikai és a stilisztikai változatok szembeállítására. Használók szerinti változatok a nyelvjárások, szociolektusok, szaknyelvek, rétegnyelvek, csoportnyelvek. Ezeket foglalja össze a *korlátozott nyelv* (restricted language) terminus, amely J. R. FIRTH-től származik.² A korlátozott nyelvektől elkülöníthetők a használat szerinti változatok, amelyek a beszédhelyzet által motivált, stilisztikai normák. Ezeket lehet a *regiszter* szóval jelölni, de ez a kifejezés ’szaknyelv, csoportnyelv’ értelemben is használatos: ezért a stilisztikai normákat célszerűbb egyszerűen *stílusok*-nak nevezni.

Nézetem szerint a szleng nem szociolingvisztikai, hanem stilisztikai kategória. Ugyan a szleng számos esetben kötődik egyik vagy másik korlátozott nyelvhez, de nem a *zsargon*, a *szaknyelv* vagy a *csoportnyelv* szinonimája. Mire utalnak akkor az olyan kifejezések, mint „bányászszleng” vagy „jogászszleng”? Az általam racionálisnak és terminológiaiilag átgondoltnak vélt használatban, a *szleng* terminus nem a csoportnyelvre magára, hanem inkább a csoport által használt nyelvváltozat bizonyos stílusára vonatkozik. Csoportnyelvi — bár általánosan érthető — magyar szó például az *elsőbüntényes*, amelynek féltucatnyi sajátos módon jelölt, azaz szleng megfelelője van, pl. *elsőbálos*, *friss hús*, *procli*, *vekucs* (vö. SZABÓ EDINA 1999). Számos „szlengkifejezés” viszont nem köthető társadalmi csoportokhoz vagy rétegekhez, azaz korlátozott nyelvekhez. *S z t e n d e r d s z l e n g n e k*, azaz informális helyzetben bárki által használható, de stilisztikailag jelölt kifejezésnek nevezhető például a magyar *szipós*

² HALLIDAY közlése szerint a negyvenes évektől FIRTH általában a *restricted language* terminust használta. HALLIDAY maga olykor a *sublanguage* és *anti-language* kifejezésekkel is élt.

szó vagy a *tudja, mitől döglük a légy* idióma. A japán sztenderd szlengben az orvosi gépekkel, öntudatlan állapotban életben tartott beteg neve *shokubutsu-ningen* (tkp. növény-ember), azaz *gork* az angol kórházi szlengben (GORDON 1983: 175). Ugyanakkor a japán orvosoknak és ápolónővéreknek van egy sajátos csoportnyelve, amelynek elemei stilisztikailag jelöletlen, orvosi és kórházi terminusok. Ezek a betegek számára alig hozzáférhető kódot alkotnak, egyben jelzik a beszélő identitását is (vö. TOMIOKA 1998).

2. A szleng mint stílus

Hagyományosan a stilisztika tárgya azoknak a paramétereknek a leírása, amelyek tekintetében az alternatív kifejezésmódok nyelvi értéke eltér egymástól (vö. pl. HOCKETT 1958: 556, MICHEL 1968/1972: 34–5, HOUGH 1969: 7, KLIN-KENBERG 1985: 343). A stílus — egyik lehetséges meghatározása szerint — „a beszédhelyzet által motivált norma”. A {STÍLUS = NORMA} képletben az egyes stílusok (TRUBECKOJ kifejezésével élve) ekvipollensek, azaz a jelöltség szempontjából nem különböznek.³ A stílus ilyen megközelítése a kifejezésmódok közötti választás, azaz a szinonímia és parafrázis fogalompárján alapul — és azzal a felfogással áll szemben, amely szerint a kifejezések stilisztikai értéke a „jelöletlen” normától, a középzszertről való eltérés, vö. *deviation*, *écart*, *Abweichung*. A {STÍLUS = ELTÉRÉS} képlet furcsasága kézenfekvő: nem feltételezhető, hogy léteznének stilisztikai valór nélküli nyelvi formák.

A „norma” voltaképpen helyzeti normák halmaza. A nyelv használata adott szituatív sémák (angol: *schemata*, *frames*) keretében és kötött cselekvési láncok (angol: *scripts*, tkp. forgatókönyvek) rendjében történik (vö. MINSKY 1975, 1977; SCHANK–ABELSON 1977). A résztvevők és a beszédhelyzet felmérése után, ezek a sémák és láncok szűkítik le a beszélő választási lehetőségeit — megszabva nyelvi viselkedésének keretét és megnyilatkozásainak sorát. Az egyes kontextusok és a bennük szokásosan előforduló nyelvi elemek kapcsolata kétirányú. Egyrészt, minden nyelvi elem feltételez egy sor kontextuális tény, amelyet adottnak tekintünk (angol: *default interpretation*), hacsak a beszélő vagy a konkrét helyzet nem jelez valami a szokásostól eltérő tényállást. Természetesen az alapértelmezés felfüggeszthető: sajátos kontextusban például a *kreatív* szó pejoratív értelmű olvasata lehetséges (vö. *kreatív történetírás*). Másrészt, a konkrét kontextusok (helyzetek és résztvevők) feltételeznek bizonyos elsődleges választásokat (szavakat és szerkezeteket). A hatékony információcserének megfelelő elsődleges vá-

³ A hagyományos távolkeleti poétikában ez a felfogás a prominens: a 'stílus' szóval fordítható kifejezések, a kínai *wenti*, azaz a japán *buntai* (文体) alapvetően a helyzet és az életérzés által meghatározott megformálási minták, afféle poétai étalonok.

lasztásoktól való különféle eltérések valamennyien jelöltek és bizonyos mértékig homályosak (angol: *opaque*).

A beszédhelyzetek ismeretén alapuló, elvárási norma (német: *Erwartungsnorm*) felfüggesztésének egyik fontos típusa az eufémizmus — kétségtelenül viszont, hogy a másodlagos választásokat, azaz a nyelvi helyettesítéseket számos esetben nem a „megszépítés” jámbor szándéka motiválja, hanem valami más. A mai kínai nyelvben például a 死了 *sǐle* ’meghalt’ kifejezés eufemisztikus helyettesítései, pl. 走了 *zǒule* ’elment’, 離開了 *líkāile* ’eltávozott’, nyilvánvalóan nem abba a típusba tartoznak, mint a 見馬克思去了 *jiàn mǎkèsī qùle* ’elment találkozni Marxszal’ kifejezés. Ironikus használatban az eufémizmus és a szleng típusai látszólag átfednek (vö. 女同志 *nǚtóngzhì* ’leszbikus; meleg [nő]’ tkp. elvtársnő; 男同志 *nántóngzhì* ’buzi; homokos’ tkp. elvtárs; 同志愛 *tóngzhìài* ’homoszexualitás’ tkp. elvtársi szeretet). Ez a használati mód egyrészt eltér a normától: másodlagos, azaz levezetett. Másrészt az is belátható, hogy az „elvtársakra” és „elvtársnőkre” való utalást az különbözteti meg az eufémizmusnak tekinthető helyettesítésektől, hogy játékos-ironikus természetű. A szerkezet sokszor nem sugallja, hogy a helyettesítésnek mi lesz a stiláris értéke. Az angol *break wind* ’szellent’ (tkp. megtöri a szelet) kifejezés szerkezete sem sugallja például, hogy eufemisztikus fordulattal van-e dolgunk vagy ez a kifejezés a „durva” *fart* ’fingik’ szó nem kevésbé nyers, játékos helyettesítése (vö. Shakespeare: Tévedések vígjátéka III. 1: *A man may break a word with you, sir, and words are but wind*).⁴ Más példával élve: a magyarban bevett fordulat a *szakít valakivel*, míg kínai tükörfordítása (跟他掰 *gēn tā bāi*, 掰 *bāi* ’kettészakít’) szleng kifejezésnek számít. Nem egyszerűen azért, mert szokatlan, hanem azért mert egyben játékos is.⁵

A szleng — általam javasolt definíciója szerint — játékos kontextuális átvitel (transzfer). A szlengnek mint nyelvi jelenségnek az értelmezése azért nehéz, mert a háttérben egy a külső célra orientált cselekvés kategóriájától lényegében idegen fogalom áll: a játék. A nyelvészek a nyelvet racionális jelrendszerként vizsgálják, amelynek segítségével hatékonyan lehet információkat nyerni és átadni, illetve cselekvéseket kiváltani. Ha a nyelv rendszerét a nyelvi tevékenységen magán kívül álló funkciók és célok felől közelítjük meg, akkor ebben a paradigmában aligha lehet helye egy olyan fogalomnak, mint a játék, amely csak mint önmagáért való kellemes foglalatosság határozható meg („Beschäftigung, die für sich selbst angenehm ist”).⁶ Mint ismert, az újkori esztétikában a „játék” központi kate-

⁴ A magyar fordításban vö. „Jobb, ha a száj szelel, mintha a far beszél” (William Shakespeare Összes drámái II. Vígjátékok. Európa Könyvkiadó, Bp., 1988. 34. Ford. Szász Imre.)

⁵ A „jelöletlen” 分開 *fēnkāi* kifejezés nem korlátozódik a szerelmespárok elválására, szakítására.

⁶ Magyarul ld. IMMANUEL KANT, Az ítélőerő kritikája. Ford. Papp Zoltán. Bp., 1997. 230.

gória, de — úgy tűnik — nyelvészek és szociológusok számára nehezen fogadható el az a tény, hogy egyes tevékenységek nem valamely a tevékenységen kívüli célra irányulnak. Bizonyos értelemben talán a tudományos elemzés természetének mond ellent a játékra mint magyarázó elvre való hivatkozás. Miként illeszthető a kommunikáció racionális vizsgálatába az a tény, hogy a beszélők — a kód elemeit játékosan használva — közvetetté és homályossá teszik a megnyilatkozásaikat?

Ha egyszer a 'balszerencsés vagyok' kifejezésére a kínai nyelvben a primér 我真倒霉 *wǒ zhēn dǎoméi* fordulat szolgál, akkor miért használják a beszélők mégis a jóval kevésbé világos 我真背 *wǒ zhēn bèi* 'peches vagyok' kifejezést (背 *bèi* 'hátdoldal, elfordul, memorizál, süket stb.')? A szleng használatának pszichológiája bizonyos értelemben rokon az esztétikai élvezettel: a másodlagos választásként (azaz a kézenfekvően adódó kifejezések helyett) használt elemek „deszifrózása” egyfajta *katarikus élmény*. A katarzis forrása ugyan valamely szokatlan elem és a kontextus kapcsolatának a felismerése, de ez nem feltételezi új kifejezéseknek, illetve használati kiterjesztéseknek az adott beszédhelyzetben való létrehozását. Ha a *kreativitás* jelentését a konkrét beszédhelyzetben való teremtés értelmére korlátozzuk, akkor a szleng fordulatai legtöbbször nem kreatívak, hanem ugyanolyan sztereotíp jellegű, „halott metaforák”, mint a normatisztelő nyelvhasználat számos eleme. A magyarban például a határozói *állati(ra)*, *tök(re)* 'nagyon' vagy a kínaiban a 蠻 *mán* (vö. *mánhǎo* 'állati/tök jó', *mánhǎochī* 'baromi finom', *mánhǎowánr* 'állati/irtó érdekes' < 蠻 *mán* 'déli barbár') legalábbis a 20. század első fele óta használatosak, míg a (ma már inkább csak informálisnak nevezhető) angol *pretty* 'nagyon' adverbium a 16. század óta adatolt (OED. 1989). Amikor tehát a beszélő — a parole szintjén — a szokásostól eltérő, közvetett (jelölt) formát használ, akkor általában ennek az eltérésnek a hátterében a langue szintjén adott közmegegyezés áll. A kompetens kínai beszélő például nemcsak a 'heroin', 'kokain' vagy 'morfium' primér megnevezését ismeri, hanem azt is, hogy ezek bármelyike (bár tipikusan a heroin neve) helyettesíthető a 白粉 *báifěn* 'fehér por' szlengkifejezéssel. Általános megfogalmazásban ez az jelenti, hogy a stilisztikai választások a parole szintjén történnek ugyan (azaz bizonyos értelemben „egyéni”), de rendszerint társadalmi érvényük van, azaz csak ritkán ad hoc jellegűek.

Ugyanakkor léteznek a beszéd pillanatában létrehozott elemek és innovatív metaforák is. Az ilyen szleng működésének feltétele az, hogy a kreatív módon használt elem levezetése *rekonstruálható* legyen. Nemrégiben egy ismerősöm barátnőjéről például valaki azt a kijelentést tette, hogy a hölgy

⁷ A 我倒霉了 *wǒ dǎoméile* (tkp. Megjött a pechem) és a 我來例假了 *wǒ lái lìjiàle* (tkp. Kivettem a rendes szabadságom) a nők által használt eufémizmusok a 'menstruálok' kifejezés elkerülésére.

„elégge romos darab”. A *romos* szó adott jelentését a kontextus alapján tökéletesen le tudja vezetni az is, akinek számára ez a használat teljesen új (vö. egyébként a *ronda* szavunk etimológiáját, PAIS 1938: 240). A pekingi szlengben a sztenderd 丑 *chǒu* ’csúnya’ helyett újabban a *cěi* kifejezés használatos, amely a *cèi* ’tör(ik)’ szó variánsa, de a *cèi* szó ’laposra ver, megruház’ jelentésben — talán a kantoni dialektus hatására — elterjedt számos más nyelvjárásban is (pl. *X hēnhēnde cèile Y* ’X szörnyen megtépte Y-t’). A szituáció alapján a ’tör(ik)’ alapjelentésből a *cěi* ’ronda’ és a *cèi* ’megruház’ értelmét azok a kínaiak is könnyedén levezetik és megértik, akik ezeket a szleng jelentéseket maguk nem ismerik. A „Xiandai Hanyu Cidian” nevű ismert szótár 1997-es kiadása a fenti „szlenges” jelentéseket még nem hozza, de a *cěi* ’tör(ik)’ szót a 卒 ’meghal; hirtelen’ és a 瓦 ’cserép’ írásjegyek grafikai kombinációjával adja meg. Feltehetően a magyar anyanyelvűek könnyen megértik azt a „szleng” kifejezést, hogy *Géza mindig a farkát csóválja mindenkinek* — ami egyébként egy igen hétköznapi számító japán idióma, a *minna ni shippo wo futte’ru* ’mindenkinek hízeleg’ — általam most kitalált — tükörfordítása.

A szleng játékos kontextuális átvitelként való meghatározásnak a következőkben az ún. obszcén és vulgáris szavak nem sorolódnak automatikusan a szleng kategóriájába. Csak abban az esetben jogos a terminus használata, ha a kérdéses szó egyben játékos kontextuális átvitelnek is minősül. Ez a szleng itt javasolt definíciójának egy talán nehezen elfogadható következménye. A kínai 禽 *cáo* ’baszik’ szó például már grafikai alkatában is obszcén: a 入 ’behatol’ és a ’hús’ írásjegyek kombinációja (nyomtatásban ma a 操 *cāo* ’tart, tesz’ írásjeggyel vagy *X*-szel szokás helyettesíteni). Ez a szó azonban szlengnek csak olyan kifejezésekben minősül, mint például a 操蛋 *càodàn* (tkp. baszik + tojás, heregolyó) ’hanta, mellébeszélés; rohadék’ (vö. 你別操蛋了 *nǐ bié càodànle* ’Hagyd már a kamut!’ vagy 你他媽的操蛋 *nǐ tā māde càodàn* ’Micsoda egy szar alak vagy!’). Ezzel szemben a 幹 *gàn* ’dug, megkefél’ szó — amely a ’csinál’ szó egyszerű kontextuális kiterjesztése — definíciónk értelemben szleng. Hasonlóképpen, a 屌 *diǎo* ’fasz’ és szinonimája a 雞巴 *jība* (< 雞 ’tyúk’, a 巴 írásjegyek itt csak fonetikai értéke van) szlengnek minősül a 屌人 *diǎorén* vagy 雞巴人 *jībarén* ’faszfej’ kapcsolatban, illetve a 扯雞巴蛋 *chějībādàn* ’mellébeszél’ (tkp. a tojásait rángatja) kifejezésben. A 屌 *bī* ’picsa’ szleng a 牛屌 *niúbī* (tkp. tehénpicsa) kapcsolatban (vö. 牛屌大了 *niúbī dàle* ’Csak a pofája jár’ (*dàle* ’megnőtt’) vagy a 真牛屌 *zhēn niúbī* ’Tök jó!’ (*zhēn* ’igazán’) kifejezésben). A játékos átvitel lehet nyers és durva, de lehet tréfásan obszcén is (vö. a férfi nemi szerv olyan szleng megnevezéseit, mint 雞雞 *jījī* „kuki, fütyi”, 老二 „Jó Öreg Kettes” vagy 槍 *qiāng* „puska”).

Honnan erednek a szleng elemei? Például a kínai 斃 *bì* szó jelentése jelöletlen kontextusban ’megöl, kivégez; [hirtelen] meghal’, de k o n t e x t u á l i s á t v i t e l l e l a kiadók és sajtó kontextusában is használatos (vö. magyar

’agyonvág/lebunkóz/visszadob [kéziratot]’). Nem annyira az átvitel, mint a jelentés általánosulása a k (grammatikalizációjának) példája lehet a 瞎 *xiā* szó használata ’össze-vissza, csak úgy [+ ige], -gat/-get’ jelentésben (eredeti jelentése ’vak’, vö. talán magyar *vaktában*). A 瞎迷 *xiāmi* (迷 *mí* ’zavarba jön, megzavarodik’) féle összetételekből kiszakadt *xiā* elem ma már ömagában is használatos ’nem tudja, mit tegyen’ jelentésben. Létrejöttek olyan szleng kifejezések is, mint 瞎掰 *xiābāi* ~ 瞎扯 *xiāchě* ’dumál, össze-vissza beszél’ (掰 *bāi* ’kettészakít’, 扯 *chě* ’ránt’), 瞎溜達 *xiāliūda* ’csak úgy sétálgat(ok)’, illetve a *Hùn de zěnme yàng?* ’Mi van veled? Hogy vagy?’ kérdésre adott válasz: 瞎混 *Xiāhùn* ’Vagyogatok’.

A kontextuális átvitel forrása sokszor egy marginális nyelv váltotta át. A 侃 *kǎn* (és 暴侃 *bàokǎn*) szó a mai pekingi szlengben ’fecseg, pofázik, dumál’ értelemben használatos (vö. sztenderd 胡說八道 *húshuō bādao* és 閑談 *xiántán*). A klasszikus 侃 *kǎn* ’egyenes, becsületes’ írásjegyhez ennek nem sok köze lehet — nyilvánvalóan nyelvjárási kölcsönzésről van szó. Az átvitel forrása nagyon gyakran egy idegen nyelv. A sino-japán kultúrkörben ez a nyelv persze nem a jiddis vagy a cigány, hanem az angol. A kínai fiatalok szlengjében például a 掰 *bāi* ’kettészakít’ szó mellett a párok közötti szakítást a 拜拜 *báibái* szó is jelöli, olyasféle mondatokban, mint pl. 我跟他早就拜拜了 *Wǒ gēn tā zǎo jiù báibáile*. ’Már régen szakítottunk’. Ez az angol *bye-bye* átvétele. Ugyanakkor a 蜜 *mì* ’barátnője, csaja’ kifejezést sem véletlenül írják a ’méz’ írásjegyével — ez pedig az angol *honey* ’méz; drágám’ tükörfordítása. A kontextuális átvitel forrása számos esetben valamely korlátozott nyelv. A gyakorlatban nem mindig egyszerű annak a megállapítása, hogy egy nyelvi jelenség csoportnyelvinek tekinthető vagy inkább egy csoport játékos kedvét mutató, stilisztikai jellegű változat — és néha maga a vizsgált nyelvi anyag is történetileg átminősül.

Ezt a problémát talán érdemes egy más típusú példán is bemutatni. A japán *joseigo* 女性語 ’női nyelv’ kifejezés egyszerre utal a férfiakétól elkülönülő, női csoportnyelvi normára, illetve olyan jellegzetesen nők által használt „nőies szleng” kifejezésekre, mint például *O-mata!* (< *O-matase-shimashita*) ’Bocs(ánat), hogy megvárattalak’, *Ussō!* ’Na, neee...!’ (hitetlenkedés; < *uso* ’hazugság’); *hīru-o haite* ’magassarkú cipőben’ (*haihīru* < angol *high-heel*); *Futari-wa imishin* (意味深) ’Szerelmesek; Bele vannak zúgva egymásba’; *choppiri* ’egy picikét’, *o-senchi-ni naru* ’elérzékenyül’, *rabu-rabu* ’szerelem’ (< angol *love*).

Ez a fajta „feminin szleng” stilisztikai jelenség: szerintem nem azonos a csoportnyelvi normaként definiálható japán női nyelvvel, amely többféle norma kiegyenlítődése révén jött létre. A Muromachi korszakban (14–16. század) már több száz szavas speciális szókészlettel rendelkezett egy, az udvarhölgyek (*nyōbō*) által használt, ezoterikus nyelvváltozat, a *nyōbō-kotoba* 女房詞

(KUNITA 1964, 1977). Számos olyan „udvarhölgyes” kifejezést mint *i-no-naka* ’víz’ (tkp. kútbeli), *nami-no-hana* ’só’ (tkp. hullámvirág) sorolnak fel a források, pl. *Ama no moku* 海人藻葛芥: 17 szó, illetve *Ōjōrō on-na no koto* 大上臈御名之事: 126 szó. Ez a női csoportnyelv a 17. század vége felé kilép az udvari nyelvhasználatból, amit jól mutat, hogy egyes „udvarhölgyes” kifejezések használatát javasolják a kifinomult női beszéd ápolását célzó tankönyvek, pl. „Onna Chōhō-ki” 女重宝記. 1692.⁸ Ez a norma már egyszerűen csak a „hölgyek nyelvének” nevezhető. A femininitás közös jegye révén az „úrinők nyelve” fuzionált egy a 17. századtól adatolt másik csoportnyelvvvel, az ún. kurtizánnyelvvvel, *yūjo-go* 遊女語 (YAMAZAKI 1973–1976). Ma már nem gondol senki arra, hogy régen két különböző női nyelvben volt tipikus például az *o-/go-/mi-* tiszteleti prefixum (nyōbō-kotoba) és a *-desu/-de arimasu* kopula rendszer használata (*yūjo-go*); vö. SUGIMOTO (1985), SHIBAMOTO (1985), TERADA (1993), IDE–TERADA (1998).

3. Nyelvek a nyelvben

Korlátozott nyelvről — pl. a zsebtolvajok, fogorvosok, középiskolás diákok, nők, református papok vagy Wittgenstein-kutatók nyelvről — akkor beszélhetünk, ha a kérdéses nyelvváltozat valóban elkülönül a jelöletlen nyelvhasználatától. Érdeemes elgondolkodni azon, hogy milyen értelemben korlátozottak a korlátozott nyelvek — és azon is, hogy miként kapcsolódnak a csoportnyelvi léthez a szleng és általában a stilisztikai-szituatív változatok. Az előbbi probléma viszonylag egyszerű: a „korlátozottság” két különböző, bár összefüggő dolgot jelenthet.

Egyrészt, a „korlátozott nyelv” kifejezés arra utal, hogy a nyelvváltozat *csoportidentitást*, elkülönülést fejezhet ki: a korlátozott nyelv használatát az azonosságtudat, illetve a beszélgető partnerrel való szolidaritás érzelmi jelzésének igénye motiválhatja. A korlátozott nyelv számos esetben „reszocializációs” jellegű, vagyis az elkülönülést, sőt lázadást kifejező „antinyelv” (HALLIDAY 1976). Valóban léteznek olyan „korlátozott nyelvek”, amelyek esetében a kód hozzáférhetetlensége (konspiratív jellege), illetve a csoportidentitás határozott kifejezése alapvető, de a szleng használatának nem feltétlenül célja a szolidaritás, társadalmi elkülönülés, lázadás szimbolikus kifejezése. Elfogadható például az, hogy a diákok szlenghasználatának sokszor identitásjelző szerepe van, de számos szlengnek minősülő kifejezés nem csoportnyelvi jellegű (vö. fent) — következésképpen semmiféle identitást nem jelezhet.

Másrészt, a „korlátozott nyelv” kifejezés bizonyos *ezoterikus* kód meglétére utal, amely valójában csak a beavatottak számára érthető, a hétköz-

⁸ Ezekhez lásd a Narai Női Egyetem Elektronikus Könyvtárában (Nara Joshi Dai Denshi Toshokan: Josei Kanren Shiryo): <http://www.lib.nara-wu.ac.jp/nwugdb/jindex.html> (japánul).

napi kategóriákat szokatlan kifejezésekkel jelöli, illetve bonyolult fogalmi rendszert tükröz. A kód integritása azonban mindig viszonylagos, mert a korlátozott nyelvek valamely *bázisnyelvből* (angol: *host language*, vö. KIS 1997: 242) beágyazott, elsősorban *szókészletükben módosított* (angol: *relexified*) változatok. Ez a megállapítás áll még a bázisnyelvtől leginkább elkülönült kóddal rendelkező nyelvváltozatokra, így a *rituális nyelvekre* (angol: *secret style*) is, amelyeket a beszélők egy bizonyos beavatási szertartás részeként, rendszeres tanulás útján sajátítanak el. Ezek példaként említhető meg az ausztráliai lardil nyelv (Mornington Island, Queensland) férfi beszélőinek rituális nyelve, a damin, amely fonológiájában alapvetően, grammatikailag pedig némiképpen eltér a hétköznapi lardiltól, és mintegy 300 szót és kifejezést tartalmaz (vö. MCKNIGHT 1999, DIXON 1980: 65–8). Megjegyzendő, hogy a lardilok, kűrnük és gamilaraayok kifinomult rituális nyelvei nem azonosak a tabunak minősülő rokonok (pl. anyós és vő) között használatos indirekt nyelvekkel (angol: *avoidance style*, DIXON 1980: 58–65).

A rituális nyelvekhez viszonyítva szerkezetileg általában kisebb mértékű a bűnözői csoportnyelvek, az *argók* elkülönülése a bázisnyelvtől. Az argók használói számára az identitás jelzése létfontosságú lehet, mivel a bűnözői csoportnyelvek jellegzetesen konspiratív jellegűek (vö. többek közt KLUGE 1901/1987, SIEWERT 1996, CAMPBELL 1922, MACALISTER 1937, MALLIK 1972). A nagyfokú integritást mutató, önálló ázsiai argók közül említést érdemel például a hinduizmus szent helyein a zárandokokat kalauzó és kihasználó pandák (gangaputrák) által használt nyelvváltozat (vö. MEHROTRA 1977). A (benaresi) *pandá* *argó* szókincse mintegy négyszáz egységre tehető: ezek egy része hindi (vagy szanszkrit) szó, amelyeket az általánostól eltérő jelentésben használnak (pl. *majhī* 'hajós' > 'zarándok', *bājā* 'hangszer' > 'fegyver'), illetve amelyek hangalakját eltorzítják (pl. *ārdhā* > *khardhā* 'fele valaminek', *mandir* > *jhandir* 'templom', *ghar* > *ragha* 'ház'), más része viszont ismeretlen eredetű, pl. *regul* 'rabló', *khotar* 'zsaru'.

Három tényre érdemes itt felhívni a figyelmet. Az egyik az, hogy a „titkos” argók szerkezeti bonyolultságát, szinonimagazdagságát nem lehet a konspiratív kód szükségletével magyarázni. Aligha célszerű például az, hogy a calcuttai alvilág nyelvében több mint negyven 'rendőr, zsaru' jelentésű kifejezés él (MALLIK 1972: 22–3). Másrészt ezek az argók néha olyan szavakat rejtjeleznek, amelyeknek aligha lehet konspiratív jelentőségük. Harmadrészt, az egyes bűnözői csoportok argói és más csoportnyelvek átfedéseket mutatnak — ezt pedig szintén nehezen lehet a „tisza konspiratív kód” hipotézisével összeegyeztetni. Milyen mértékben lehet „titkos” például az a számnév, amely egy tucat korlátozott nyelv kódjában megvan? Az indiai csoportnyelvek példájánál maradva:

SZÁM	HINDI	PANDÁK	SELYEM- KERESKEDŐK	ZÖLDSÉG- KERESKEDŐK
1	<i>ek</i>	<i>sāṅg</i>	<i>sāṅg/ekal</i>	<i>nimā</i>
2	<i>do</i>	<i>javar</i>	<i>swān</i>	<i>jōr</i>
3	<i>tīn</i>	<i>singhārā</i>	<i>ikwāi/rakh</i>	<i>rag</i>
4	<i>cār</i>	<i>fok</i>	<i>fok/phuk</i>	<i>fok</i>
5	<i>pāñc</i>	<i>pānro</i>	<i>bud(h)</i>	<i>bud</i>

Az argók (úgy tűnik kivétel nélkül és szinte már a születésük pillanatában) túlnőnek azokon a szükségleteken, amelyek létre hívták őket. Még a legzártabb csoportok argói is valamelyest nyitottak, még a legtitkosabb kódok is tartalmaznak olyan játékos elemeket, amelyek nemhogy elősegítik a kód működését, hanem kifejezetten megnehezítik azt. Ez alól nem tekinthetők kivételnek az ún. rituális argók sem, amelyeket a beavatási rítus előtt, intenzív tanulás-sal sajátítanak el a beszélőik. Ilyen volt például a ramasi nevű, vélhetően a 19. század közepén kihalt, igen bonyolult „korlátozott nyelv” — ezernél is több lexémával. A ramasi Indiában — részben szertartási nyelvként, részben egymás felismerésére — használták a gyanútlan utazókat közvetlenül a paradicsomba juttató, ún. „fojtogató thugok”, vagyis Kálit, a halál istennőjét tisztelő szekta tagjai.⁹ A történeti-szociológiai munkák, így SHERWOOD (1820), THORNTON (1837), SLEEMAN (1839), TAYLOR (1839), BRUCE (1968), PFIRRMANN (1970) elszórt nyelvi adatai mellett az alapvető nyelvi forrást erről a titkos nyelvről WILLIAM SLEEMAN (1788–1856) publikálta (az ő parancsnoksága alatt számolták fel a thug szektát), vö. SLEEMAN (1836), és Edinburgh Review, 1837. 1: 357–95. ALI–ALI (1986) kivételével (amely egy általam nem ismert, 158 oldal terjedelmű, urdu nyelvű lexikográfiai munka) nincs modern nyelvészeti monográfia a thugok nyelvéről. A ramasi lexikai átfedést mutat számos indiai korlátozott nyelvvel (vö. például a panda argóval való kapcsolatot: *kajā* ’ember, férfi’, *liparā* ’szövet’, *safedi* ’ezüst’, *thamōni* ’vesztegetés’, *basmi* ’liszt’, *borki* ’kés’). Ma már csak találgatni lehet, hogy a ramasi elemei hogyan kerültek a kevésbé zárt és ezoterikus nyelvváltozatokba, illetve az indiai szlengbe. Mindazonáltal a zárt rituális argók felhígulása, illetve a szlengbe való átszivárgás jelensége azt mutatja, hogy a konspirációs jellegű „korlátozott nyelvek” (csoportnyelvek), valamint a használati-helyzeti változatok (stílusok) közötti határ átjárható.

Ma is létező, bár rituálisnak már csak külsőségeiben nevezhető argó, a triád nyelv¹⁰, amely a dél-kínai és malajziai kínai titkos társaságok egyi-

⁹ Egyébként a thugok (hindi *thagī* ’rablók’) nevéből ered az angol szleng *thug* ’durva bűnöző, gorilla’ szava, amelynek első ismert előfordulása 1839-ből való.

¹⁰ A Triád szimbóluma a háromszögbe zárt *hùhng* írásjegy, amely az ember, a föld és az ég egységét a jelképezi. A kínai titkos társaságok nyelvének tudományos vizsgálata egy fiatal holland nyelvudós, GUSTAAF SCHLEGEL (1840–1903) kutatásaival kezdődött (SCHLEGEL 1866), aki később

kének (*san he hui* 三合會) a nyelve (vö. BOLTON–HUTTON 1996, valamint STANTON 1900, MORGAN 1960, COMBER 1961, BIANCO–CHESNEAUX 1972, MAK 1981, OWNBY 1996). A felavatási szertartással az új triád tag korábbi életéből mindent maga mögött hagyott: ezt fejezi ki a hagyományos *Néih séi-gwo meih?* 'Felavattak-e már?' (tkp. Meghaltál-e már?) kifejezés. A triád argó egykor a bázisnyelvtől (a kantoni nyelvjárástól) határozottan elhatárolt csoportnyelv volt, ma azonban már egybemosódik a kantoni beszélt nyelv fesztelen stílusú változatával. A hongkongi televíziós és filmcenzúra mintegy 400 egységből álló „triádós” listáján számos olyan szó fordul elő, amely ma már egyszerűen csak kantoni szlengnek tekinthető, pl.

菜	<i>choi</i>	'kurva'	tkp. zöldség
姑爺仔	<i>gù yéh jái</i>	'strici'	tkp. kis sógor
契弟	<i>kai daih</i>	'buzi, „köcsög”'	tkp. öcsi
金手指	<i>gám sáo jí</i>	'spicli'	tkp. aranyujj
二五仔	<i>jih ngh jái</i>	'áruló'	tkp. kettő-ötösfiú
天文台	<i>tìn mǎhn tòih</i>	'figyelő, falazó'	tkp. csillagvizsgáló
寸	<i>chyun</i>	'pofátlan'	tkp. hüvelyk [mért.]

Néhány hagyományos fordulat esetében persze a beszélők tisztában vannak azzal, hogy a szleng kifejezés a triád argóból ered, pl.

地牌	<i>deih pàaih</i>	'anya'	tkp. földi tábla
天牌	<i>tìn pàaih</i>	'apa'	tkp. égi tábla
三河	<i>sàam hòh</i>	'víz'	tkp. három folyó
朱	<i>jyù</i>	'egy'	tkp. vörös
吉	<i>gát</i>	'hét'	tkp. szerencsés

Talán nem szükséges a „triád anyagának” további bemutatása: ennyiből is világosan látható, hogy ez a korlátozott nyelv (csoportnyelv) történetileg minőséget váltott és ma mint egyfajta stilisztikai változat (szleng) működik. A fentebb használt kifejezések — „az argó felhígulása” „a szlengbe való átszivárgás” terminusértékűnek tekinthetők (angol: *adulterated argot*, *leakage*). Ezeknek a terminusoknak a léte is világosan jelzi, hogy a szociolingvisztikai és stilisztikai (azaz pl. a csoportnyelvi és szituatív) változatok között jól körülírható kapcsolatok vannak — ami más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a használók és a használat szerinti variabilitás nem lehet azonos.

H. CORDIERVAL együtt a „T'oung pao” c. folyóirat első szerkesztője lett. Könyve megírásának idején még Jáván működött mint holland kormánytisztviselő.

4. Zhuang-zi békája

Zhuang-zi (Csuang-ce, Csuang-cī) beszámolójából az olvasó talán emlékszik az írott történelem legbolderabb békájára (XVII. 9).¹¹ A béka egy beomlott kőkútban lakott és tökéletesen kielégítette az, hogy a maga szűk világában kedvére ugrálhatott és tapicskolhatott. Nem kétséges, hogy létezik bizonyos analógia a klasszikus béka és a jelen dolgozat között. A kijelölt cél nem az volt, hogy a „szlengnek” a nyelvészeti szakirodalomban való használatait számba véve kimutassam: kik tévednek, illetve melyik felfogás helytelen. Adottak voltak bizonyos előfeltevések, pl. a használók és a használat szerinti variabilitás distinkciója, illetve az, hogy a szociolingvisztikai terminusokat egymáshoz képest és konzekvens módon kell meghatározni. Ezek alapján jutottunk el a szlengnek mint stilisztikai (azaz nem csoportnyelvi) kategóriának a „játékos kontextuális átvitel (transzfer)” alapján való meghatározásához. Úgy tűnik, hogy amint ennek a kútnak a kávjánál tovább merészkedünk, különböző veszélyek lesnek ránk, ugyanakkor ez a definíció a várakozásoknál talán jóval szűkebb világot határoz meg.

A fenti fejtegetések során többféle irányban is elkalandoztunk — nem véletlenül szerepel az „esszé” kifejezés a címben. A gondolati vargabetűk közül remélem, hogy elsősorban a parole és a stílus jelenségének a nyelvi (társadalmi) objektivitásáról, illetve a kreativitásról tett megjegyzések némi figyelemre számíthatnak. Ennek az írásnak a központjában azonban igazában nem a *szleng* és a *stílus* fogalmai állnak, hanem az ezek alapját képező jelenség: a *játék*. Bizonyosan számos olyan nyelvész van, aki WITTGENSTEIN és PIAGET művein túl, HUIZINGA, CAILLOIS, GROOS és más, a játékot pszichológiai, szociológiai vagy kultúrtörténeti jelenségeként kutató tudósok munkáit is ismeri. Messze vagyunk azonban még attól, hogy a nagybetűs Nyelvtudomány rigorózan racionális rendszerében ennek a fontos és E. BENVENISTE szerint is lenyűgöző dimenziójú jelenségnek helyet találjunk: „Immense est le domaine du jeu” [Mérhetetlenül tág a játék birodalma].

¹¹ Magyarul ld.: Csuang Ce bölcsesége. Összeállította, kommentárral ellátta és a bevezető tanulmányt írta Brelich Angelo. ABC Könyvkiadó Részvénytársaság, Bp., 1944. 79–80, újabb fordításban: Kínai filozófia. Ford. Tőkei Ferenc. Bp., 1962. II, 108–9.

Irodalom

- ALI AKBAR ALLAHABADI–ALI MIR KARAMATH (1986): *Mustalahat-i thagi* [Thug szótár]. Andhra Pradesh Govt. Oriental MS, 22, Haidarabad. [Washington, Library of Congress; Call No. DS422. T5A32 1986, Control No. 89901174 //r96]
- BIANCO, LUCIEN–JEAN CHESNEAUX szerk. (1972): *Popular movements and secret societies in China, 1840–1950* [Népmozgalmak és titkos társaságok Kínában, 1840–1950]. Stanford University Press, Stanford, CA.
- BOLTON, KINGSLEY W.–CHRISTOPHER HUTTON (1996): Bad and banned language: Triad secret societies, the censorship of the Cantonese vernacular, and colonial language policy in Hong Kong [Rossz és tiltott nyelv: Triád titkos társaságok, a kantoni beszélt nyelv és gyarmati nyelvpolitika Hong Kongban]. *Language in Society*, 24: 159–186.
- BRUCE, GEORGE (1968) *The stranglers: the cult of Thuggee and its overthrow in British India* [A fojtogatók: a thugok kultusza és legyőzése Brit Indiában]. Longmans, London; Harcourt, Brace and World, New York. 1969.
- CAMPBELL, DUGALD (1922): *In the heart of Bantuland; a record of twenty-nine years' pioneering in central Africa among the Bantu peoples, with a description of their habits, customs, secret societies and languages* [Bantuföld szívében. Huszonkilenc év úttörőként a közép-afrikai bantuk között. Szokásaik, titkos társaságaik és nyelveik leírása]. J. B. Lippincott, Philadelphia and Seeley, Service and Co., London. (Reprint: Negro Universities Press, New York. 1969.)
- COMBER, LEON (1961): *The traditional mysteries of Chinese secret societies in Malaya* [A malájföldi kínai titkos társaságok hagyományos misztériumai]. Eastern Universities Press, Singapore.
- DIXON, R. M. W. (1980): *The Languages of Australia* [Ausztrália nyelvei]. Cambridge University Press.
- GOMBOCZ ZOLTÁN (1926/1997): *A magyar történeti nyelvtan vázlata. IV. Jelentéstan*. Danubia, Pécs, 1926. Újabb kiadása: Uő: *Jelentéstan és nyelvtörténet*. Vál. KICSÍ SÁNDOR ANDRÁS. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. 129–97.
- GORDON, DAVID PAUL (1983): Hospital slang for patients: Crocks, gomers, gorks, and others [Kórházi szleng a betegeknek: *crocks*, *gomers*, *gorks* és hasonló]. *Language in Society*, 12: 173–85.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. (1964/1968): The Users and Uses of Language [A nyelv használói és használata]. In: M. A. K. HALLIDAY–A. MCINTOSH–P. STREVEVS: *The Linguistic Sciences and Language Teaching*. Longmans, London, 1964. Újabb kiadása: *Readings in the Sociology of Language*. Szerk. J. A. FISHMAN. Mouton, The Hague. 1968, 139–69.
- HALLIDAY, MICHAEL A. K. (1976): Anti-Languages [Antinyelvek]. *American Anthropologist*, 78: 570–84.
- HOCKETT, CHARLES F. (1958): *A Course in Modern Linguistics* [A modern nyelvészet tankönyve]. Macmillan, New York.

- HOUGH, GRAHAM (1969): *Style and Stylistics* [Stílus és stilisztika]. Routledge and Kegan Paul, London; Humanities Press, New York.
- IDE RISAKO–TERADA TOMOMI (1998): The historical origins of Japanese women's speech... [A japán női beszéd történeti eredete...]. *International Journal of the Sociology of Language*, 129: 139–56.
- KIS TAMÁS (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 237–96.
- KLINKENBERG, JEAN-MARIE (1985): Essai de redéfinition sémologique du concept de style [Tanulmány a stílus fogalmának jelelméleti újradefiniálásáról]. *Le Français Moderne*, 53: 242–5.
- KLUGE, FRIEDRICH (1901): *Rotwelsch. Quellen und Wortschatz der Gaunersprache und der verwandten Geheimsprachen* [Rotwelsch. Az argó és az azzal rokon titkos nyelvek forrásai és szókincse]. Trübner, Straßburg. (Reprint: W. de Gruyter, Berlin. 1987.)
- KUNITA YURIKO (1964): *Nyōbōkotoba no kenkyū* [Az udvarhölgyi nyelv kutatása]. Kazama Shobō, Tōkyō.
- KUNITA YURIKO (1977): *Nyōbōkotoba no kenkyū. Zokuhen* [Az udvarhölgyi nyelv kutatása. Folytatás]. Kazama Shobō, Tōkyō.
- MACALISTER, ROBERT A. S. (1937): *The secret languages of Ireland: with special reference to the origin and nature of the Shelta language, partly based upon collections and manuscripts of the late John Sampson (1862–1931)* [Írország titkos nyelvei, különös tekintettel a shelta nyelv eredetére és természetére; részben a boldogult John Sampson (1862–1931) gyűjtései és kéziratai alapján]. Cambridge University Press. (Reprint kiadások: Folcroft, Pa. 1974; Norwood, Pa. 1975; Philadelphia: West, 1977; New York: AMS Press, 1985.)
- McKNIGHT, DAVID (1999): *People, Countries, and the Rainbow Serpent: Systems of Classification Among the Lardil of Mornington Island* [Emberek, országok és a szivárványkígyó. Osztályozási rendszerek a mornington-szigeti lardilok között]. Oxford University Press.
- MAK, LAU-FONG (1981): *The sociology of secret societies: a study of Chinese secret societies in Singapore and peninsular Malaysia* [A titkos társaságok szociológiája: a szingapúri és maláj-félszigeti kínai titkos társaságok vizsgálata]. Oxford University Press, Kuala Lumpur–New York.
- MALLIK, BHAKTIPRASAD (1972): *Language of the Underworld of West Bengal* [A nyugat-bengáli alvilág nyelve]. Sanskrit College, Calcutta.
- MEHROTRA, RAJ R. (1977): The Secret Parlance of the Pandas [A pandák titkos beszédmódja]. In: R. R. MEHROTRA: *The Sociology of Secret Languages* [A titkos nyelvek szociológiája]. Indian Institute of Advanced Study, Simla. 19–52.
- MICHEL, GEORG szerk. (1968/1972): *Einführung in die Methodik der Stiluntersuchung* [Bevezetés a stílusvizsgálat módszertanába]. Volk und Wissen, Berlin.
- MINSKY, MARVIN (1975): A framework for representing knowledge [Tudásreprezentációs keret]. In: P. H. WINSTON szerk. *The Psychology of Computer Vision*. McGraw-Hill, New York, 211–77.

- MINSKY, MARVIN (1977): Frame-system theory [Keretrendszer-elmélet]. In: *Thinking. Readings in Cognitive Science*. Szerk. P. N. JOHNSON-LAIRD–P. C. WASON. [Gondolkodás. Megismeréstudományi Tanulmányok]. Cambridge U.P., 355–76.
- MORGAN, W. P. (1960): *Triad Societies in Hong Kong* [Triád Társaságok Hong Kongban]. Government Press, Hong Kong.
- OED. 1989 = *Oxford English Dictionary*. Szerk. J. A. SIMPSON–E. S. C. WEINER. Oxford, Clarendon Press. 2. kiadás.
- OWNBY, DAVID (1996): *Brotherhoods and secret societies in early and mid-Qing China: The formation of a tradition* [Szövetségek és titkos társaságok Kínában a mandzsu kor elején és közepén]. Stanford University Press, Stanford, CA.
- PAIS DEZSŐ (1938): Ványol, vánnyadt, vánszorog. *Magyar Nyelv*, 34: 236–42.
- PFIRRMANN, GUSTAV (1970): *Religiöser Charakter und Organisation der Thug-Bruderschaften* [A thug szövetségek vallási jellege és szerveződése]. Tübingen.
- SCHANK, R. C.–R. P. ABELSON (1977): *Scripts, Plans, Goals, and Understanding* [Sémák, tervek, célok és a megértés]. Erlbaum, Hillsdale.
- SCHLEGEL, GUSTAVE [GUSTAAF] (1866): *Thian ti hwui. The Hung-league, or Heaven-earth-league, a secret society with the Chinese in China and India* [Tiandi Hui: A Hong Szövetség, vagyis Ég és Föld Szövetség; egy kínai titkos társaság Kínában és Indiában]. Batavia: Lange. (Reprint kiadások: Singapore: Banfield, xl+253 pp.; AMS Press, New York. 1974.)
- SHERWOOD, RICHARD (1820) *On the Murderers Called Phansigars* [A gyilkosokról, akiket phansigaroknak ('fojtogatóknak') neveznek]. Asiatic Society (Asiatic Researches 13), Calcutta.
- SHIBAMOTO, JANET S. (1985): *Japanese Women's Language* [A japán női nyelv]. Academic Press, Orlando, FL.
- SIEWERT, KLAUS szerk. (1996): *Rotwelsch-Dialekte* [Rotwelsch-dialektusok]. Harrassowitz, Wiesbaden.
- SLEEMAN, WILLIAM HENRY (1836): *Ramaseeana; or, A vocabulary of the peculiar language used by the thugs...* [Ramasiana, avagy a thugok által használt sajátos nyelv szókincse...]. G. H. Huttman, Military Orphan Press, Calcutta.
- SLEEMAN, WILLIAM HENRY (1839): *The Thugs or Phansigars of India...* [Az indiai thugok vagy phansigarok...]. Carey and Hart, Philadelphia.
- STANTON, WILLIAM (1900): *The Triad Society* [A Triád Társaság]. Kelly and Walsh, Hong Kong.
- SUGIMOTO, TSUTOMU (1985): *Edo no onna kotoba* [Az edói női nyelv; Edo = Tōkyō]. Sōtakusha, Tōkyō.
- SZABÓ EDINA (1999): *A magyar börtönszleng és szótára*. (Diákköri dolgozat). Debrecen. Internet: http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/hallgato/szabo_e.htm
- TAYLOR, PHILIP MEADOWS (1839): *Confessions of a Thug* [Egy thug vallomásai]. Bentley, London. (Reprint: Oxford University Press, 1998.)
- TERADA TOMOMI (1993): Nihon ni okeru joseigo kenkyū [A női nyelv kutatása Japánban]. *Nihongogaku*, 12: 270–309.

- THORNTON, EDWARD (1837): *Illustrations of the history and practices of the Thugs...* [A thugok történetének és tevékenységének bemutatása...]. Allen, London.
- TOMIOKA JŌJI (1998): *Dr. Jōji meikai! Zokugo kōza* [Dr. Jōji értelmezései! Szlengtanfolyam]. Internet: <http://apollo.m.ehime-u.ac.jp/GHDNet/98/meikai.html>
- Xiandai Hanyu Cidian* [A mai kínai nyelv szótára]. Főszerk. LÜ SHUXIANG. Beijing [= Peking], Shangwu-Yinshuguan, 1997.
- YAMAZAKI HISAYUKI (1973, 1975, 1976) Yūri no kotoba no kenkyū [Az örömnegyed nyelvének kutatása]. *Gunma Daigaku Kyōiku Gakubu Kiyō*, 23: 1–32, 25: 1–36, 26: 1–44.

An essay on slang

This essay is concerned with providing a definition of slang. The narrow notion of slang adopted here is based on the assumption that in order to provide a plausible definition of slang, we have to delimit the meaning of the term with respect to other concepts belonging to the same terminological field, such as style, register, jargon, etc. Instead of trying to ascertain “the true meaning” of slang, we should rather ask whether we need such a term in our linguistic nomenclature. Traditionally, linguists tend to draw a distinction between varieties according to users vs. varieties according to use, i.e. regional or sociolinguistic variation vs. stylistic variation. User varieties, also known as sociolects and jargons, belong to particular groups within the speech community, while stylistic choices belong to the context of situation. I believe that the term “slang” is to be interpreted as a stylistic or use-related term (i.e. not as a sociolinguistic or user-related term), i.e. not as a kind of “group language”. In most situations, speakers have a rather limited set of primary (default) choices available. However, speakers may choose to abandon the obvious choices, and make use of some more or less semantically opaque secondary choices. Slang expressions are defined as playful substitutes (secondary choices). One kind of playful substitution may be peculiar to a particular group language, while another may be used by virtually any member of the speech community. The psychology of using slang is comparable to artistic pleasure or to solving riddles. Resolving a seeming contradiction, recognizing how an unusual element fits into a certain context is a cathartic experience. This, however, does not necessarily imply that a new expression is coined or some new usage is created on the spur of the moment. While the distinction between sociolinguistic variation (group languages, jargons, etc.) vs. stylistic variation (slang, euphemism, etc.) remains theoretically crucial, it is important to emphasize that these two types of variation are interrelated.

Vlagyimir Jelisztratov

A szleng mint passziolália

*Nevezhetsz akár fazéknak is,
csak a kemencébe ne tégy.
(Orosz közmondás)*

E szerény terjedelmű írásnak nem az a célja, hogy pontosan körülhatárolja a *szleng* szakszó jelentéstartományát. Nem a terminológiáról lesz benne szó.

Hadd szögezzük le mindjárt az elején: e terminust nem tekintjük sem a leg-szerencsésebbnek, sem a legpontosabbnak. A szleng kétségtelenül egy még meg nem gyökerezett, újkeletű idegenszó az oroszban. Ahhoz hasonló, mint az *элек-мопам* 'elektorátus' az *избиратель* 'a választók [összessége]' helyett. A *szleng* terminusnak minden nemzeti nyelvben van valamilyen hagyományos megfelelője (ilyen pl. a *феня* 'tolvajnyelv' Oroszországban). Léteznek régebbi, már gyökeret vert, meghonosodott idegen szavak is, például az olyan gallicizmusok, mint az *argó* és a *zsargon*. A terminológia fokozatosan alakult ki, s egyre gyarapodó apparátusához, akárcsak az apró kagylók a hajófenékhez, hozzátapadtak az adott történeti kor, az adott nyelvi-kulturális szituáció stb. konnotációi. Végül is előállt egy terminológiai kakofónia, amelyet a nyelvészek immár hiába próbálnak valamilyen szabályos polifóniává szelídíteni.

A *szleng* terminus feltűnése véleményünk szerint mégsem véletlen, haszná-lata mellett nyomós érvek szólnak. Sajátos „monopolizáló” funkciót töltött be. Általa az a globális, komplex probléma, amely lokális problémák százaira hullt széjjel, most ismét újra globalizálódik. E terminus egyfajta gyűjtőponttá, hívó-szóvá vált mindazok számára, akik olyan különböző dolgokkal foglalkoznak, mint az alvilági tetoválások szemiotikája, a gyermeknyelvi invektívák vagy a feministák zsargonja. Ez mind szleng, tehát a terminus jelként, szintetizátorként működik. A terminológiai problémát amolyan gordiuszi csomóként vágja el.

Mi hát a közös azokban a különmeműnek tetsző jelenségekben, amelyeket (munkaterminusként) *szleng*-nek nevezünk?

Úgy látjuk, hogy a szlengkutatáson belül három — „mélyszerkezetileg” a múltban is, ma is uralkodó — felfogást különböztethetünk meg.

Az első a nyelvhez mint értékrendszerhez való viszonya szempontjából ítéli meg a szlenget. A legáltalánosabban szólva: a szleng az, amit (a nyelv és a kul-túra adott pillanatában) nem ismernek el egyetemes értéknek. Ebből fakad egy ugyanazon axiológiai oppozíciónak ezernyi variációja: a magas költészet és a

csőcselék nyelve, a szépirodalom és a nem irodalmi nyelv stb. A szleng „rossz”, mivel kívül áll az értékek rendszerén.

A második megközelítésmód a tárgy megismerhetőségének szempontjából vizsgálódik. Vannak megismerhető jelenségek, mivel ezek megismerésének kialakultak az ismeretelméleti mechanizmusai. Maga a tárgy teszi lehetővé e mechanizmusok alkalmazását és újrateremtését. Vannak viszont olyan jelenségek is, amelyek mintegy kiesnek a sémából. Ez a lényegük. Ezt az oppozíciót már a régi görögök úgy határozták meg, mint az analógia és az anomália szembenállását. A szleng nem más, mint egy ismeretelméleti anomália. Vagy mai nyelven szólva nonstandard, kivétel a szabály alól (amely egyébként erősíti e szabályt). Élnek a társadalomban például örültek is, ám a társadalmi élet törvényeit mégsem lehet az örülteket alapul véve vizsgálni. A szleng eltérés, járulékos költség, stilisztikai kilövellés, melynek lényegét csupán az ismeretelméleti dominánssal való összefüggésében lehet megérteni, mint annak fogyatékoságát.

A harmadik felfogás szerint lehet a kérdést funkcionálisan, pragmatikusan is szemlélni. A nyelv az érintkezés, s ezért végső fokon az élet építésének az eszköze. A társadalom élete a nyelv segítségével valósul meg az adott „teleológiai” irányban (például a szocializmus építése, a piaci viszonyok kialakítása, a kábítószér-fogyasztás elleni harc stb.) Az adott esetben a szleng az, ami nem illik bele a „feladatba”, hátráltatja annak megvalósítását. Még ha van is funkciója (például a tolvajok titkos beszéde), e funkció ellentmond a fő, mondhatni stratégiai cél-nak.

Mindhárom „blokkot” csak igen vázlatosan ismertethettük. Abban viszont bizonyára egyet érthetünk, hogy meglehetősen mély gyökeret eresztettek már a belőlük levont következtetések: 1. a szleng végső fokon valami rossz, 2. a szleng tanulmányozni kell, hogy lehessen ellene harcolni, 3. mert akadályozza a társadalom, a kultúra és a nyelv normális funkcionálását. Mindhárom konklúzió teljes mértékben jogos.

Ám sem a feltételesen „axiológiai”-nak, sem az „ismeretelméleti”-nek, sem pedig a „pragmatikus”-nak (funkcionálisnak) nevezett szemléletmód nem veti fel a szleng létlényegének, vagy ha jobban tetszik, filozófiájának a problémáját.

A 1980–1990-es évek számos országban a szleng apológiájának az időszaka volt. Az ún. demokratikus reformok Oroszországában például kifejezetten rohamos fejlődésnek indult a szlengkutatás. A szleng „védelme” éppen olyan kusz, spontán módon folyt, mint az ellene való „harc”. Az orosz szlengkutatás utóbbi másfél évtizede a maga pro és contra érveivel szinte egy zajos bírósági tárgyalásra emlékeztet. A vonatkozó művek többsége (rendszerint jobbára publicisztikai eszközökkel) az „axiológiai” és a „pragmatikus” hagyományokat folytatta. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy megjelent nem egy alapos „ismeretelméleti”, elemző jellegű munka is.

Nyilvánvaló: megérett az idő arra, hogy a szlenget immár ontológiai nézőpontból vizsgáljuk. Mégpedig nem egyszerűen a nyelv vagy a társadalom ontológiájából. A szleng problémáját filozófiai, antropológiai problémaként is meg lehet határozni. Bár még ezt a definíciót sem lehet véglegesnek tekinteni. Ezért kíséreljük meg a másik oldalról megközelíteni.

Amikor a szlengről van szó, a fogékony kutató rögtön ráérez, hogy a gyakran „durva köntös” alatt finom, kényes anyaggal van dolga. A szlengről szóló fejtegetések mindig akkor izgalmasak, ha megfogalmazásaik finomak, rugalmasak. Itt mindig a friss, nem hagyományos terminushasználat, a problémák eredeti kezelése az izgalmas. Aligha véletlen, hogy a nyelvről, s ezen belül a szlengről szóló egyik legjobb könyv a „Языковой вкус эпохи” [Nyelvi korízlés] címet viseli.* A szerző azzal, hogy a korízlés talán perifériálisnak tűnő fogalmát állította a vizsgálódás központjába, nézetünk szerint rögtön új módon láttatta a kérdés egészét. Hiszen az ízlés nem csupán „a szép, a helyes és az illendő iránti érzék; hajlam valami iránt, stílus, modor”. Az ízlés az a perspektíva, amelyből az ember (egy adott kor emberei) a lét egészét szemléli. Előfordulhat, hogy a szleng betagolódik az ízlésbe, de az is, hogy nem tagolódik bele, tehát válhat a létszemlélet módjává, de megtörténhet, hogy nem válik azzá. A szleng tehát bizonyos korokban különösen nélkülözhetetlen az emberek számára mint a léthez (a mindennapokhoz, az irodalomhoz, a társadalmi intézményekhez stb.) fűződő kapcsolatuk egy láncszeme, s következésképpen „existence”-uk formájává, módjává válik.

Miért következik ez be? Még a legfelületesebb megfigyelések is azt igazolják, hogy a szleng aktivizálódása valahogy mindig gyanúsán egybeesik a társadalmi stabilitás fellazulásával, „a kedélyek forrongásával” stb., vagyis akkor megy végbe, amikor olyasmi tapasztalható, amit az antroposzféra (vagy egyes részei) energiája ziláltságának és túlságos bőségének lehet nevezni. Képletesen szólva, amikor az ethnosz (vagy ethnoszok csoportja) „dühöng” a bioszférában. Miután a társadalom (ethnosz) „kidühöngte magát”, a szleng nem tűnik el, csupán már nem izgatja az adott társadalmat.

A szlenget ennek alapján elsősorban a bioszféra nyelvbe lövellt energiafőlöslégének, *p a s s z i o l á l i á n a k*¹ tekintjük. Hiszen a szlengre gyakorlati szükség tulajdonképpen nincs is. A titkos beszéd jelentős funkciójáról szóló mí-

* КОСТОМАРОВ В.: *Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над языком современных масс-медиа*. Москва, 1994. (*A ford.*)

¹ A passziológia olyan beszéd, amelyben teljesen a beszélő „passzionaritásának” (vagyis bioszferikus energiával való telítettségének) következményeként jelentkező emóció (expresszió) van túlsúlyban.

(A *passziológia* szakszó ismereteink szerint szerző saját terminusa, amely bizonyára Lev Nyikolajevics Gumiljov történelemszemléletéből eredeztethető fogalom: ő a világtörténelmet az egyes népekben felhalmozódó energiák (passzio = szenvedély) kilövelléseinek, illetve az energia hullámvölgyeinek váltakozásaiból vezeti le. — *A ford.*)

toszt már régen leleplezték. LIHACSOV „A tolvajnyelv ősi primitivizmusának vonásai” c. művében* például teljesen indokoltan mutat rá, hogy a bűnözők számára a tolvajnyelv (zsargon, argó) úgy igazából nem is létfontosságú, mert csupán elárulhatja őket, ezért a tolvajnyelv mindössze sikk, „luxus”, játék, kurá-zsi, vagyis energiafölösleg következménye.

A szlenget rendszerint az ifjúsággal hozzák összefüggésbe. Ez is törvényszerű. Az energiafölösleg éppen a populáció fiatalabb részénél figyelhető meg. A szleng legaktívabb, legfáradhatatlanabb hordozói a gyerekek. Az iskolai szleng sokkal intenzívebb például a főiskolásnál, és ezt ritkán veszik észre.

És még egy fontos mozzanat. Amikor a szleng aktivizálódásáról beszélünk, nem csupán (vagy éppen nem) arra gondolunk, hogy a mindennapi érintkezésben — mennyiségi és minőségi értelemben — elharapódzik a szlengszavak használata, hanem arra, hogy a társadalom érdeklődése fokozódik a szleng mint olyan iránt. A társadalom mintegy energikusan kezd reflektálni — a szlengen át — a szlengre. Tulajdonképpen azt mondhatjuk, hogy a társadalom mítoszt kezd szőni a szleng köré. A valóságban azonban nem is olyan sok a reális szlengelem a társadalomban. A „szleng képe” azonban szinte elárasztja a médiát. A „szleng-problémáról” kialakuló eszmecsere maga is már az energiafölösleg következménye, tehát a passzioláliát kísérő effektus. Még a hatvanas években, amikor a nyelv alacsonyabb stílusrétegeinek a kérdéseit először kezdték szélesebb körben aktívan vitatni Oroszországban, Vaszilij Suksin író, színművész, filmrendező a következőket válaszolta arra a kérdésre, hogyan viszonyul ő a zsargonszavak irodalmi műben való használatához: „Furcsa, hogy az irodalomban ez divat lett, az életben egészen másképpen van. (...) Egy igazi vagány a *hadovát*, a tolvajnyelvet csak igen kivételes esetekben használja. Csupán a huligánok, a kisszerű tolvajok, a zsebesek *dumálnak*, meg az egyetemisták. Hét éve még magam is diák voltam, nos, nekünk semmilyen külön zsargonunk nem volt, mindössze néhány többé-kevésbé szellemes szó, ami csökkentette az állandó vizsgadrukkot, meg egy pár az ösztöndíjról, hogy az milyen kicsi. És kik kérkedtek ezekkel? Az elsőévesek. A diploma felé haladó már »normálisan« beszél. A színészek egymás között használják az olyan szavakat, mint a *nézőpont*, a *rendezői felfogás*, a *fotogén*, vagy a tömegjelenetek profi résztvevőinek *nyilvános magánya* stb. Szolgáltam a tengerészetnél is, a matrózok is normálisan beszélnek. A *kopasz* még csak el-elejt egy-egy szlengszót, de az öregkatona már le is inti. Azután már legfeljebb csak a lányok előtt dicsekszik a bennfentességével. Nos, most az irodalomban előbukkant a sok *ősz*, *haver*, *csaj* meg *kégli*, emiatt azután a kritikusok és a nyugdíjasok ledorongolják a divatos írókat, ezek pedig kötik az ebet a karó-

* ЛИХАЧЕВ Д. С.: Черты первобытного примитивизма воровской речи (1935). In: БАЛДАЕВ Д. С.—БЕЛКО В. К.—ИСУПОВ И. М., *Словарь тюремно-лагерно-блатного жаргона*. Москва, 1992. 354–98. (*A ford.*)

hoz! Pedig tulajdonképpen nem is történt semmi. Kár a gőzért. A bolhát fűjták fel, s lett belőle elefánt...”

Valóban, a szlengszótárak többsége éppen a szépirodalmi és sajtószövegek alapján készül. Az írók és az újságírók, Suksin szavaival, a bolhából csinálnak elefántot, azután pedig, hogy úgy mondjam, ez a bolha képzeletben azt, hogy ő már elefánt, vagyis a társadalom elhiszi, hogy valóban létezik a fölöttébb gazdag, dús szleng. A szleng jórészt mítosz. Ha a szleng passziolália, akkor a szleng kapcsán a szépirodalmi szövegekben és a sajtóban megfigyelhető mítoszteremtést passziográfiának nevezhetjük (vö. grafománia). Ez a két jelenség egymást kölcsönösen gerjeszti. Ám egy szép napon lelohad a szleng iránti érdeklődés, és egyfajta „energetikai szélcsönd” következik be.

A szleng a tömeges passzioláliának csupán az egyik formája. Igaz, annak egyéb formái is szoros kapcsolatban állnak vele. Ilyen például a filmekből, rockszövegekből vett idézetek gyakori használata, a különböző nyelvi játékok, az állandósult szókapcsolatok travesztálása, a városi folklór legváltozatosabb formái stb., vagyis mindaz, ami így vagy úgy a játék és a nevetés jelenségeivel függ össze.

A passziolália nem csupán tömeg-, de szordajelenség is. Ám a szleng használói közül szemmel láthatóan kiemelkednek azok az alkotó egyedek, azok a — mondhatni — „nyelvészeti passzionáriusok”, akik szleng tulajdonképpeni alkotói. Egyesek személye közismert. Azok között, akik (gyakran akaratukon kívül) nyomot hagytak a mai orosz szlengben, megemlítenéd Faina Ranyevszkaja színművésznő, Alekszandr Gradszkij énekes „bárd”, az ún. mityok-közösség, Viktor Csernomirgin volt miniszterelnök, Vlagyimir Zsirinovszkij, az ismert szélsőséges politikus és sokan mások. A „rétorok” (vagy „antirétorok”) közül nagyon sokan örökre névtelenek maradnak. A lingvopasszionárius, a nyelvi energia kifejezője, a folklórszerző szerepe igen népszerű lett a tévében és a rádióban. Sok az olyan műsorvezető, színművész, újságíró stb., aki kvázi a „szleng éceszgébere” szerepét vállalná magára, próbálkozásuk azonban kudarccal végződik, mivel ezek az emberek mint nyelvalkotó személyiségek fölöttébb haloványak. A passziolália ilyen teljes legalizálódása, szabályozása és tömegessé válása csupán arra vall, hogy a szleng energiája már leszálló ágba van. Már nem az energiáját látjuk, hanem annak csupán az imitációját. Ez már csak amolyan szubpassziolália. A lényeg azonban nem is az, hogy gyöngék ezek a szlengalkotó nyelvi személyiségek, hanem az, hogy lecsillapulóban vannak a bioszférának azok az energiahullámszármazékai, amelyek a passzioláliát életre hívják. A passziolália (hasonlóan például Puskin most lezajlott bicentenáriumaéhoz) csupán áru lesz, de ennek az ára is fokozatosan csökken. (Oroszországban például kitapinthatóan alábbhagyott az érdeklődés a szlengben bővelkedő underground irodalom iránt).

Nagyjából az történt a szlenggel is, ami a szovjet kor forradalmi retorikájával (amely alig egy fél évszázada még igazi passziolália volt). A szlenget erőnek

erejével rátukmálják az emberekre, ezért ráunnak, a szleng pedig elveszíti „energiatöltetét”, maradványállapotba, „nekroláliába” megy át. A bioszféra azon energiahullámzásai, amelyek időről időre kiváltják a passziolália különböző formáinak aktivizálódását, még a gyakorlatilag kutatatlan jelenségek közé tartoznak. E folyamat valószínűleg összefüggésbe hozható az etnogenezis általános képével. A „fiatal” ethnosz kétségkívül „hajlamosabb” a passzioláliára, mint az „idősebb”. Az európai középkor például a legintenzívebb passzioláliák sokaságát hívta életre, olyanokét, amilyeneket a francia klasszikus, Rabelais örökített meg ismert „karneváli” regényében. Az orosz ethnosz, amely az etnogenezis elméletének megfelelően mintegy 500 évvel „fiatalabb” a nyugat-európaiaknál, a huszadik században egyebek mellett megélte a passziolália olyan (kriminális, máskéntgondolkodói, underground stb.) fellendülését, amely ontológiai intenzitását tekintve analógja lehet a nyugat-európainak. Az oroszok közismerten felfokozott figyelme a nyelv iránt, a nyelv „kicsavarására”, a nyelvi játékra való hajlama stb. — mindez megvolt a franciáknál is félezer évvel ezelőtt. Ámbár minden ilyen általánosítás csupán feltételezés lehet.

(Fordította Fenyvesi István)

Slang as passiolalia

This paper considers slang as passiolalia, that is, speech which is the manifestation of the energy of the biosphere (and anthroposphere) and whose most important element is expressiveness. Passiolalia is the result of the fluctuation of the energy level of the biosphere. Slang is activated and an interest towards it (the myth of slang) increases regularly in certain periods in the life of a people, and an interest in it swells at various points in time. Today's passiolalia in Russian greatly resembles a similar period in medieval Europe.

**TOVÁBBI
MEGKÖZELÍTÉSEK**

Mi az argó?*

Az argónak mint a társadalom deklasszált elemei titkosnyelvének keletkezése a középkor szociális körülményeivel van összefüggésben. A 11–12. században Franciaországban végbemenő városiasodással együtt kiéleződtek a társadalmi ellentétek. Az iparral és kereskedelemmel foglalkozó osztályok kezében anyagi javak halmozódtak fel, a néptömegek pedig elszegényedtek. A szegénység okozta a középkori Európára jellemző hivatásos tolvajok, koldusok és csavargók rétegének kialakulását. A létért való küzdelmükben a társadalmon kívüliek különálló kasztá, önálló „államocskákká” szerveződtek az akkori feudális társadalomban. Ezeknek az „államoknak” a hierarchiája annak a társadalomnak a rendszerét tükrözte, amelyben a deklasszáltak élete és tevékenysége folyt. Jellemző példa erre a hierarchiára Victor Hugo „A párizsi Notre-Dame” című regényben a szélhámosok és csavargók felvonulása, amelyben részt vesz a bohócok pápája, a csavargók királya, a cigányok hercegei és grófjai, „tolvajország” bírósági jegyzői stb.

„Tolvajország” hierarchiájának élén gyakran a társadalom uralkodó osztályainak vagy az értelmiségnek lecsúszott képviselői álltak, akikből a vagabundok ideológusai lettek. E „tanult férfiak”, az ún. skolárok egyik feladata az alvilág titkos nyelvének megteremtése volt, ennek tanítása, kiegészítése és megváltozott helyzetekben megreformálása. A skolárok az argóba — mint legalsó rétegek külön nyelvbe — sok kultúrszót hoztak. Ennek eredményeként az argó az értelmiségiek nyelvéből átvett kölcsönszavakat is tartalmazott. Így például *akadémia* (’börtön’ jelentésben), *duplikátum* ’hamisított váltó’, *herceg* ’jól öltözött férfi’ stb. A skolárok nyelvalkotási munkásságáról tanúskodnak a latin jövevényszavak is. A skolárok közé tartozott a 15. század legismertebb francia költője, François Villon is (1431–1463), akinek az életpályája a Coquillard tolvajcsoporttal volt összefüggésben. Ilyen skolár-nyelvészek alkotó tevékenységét mutatja be például HEINRICH BEBEL „Triumphus Veneris”-e (1501) és a híres „Liber vagatorum” [Csavargók könyve].

Maga az *argó* szó francia eredetű (fr. *argot*). A középkori párizsi *gueux*-t (hivatásos tolvajok, koldusok, csavargók, szemfényvesztők stb.) a népi hagyományban össznéven „Csodák udvarának” nevezték („Court de miracles”). E misztikus elnevezés teljesen megalapozott, mivel a „Csodák udvarában”, idegen

* KRUUSPERE, V.: *Mis on argoo? Kūsimused ja Vastused*, 1970/7: 33–7.

szemtől eltakarva a vak koldusok látóvá, a lábatlan csavargók járóvá váltak. „A csodák udvara” négy csoportból állt, amelyeknek egzotikus elnevezéseik voltak: *Égypte, Bohème, Galilée* és *Argot*. Az idők folyamán az *argot* szó a párizsi, későbbiekben az egész franciaországi alvilág titkosnyelvének nevévé vált. Ez az elnevezés tovább terjeszkedett a határokon át, és a deklasszált rétegek titkosnyelvének neve lett. Az *argot*-t Franciaországban más néven *le langue verte*-nek, azaz ’zöld nyelv’-nek is nevezik.

Ilyen titkosnyelvek, argók minden országban találhatók. Németországban ennek megfelelője a *Rotwelsch* (*Rot, Rotar* a tolvajok nyelvén ’csavargó, koldus’, *Welsch* ’idegen nyelv’), *Kochemer Loschen* (héber *chacham* ’okos’, *laschen* ’nyelv’), *Jenische Sprache* és *Gaunersprache*. Angliában az argó neve *cant, Peeldars’ French, Rouges’ Language* vagy *St. Giles’ Greek*. A spanyoloknak saját argójuk van, a *germania*, az olaszoké pedig a *furbesce*. A cári Oroszországban a tolvajnyelv összefoglaló neve a *блатная музыка* volt. Ez a terminus a német *Rotwelsch*ből származik (*Blatte* ’tolvajnyelv’, *platten* ’beszél’, *platt* ’saját, megbízható, bizalmas’).

A deklasszált elemeknek illegális, szakmai tevékenységük elrejtéséhez, a saját társak felismeréséhez, valamint a másországbeli „kollégákkal” való kapcsolat tartásához volt szükségük a titkosnyelvre. Ily módon az argónak közvetlen szakmai funkciói voltak, egyfajta jelzés volt, amelyet a beavatottak megértettek, de a kívülállóknak „hétepcsétes titok” maradt. A titkosnyelv megvédett az idegeket, elsősorban más rétegbeli ellenfelek ellen, és segített a külső társadalommal vívott harcban. A saját titkosnyelv teremtéséhez a deklasszáltak főként a köznyelvből átvett és eltorzított elemeket vagy az adott országban kevésbé ismert idegen nyelvekből származó kölcsönszavakat használtak. Bizonyított tény, hogy a legrégebb európai argókból hiányoztak a köznyelv eltorzított szavai, akkoriban főként idegen nyelvekből átvett kölcsönszavakat használtak. Csak a fejlődés későbbi fázisában kerültek be az argóba a köznyelv elváltoztatott szavai, amelyek alakításában főleg az anagrammát, a metatézist és a perifrázist használták. Az argó megalkotásában a legfontosabb a frazeológia kialakítása volt.

Az alvilág mindenekelőtt olyan szavakat teremtett, amelyek a mindennapi munkájukhoz kellettek. Az első argószavak azon fogalmak körül keletkeztek, amelyek körül a deklasszáltak egész élete forgott: bűncselekmény, kényszer-munkatábor, gyilkosság, bíróság, börtön, rendőrség stb. A tolvajnyelvekben ritkán találhatók meg az ún. neutrális szavak megfelelői, mivel ezeket nem kellett álcázni.

Az argó szaknyelvi „terminusait” a megfejtés elleni védekezés miatt gyakran egy másik argókifejezéssel cserélték fel, de a régi kifejezés is használatban maradt. Emiatt minden argóban nagy számú szinonima található. A párhuzamos alakok bőségének másik oka a nyelvnek mint kommunikációs eszköznek a szub-

jektív és érzelmi funkcióiban rejlik. A nyelv nagy lehetőségeket kínál az egyéni emóciók kifejezésére, és a deklasszált társadalmi csoportok ezt mindig bőségesen felhasználták nyelvhasználatukban.

Bár az argó nagy számban hoz létre ilyen ún. affektív formákat és kifejezéseket, ezeknek élettartama rövid. Közülük csak kevés kerül be a köznyelvbe — és ily módon „legalizálódik” —, legtöbbjük nyomtalanul eltűnik, mert a gyakori használatban elvész eredeti varázsuk, helyükre pedig új, affektív kifejezésformák kerülnek. Az új szavak keletkezési és eltűnési intenzitásának szempontjából az argó felülmúl minden egyéb csoportnyelvet, különösképpen a köznyelvet. Ez az argó egyik legtipikusabb vonása.

Az új szavak teremtésében azonban az argó produktivitását nem szabad túlbecsülni, mert a legtöbb esetben nem új szót hoznak létre, hanem a régieket torzítják el: bizonyos fogalmak mintha klisévé vagy sablonná válnának, amelyek segítségével számtalan további torzított szót lehet képezni.

Mivel a középkori alvilág nem ismert országhatárokat, és mivel az argó használói csavargóéletet éltek, a különböző országokban élt társadalmonkívüliek között élénk volt a nyelvi kölcsönzés. Így például az alvilág nemzetközi érintkezésnek saját központjai is voltak: Franciaországban Provence megye, ahol sok kényszermunkatábor volt, Kelet-Európában pedig főként Galícia. Ilyen nemzetközi nyelvi érintkezést tükröz az egzotikus szavaknak minden argóban megfigyelhető bősége. A tolvajcsoportok tarka, soknemzetiségű és állandóan cserélődő összetétele szintén nyomot hagyott az argó szókincsében.

Minden ismert titkosnyelv közvetlen kapcsolatban áll a köznyelvvel, annak másodlagos rendszereként létezik. Az összehasonlító és történeti vizsgálatok bizonyítják az argó szoros és állandó kapcsolatát a köznyelvvel, valamint azt, hogy minden titkosnyelvben bőségesen találhatók nyelvjárási elemek és archaizmusok.

Az argónak általában nincsen önálló fonetikai rendszere, morfológiája és szintaxisa. Az argó a köznyelv szókincsén és grammatikai rendszeren alapul, élősdi nyelv, amelynek önállósulása nem képzelhető el. A köznyelvtől az argót szemantikája, néhány szóképzési módja és a szókincsének bizonyos része választja el.

A titkosnyelvek terjedése a 14–15. században, a feudalizmus hanyatlásának korszakában kapott lendületet, amikor a népi tömegek anyagi helyzete sokkal rosszabb lett. A hosszan tartó háborúk és a belső szociális felkelések jó talajt teremtettek a deklasszáldás folyamatának, amelynek következtében ezres taglétszámú tolvaj- és csavargócsoportok keletkeztek.

Összehasonlítva a legális mesterségek szakmai nyelvhasználatával, az argóban nincsen szűkebb szakmabeli specializálódás, viszont szókincsének bőségével és sokoldalúságával az argó felülmúl minden egyéb csoportnyelvet. Mivel a bűnözők tevékenysége a nép egész életével kapcsolatban van, nyelvük egyféle

sajátos, torzított tükörben mutatott életfilozófiát tár elénk. Az alvilágnak a társadalmi rend és a módos osztályok iránti utálata és anarchikus kritikája az argó nihilista szókincsében tükröződik. Az argó azonban egyúttal szatirikus viszonyulást, öniróniát, bőséges humort és fantáziát is kifejez.

A legrégebbi írásban megmaradt argó Jean Bodel ófrancia költő (kb. 1200 táján élt) Szent Miklósról szóló színdarabjában található. Az első hivatkozást az argóra mint a francia bűnöző réteg titkosnyelvére azokban a bírósági okmányokban találjuk, amelyek a coquillard-ok bandájának perével foglalkoznak Dijonban 1455-ben. A coquillard-ok argóját (az ún. *jobelin*-t) egyébként Villon is használta „Nagy Testamentum”-ban és néhány balladájában. Németországból az első feljegyzések a Rotwelschről mint tolvajnyelvről a 13. századból származnak (Passional, 1250), rendszeres szójegyzéket pedig több mint 200 hivatásos koldus szókincséből LUTHER MÁRTON közölt „Liber vagatorum” (1529) című könyvében. Az angol *cant* először JOHN AWDELEY „The Fraternity of Vagabondes” [A csavargók társasága] (1560) című könyvében található meg nyomtatott alakban, ahol a szerző a koldusok beceneveit közli, valamint egy kis *cant* szójegyzéket is ad. Az oroszországi koldusok és vándorkereskedők titkosnyelvének első, 18. századi feljegyzései néprajzkutatók által feljegyzett nyelvi anyagon alapulnak. Említésre méltó P. S. PALLAS akadémikus „Susdaliensis dialectus” (1789) című műve, amelyben a volt Vlagyimir megyei vándorkereskedők (офеня) argó szókincsét mutatja be.

Az argónak mint negatív és vulgáris jelenségnek az irodalomban vannak „érdemei” is. Sok híres író használta az argót a deklasszáltak nyelvhasználatának jellemzésére. Álljon itt néhány példa: Balzac (Kurtizánok tündöklése és nyomorúsága), Sue (Párisi titkok), Zola (Germinal), Barbusse (A tűz), Hugo (A nyomorultak) stb. Rabelais is használta az argót, Shakespeare „Hamlet”-jében a sírásó cantban énekel és beszél, Dickens a „Twist Oliver” néhány szereplőjét szólaltatja meg *cant*-ban, Byron pedig „Don Juan”-jában a londoni bűnös jellemzésére használja.

Az argótól mint az alvilág és az ezzel kapcsolatos szociális csoportok (koldusok, vándorkereskedők stb.) titkosnyelvétől meg kell különböztetni a zsargont, bizonyos társadalmi csoportok beszédmódját, amely nem törekszik titkosságra, és amelyet csak a nyelvi játék jellemez. A zsargont (olasz *gergo*, *gergone* ’csacsog, fecseg’; ófrancia *jarguiller* ’csacsog’; latin *garrere* ’csacsog’) az emocionális kifejezés szüksége okozza. A zsargon virágkora szintén a középkorban volt. Az akkori céhekben, szövetségekben és diákszervezetekben használt nyelv tipikus példája a zsargonnak. Mára a csoportnyelvek elvesztették jelentőségüket.

(Fordította Tõnu Seilenthal)

Zsargon*

A *zsargon* a 14. század óta adatolt szó; késő-középgangol alakjai: *iargo(u)n*, *gargoun*, *girgoun* 'madárcsicsergés, értelmetlen beszéd, zagyvaság'; az ófrancia *jargoun* (~ *gargon* ~ *gergon* szóból); talán hangutánzó eredetű. Gyakran pejoratív jellegű gyűjtőnév, amely alá többféle különös nyelvváltozatot sorolnak, úgy mint zagyvának vélt beszédet, halandzsát, szlenget, pidzint, illetve — leggyakrabban — valamely sajátos szakmai, foglalkozási vagy egyéb típusú csoportnyelvet. A terminust gyakran a jogtudománnyal, az orvostudománnyal, illetve a természettudományokkal hozzák kapcsolatba, vö. *szakzsargon*, *tudományos zsargon*. A szakmai, foglalkozási vagy egyéb típusú csoporton kívül álló személyek számára a *zsargon* bővelkedik olyan szavakban és szerkezetekben, amelyek nem jellemzik az általános angol nyelvhasználatot. Ez a laikusok számára gátolhatja a megértést, de a csoport tagjai ismerik ezt a fajta nyelvhasználatot, és általában jól szolgálja a feladatát. Mivel a terminológia és a stílus számukra kézenfekvő és ismert, ezért esetleg a csoporton kívül is használják: vagy akaratlanul, mert a kérdéses témával kapcsolatban ez tűnik a legmegfelelőbbnek, vagy azért, mert hatást vagy nyomást akarnak gyakorolni valakire.

A *zsargon* mint verbális gyorsírás

Azok számára, akik értik, a *zsargon* olyasféle gyorsírás, amely szükségtelessé teszi a hosszú magyarázatokat. Ha egy szakmai vagy másféle csoport tagjai használják, akkor megfelelő és hatékony nyelv lehet. Orvosok számára az epehólyag sebészeti eltávolításának neve *cholecystectomy*. Jogászok számára az angol *involuntary conversion* kifejezés valamely vagyontárgy megsemmisülését jelenti lopás, baleset vagy kiselejtezés következtében, az *estoppel* pedig arra utal, hogy az egyik felet saját cselekedetei megakadályozzák abban, hogy olyan követeléssel álljon elő, amely a másik félnek károsodást vagy veszteséget okoz. A sebészek nyelvhasználatának vizsgálata azt mutatta, hogy operáció közben a *zsargon* használata elősegíti a tömör és világos információcserét, a jogászok pedig hosszú időn keresztül fáradoztak azon, hogy elérjék a jogi terminusok szabatos meghatározását, amely elkerülhetetlenül egy bizonyos *zsargon* használatával jár. Hasonlóképpen, olyan újabb keletű szakmák, mint a számítástech-

* L.[UTZ], W.[ILLIAM] D.: Jargon. In: *The Oxford Companion to the English Language*. Editor TOM MCARTHUR. Oxford–New York, Oxford University Press, 1992. 543–4.

nika is kialakították a maguk zsargonját, amelybe olyan angol kifejezések tartoznak, mint *dynamic random access memory* '(dinamikus közvetlen hozzáférésű) memória, RAM, közvetlen elérésű írható-olvasható tár', *read only memory* 'csak olvasható memória, ROM', *core dump* 'a processzor aktuális állapotát megőrző file hibaanalízishez' és *cache buffer* '(nagy sebességű) gyorsító tár, puffer'.

A zsargon mint a csoporthoz való tartozás jele

Az, aki egy csoport zsargonját képes megérteni és használni, egyfajta azonosítási jeggyel rendelkezik: aki ismeri a zsargont, a csoporthoz tartozik, aki pedig nem, az még akkor sem, ha egyébként rendelkezik a többi képességgel, amely a csoport tagjait jellemzi. Bizonyos értelemben a zsargon használatának képessége jelzi, hogy a használója a csoport normáihoz igazodik, elfogadja és érti a csoport alapvető gondolatait, elveit és gyakorlatát. Ráadásul a zsargon használata a szakértelem és presztízs egyfajta tanúsítványaként szolgál mindazok számára, akik használják, különösen, ha a kérdéses zsargont használó szakma társadalmi elismertségnek örvend. A zsargon használata a használót egy szakma képviselőjeként azonosít(hat)ja, és többé-kevésbé ráruházza a szakmai csoport presztízsét.

A zsargon kísértései

Bár a zsargonnak meglehet és megvan a maga jogos szerepe, talán jobban ismerjük arról az oldaláról, hogy miként élnek vele vissza: hogyan keverik és zavarják össze az emberek a dolgokat, hogyan bonyolítják feleslegesen a beszédüket, miközben mondanivalójuknak és önmaguknak a fontosság és a kifinomultság mázát kölcsönzik. Míg az orvosok talán könnyen megértik, hogy a *bilaterális perorbitális haematoma* jelentése 'véralfutás, monokli [mindkét] szem körül', a *cephalalgia* 'fejfájás', az *emesis* pedig 'hányás', betegek csak ritkán vagy éppenséggel sohasem értik meg, hogy mit is jelentenek ezek a szavak. A zsargon lehetőséget ad arra is, hogy igen egyszerű gondolatokat bonyolultaknak és mélyértelműeknek tüntessünk föl. Jóval mélyebb benyomást kelt, ha valaki azt írja, hogy „a képződmény lokálisan argillózus jellege ellenére dominánsan arenózus volt”, mint ha azt írná, hogy „a talaj több helyen agyagos, de általában inkább homokos volt”. A zsargont alighanem hatásosabbnak véli az a biológus, aki így ír: „Bár normális körülmények között csoportkerülő, a mosómedve mesterségesen fokozott táplálékfelvétel lehetősége esetén olykor más egyedekkel társul” — ahelyett, hogy: „A mosómedvék magányosan élnek, csak akkor verődnek csapatba, ha az ember táplálja őket”. Általában véve, amikor a zsargont nem a kommunikációra használjuk, hanem arra, hogy vele magunk vagy a mondanivalónk fontosságát kiemelve hatást keltsünk, illetve hogy valamely csoport-

hoz való tartozásunkat kifejezzük, akkor a kommunikáció torzul ezáltal, a zsargon pedig valóban olyasvalamivé alakulhat át, mint a madarak csiripelése.

Irodalom

- GREEN, JONATHON (1984): *Newspeak. (A Dictionary of Jargon)* [Újbeszél.* Zsargonszótár]. London, Routledge and Kegan Paul.
- HUDSON, KENNETH (1978): *The Jargons of the Professions* [Foglalkozási zsargonok]. London, Macmillan.
- MILLER, DON ETHAN (1981): *The Book of Jargon* [Zsargonkönyv]. New York, Macmillan.

(Fordította Cseresnyési László)

* A címre vö. Orwell: 1984. Ford. Szíjgyártó László. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989. Kül. 329–30 és kk. (A szerk.)

A szleng terminusról*

Az angol lexikográfiában körülbelül a 19. század eleje óta egy új terminus tűnt fel, amelyet a szótárak szerkesztői széles körben kezdtek használni olyan szavak jelzésére, amelyek ilyen vagy olyan okból nem minősültek teljes mértékben az angol irodalmi nyelv szóképzési egységének. Ez a terminus a *szleng*.¹ A szó etimológiája nincs teljesen tisztázva, vitás kérdésnek tűnik. Ez már önmagában meglehetősen jellemző tény. Hiszen, ha valamely jelenség teljesen felismerhető és elhatárolható más rokon jelenségektől, akkor az adott jelenséget kifejező terminus gondolati strukturájának is eléggé nyilvánvalónak kell lennie.

Hogyan látják a szlenget a nyelvtudomány külföldi képviselői, a lexikológia teoretikusai? A szleng legjellemzőbb nyelvelméleti értelmezése a nyelvtudomány pszichológiai irányzatában gyökerezik, és JESPERSEN következő megállapításában tükröződik: A szleng a beszédnek az a formája, amelyet „a közösség által megkövetelt nyelvi közhelyektől való elszakadás vágya inspirál”. „A szleng létrehozásához szükséges alapvető impulzus egy bizonyos intellektuális felsőbbrendűségérzet”. „A szleng az emberiség játékszeretetének (love of play) eredménye” (JESPERSEN 1925: 149, 150, 151). Az angol lexikológusok többsége többé-kevésbé osztja JESPERSEN szlengről alkotott nézeteit. Különös sikere van JESPERSEN azon véleményének, mely szerint a szleng természetéből fakadóan szüntelen megújulást kíván.

GREENOUGH és KITTRIDGE ismert munkájukban kifejezően csavargó nyelvként jellemzik a szlenget, amely az irodalmi nyelv környezetében lopja a napot és állandóan arra törekszik, hogy utat törjön magának a legkifinomultabb társaságba (ld. GREENOUGH–KITTRIDGE 1929: 55). Annak, hogy adott esetben nem lehet elkerülni a metaforát, ha meg akarjuk határozni ezt a fogalmat, természetesen az az oka, hogy logikai megállapítások segítségével nem lehet megfelelően kifejezni gondolatainkat, ez pedig, mint ismeretes, gyakran a gondolat homályosságának a következménye. A képekben gazdag nyelv használata a tudományos stílusban lehetővé teszi, hogy a tényeket más oldalról világítsuk meg, és hogy a szerző kifejezze az adott tényekhez való viszonyulását. Ugyanakkor a tudományos stílusban nem lehet képekkel meghatározni a jelenségek lényegét. A

* Гальперин, И. Р.: О термине „слэнг”. *Вопросы языкознания*, 1956 № 6, с. 107–114.

¹ A *szleng* terminust használó lexikográfiai munkák között G. ANDREWS szótára (1809) tűnik az elsőnek.

szleng összehasonlítása egy csavargóval nem megvilágítja, hanem elhomályosítja az alapvető gondolatot, a fogalom tartalmát.

PARTRIDGE könyve tűnik a szleng kérdését tárgyaló művek közül a legalaposabbnak (1935). Ugyanakkor még ebben a szakszerű munkában is megelégszik a szerző az elemzett jelenség legáltalánosabb, sematikus meghatározásával. A szleng alatt azt a fajta társalgási nyelvet érti, amely kívül esik a jóváhagyott nyelvi normákon. Ez a meghatározás nem zárja ki azt, hogy szlengnek tekintsük a társalgási nyelv bármely olyan lexikai, morfológiai, szintaktikai és fonetikai sajátosságát, amely nem felel meg az irodalmi nyelvhasználat általánosan elfogadott normáinak, beleértve a beszéd mindenfajta szabálytalanságát is.

Az ismert angol lexikológusok és lexikográfusok, H. W. FOWLER és F. G. FOWLER „The King’s English” [A királyi angol] című, rendkívül reakciós-purista szellemben íródott könyvükben, a következőket mondják a szlengről: „A szlengnek helye van az életben (azaz a társalgásban — I. G.). Időnként előfordulhat, hogy az író miközben szereplői beszélgetéseit tolmácsolja, kénytelen szlengkifejezéseket adni egyik-másik szereplője szájába, azok jellemzésének eszközeként; ... ebben az esetben is ... illendő azonban minél ritkábban élni ezzel a módszerrel. Egy könyv, illetve tanulmány nem párbeszédes szövegében idézőjelben vagy anélkül szlenget használni pedig éppolyan helytelen, mint azt francia szavakkal teletűzdelni. A francia szavak és a szleng szócskák alkalmazása egyformán téves eljárás.” (FOWLER–FOWLER 1930: 57).

A szleng legtárgyilagosabb értelmezését ROBERTSON „The development of modern English” [A modern angol kialakulása] című művében találjuk, bár — mint ez később látható lesz — az ő mérlegelése sem derít fényt a fogalom tartalmára. KREPP professzorral vitatkozva ROBERTSON arra a következtetésre jut, hogy a szleng fogalmához teljesen különböző jelenségeket sorolnak, amelyeknek esetleg semmi közös vonásuk sincs, és hogy a szleng „sajátos” szavakból áll, amelyeket az egyes emberek találtak ki, és amelyek a társadalom nem minden tagja számára érthetőek (ROBERTSON 1945: 468).

A szleng elméleti koncepciójának bizonytalansága jellemző az angol lexikológia néhány szovjet tanulmányára is. SZUDZILOVSKIJ például két csoportra osztja a szlenget: „...1. általánosan használt és általánosan ismert szókinsre, amelynek elemei különböző helyekről származnak ugyan, de széles körben használják őket; 2. és olyan szókészletre, amelyet többé-kevésbé szűk körben használnak, és amelyek a különböző szociális csoportokkal hozhatóak kapcsolatba” (SZUDZILOVSKIJ 1954: 10–1). Az ilyen meghatározás tulajdonképpen megszünteti a szleng problematikáját, olyan módon, hogy a szlenget azonosítja a nyelv szókészletével. SZUDZILOVSKIJ a későbbi fejtegetéseiben összekeveri a szleng, a zsargon, a beszélt szókins és a prosztorecsije fogalmát.

A szleng meghatározásának elméleti zavarai nem maradhattak nyom nélkül a lexikográfia gyakorlatában sem. Az angol és az amerikai szótárak szleng megha-

tározásának jellege teljes mértékben tükrözi a teoretikus koncepciók eme zavarosságát. Térjünk ki ezen meghatározások némelyikére. A „The Shorter Oxford English Dictionary”-ban például a szleng jelentésének következő meghatározásai találhatók: **1.** „Sajátos szókészlet, amelyet az alacsony származású emberek bármely csoportja használ; alantas és vulgáris nyelv (ma már a tolvajok zsargonjával olvadt össze)”; **2.** „Egy meghatározott osztály vagy korszak zsargonja” (ebben a meghatározásban az a tény érdekes, hogy a szlenget már nem „alacsony származású emberek” nyelvének tekintik, hanem egy tetszőleges osztály zsargonjának); **3.** „Olyan társalgási nyelv, amely a művelt emberek általánosan használt nyelvénél alacsonyabb szintű és új, illetve olyan általánosan ismert szavakat tartalmaz, amelyeket speciális jelentésben használnak” (LITTLE–FOWLER–COULSON 1947: 1911). Tehát az oxfordi szótár szerint, a szleng zsargon is, alantas nyelv is és társalgási nyelv is, ugyanakkor új szavakat és új jelentésben használt régi szavakat is jelent. Teljesen nyilvánvaló, hogy az idézett meghatározások szerzői, mivel nem képesek az adott jelenség lényegét más jelenségektől elhatárolni, kénytelenek elismerni ezen terminus többértelműségét.

Az ANNANDALE összeállította másik ismert angol szótárban a következőképpen definiálják a szlenget: „meghatározott osztály, illetve művelt és műveletlen emberek osztályainak társalgási nyelve, olyan nyelv, amely nem részesül társadalmi közmegebecsülésben, és gyakran tekintik pongyola, helytelen, sőt vulgáris nyelvnek” (ANNANDALE 1910: 637). WEBSTER szótára egészen más nézőpontból határozza meg a szlenget: szlengen olyan szavak használatát érti, amelyeket az írott nyelvi norma nem fogad el, amelyek azonban színessé és élénkké teszik a beszédet (ld. Webster’s 1955: 2359). Ebben a meghatározásban ugyanazt értik szlengen, amit az orosz lexikográfiában prosztorecsijének szokás nevezni; ugyanakkor a prosztorecsije csak emocionálisan színezett szavakra korlátozódik.

E rövid áttekintésből következik, hogy a szleng kérdésével foglalkozó lexikológusok és lexikográfusok egyetértenek abban, hogy a szlengnek nincs helye az irodalmi nyelvben. Mivel magyarázható az angol nyelvi norma meghatározóinak ennyire erősen elutasító viszonya a szlenghez? Arról van szó, hogy a *szleng* terminus alatt az angol lexikográfiában stilisztikai jellegük és használati körük szempontjából teljesen különböző szavak és kifejezések találhatók. Ilyen módon a különféle szótárakban „szleng” jelzéssel a szavak és kifejezések következő osztályait sorolják fel:

1. A tolvaj nyelvhez tartozó szavak, például: *to chant* (a francia *chanter*-ből) ’agyba-főbe dicséri a lovat eladáskor’ jelentésben²; *cheese* ’jó dolog’ jelentésben³; a *father* és a *fence* szavak ’orgazda’ jelentésben.⁴

² Ilyen jelzettel található ez a szó az egyik legtekintélyesebb angol szótárban (ld. LITTLE–FOWLER–COULSON 1947: I, 291). Érdekes megjegyezni, hogy ezt a szót ’ének’ alapjelentésben még a középanyol korban vette át az angol nyelv. A mai angolban a *to chant* ezen jelentése csak a

Nyilvánvalóan a zsargonhoz tartozó szavak és kifejezések, amelyeket az angol szótárak a szlenghez sorolnak, más példáuliként a következőket idézhetjük: *to fig* 'gyorsan csapásokat mér vkire'; *to hog* 'mohón eltulajdonítja más vagyonát'; *mug* 'száj, grimasz', 'tökfilkó, együgyű'; 'vizsga' jelentésekben és *mug* 'biflázik, erősen készül a vizsgára' jelentésben; *backjump* 'börtönablak' és sok egyéb kifejezés.

2. Különböző szaknyelvi jelenségek, például: *plunger* (a *to plunge* igéből 'előre nyomul (a rohamban)') 'lovass katonája' (a katonai szókincsből); *length* (tkp. hosszúság) 'a dráma negyvenkét sora' (a színházi szókészletből); *a noser* (a *nose* 'orr' szóból) 'ütés az orra' (a bokszolók szakszókincséből); *to be ploughed* (a *plough* 'eke' szóból) 'megbukik a vizsgán' (az egyetemisták nyelvéből) stb. A különféle szaknyelvi jelenségek bevonásával a szleng kezd differenciálódni. Az angol és az amerikai lexikográfiában feltűnnek a szleng válfajai: katonai szleng, sportszleng, színházi szleng, diákszleng, a parlament szlengje (!), sőt vallási szleng (!!).

3. Sok társalgási szó (kollokvializmus). Azok a szavak és kifejezések, amelyek csak a közvetlen, nem hivatalos érintkezésekre jellemzőek, — olyan jelenségek, amelyek sok olyan nyelvben megvannak, amelyeknek irodalmi formája hosszú idő alatt fejlődött ki. Ezeknek a szavaknak, amelyek néha szemléletesek, a leggyakrabban emocionális színezetük van. Jellemző rájuk szemantikai határuk mozgékonyasága és a többértelműség. Ezeknek a társalgási szavaknak némelyike csak szűk családi és baráti körben használatos.

A szótárak által a szlenghez sorolt kollokvializmusokra a következő szavak szolgálhatnak például: *chink* — onomatopoetikus eredetű főnév 'készpénz'⁵ jelentésben; *to soapbox* 'gyülesezik'⁶; *a jolly* (a *jolly* 'kellemes' melléknévből) 'kellemes időtöltés'⁷; *racket* 'piszkos ügy, üzérkedés, spekuláció'; *to learn the*

---

költői nyelvhasználatban maradt meg, és archaikus szónak számít. Az 'agyba-főbe dicséri a lovat eladásakor' jelentést a *to chant* szó a *to chant a horse* frazeológiai szókapcsolatból nyerte.

³ Ezt a szót a szótár 1818-ra datálja. Az oxfordi szótár szerint ezt a szót az urdu nyelvből vették át (*chiz* 'dolog': LITTLE–FOWLER–COULSON 1947: I, 298).

⁴ Igaz, az oxfordi szótár ezeket a szavakat *tolvajszleng* jelzéssel adja meg. Ugyanakkor nem világos, hogy mi a különbség a *tolvajszleng* és a *cant* terminus között, amelyet a szótár *tolvajzsargon* jelentésben használ.

⁵ Ez a szó, amelyet WEBSTER szótára a szlenghez sorol, a *money* 'pénz' vagy a *cash* 'készpénz' általánosabb megjelölésének szemléletes, társalgási szinonimájának tűnik.

⁶ A *soapbox* 'szappanosláda, amely tribünként szolgált a szerepléskor' főnévből.

⁷ Érdekes ennek a szónak a stilisztikai jellemzése, amelyet J. Galsworthy nyújt „Ez a ház kiadó” című regényében. Winifred egy Profond-hoz írt levélkében *Jolly*-ra hívja őt. Galsworthy így magyarázza a szó használatát: „...mindig közhasználatú szavakat és kifejezéseket igyekezett használni” (phrases of the day). — A Galperin idézte rész Szobotka Tibor fordításában a következő: „Winifred változatlanul »jópofának« találta [Profond-t], és kis levélkében üzengetett neki: »Jöjjön el hozzám egy jó kis dumára«, mert az eleven élet fuvallatát jelentette az asszonynak az,

ropes (tkp. eligazodik a csomó szálaiban) 'megismeri az összes kijáratot és bejáratot'; *ripping* 'elbűvölő' stb.

Lehetséges, hogy pontosítást igényel e szavaknak társalgási jellegű stilisztikai minősítése is. Meglehet, hogy az emocionális szókincs külön kategóriájába kell őket sorolnunk, ahogyan ezt néhány szovjet nyelvész teszi. Ugyanakkor vitathatatlanak tűnik, hogy ha összekeverjük a nyilvánvalóan zsargonszavakat és kifejezéseket, amelyeket csak „beavatott” személyek szűk köre használ és az élő társalgási nyelv általánosan ismert szavait, az azt jelenti, hogy csak még bonyolultabbá tesszük azt az egyébként is nehéz feladatot, hogy az angol nyelv szótári szókészletét osztályozzuk.

4. A szlenghez sorolnak a l k a l m i k é p z é s e k e t is, amelyek irodalmi asszociációk hatásaként jöttek létre, és amelyek jelentése függ az eredeti fogalommal alkotott jelentésbeli kapcsolataitól. Így például WEBSTER szótára a *Cyrano* szót 'hosszú orr' jelentésben rögzíti, olyan szóként, amely a szlenghez tartozik. Ez a szó Cyrano de Bergerac francia költő nevéből képződött, akinek, mint Rostand hasonló című darabjából ismeretes, hosszú orra volt.

5. K é p s z e r ű s z a v a k és k i f e j e z é s e k. Itt szükséges megkülönböztetni egyrészt a képszerű szaknyelvi kifejezéseket, például *landshark* (tkp. szárazföldi cápa) 'jogász' (az angol tengerészek szaknyelvi kifejezése); *gospel-grinder* 'protestáns lelkész' (tkp. a Biblia rágcsálója), másrészt az általánosan használt képszerű kifejezéseket, mint a *yes-man* 'hízalgő' vagy a *rubber-neck* (tkp. guminyak) 'bámész, szájtáti, naplopó'.

6. Gyakran szlengnek vélik a szavak olyan szövegösszefüggésbeli jelentéseit is, amelyek különböző stilisztikai kifejezőeszközök (irónia, perifrázis stb.) alkalmazásával keletkeznek. JESPERSEN fentebb idézett írásában például a *nice fellow* 'derék fickó', *beauty* 'szép asszony' szavakat, amelyeket a szövegösszefüggésben eredeti tárgyi-logikai jelentésükkel ellentétesen használnak, szlengnek tekint. Érdekes, hogy a *social evil* 'a társadalom rákfenéje' eufemisztikus szókapcsolat, amelyet metonimikusan a prostitúció megjelölésére használnak, ugyancsak szlengként szerepel.

7. Végül olyan szavak, amelyek a mai angol nyelv szóképzésének egyik legproduktívabb eszközével (konverzió) jöttek létre, néhány esetben szintén a szlenghez sorolódnak. Például a *sneak* 'besúgó' főnév mellett nincs „szleng” jelzet, de a *to sneak* 'besúg, feljelent' ige, amelyből a *sneak* főnevet képezték, szlengnek számít; a *jolly* melléknév 'kellemes, vidám' jelentésben a szótárak szerint az irodalmi nyelvhasználat szava, de a *to jolly* ige 'felvidít' jelentésben, amelyet ebből a melléknévből képeztek, már a szlenghez tartozik.

---

hogy a mindenkori divatos kifejezéseket használhassa” (John Galsworthy: A Forsyte-saga. Ford. Szabó Magda és Szobotka Tibor. Bp., Európa Könyvkiadó, 1970. II, 447. — *A szerk.*)

8. Néha szlengnek tekintik még az abbreviaturákat is. Például a *pro* (a *professional* rövidítése) 'professzionalista, profi' vagy a *props* (a *stage properties*-ből) 'kellék' szavakat a színházi szlenghez sorolják. A *biz* szót (a *business* 'üzlet'-ből képezve) kereskedelmi szlengnek tekintik. A széles körben használt *pub* szót (a *public-house*-ből) 'kocsma' jelentésben szintén tartalmazza néhány szlengszótár.

Az angol nyelv „tisztaságának” dühödt élharcosai néha még az angol irodalmi nyelv megszokott szavait és szó szerkezeteit is a szlenghez sorolják. A fentebb említett „The King's English” című munkában szlengnek minősítik a következő szavakat és kifejezéseket: *to run (the show)* 'színre visz (egy darabot)'⁸; *up-to-date* 'modern'; *to tackle (a problem)* 'megold (egy kérdést)'; *on one's own* 'önállóan'; *to corner (a person)* 'sarokba szorít, megszorogat vkit, kicsikarja a beismerést'; *world policy* 'világpolitika'; *frontal attack* 'frontális támadás'; *to exploit* 'kihasznál, kizsákmányol' stb. Az összes ilyen szó és kifejezés az angol szókincs általánosan használt szavának tűnik. Amennyiben lehet őket stilisztikailag osztályozni, akkor csak az írott irodalmi és a társalgási szavak közötti határvonal mentén helyezhetjük el őket. Ilyen módon a *to run*, *up-to-date*, *to corner* szavaknak enyhe társalgási színezetük van. Teljesen érthetetlennek tűnik az olyan szavak és kifejezések szlenghez sorolása, mint *world policy*, *frontal attack*, *to exploit*. Nyilvánvaló, hogy az idézett mű szerzői hajlanak arra, hogy minden neologizmust, még az írott irodalmi és szaknyelvi jellegűeket is a szlenghez sorolják.

Meg kell említeni, hogy nem minden szótár egységes a stilisztikai minősítésekben; különösen érvényes ez a szlengre. Ebben nem csak az amerikai és az angol szótárak különböznek, de az angolok sem egységesek. Így például a *brass* szót MURRAY szótára 'készpénz' jelentésben szlengnek vagy dialektizmusnak tekinti (1888: I, 1059), WEBSTER amerikai szótára nyelvjárási szónak, ANNANDALE angol szótára pedig társalgási szónak minősíti. A *chink* 'készpénz' szó WEBSTER szótárában szlengnek, MURRAY szótárában (1888: II, 354) társalgási szónak, ANNANDALE szótárában pedig vulgarizmusnak minősül. Az ilyen jellegű példák számát tovább lehetne szaporítani, erre azonban nincs szükség. Ahhoz, hogy meggyőződjünk azon szavak szinte teljesen eltérő megítéléséről, amelyeket bizonyos megfontolásokból a szlenghez soroltak, elegendő, ha veszünk két különböző szótárt és összehasonlítjuk a stilisztikai minősítéseiket.

Érdemes még egy olyan tényt megemlíteni, amely szintén arról tanúskodik, hogy az angol és az amerikai lexikográfiában a szleng értelmezésének határai igen nehezen határozhatóak meg. A szótárak sok esetben két jelzetet is adnak egy szóhoz, amelyiket a szlenghez sorolnak. Például a „The Shorter Oxford

⁸ A *to run* szónak ez a jelentése még a múlt század közepén rögzült (az USA-ban ez a jelentés *to run a business* 'ügyet képvisel' kifejezésből jött létre).

English Dictionary”-ban a *fishy* szó ’gyanús, kétes, bizonytalan’ jelentésben „colloq. or slang” azaz „társalgási vagy szleng” jelzettel szerepel; a *rag* szót ’szidalmaz, gyaláz, korhol, ingerel’ jelentésben „dial. and slang” azaz „nyelvjárási és szleng” kategóriába sorolják; a *rig out* ’szépen felöltözik, kiöltözik’ szót WEBSTER szótára „vulg. or slang” azaz „vulgáris vagy szleng” szónak minősíti. Ugyanezt a szót a „The Shorter Oxford English Dictionary” „colloq. or slang” tehát „társalgási vagy szleng” szóként határozza meg. A *filly* ’rosszlány’ szó stilisztikai jellegét a különböző szótárak nem egyformán értelmezik.

Az ingadozás a szavak stilisztikai kategorizálásában, általában véve, teljesen törvényszerű jelenség. A nyelv fejlődik, a nyelvi jelenségek funkcionális területei állandóan érintkeznek, ezért az egyik nyelvi funkcionális terület szavai átkeverülnek egy másikra, és ott asszimilálódnak. Ám már túlságosan széles azon szavak stilisztikai kategóriáinak sávja, amelyekkel a szlenghez tartozó szavak érintkezhetnek. Ezek lehetnek vulgáris kifejezések, társalgási szavak, zsargonhoz tartozó, illetve nyelvjárási kifejezések, szakszavak és egyebek. Természetesen felmerül az a kérdés is, hogy az angol nyelv szókincsének különálló lexikai rétegeként létezik-e egyáltalán a szleng. Ráadásul, ahogy fentebb már utaltam rá, sok szlengnek minősített szó és kifejezés teljesen irodalmi szónak tekinthető, neologizmusnak; ezek a leggyakrabban olyan emocionálisan színezett szavak, amelyeket az a rövid ideje fennálló igény hívott életre, hogy egy tárgynak az adott körülmények között meghatározó jellemzőjét hangsúlyozni kívánják. Ilyen neologizmusok feltűnhetnek a nyelv használatának különböző területein: az irodalmi nyelvben, az élő társalgási nyelvben és a zsargonokban is.

Éppen ezért, mert a *szleng* terminus különböző jelenségeket egyesít, az angol lexikológia ennek a lexikai rétegnek egyik jellemző vonásaként változékonyságát és átmeneti jellegét emeli ki. Érdemes megjegyezni, hogy a fentebb említett, a szleng zsargon jellegéről szóló állítások ellentmondásosságában néhány kutató a szóalkotás élő példáját látja, a nyelv fejlődésének és tökéletesedésének progresszív jelenségét (ld. például PARTRIDGE 1935, GREENOUGH–KITTRIDGE 1929, BRADLEY 1937). Több angol lexikológus azt állítja, hogy sok szlengszó és -kifejezés bekerült az irodalmi nyelvbe és már nem számít ott idegen elemnek. Az olyan szavakkal együtt, mint *maltout* (nyilvánvalóan a francia *matelot* ’tengerész’-ből), amelyet a 18. század végén a matrózok gúnyneveként használtak, mára azonban teljesen eltűnt, a szlenghez sorolják az olyan szavakat is, mint *kid* (tkp. kecskegida) ’gyerek’; *snob* ’sznob’; *sky-scraper* ’felhőkarcoló’; *sweater* (a *sweat* ’izzadság, veríték’ szóból) ’szvetter, pulóver’ és egyéb szavakat, amelyek elvesztették szleng jellegüket és általánosan használt szóként polgárjogot nyertek az irodalmi nyelvben.

Szükséges szólni arról a különbségről is, amely a szleng megítélésében Angliában és Amerikában megnyilvánul. Az amerikai irodalmi nyelv gyakran használja a tolvajzsargont, a szűken vett szaknyelvi fordulatokat és a véletlenszerű

szóképzéseket. Különösen mértéktelen e tekintetben az amerikai sajtó nyelve, amely nyilvánvalóan demagóg céllal használja a különféle szociális csoportok nyelvi salakját. Az amerikai újságok nyelve ebből a szempontból annyira eltér az angol irodalmi beszéd normájától, hogy mindenfajta lebecsülés nélkül az amerikai angol sajtó nyelvének erős bemocskolásáról beszélhetünk. Angliában az írott nyelvben — éppen ellenkezőleg — erősek a purista irányzatok. Az irodalmi nyelvben, beleértve a sajtó nyelvét is, szinte egyáltalán nem használhatóak azok a szavak és kifejezések, amelyeket nem az irodalmi angol nyelv szókincséhez tartozó egységeként tartanak számon. Ezzel kapcsolatban érdekes Swinnerton angol novellista állítása, hogy az angolok szívesen használják az amerikai szlenget a társalgási beszédben, de az írott nyelvben már nem (ld. MCNIGHT 1930: 557).

Az angol nyelvi norma néhány törvényhozójának az a törekvése, hogy védje az irodalmi nyelvet attól, hogy az élő társalgási nyelv szavai és kifejezései oda bekerüljenek, néha azt eredményezi, hogy az új szavak és kifejezések, függetlenül objektív ideológiai vagy stilisztikai értéküktől, sokáig az irodalmi nyelvhasználat határain kívül maradnak.

A szlenghez tartozó szavak és kifejezések fenti elemzése meggyőző bennünket arról, hogy elengedhetetlen ennek a terminusnak a pontosítása. Ez azért is fontos, mert a „szleng” jelzetet gyakran használják a Szovjetunióban kiadott két-nyelvű (angol–orosz és orosz–angol) szótárakban.

A MJULLER professzor által összeállított „Angol–orosz szótár”, amelynek ötödik (javított és kiegészített) kiadása 1955-ben jelent meg, egyáltalán nem különbözteti meg a „sl.” (*szleng*) jelzetet a zsargonról, azonosítva a szlenget a zsargonnal (ld. i. m. 9), a társalgási szavakkal, a szakkifejezésekkel és egyébekkel. Ilyen módon ebben a szótárban „sl.” jelzet alatt szerepelnek a következő szavak: *good-looker* ’szép fiú’; *at-a-boy* ’ügyes, derék fiú’ (a *what a boy* ’micsoda leány’ kifejezésből); a prosztorecsijéhez tartozó emocionális és képszerű szavak és kifejezések: *by g* ’biz(ony) Isten’, *eye-opener* ’egy korty szeszesital reggel’ (tkp. szemkinyitó) és mások; *flash-house* ’tolvajok tanyája’ — ennek a szónak az angol szótárakban semmilyen jelzete sincs, tehát stilisztikailag semleges; zsargonhoz tartozó kifejezések, például: *flimsy* ’távirat’, *moke* ’szamár’ és más, tisztán zsargonhoz tartozó szavak; a szakkifejezések, például: *a repeat* ’évismétlő hallgató’ (amely főnevet konverzióval a *to repeat* ’ismétel’ igéből képezték); *flag wagging* ’zászlójelzés’ (tkp. zászlót lenget) — ez katonai terminus; vulgarizmusok, például: *skirt* ’nő, asszony’ (tkp. szoknya), *to quench* ’hallgatásra készlet’, vkinek befogja a száját’ (tkp. elfojtja, elnyomja vkinek a kívánságát) stb.; általánosan használt társalgási szavak, például *double-cross* ’rászed, becsap vkit’, *to be in a wax* ’dühöng, őrzöng, felbőszül’ és sok más kifejezés.

A „szleng” jelzettel ellátott szavak teljes mennyisége összevetve a teljes szótári címszóanyaggal ebben a szótárban meglehetősen jelentős százalékot tesz

ki. MJULLER szótára sok esetben „felülmúlta” az angol szótárakat a szleng-kifejezések népszerűsítésében. Ebben a szótárban „szleng” jelzettel jelöltek olyan szavakat, mint *pozzy* ’lekvár’; *plonk* ’eldob, pazarol’; *tweaker* ’csúzli’ és egy sor olyan szót, amelyik egyáltalán nem található meg sem a kétkötetes „The Shorter Oxford English Dictionary”-ban, sem WEBSTER nagy szótárában. Természetesen nem nekünk kell megteremtenünk az angol lexikográfusok számára a terminológiát. Ez az angol és az amerikai tudósok dolga. De számunkra lényegesnek tűnik VINOGRADOV akadémikus útmutatása arról, hogy szükséges különbséget tenni a különböző társadalmi csoportok intellektuális alkotásának tűnő szavak és azok között a specifikus zsargonszavak között, amelyek beolvadnak a nemzeti nyelvbe és gyakran beszennyezik azt, például: *заложить за галстук* ’nyakal’ (tkp. a nyakkendő mögé dug), *под шеей* ’be van szíva’, *под мухой* ’be van csípve’ (tkp. a légy alatt), *положение хуже губернского* ’nyakig van a bajban’ (tkp. rosszabb a helyzete, mint a kormányzóé).

Ha a *szleng* megnevezés a szovjet lexikográfia terminusa marad, akkor szükséges meghatározni ennek a fogalomnak a tartalmát, át kell tekinteni azokat a szavakat, amelyek ehhez a réteghez tartoznak, és el kell különíteni azokat a zsargonkifejezésektől⁹, dialektizmusoktól, szakszavaktól és az általánosan használt képszerű szavaktól (mint amilyen a *yes-man* típus). A *szleng* jelölést meg kell hagyni a nyelv szókincsének azon része számára, amely — mivel szemben áll az irodalmi szókészlettel — nem tartalmaz vulgarizmusokat, zsargonkifejezéseket, szakszavakat és dialektizmusokat.

A Külföldi és Nemzeti Szótárak Kiadója által megjelentetett szótárakban ennek a jelzetnek a kritikátlan használata gyakran oda vezet, hogy helytelenül értelmezik azon írók nyelvi stílusának sajátosságait, akiknek műveiben olyan szavak és kifejezések találhatók, amelyeket ezek a szótárak a szlenghez sorolnak. Hiszen ismeretes, hogy az angol és amerikai kritikai realizmus olyan jelentős képviselői, mint Dickens, Thackeray, Galsworthy, Dreiser és mások nemcsak hőseik egyenes beszédében, de a szerzői megjegyzésekben is használnak olyan szavakat és kifejezéseket, amelyeknek a szótárakban „szleng” jelzete van.¹⁰

Természetesen az angol társalgási nyelvben, ahol a szleng különösen erőteljesen fejlődik, nehéz azt pontosan elválasztani a vele határos szakszavak, nyelvjárási szavak és vulgarizmusok rétegétől. Ezek a nehézségek ugyanakkor csupán az említett lexikai rétegek állandó mozgásáról és kölcsönhatásáról tanúskodnak. A határesetek nem kizárják, hanem éppen megerősítik azt a tényt, hogy léteznek szélsőséges esetek. Az angol–oros szótárak összeállítóinak az a

⁹ E lexikai egységek kategóriájának megnevezésére van érvényben a *zsargon* terminus (*jargon* vagy *cant*), amelynek tartalmát a lexikográfia gyakorlata viszonylagos pontossággal határozza meg.

¹⁰ Az ilyen szavakat néha idézőjelbe teszik, ha használatuk újdonsága és feltételekhez kötöttsége különösen érződik rajtuk, vagy ha használatukat elítélendőnek tartják.

feladata, hogy kritikusan tekintsék át a szlenghez tartozó szavakat, és igyekezzenek pontosabban elválasztani az általánosan használt, eleven, új kifejezéseket a nyelvi salaktól, amely beszennyezi az irodalmi angol nyelvet.

Irodalom

- ANDREWS, G. (1809): *A Dictionary of Slang and Cant Languages, Ancient and Modern, as Used by Adam Tylers, Badgers, Bullies, etc. etc.* [Az Adam Tylers, Badgers, Bullies és mások használta régi és a modern szleng és tolvajnyelv szótára]. London.
- ANNANDALE, CH. (1910): *The Concise English Dictionary* [Az angol nyelv kéziszótára]. London.
- BRADLEY, H. (1937): *The making of English* [Az angol nyelv létrejötte]. London.
- FOWLER, H. W.–FOWLER, F. G. (1930): *The King's English* [A királyi angol]. Oxford.
- GREENOUGH, J. B.–KITTRIDGE, G. L. (1929): *Words and their ways in English speech* [Az angol beszéd szavai és életük]. New York.
- JESPERSEN, O. (1925): *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View* [Emberiség, nemzet és egyén nyelvészeti szempontból]. Oslo. | A könyv szlengről szóló fejezetének magyar fordítását lásd kötetünk 203–12. lapjain.
- LITTLE, W.–FOWLER, H. W.–COULSON, J. (1947): *The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles* [Az angol nyelv rövid történeti szótára]. I–II. Harmadik kiadás. Oxford.
- MCNIGHT, G. H. (1930): *Modern English in the Making* [A modern angol nyelv létrejötte]. New York–London.
- MJULLER 1955 = *Англо-русский словарь* [Angol–orosz szótár]. Сост. В. К. МЮЛЛЕР. 5-е изд. Москва.
- MURRAY, J. (1888): *A New English Dictionary on Historical Principles* [Az angol nyelv új történeti szótára]. Szerk. J. A. H. MURRAY. Oxford.
- PARTRIDGE, ERIC (1935): *Slang To-Day and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Sons, Ltd.
- ROBERTSON, S. (1945): *The development of modern English* [A modern angol kialakulása]. New York.
- SZUDZILOVSKIJ, G. A. (1954) = СУДЗИЛОВСКИЙ Г. А., *К вопросу о «слэнге» в английской военной лексике. (Специфическая часть эмоционально-окрашенного слоя английской военной лексики).* [Adalékok a szleng kérdéséhez az angol katonai szókészlet alapján. (Az angol katonai szókészlet emocionálisan színezett rétegének specifikus része)]. Автореф. канд. дисс. [Калинин]. | Szudzilovszkij munkája könyvként is megjelent: *Сленг — что это такое? Англо-русский словарь военного сленга* [Mi az a szleng? Angol–orosz katonai szlengszótár]. Москва, Воениздат, 1973.
- Webster's 1955 = *Webster's New International Dictionary of the English Language* [Az angol nyelv új nemzetközi szótára]. Springfield, Mass.

(Fordította Ligeti Ágnes)

Társalgási nyelv, szleng, zsargon*

1. Társalgási nyelv (Umgangssprache)

1.1. Előzetes megjegyzések

Ez a címszó a nyelvtudományi terminológiában annyira német sajátosság, hogy a különféle értekezésekben gyakran idézetként, tehát fordítás nélkül használják (az oroszban körülbelül megegyezik az *обычно-разговорный язык* kifejezéssel). Ugyanakkor a német nyelvészetben a vele kapcsolatban lévő fogalmak és összefüggések meglehetősen zavarosak: egyrészt ezzel a terminussal foglalják össze a nyelvjárások és a köznyelv (irodalmi nyelv) közötti nagy területet. Tehát ezzel a fogalommal jelölik meg a mai német nyelv egyik megjelenési formáját. Másrészt az *Umgangssprache* szó egyfajta stílusréteget jelent, például ha a szavak stilisztikai értékének jelzésére a lexikográfiában a családias, hanyag, durva, vulgáris szavak mellett a társalgási szó jelzetet találjuk. Ugyanakkor a társalgási jelleg lényegében abban nyilvánul meg, hogy az adott szókincs a stílus normálisán magas szintjétől eltér (vö. BICHEL 1973: 2). Az ilyen, a semleges nyelvi normától való eltérések mértékét meglehetősen sokféleképpen lehet értelmezni. Például KÜPPER-nél (1955), ahogy ez a 2. pontban kiderül, a társalgási nyelvből szleng lesz, ami azonban ellentmond a fogalmak meghatározásainak, amelyek szerint a szleng a szókincsnek az a része, amely nem felel meg az írásbeli normáknak, míg a társalgási nyelv alapvetően csak szóbeli és nem írásban rögzített forma. Emellett a társalgási nyelvet irodalmi nyelvi formaként is értelmezik, amelyre mindenekelőtt a szókincs földrajzi sokszínűsége jellemző (vö. KRETSCHMER, 1969), tehát területenként, tájanként különböző. Ezáltal a társalgási nyelv gyűjtőfogalomná válik, amelyet BÜHLER tréfásan az esküvői ajándékok többségével hasonlít össze: „szépek, de nem lehet használni őket” (BÜHLER 1934/1965: 361). Ennek a szóhasználatnak azonban a germanisztikában megvan a maga története és hagyománya, így aligha lehet ebben változásra számítani. Az sem túlzottan reménykeltő, ha most egy új terminológia kialakításán kezdünk el fáradozni. Sokkal fontosabb, hogy egyértelművé tegyük a szempontokat, és miközben megtartjuk az „Umgangssprache” meglévő többér-

* DOMASCHNEV, ANATOLI I.: Umgangssprache/Slang/Jargon. In: *Sociolinguistics. Soziolinguistik. (An International Handbook of the Science of Language and Society. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft)*. Erster Halbband. Herausgegeben von ULRICH AMMON–NORBERT DITTMAR–KLAUS J. MATTHEIER. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Band 3.1). Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1987. 308–15.

telműségét, határoljuk el explicit módon a benne rejlő fogalmakat. A részlete-sebb magyarázatok megléte esetén minden további nélkül lehet dolgozni a tár-salgási nyelv fogalmával.

1.2. A társalgási nyelv mint a nyelv megjelenési vagy létezési formája

A mai német nyelv esetén tudvalevőleg három megjelenési formát különböz-tetünk meg, amelyek egymással szoros kapcsolatban állnak és a nyelvet beszélő közösséget sajátos módon jellemzik: az irodalmi, illetve az írásbeli nyelvet, a társalgási nyelvet és a nyelvjárásokat. A funkcionális és területi hatáskör az egyes nyelvi formák lényeges vonása. Az egész német nyelvterületen érvényes megjelenési formához az irodalmi, illetve az írásbeli nyelv tartozik. Ez mindenki számára, aki a nyelvet beszéli, kötelező érvényű normát jelent, innen ered ismert megnevezése: *köznyelv* vagy *egységes nyelv*. A nyelvi megjelenési formák másik szélsőségét a nyelvjárások jelentik. Ezek csak kis, gyakran egészen szűk terüle-teken érvényesek, és történelmi szempontból a nyelvi alaprétet képezik. A tár-salgási nyelv ahhoz a nyelvi megjelenési formához tartozik, amely a nyelvjárá-sok és az irodalmi nyelv közötti részt foglalja el, és nagyobb területen van ér-vényben. A három nyelvi megjelenési forma közül a társalgási nyelv a legfiatalabb, és az irodalmi nyelv és a nyelvjárások közötti ellentétben „kiegyen-lítő szerepe” van (RADTKE 1973: 164). A társalgási nyelvnek a két német állam, az NDK és az NSZK területén alapvetően három különböző érvényű fajtáját le-het megkülönböztetni, amelyek nem különülnek el élesen egymástól, hanem át-menetet képeznek egymásba (vö. CZICHOCKI–HEYDRICH–LANGNER 1964: 116 k.): **1.** A kis tájegységen érvényes társalgási nyelv: Ennek van a legkisebb terü-leti kiterjedése. Ebben az esetben még felismerhetőek az erős nyelvjárási kötő-dések. Az irodalmi nyelvnek kevés elemét vette át, ezért másképpen fél-nyelvjárásnak is nevezik. **2.** A nagy tájegységekre jellemző társalgási nyelv: körülbelül egy nyelvjárás területére terjed ki, azaz egy nagy tájegységre, mint például a felsőszász vagy a sváb társalgási nyelv. Ebben az esetben a társalgási szavak aránya kisebb, mint a kis tájegységek társalgási nyelvében. **3.** Az iro-dalmi nyelvi társalgási nyelv: ez többé-kevésbé az egész német nyelvterületet át-fogja, és közel áll az irodalmi nyelv megvalósulásához, de abban mégis külön-bözik tőle, hogy a tájjellegű sajátosságok erősebb mértékben jelennek meg benne. Emiatt nevezik *művelt tájjellegű társalgási nyelv*-nek is (BACH 1961: 345). Ezek alapján a társalgási nyelv egészét differenciált nyelvréteggént hatá-rozhatjuk meg, amelyet „lentről” a nyelvjárások, „fentről” pedig az irodalmi nyelv határolnak. Széles spektrummal rendelkezik, és nyelvileg heterogén. Ezért nem szabad ezt a nyelvi sokszínűséget (AMMON szerint: „nyelvjárási hierar-chiát” 1973: 61 kk.) a társalgási nyelv terminussal összefoglalni, mert az tulaj-donképpen egy egységes köztes réteget sugall. Szinte az egyetlen kritérium, amely ezt az egész képződményt valahogy összetartja, ennek szerepe, használati

köre (társalgási nyelv, köznapi nyelvhasználat), ami azonban már egy teljesen más szemlélet irányába mutat, amely szerint az összes többi nyelvi megjelenési formát (a nyelvjárásokat, az irodalmi nyelvet) is be kell vonni a kutatásokba. FRINGShez és az ő Lipcsei Iskolájához kapcsolódóan ZSIRMUNSZKIJ is három szintet különböztet meg a mai német nyelv tagolásában: a nyelvjárásokat, az irodalmi nyelvet és a kettő közötti nyelvréteget. Ugyanakkor ő elveti a *társalgási nyelv* (*Umgangssprache*) terminust az egész középső réteg megnevezésére. A társalgási nyelv három említett típusa közül: a kis tájegységen érvényes, a nagy tájegységre jellemző és az irodalmi nyelvi társalgási nyelvek közül az első kettőt a középső nyelvi réteghez sorolja és a *félnyelvjárás* terminussal foglalja össze. Nyelvészeti szempontból a félnyelvjárás abban különbözik a tulajdonképpeni nyelvjárástól, hogy többé-kevésbé következetesen nélkülözi az úgynevezett elsődleges nyelvjárási jegyeket. A félnyelvjárás egységesített (kis és nagy tájegységre is jellemző társalgási nyelvi) réteggént, önmagában rétegeződve rendelkezik egy bizonyos „vertikális” váltakozási sávval. Az irodalmi nyelvi társalgási nyelv, amely aktuálisan az irodalmi nyelv szerkezetén alapul, kirekesztődik erről a vizsgálati területről. Ez ZSIRMUNSZKIJ felfogása szerint az irodalmi nyelv tartományába tartozik, feltéve, hogy az irodalmi nyelv beszélt formájával közvetlen kapcsolatba kerül. Ezzel összefüggésben kifejti: „Álljon itt kiegészítésként, hogy egy nemzeti irodalmi nyelv szóbeli mindennapi használatát történelmi fejlődésének konkrét feltételeitől függően helyi sajátosságok enyhén színezhetik, ahogy ez például a német vagy az olasz nyelvben megfigyelhető („művelt társalgási nyelv”, KRETSCHMER terminológiája alapján)” (ZSIRMUNSZKIJ 1969: 21). Felfogása szerint az „össznemzeti irodalmi nyelv” (köznyelv) magába foglalja egyrészt az össznemzeti normát (amely egyenlő az „írott nyelv” fogalmával, és amely sokkal inkább ideális végcél, a fogalmak legmagasabbika, mintsem megvalósult realitás) és másrészt az irodalmi nyelv beszélt formáját, amelyhez a művelt társalgási nyelv is tartozik. Ez a beszélt forma a köznyelv második szépirodalmi, azaz irodalmi nyelvi variációja, „amely egy össznemzeti és társadalmi norma tekintélyével lép fel” (ZSIRMUNSZKIJ 1968: 29). Egy ilyen értelmezésen keresztül a német köznyelv (irodalmi nyelv) tartományának megszokott kerete lényegesen kibővül, ami egybecseng sok más germanista kívánságával is. Napjaink nagy társadalmi változásai sokféle módon befolyásolták a nyelv minden területét. A mai művelt társalgási nyelv eközben egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. Befolyása az írásbeli és az irodalmi nyelvre nagyon nagy, és mivel különösen a legújabb idők irodalmában fontos szerepet játszik, irodalmi társalgási nyelvnek is nevezik (vö. CZIHOKI–HEYDRICH–LANGNER 1964: 117). A mai úgynevezett műveltséget képviselő réteg már nem, vagy nemcsak a klasszikus német irodalmat tekinti tájékozódási alapnak, hanem a jelen nyelvét is. Így a társalgási nyelv hatására, „új minőségű írott nyelv” keletkezik (EGGERS 1961: 47). Figyelembe véve ezeket a tendenciákat, vannak olyan jelenkori fāra-

dozások, amelyek szerint a társalgási nyelv ide tartozó formáit be kell venni a normanyelvbe. Ugyanakkor a norma mai felfogásáról élénk viták folynak, és azt erős kritikákkal is illetik. RUPP és WIESMANN például a következőket írták a normáról: „A nyelvészek által előrángatott írókon és ezenkívül ad hoc megalkotott mondatokon alapul. A jelen és a múlt irodalmi nyelvének nagy részét nem veszik és nem is tudják figyelembe venni, mert az nem, vagy csak részben illik bele a nyelvészek normáról alkotott elképzeléseibe.” (RUPP–WIESMANN 1970: 16). JÄGER erőteljesen ellenzi a fennálló kodifikált normát, „mert az csupán a nyelvi történések egy kis részén alapszik”, és hangsúlyozza „legalább e norma felülvizsgálásának és liberalizálásának, de inkább teljes átgondolásának” a szükségességét (JÄGER 1971: 168). Ebben a gondolatkörben maradvá teljesen jogosnak tűnik, ha a művelt (irodalmi német) társalgási nyelvet a heterogén nyelvi komplexumból, az úgynevezett „nyelvjárási hierarchiá”-ból (AMMON 1973: 61 kk.) kiemeljük és — annak integrális részeként (vö. DOMASNYEV 1981: 333) — az irodalmi nyelv tartományába soroljuk.

1.3. Társalgási nyelv — köznapi nyelvhasználat

GEYL szerint (1974: 4) a társalgási nyelv az a nyelv, amely nem elsősorban egyes társadalmi rétegekre, hanem bizonyos beszédhelyzetekre jellemző. Mindnyájan használjuk, ha megengedhetjük magunknak ezt a „kényelmet”, és amikor az irodalmi nyelv használata felesleges és „gazdaságtalan” lenne. Ilyen módon a társalgási nyelv a „szomszédolási nyelv” nem nyelvjárási formája, míg az irodalmi nyelv az „idegenekkel” való érintkezés nyelve. A társalgási nyelv, amely rétegspecifikus kifejezési mód is egyben, leginkább mégis egy-egy helyzetre jellemző. Ennek a kötetlen magánbeszélgetésnek a semleges irodalmi nyelvi normánál „lentebbi” szókinccs felel meg. Ezek tehát olyan szavak, amelyekre jellemző a helyzetből adódó lentebbi stílus. Ebben az értelemben GEYL (1974: 4) a társalgási nyelvet „az irodalmi nyelv hanyag használati formájának” nevezi. Az úgynevezett kötetlen társalgási nyelv szavait (ang. *colloquial words*) a kifinomult irodalmi nyelvben mellőzik családias színezetük miatt, jóllehet nem kapcsolódik hozzájuk semmiféle vulgáris vagy az etika követelményeinek ellentmondó színezet. Ezek szerint az a társalgási nyelv, amelynek szókinccse eltér a „stílus normális — neutrális — szintjétől” (BICHEL 1973: 2), de ugyanakkor nem lépi át az irodalmi nyelvi norma határait, stílusrétegnek tekinthető. A szókinccsnek ehhez a rétegéhez a következő típusú szavak és kifejezések tartoznak: 1. A stilisztikailag semleges szavak különleges társalgási nyelvi szinonimái, például: *dickfellig* (tkp. vastagbőrű) ’érzéketlen’, *Kumpan* ’(ívó)cimbora’, *Latte* (tkp. lécs, langaléta, égimeszelő) ’nagy pénzösszeg’, *maschenfest* (tkp. szembiztos [harisnya]) ’megcáfolhatatlan, megdönthetetlen’, *Schmiergeld* ’(kenő)penz megvesztegetési pénz’; vö. az angolban is: *chap* (tkp. fickó) ’cimbora’, *sniffy* (tkp. gyanús illatú, kényeskedő, raplis, csökönyös) ’megvető, lenéző, lekicsiny-

lő'. Idetartoznak a különféle indulatszavak is: *tja, tjä* 'hát, persze'; *bah, pah* [megvetőleg] 'e(h)'; *pst, bst* 'pszt', *paff* 'paff (vagyok), puff', *o mei* (tkp. oh, mein Gott) 'ó egek', *mei* 'egek' stb; vö. az angolban is: *gee* 'jé, nahát', *eh* 'hm, izé, ööö', *well* 'nos', *hoy* 'hé, hó, hej, halló' stb. **2.** Az olyan stilisztikailag semleges szavak, amelyek a beszélt nyelvben átvitt értelemben fordulnak elő, például: *sagenhaft* (tkp. mesés) 'hihetetlen', *sündhaft* (*teuer*) (tkp. bűnösen) 'nagyon (drága)', *wahnsinnig* (*schnell*) (tkp. örülten) 'nagyon (gyors)'; *stein* (*alt*) (tkp. kő) 'nagyon,ős- (rég, öreg)'; vö. az angolban is: *pretty* (tkp. csinos) 'elég, elegendően', *crack* 'elsőrangú', *drain* (tkp. vízelvezető csatorna) 'korty' stb. **3.** A semleges szavak kicsinyítőképzős változatai, például: *Bübchen* 'fiúcska', *Brüderchen* 'öcsike, bátyuska', *Entchen* 'kiskacsa', *Sümmchen* 'összegecske, szép summa', *Tantchen* '(nagy)nénike' stb. tulajdonnevek esetén is: *Ännchen* (Anna), *Lottchen* (Lotte), *Heiner* (Heinrich), *Rosi* (Rosa), *Rudi* (Rudolf), *Toni* (Anton); vö. az angolban is: *granny* 'nagymama', *daddy* 'apa', *piggy* 'kismalac' és tulajdonnevek esetén is: *Bobby*, *Polly*, *Sally* stb. **4.** A különböző rövidítéssel keletkezett szavak (abbreviátúrák) és semleges szavak fonetikai variánsai, például: *Krimi* 'bűnügyi regény', *Limo* 'limonádé', *Pa* 'apa' stb.; vö. más formákban is: 'nen Hunger haben (< so einen Hunger haben) 'nagyon éhes', *Soll's 'n sein?* (< Was soll es denn sein?) 'Mit adhatok önnek? Hát ez meg mi?', *raus* (< heraus) 'ki', *runter* (< herunter) 'le', *rüber* (< herüber) 'fel, át', *rein* (< herein) 'be', *rauf* (< herauf) 'fel' stb.; vö. az angolban is: *baccy* (< tobacco) 'dohány', *feller* (< fellow) 'cimbora', *gaffer* (< grandfather) 'nagyapa'; ugyanez a helyzet a módbeli és egyéb segédigék tagadása esetén is: *shan't, won't, don't, doesn't* stb.

A kötetlen társalgási nyelv szavaitól és a szóvariánsoktól el kell azonban határolni azokat a szavakat és formákat, amelyek a „népnyelv”-re, az úgynevezett műveletlen emberek beszédére jellemzőek, amennyiben a kötetlen társalgási nyelv szókincse az a lexémaállomány, amelyet a köznapi nyelvhasználatban az irodalmi nyelv beszélői használnak, és amely ilyen módon egy bizonyos stílusréteget képvisel. Nem tartozik az irodalmi társalgási nyelvhez azoknak az embereknek a beszéde sem, akik nem aktív használói az irodalmi nyelvnek (ez GEYL szerint nem „az irodalmi nyelv hanyag használati formája”). A stilisztika számára ez csak a hősöket a beszédmódjuk alapján jellemző irodalmi művek eszközeként érdekes (vö. KUZNYEC–SZKREBNYEV 1966: 59).

2. Szleng (ang. *slang*)

A szleng olyan lexikai részhalmaz, amely a nyelv úgynevezett nem standard elemeinek tartományába tartozik. Nem standard elemként tartjuk számon **1.** a köznapi nyelvhasználatban előforduló stilisztikailag telített, azaz expresszív szavakat és **2.** azokat a társadalmilag meghatározott szavakat, amelyeknek a

használata bizonyos társadalmi helyzetük és foglalkozásuk által meghatározott csoportokra korlátozódik. A szleng mellett, amely itt köztes helyet foglal el, ehhez a semleges és irodalmi normánál „mélyebben” lévő szókincshez tartoznak egyrészt a kötetlen társalgási nyelv „alsóbb szintjéhez tartozó” szavak is (ang. *low colloquial* ’alsó szintű társalgási nyelv’), másrészt a zsargon (ang. *jargon words* ’zsargonszavak’), az argó (ang. *cant* ’tolvajnyelv’) és a vulgarizmusok (ang. *vulgar words*) stb. A szleng túlnyomórészt humoros jellegű, széles körben elterjedt és érthető szavak és kifejezések összessége, amelyeket a megszokott irodalmi kifejezések helyett tudatosan használnak. A szlengnek erre a jellemző jegyére utalt PORZIG is (1957: 253), amikor azt állította, hogy a beszélők nyilvánvalóan arra helyezik a hangsúlyt, hogy ne mindennapi szavakat és kifejezéseket használjanak, hanem szokatlanul, keresetten, parodisztikusan, tréfásan és gyakran szándékosan otrombán fejezzék ki magukat. Egy szlenghez tartozó szón keresztül szándékosan egy általánosan használt irodalmi nyelvi szót helyettesítenek, és ez tulajdonképpen ugyanazt eredményezi, mint amikor egy tulajdonnevet egy becenévvel helyettesítenek. Vö. például *lackierter Affe* (tkp. lakkozott majom) ’hiú piperkőc’, *pomadiserter Stutzer* (tkp. pomádés jampec) ’ua.’, vagy az angolban ’arc’ jelentésben *clock* (tkp. óra), *dial* (tkp. óra számlapja), *dish* (tkp. tányér), *front* (tkp. elülső, homlok), *gills* (tkp. kopoltyú), *index* (tkp. mutatóujj). Ezzel összefüggésben PORZIG kifejtette, hogy „A szleng tompítja a valóság komolyságát, ez egy társadalmi játék” (1957: 254). Ha egy ilyen új szó saját előnyei következtében — kifejező erejének és annak a tulajdonságának köszönhetően, hogy különös jelentésbeli árnyalatot képvisel, de nem csak azért, mert a szó szokatlan — széles körben elterjed, akkor kikerül a szleng tartományából, és vagy a családias társalgási nyelv szókincséhez fog tartozni, vagy stilisztikailag semleges szóvá válik. Vö. például az angolban: *sky-scraper* ’felhőkarcoló’, *cab* ’taxi’, *bus* ’busz’, *movies* ’mozi’, *mob* ’tömeg, csőcselék, banda’, *pub* ’kocsma’. Jóllehet a szleng létrejöttének az a célja, hogy a megszokott elnevezéseket eredeti megjelölésekkel helyettesítse, célját csak viszonylag rövid ideig tudja megvalósítani. KUZNYEC és SZKREBNYEV (1966: 61) szerint az éles elméről tanúszkodó új szóalkotás általános használata következtében banális, unalmas kifejezéssé válik (a szlengben is van egy találó fordulat az ilyen elkoptatott szleng szavakra: *canned wit* ’konzervált elmésség’). Mivel a szleng mindig eredeti beszédmódon alapul, rendkívül gazdag rokonértelmű szavakban. Ilyen módon a *food* ’étel’ szónak az angol szlengben több megfelelője is van, például: *chuck* (tkp. az áll megvergetése, dobás, kotyogás), *chow*, *grub* ’kaja’, *hash* (tkp. vagdalthús). A semleges stílusárnyalatú *money* ’pénz’ szóra MAKOVSKIJ (1982: 118) több mint 150 különböző, alacsony presztízsű szót és kifejezést említ: *jack* (tkp. tengerész, ember), *necessary evil* (tkp. szükséges rossz), *pay dirt* (tkp. aranytartalmú áradvány), *potatoes* (tkp. burgonya), *pot of honey* (tkp.

mézesbödön), *soap* (tkp. szappan), *stuff and nonsense* (tkp. [nyers]anyag és ostobaság) stb.

A szleng elsősorban szóbeli nyelvi forma, és — ahogyan a hétköznapi nyelvhasználat szókincse is — az irodalmi nyelv beszélt formájának ahhoz a részéhez tartozik, amelyet nem szokás írásban rögzíteni. Az angolok egy része — például akik a nyelvi stílus kérdéseiben konzervatívak — helytelenítik a szleng használatát, mert vulgáris, romlott nyelvnek tekintik. Elfelejtik ugyanakkor, hogy a szleng lényegéből adódóan a hétköznapi nyelvhasználat természetes terméke és a köznyelvi szókincs gazdagításának forrása.

A nyelvtudomány műveiben a „szleng” fogalmát gyakran összemoszák a „zsargon” („szakzsargon” és egyebek) fogalmával: „A szleng elkülönítő összetevőkkel rendelkező csoportnyelv, amely bizonyos attitűdök nyelvi ösztönző hatása alatt áll, amelyek korpusznyelvészetiileg mindenekelőtt a megfelelő konnotációkban mutatkoznak meg. A szlengnek mindig szkatológiai (belsővizsgálati) jegyei vannak (...), és konspiratíván hat (...).” (AUBURGER 1981: 146). Az a néhány angol és amerikai lexikológus is, akik elismerik az általános szleng (general, standard slang) létezését, ezek mellett a terminusok mellett használják a *student's slang* ’diákszleng’, a *war slang* ’katonai szleng’, a *lawyer's slang* ’jogászszleng’ szakszavakat és más megnevezéseket is. Terminológiai szempontból az bizonyul logikusabbnak, hogyha a *szleng* terminust csak olyan nem szakmai szókincsre használjuk, amelynek humoros, gúnyos vagy megvetően „lekicsinylő” színezete van. Amennyiben a többi esetre gondolunk, akkor a zsargon adott fajtáiról kellene beszélni. Ha a szleng az egyes használati körei szerint különböző, akkor ez a tulajdonsága voltaképpen megegyezik a köznap nyelvhasználat ugyanezen jellegzetességével. Ám a szleng használata PORZIG (1957: 254) szerint mindig a beszélő kedvétől függ, ellentétben a különböző csoportnyelvekkel (zsargon, tolvajnyelv), amelyeknek használata előfeltétele a csoporthoz tartozásnak. Természetesen vannak olyan társadalmi helyzetek is, amelyekben nem megengedhető a szleng „játékként és tréfás szertelenségként” való használata. Ilyen módon a szleng mégiscsak az általános köznap nyelvhasználat jelenségeihez tartozik.

A szleng stilisztikai szempontból nem egységes, elszigetelve, egységes rendszerként pedig nem létezhet, nem lehet használni (nem lehet „tisztá” szlenget beszélni). A szleng használatának feltételei közé tartozik, hogy csak más nyelvréteggel, többek között a standarddal (az irodalmi nyelvvel) együtt használható. Ezzel összefüggésben állíthatjuk, hogy a jelenkor beszélt irodalmi nyelve elképzelhetetlen a szleng elemei nélkül, éppúgy, ahogy a szleng sem létezik a beszélt standard elemei nélkül.

A szlengkifejezések mint szándékosan alacsonyabb stílusú szavak a kötetlen társalgási nyelv „alacsonyabb” stílusú szavaival (a köznap szóbeli nyelvhasználat alacsonyabb stilisztikai rétegéhez tartozó szavakkal együtt, amelyeknek a

használata tulajdonképpen a beszédhelyzettől függ, vö. ang. low colloquial) a köznapi nyelvhasználat expresszív szókincsének egyik közös csoportját képezik. Másfelől a szleng és a zsargon között sok érintkezési pont van, ami kihathat az irodalmi nyelvre is. Ilyen módon a határok itt mindkét irányba elmozdulhatnak.

A szlengnek egy másik tulajdonsága a területi különbözőség, amelyben szintén megegyezik a társalgási nyelvvel (a köznapi nyelvhasználattal). A szleng többé-kevésbé egységes mindaddig, amíg egy egységes nyelvi érintkezésű közösségben (nép, nemzet) használják. Egy nemzetileg nem egységes nyelvben a szlengrendszernek saját változatai épülnek ki. Ilyen módon az angol nyelvben a tulajdonképpeni angol (brit) szleng mellett létezik egy igen jellegzetes nemzeti jegyekkel rendelkező amerikai szleng. Ausztrál és új-zélandi szlengről is beszélhetünk, amelyek Ausztrália, illetve Új-Zéland angol nyelvében fejlődtek ki. Ugyanakkor a szleng egyes nemzeti változatai kölcsönösen hatnak egymásra. Így BAKER (1936: 288) szerint az ausztrál szlengben már a század 30-as éveiben több mint 500 amerikai szlengből átvett szót használtak (ez kerekén 15%-a az ausztrál szleng egészének), PARTRIDGE szerint (vö. MAKOVSKIJ 1982: 31) a hetvenes években az ausztrál szleng 40%-a volt a helyi angol szókincsből való, 35%-a az angol Cockney-ből származott, és 25%-a amerikai szlengszavakból állt. Az is előfordul, hogy néhány szó, amely az egyik nemzeti nyelvváltozatban a szleng szókincséhez tartozik, egy másik nyelvváltozatban semleges stílusértékű szóként használható a standardban. Tehát a szleng egyik vagy másik nemzeti változatának viszonya az adott standard normájához nem egyforma, nem egységes az egész angol nyelvterületen.

A különböző nyelvek adott szókincsének megjelölésére a *szleng* szó csak szórványosan terjedt el. Az ötvenes évek közepén megjelent HEINZ KÜPPERnek egy könyve (1955), amely címével a német társalgási nyelv szótárának hirdeti magát. Közelebbről megvizsgálva azonban KÜPPER gyűjteménye GENTHE (1892) meghatározása értelmében „német szleng”-nek bizonyul. A szóbeli nyelvhasználat olyan nyelvkincsét tartalmazza, amely „nem (legalábbis nem vitán felül) számít írásba foglalhatónak” (BICHEL 1973: 289). Később (1968) KÜPPER „Handliches Wörterbuch der deutschen Alltagssprache” [A német köznapi nyelvhasználat kézisztára] címen kiadott egy újabb könyvet, amely tulajdonképpen válogatás az ötkötetes „Wörterbuch der deutschen Umgangssprache” [A német társalgási nyelv szótára]-ból. Ennek a válogatásnak a „köznapi nyelvhasználat” (KÜPPER) szókincséből kikerülő szavai és kifejezései általánosságban megfelelnek a szleng kritériumainak.

3. Zsargon

3.1. A fogalom általánosan elterjedt jelentése

Azoknak az embereknek a közösségeiben, akik egy közös hivatást vagy egy közös hivatáson kívüli tevékenységet gyakorolnak, akik állandó kapcsolatban vannak egymással, vagy szorosabban együttélnek, olyan szavak és kifejezések születnek, amelyekkel a beszélők helyettesítik a hétköznapi fordulatokat. Ezeknek az összességét nevezik *zsargon*-nak. Zsargonon tehát nem egy speciális nyelv értendő, hanem az emberek egy bizonyos körére jellemző beszédmód. A zsargon egyik lényeges vonása az, hogy az illető csoport számára különös szerepet játszó személyek, tárgyak és események, amelyek, feltűnő és egyébként szokatlan megnevezéseket kapnak. A legtöbbjük keletkezésének érzelmi oka van, valamilyen tréfa, humor, irónia, vonzalom vagy elutasítás az alapja. Ezeket a zsargonkifejezéseket a szakszókincssel és a köznapi nyelvhasználat általánosan elterjedt kifejezéseivel párhuzamosan egyfajta szinonimaként használják. De magában a zsargonban is gyakran szinonimák sokasága keletkezik, és ebben az esetben lényeges szerepet játszik a képes kifejezési mód.

A zsargon beszélői „bizonyos társadalmi csoportokhoz tartoznak, amelyek egy hasonló, gyakran közös életforma és egy bizonyos társadalmi helyzet és társadalmi hatáskör alapján alakulnak ki” (AGRICOLA–FLEISCHER–PROTZE 1969: 576). Az általuk használt szavak és kifejezések nem, vagy inkább nem elsősorban csak az itt felmerülő tárgyak és jelenségek megnevezései, ahogy ez megfigyelhető a szakok és szakmák szókincsében, hanem a mindennapi élet közismert dolgait nevezik meg. Ha egy egyetemista az *Uni* (< *Universität*) ’egyetem’-ről vagy a *Mathe* (< *Mathematik*) ’matek’-ről, vagy a diák a *Penne* ’iskolá’-ról, *Pauker* ’tanár’-ról, a katona a *Küchenbullen*-ről (tkp. konyhabika) ’katonai orvos’ vagy az *Aspirinhengst* (tkp. aszpirincsődör) ’ua.’-ről beszél (vö. ang. *exam* [< *examination*] ’vizsga’, *trig* [< *trigonometry*] ’trigonometria’, *prezy* [< *president*] ’elnök’), akkor abban egy bizonyos kör és az azzal kapcsolatos különös életmód fejeződik ki. Az egy társadalmi csoporthoz tartozás érzése és ugyanakkor a társadalom fennmaradó részétől való egyfajta elkülönülés tudatosan vagy tudattalanul szerepet játszik ebben. Ez az elkülönülés semmiképpen sem vezet a külvilágtól való elzárkózáshoz, ahogy ez például megfigyelhető a „titkosnyelvek” különböző formáinak (*argó*, ném. *Rotwelsch*, ang. *cant*) képzésekor. Ezért nem tűnik lehetségesnek, hogy a zsargont az úgynevezett antinyelvekhez (*Kont-rasprache*) soroljuk, amelyekhez KÖNIG (1978: 133) szerint „A diákoknak, fiatalok csoportjainak, hallgatóknak, hippiknek, huligánoknak, elitélteknek a csoportnyelvei” tartoznak. Másfelől szokás mindenféle zsargonkifejezést helytelenül a szleng tartományához sorolni. Így gyakran beszélnek katonai-, egyetemista-, diák-, ifjúsági- és sportszlengről, talán ezeknek a szavaknak a gyakran tréfásan ironikus színezete miatt, ami a szlengre általában jellemző, vagy talán

éppen azért, mert a „zsargon” fogalmát olyan tágan értelmezik, hogy az az argóból (Rotwelsch, cant) származó kifejezések különféle formáit is magába foglalja. A zsargon használatával a beszélőknek nem a titkolózás a szándéka, ezáltal semmi esetre sem, illetve nem feltétlenül különülnek el a társadalomtól, sokkal inkább másképpen, alternatív módon akarják magukat kifejezni. A kifejezés néhány alternatív formája, például az úgynevezett twenzsargon elemei, látszólag gyakran érthetetlenek: *steiler Zahn* (tkp. merev, egyenes fog) ’vonzó lány’, *Ische* (tkp. moha) ’barátnő’, *Bonzenheber* (tkp. csuhás [buddhista pap] emelő) ’lift’ és sok egyéb. Itt tehát bizonyos érintkezési felületek alakulnak ki az argóval (Rotwelsch, cant), amelynek jellegzetessége, hogy a szavakat és kifejezéseket a beszéd titkosításának, az érintett csoport a társadalom többi tagjával szembeni nyelvi védelmének az eszközeként használja. Másrészt a zsargon és a szakszókincs közötti határ nem mindig egyértelmű. Különösen azért mosódhat el ez a határ, mert az emberek bizonyos csoportjai tevékenységükből következően arra vannak kényszerítve, hogy sokáig többé-kevésbé elzártan éljenek együtt, mint például a katonák vagy a tengerészek. A szakszavak és a zsargonkifejezések itt könnyedén fedhetik egymást. A szakszavakat megszokásból vagy éppen tudatosan gyakran akkor is használják, ha ez nem lenne szükséges. Ez történik például akkor, ha egy orvos a szakmai fórumon kívül nem *rák-ról* (*Krebs*) hanem *karcinómá-ról* (*Karzinom*) vagy *Cancer-ről* beszél. Ebben az esetben azonban nem egy különleges zsargonról van szó, hanem „zsargonszerű stílushatásról, ami a szakszavak nem megfelelő használatának az eredménye” (AGRICOLA–FLEISCHER–PROTZE 1969: 577).

A „zsargon” fogalmának keretében lényegében a zsargon két fajtájáról beszélhetünk. Megkülönböztetik az úgynevezett szakzsargon kifejezéseket, amelyek az emberek közös társadalmi szakmai tevékenységének következtében jönnek létre és az úgynevezett csoportzsargont (twenzsargon, „ifjúsági nyelvek” és egyebek), amelyet azok az emberek használnak, akiket egy közös, nem hivatásból adódó tevékenység vagy közös érdekek kötnek össze. A csoportzsargon túlnyomórészt pejoratív színezetű emotív szókincset tartalmaz, emiatt van néhány közös vonása az argóval, és néha össze is keverik vele.

3.2. Argó

A franciából származó *argó* szóval a társadalmi peremcsoportok (tolvajok, szélhámosok és egyebek) különféle, speciális, titkos zsargonját jelölik, amit a németben *Rotwelsch*, az angolban *cant* néven emlegetnek. Már a 13. században *Rotwelsch*-nek nevezték a tolvajok és a koldusok nyelvét. A társadalmi peremcsoportok tagjai már akkor is egy bizonyos titkosnyelven érintkeztek. Érthetetlen szavakat és kifejezéseket használtak, amelyek részben a héber és a cigány nyelvre vezethetőek vissza, és az emberek annyira elferdítették ezeket, hogy manapság egy részüket alig lehet visszavezetni az eredetükhöz. Az angol titkos tol-

vajzsargon, a cant is nyelvi titkosításként szolgált a külvilággal szemben, ugyanakkor a beavatottak számára azonosító eszköz volt. Ilyen titkosnyelvek, amelyek eufemisztikus „fedőneveket” tartalmaznak azért, hogy ne mindenki értsen meg bizonyos tényállásokat, sok más nyelvben is léteznek. Idővel az argó (Rotwelsch és egyebek) régi formái elveszítik elkülönítettségüket, részben beolvadnak a városi lakosság néhány rétegének nyelvébe, és bekerülnek a kötetlen társalgási nyelvbe is (beszélt köznapi nyelvhasználat, ang. *low colloquial*), vö. *Ganove* ’tolvaj’ (a héberből), *schwerer Junge* (tkp. nehéz fiú) ’bűnöző’ stb.

Az argó kifejezések stilisztikai színezetéről csak olyan esetekben beszélhetünk, ha azok a deklasszált elemek beszédéből bekerülnek a köznyelvbe. Stilisztikai szempontból ezt a szókincset a szépirodalomban azért használják, hogy a szereplőket társadalmi beszédmódjuk alapján jellemezzék.

3.3. Vulgarizmusok

Mindenfajta zsargonkifejezéssel határosak az úgynevezett vulgarizmusok, durva szavak (káromkodások is), amelyek a fokozatosan alacsonyabbá váló szókincs erkölcsi skálájának legalsó szintjén találhatók. Ezek olyan szavak és kifejezések, amelyek a beszédben túl csípősek, sértőek és ennek következtében megengedhetetlennek számítanak. Általában lexikai és stilisztikai vulgarizmusok kategóriáiról beszélhetünk (vö. KUZNYEC és SZKREBNYEV 1966: 62). Az első csoporthoz azokat a szavakat sorolják, amelyeket alig vagy nem szívesen használunk a beszélgetésekben (tabuszavak). Ha mégis ilyen fogalmakat kell kifejeznünk, vagy különböző eufemisztikus pótszavakhoz folyamodunk (a tabuk eufemisztikus szinonimái) vagy a megfelelő tudományos terminusokat, azaz a stilisztikailag „emeltebb szintű” szavakat használjuk. Ezen szavak esetén már a szavak tárgyi tartalma is vulgárisnak számít, ami az erkölcs normáiba ütközik. Stilisztikai vulgarizmusoknak azokat a szavakat nevezzük, amelyeknek tárgyi jelentése nem visszataszító vagy durva. Az ilyen szavak és kifejezések nem illeendő használatának oka egy művelt társaságban a szavak stilisztikai színezetében rejlik, amely felerősítve fejezi ki a beszélő becsmérő viszonyát a megjegyzés tárgya iránt, vö. ang. *old bean* (tkp. öreg paszuly; orosz *старый хрыч*) ném. *alter Knacker* ’öreg szivar’. Jellemző, hogy Angliában a *damn* ’átkozott’ szó az első világháborúig nyomdafestéket nem tűrő szónak számított. A hasonló szavak száműzése a nyelvből pótszavak használatát eredményezi. Ilyen módon a *damn* szót a *darned*, *dashed* szavakkal, a *bloody* ’átkozott’ szót pedig olyan szavak egész sorával helyettesítették, amelyek *bl-* hangkapcsolattal kezdődtek: *blooming*, *blasted*, *blessed*, *blamed* stb., ami hamarosan azt eredményezte, hogy ezeket a szavakat is vulgárisnak tartották. A stilisztikai vulgarizmusok használata az érzelmileg telített beszélt nyelvre jellemző. Ugyanakkor, ha gyakran említik őket, elveszítik indulati tartalmukat. Vö. például az angolban: *Every blessed fool was present* ’Minden megveszekedett bolond jelen volt’, *You’re so darn goodlook-*

ing 'Átkozottul jól nézel ki'. A szépirodalomban az egyenes beszédben azzal a céllal használják ezeket a kifejezéseket, hogy a cselekvő személyeket a beszéd-módjuk által jellemezzék. A vulgarizmusoknak a szókincs stilisztikailag alsóbb rétegébe tartozó részében vannak bizonyos érintkezési felületei az általános szlenggel.

Ahogy a fent említett felosztásban, itt sincs éles határ az úgynevezett alsóbb stílusréteghez tartozó szavak, a kötetlen társalgási nyelv (*beszélt köznapi nyelv-használat*, ang. *low colloquial*), a szleng, a zsargon és a vulgarizmusok között, figyelembe véve azt a tényt, hogy használati körüket nem lehet élesen, mindig egyértelműen elhatárolni. Ugyanakkor e nyelvi fejlemények különböző ismert jegyeinek elvi megkülönböztetése nem csak célszerű, hanem elengedhetetlen is, ha funkcionális és szociális jellemzőiket pontosabban akarjuk értékelni.

Irodalom

- AGRICOLA, ERHARD–FLEISCHER, WOLFGANG–PROTZE, HELMUT szerk. (1969): *Die deutsche Sprache* [A német nyelv]. Kleine Enzyklopädie II. Leipzig.
- AMMON, ULRICH (1973): *Dialekt und Einheitssprache in ihrer sozialen Verflechtung* [Nyelvjárás és egységes nyelv társadalmi összefonódásuk tükrében]. Weinheim–Basel.
- AUBURGER, LEOPOLD (1981): *Funktionale Sprachvarianten. Metalinguistische Untersuchungen zu einer allgemeinen Theorie* [Funkcionális nyelvváltozatok. Metanyelvészeti kutatások egy általános elmélethez]. Wiesbaden.
- BACH, ADOLF (1938/1961): *Geschichte der deutschen Sprache* [A német nyelv története]. 7. Auflage. Heidelberg.
- BAKER, SIDNEY J. (1936): *The Australian language* [Az ausztrál nyelv]. Sydney.
- BICHEL, ULF (1973): *Problem und Begriff der Umgangssprache in der germanistischen Forschung* [A társalgási nyelv fogalma és problematikája a germanisztikai kutatásban]. Tübingen.
- BÜHLER, KARL (1934/1965): *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache* [Nyelvelmélet. A nyelv ábrázoló szerepe]. Stuttgart.
- CZICHOCKI, SIEGLINDE–HEYDRICH, INGEBORG–LANGNER, HELMUT (1964): Die Erscheinungsformen der Sprache. Kritische Einschätzung der Begriffsbestimmungen und Versuch einer terminologischen Abgrenzung [A nyelv megjelenési formái. A fogalommeghatározások kritikai megítélése és egy terminológiai elhatárolás kísérlete]. In: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Pädagogischen Hochschule Potsdam*. 113–24.
- DOMASNYEV 1981 = DOMASCHNEV, ANATOLI I.: Begriff der sozial-funktionalen Sprachstruktur in der sowjetischen Germanistik [A társadalmi-funkcionális nyelvi struktúra fogalma a szovjet germanisztikában]. In: *Akten des VI. Internationalen Germanisten-Kongresses Basel 1980*. Bern. 332–6.
- EGGERS, HANS (1961): Wandlungen im deutschen Satzbau [Változások a német mondat-szerkezetekben]. *Der Deutschunterricht*, 5: 47–61.

- GHENTE, ARNOLD (1892): *Deutsches Slang. Eine Sammlung familiärer Ausdrücke und Redensarten* [Német szleng. Családias kifejezések és fordulatok gyűjteménye]. Straßburg.
- GEYL, ERNST-GÜNTHER (1974): Sprache als Brücke und Schranke. Über die sogenannten Sprachbarrieren [A nyelv híd és sorompó szerepe. Az úgynevezett nyelvi korlátokról]. *Muttersprache*, 1: 1–13.
- JÄGER, SIEGFRIED (1971): Sprachnorm und Schülersprache [Nyelvi norma és diáknyelv]. In: *Sprache und Gesellschaft*. Düsseldorf, 166–233.
- KÖNIG, WERNER (1978): *dtv-Atlas zur deutschen Sprache* [dtv-Atlasz a német nyelvről]. München.
- KRETSCHMER, PAUL (1918/1969): *Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache* [A felnémet társalgási nyelv szóföldrajza]. 2. kiadás. Göttingen.
- KUZNYEC–SZKREBNYEV 1960/1966 = KUZNEC, MARIANNA D.–SKREBNEV, JURI M.: *Stilistik der englischen Sprache* [Az angol nyelv stilisztikája]. Leipzig.
- KÜPPER, HEINZ (1955): *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* [A német társalgási nyelv szótára]. I. kötet. Hamburg.
- KÜPPER, HEINZ (1968): *Handliches Wörterbuch der deutschen Alltagssprache* [A német köznapi nyelvhasználat kézis�ótára]. Hamburg–Düsseldorf.
- МАКОВСКИЙ, МАРК М.: *Английские социальные диалекты* [Angol szociolektusok]. Москва.
- PORZIG, WALTER (1950/1957): *Das Wunder der Sprache. (Probleme, Methoden und Ergebnisse der modernen Sprachwissenschaft)*. [A nyelv csodája. (A modern nyelvtudomány problémái, módszerei és eredményei)]. Bern.
- RADTKE, INGULF (1973): Die Umgangssprache. Ein weiterhin ungeklärtes Problem der Sprachwissenschaft [A társalgási nyelv. A nyelvtudomány egyik továbbra is tisztázatlan kérdése]. *Die Muttersprache*, 3: 161–71.
- RUPP, HEINZ–WIESMANN, LOIS (1970): *Gesetz und Freiheit in unserer Sprache* [Szabály és szabadság a nyelvünkben]. Frauenfeld.
- ZSIRMUNSZKIJ 1968 = ЖИРМУНСКИЙ, ВИКТОР М.: Проблема социальной дифференциации языков [A nyelv társadalmi differenciálódásának problémája]. In: *Язык и общество*. Москва. 22–38. | Magyarul: In: Társadalom és nyelv (Szociolingvisztikai írások). Vál. PAP MÁRIA és SZÉPE GYÖRGY. Budapest, Gondolat, 1975. 171–94.
- ZSIRMUNSZKIJ 1969 = ЖИРМУНСКИЙ, ВИКТОР М.: Марксизм и социальная лингвистика [Marxizmus és szociolingvisztika]. In: *Вопросы социальной лингвистики*. Ленинград. 5–25.

(Fordította Ligeti Ágnes)

Mi a szleng?*

Véleménykutatás

A szleng a társalgás változó szókincse, gyorsan jön divatba, jelentéssel, általában figuratív jelentéssel bír, mely egy bizonyos csoport vagy osztály által ismert, s mely egyfajta siboletként él népszerűsége rövid időszaka alatt, majd elfeledett szavak és nagyszótárak sötét zugaiban kihal, vagy átkerül az elismert, legitim nyelvbe. A szleng jelentőségét és jelentésének távlatait nem mindig ismerték fel. A hajdani szótárírók figyelmen kívül hagyták a szót mint olyat, amelynek nincs jelentősége a nyelvvel kapcsolatban, s legkorábbi felismerése az illegitimitás meg nem érdemelt bélyegét nyomta rá, mely a köztudatban máig ott van valamilyen mértékben.

A *slang* szó eredete kétséges, meghatározhatatlan. Alakilag valószínűsíthető a rokonsága a skandináv *slengja* 'dobni' szóval, mely igének egyik származéka egy becenév szinonimája. WEEKLEY¹ feltevése szerint a szó a francia *langue* elferdített alakja lehet. Semmilyen, a mait megközelítő formában vagy jelentésben nem fordult elő a nyelvben a középangol időszakban, és nem volt legitim használatban még a Stuart-korban sem MAYHEW és SKEAT szerint.²

A szleng általam talált első definíciója az 1828-as WEBSTER-féle szótárban fordul elő: „alacsonyrendű, vulgáris, jelentés nélküli nyelv”. Kezdetnek jó, de a mai szleng szempontjából nem megfelelő a meghatározás. Elítéli a szleng használatát, és a legsóbb társadalmi osztályok körébe utalja. Ugyan ez a korai szleng eredete, de csak míg a tolvajnyelv szinonimájának tekintették. Nem állíthatjuk, hogy a szleng valaha is jelentés nélküli lett volna, mindig volt valamilyen önkényes jelentése, általában eltérő az adott felhasznált terminus elfogadott jelentésétől. WEBSTER Dictionary-jének első kiadásában talán a titkosság és intimitás ezen szlengbéli jelenlétét vagy legalábbis látszatát kívánta jelezni. Megjegyzi, hogy kora magának a terminusnak a használatát is „alacsonynak” tekintette, s ez lehet a magyarázat arra, hogy a korábbi szaktekintélyek — PHILLIPS (1696), BAILEY (1721), JOHNSON (1755), ASH (1775) és más szótárírók — sok későbbivel együtt — miért hagyták teljesen figyelmen kívül a terminust.

* REVES, HAVILAND FERGUSON: What Is Slang. (A Survey of Opinion). *American Speech*, 1/4 (January, 1926): 216–20.

¹ *Concise Etymological Dictionary of Modern English* [A modern angol nyelv rövid etimológiai szótára]. 1924

² *Glossary of Tudor and Stuart Words* [Tudor- és Stuart-korbeli szavak gyűjteménye]. 1914

A WEBSTER későbbi kiadásában ugyanezt a definíciót találjuk mindössze központoszási különbséggel egészen 1864-ig, s ezt használta CRAIG (1849) és WRIGHT (1852–56) is. MAUNDER (1853) követte WEBSTERT, míg STORRS (1855) egyedülálló fonetikai ábécével nyomtatott szótárában azzal egészítette ki, hogy a szleng elsősorban a hamiskártyások tolvajnyelve. 1863-ban BOLLES első ízben használta az „alacsony és sértő nyelv” kifejezést, melyet oly sokszor idéztek, s a következő évben a WEBSTER új kiadásában a definíció kibővült: „alacsony, vulgáris, nem hivatalos nyelv, a kifejezés kollokvialis módja, különösképp mely a társadalom bizonyos osztályában divatos”. Első alkalommal figyeltek fel a szlengben a divatra mint tényezőre, mely ma is jellemzője. Két évvel később LATHAM (1866) szintén elítélte a szleng használatát, és megjegyezte, hogy „egy bizonyos osztályra jellemző nyelv”.

A „The Overland Monthly” egyik szerzője 1870-ben³ a szlenget úgy definiálta, hogy az „azon gondolat spontán kitörése, hogy az erő szóvá váljon”. Először definiálták a szlenget mint tiszteletre érdemes jelenséget, s először figyeltek fel a figurativitás jelentőségére. Ugyanez a szerző hozzáteszi, hogy a szlengnek olykor nincs is más „titkos célja, mint a nyomtatékosítás vagy az illusztrálás”, ily módon ismervén fel maradandóan a szleng céljait.

ZELL (1871) a definíciót illetően nem hozott újat, s nem ismerte fel a szleng figurativitását, míg egy 1876-os WEBSTER ismét az első definíciót használta, akárcsak az 1891-es „Encyclopedic Dictionary”. A szótárírók sokszor lassan haladnak.

Az „American Cyclopaedia” (1876) a szlenget a kifejezés tréfás formájának minősítette, s ez a gondolat, igazolva a figuratív jelleg elismerését, hosszú ideig népszerű volt a szerzők körében. Azonban tévesen látja azt, hogy a szleng metaforikusan mindig túlzó, holott a szleng legjobb használatában a precizitással határos.

Éveken át nem sok előrelépés történt a szleng elfogadott definícióját illetően. WORCESTER 1879-ben így definiálta: „értéktelen, alacsony vagy vulgáris nyelv, a hamiskártyások vagy a köznép tolvajnyelve; zagyva beszéd”. Ezzel korábbi definíciókhoz tért vissza. DAVIES (1881) egészítette ki a szleng jelentését: „megvetni, megsérteni”. Az Imperial (1883), a Progressive (1885) és az Encyclopaedic (1887) szótárak, illetve a „People’s Cyclopaedia” (1882) eléggé átfogó szócikket tartalmaztak, beledolgozva a kiadás idején hozzáférhető anyag nagy részét, melyet meglehetősen szabadon mutattak be.

WALT WHITMAN írta a „North American Review”-ban 1885-ben, hogy a szleng „a köznép próbálkozása arra, hogy a sivár szószerintiség helyett szabadon fejezze ki magát”. Először jelentették ki tisztán és határozottan a metafora szlengbeli fontosságát az ok megállapításával együtt. Ez a tényező a szleng át-

³ The Rationale of Slang [A szleng alapjai]. 4 (1870. február): 187.

meneti természetével — divatjával — együtt azóta is vitatott a szótárírók közt, mivel ez az új megkülönböztetés fokozatosan a helyére lépett a szleng azon régi felfogásának, mely azt a legalacsonyabb osztályok nyelveként határozta meg.

1889-ben BARRÈRE és LELAND a „Dictionary of Slang, Jargon, and Cant” című művükben jellegzetes határozatlansággal definiálták a szlenget a következőképp: „konvencionális nyelv számos dialektussal”. Ugyanebben az évben jelent meg HOTTEN revideált definíciója: „az utcai humor, a gyors, a magas és az alacsony szintű élet nyelve”.⁴ NUTTALL Dictionary-je (1890) a szleng régi és új felfogása közötti álláspontot képviselt.

Változatos definíciókat találunk a kilencvenes évek elején. A „Chambers’s Cyclopaedia” (1893) új kiadásában a szlenget úgy definiálja, hogy az „bármilyen sibolet, mely egy osztály megkülönböztetésére használatos”, ezzel pusztán a titkosság elemére utalva. Mindez összhangban állt egy, az „Atlantic Monthly”-ban megjelent definícióval⁵: „egy szónak vagy kifejezésnek az elfogadott köznyelvitől eltérő használata”, és ellentétben F. H.-nak a „The Nation”-ben megjelent definíciójával⁶: „beszédmód, mely kellemetlenül emlékeztet egy bizonyos foglalkozásra, osztályra vagy felekezetre”. Az „All the Year Round”⁷ öntötte szavakba a populáris definíciót: „az utca nyelve”, hozzátéve, hogy a szleng ezen felfogása „ostobaság!”

A következő formális definíciót BRANDER MATTHEWS írta: „Szó vagy kifejezés, melyet olyan jelentésben használnak, mely nem fogadható el udvarias levelekben, vagy azért, mert frissen találtak ki őket, vagy mert már nem emlékeznek rá. ... Mindenféle forrásból gyűjtött kollokvializmusok összessége, melyek egyaránt az illegitimitás jegyét viselik magukon.”⁸ Míg mindez addig szokatlan mértékig hangsúlyozza a szleng átmeneti jellegét, nem tesz említést arról, hogy ez gyakran egy osztály jellegzetes nyelve, s arról sem, hogy figuratív jelentéssel bír. Értékelnünk kell azonban mint olyan meghatározást, mely a szleng történelmi jellegét emeli ki.

A szleng első kielégítő definícióját az 1895-ös „Standard Dictionary”-ben találtam. Elég hosszú ahhoz, hogy olyan történelmi megközelítést adjon, mely a szleng korai használatáról is számot ad, bár nem helyesli a szleng használatát: „1. Nem választékos és nem hivatalos populáris nyelv, mely vagy olyan szavakból és kifejezésekből áll, melyek eredete és használata az alacsonyabb vagy írástudatlan emberek körére jellemző, vagy olyan groteszk, szabálytalan vagy metaforikus értelemben használt legitim kifejezések alkotják, melyeket a bevett

⁴ *Slang Dictionary* [Szlengszótár]. 1889.

⁵ *Slang* [Szleng]. 71 (1893. március): 424.

⁶ F. H. levele. 57 (1893. augusztus 31.): 155.

⁷ *Slang* [Szleng] 73 (1893. november 25.): 510.

⁸ *The Function of Slang* [A szleng funkciója]. *Harper’s Monthly Magazine*, 87: 304.

szokás és a jó ízlés nem szentesít... 2. Tolvajokra és csavargókra jellemző tolvajnyelv vagy zsargon...” Ez a szleng addig megjelent legjobb definíciója, de van néhány hiányossága, s téved, amikor feltétlenül elítéli a szlenget.

Négy évvel később a „Saturday Review” egyik írója⁹ úgy definiálta a szlenget, hogy az „egy sajátos nyelv, mely nem sajátos, hanem mindennapos dolgokra vonatkozik”. Három év múlva pedig MARSH egyszerűen „nem választékos nyelv”-ként¹⁰ definiálta. A liberálisabb definíciókat sokáig nem fogadták el némelyek.

A „Century Dictionary” (1911) teljesen inadekvát definíciót ad pusztán azal, hogy a szleng „kollokvialis nyelv vagy kifejezés, mely egy bizonyos időszakban jellemző”. Az 1907-ben kiadott NELSON-féle Encyclopedia kitűnő meghatározást ad, melyben gyakorlatilag minden lényeges tudnivaló ott van, s mely tartózkodik a szleng elítélésétől. Ez a szleng első átfogó elismerése: „olyan kollokvialis szavak vagy kifejezések, melyeket a köznapitól eltérőnek, szélsőségesnek, metaforikusnak vagy túlzottnak érzünk. ... A szleng lényegéből fakadóan életteli és feltűnő, hamar elterjed, de ugyanezen okból gyorsan elcsépeltté is válik, megkopik, aztán ugyanolyan gyorsan eltűnik.”

Az „Encyclopaedia Britannica” tizenegyedik kiadása (1911) a szlenget a következőképpen definiálta: „szavak és jelentések csoportja, melyek többé-kevésbé mesterséges vagy mesterkélt eredetűek vagy használatúak, s melyeket nem ismernek el azon nyelv standard szókincsének részeként, melyben használatosak, ám melyek a társadalom bizonyos csoportjában igen elterjedtek vagy a titok megőrzésének eszközeként vagy szándékosan nevetséges helyettesítőként azokra a kifejezésmódokra, melyeket olyan személyek használnak, akik önmagukat az illetudó beszéd alapján értékelik.” Az utóbbi kifejezés magában foglalja a szleng elítélését mint olyanét, mely az elfogadott beszéd szintje alatt helyezkedik el, de csak enyhén ítéli el. A definíció jellemző újdonsága az, hogy a szleng mesterséges eredetű. Ez szigorúan véve nem igaz, hiszen a szleng nem mesterségesebb eredetét tekintve, mint a beszéd egyéb formái, s első kimondásakor sokkal inkább spontán.

Az 1911-es új „Century Dictionary” javított definícióval szolgál, utalva a szleng eredetére, s megemlítve, hogy alkalmanként figuratív jellegű, de egészében elítélve azt. Az ugyanazon évben megjelent „Concise Oxford Dictionary” megkísérelt szigorú definíciót adni, de célját nem érte el, amikor megpróbálta kellő kiterjedtséggel tárgyalni. A definícióba foglalja azon szavakat, melyek „vagy teljesen jellemzőek egy bizonyos osztályra vagy szakmára, vagy speciális jelentésben használatosak körükben”. Ez nem eléggé specifikus, hiszen ily mó-

⁹ The Philosophy of Slang [A szleng filozófiája]. 88 (1899. augusztus 19.): 227.

¹⁰ *Thesaurus Dictionary of the English Language* [Az angol nyelv gyűjteményes szótára]. 1902.

don minden szaknyelvet szlengnek kellene tekinteni, és a definíciót ki kell azzal egészíteni, hogy a szleng figuratív jelentéssel bír.

1913-ban a „New Standard Dictionary” ismét régi definícióját adta közre némi kiegészítéssel, mely megengedi, hogy a szleng „egy speciális felekezet, szakma vagy társadalmi osztály beszéde vagy dialektusa”. A szinonimákról szóló megjegyzésben megállapítja, hogy a szlengbe sorolandók azon „kifejezések, melyek vagy már önmagukban közönségesek és durvák, vagy főleg a társadalom közönségesebb és durvább elemei közt elterjedtek”. Az effajta elítélő attitűd a szleng legkorábbi felfogásának igazolatlan túlélése. Manapság a szlenget a nyelvalkotás fontos tényezőjének tekintjük, és el kell fogadni mint olyat, amelyet a társadalom minden osztálya bevetten használ.

A „New International Dictionary” ugyanebben az évben a szlenget úgy határozta meg, hogy: „Eredetileg a tolvajok, cigányok, koldusok stb. tolvajnyelve; ma pedig olyan nyelv, illetve szavak olyan köre, mely vagy a csavargó és írástudatlan osztályok köréből származó új szavakból és kifejezésekből áll, vagy önkényes jelentésben használt köznap szavakból és kifejezésekből, s konvencionális, de vulgáris és nem választékos használat jellemzi; illetve egy bizonyos hivatás vagy társadalmi osztály zsargonja; populáris tolvajnyelv.” Ez az eddig megjelent legátfogóbb és legkielégítőbb definíció. Míg részben megtartja a szleng korábbi helytelenítő felfogását, a szleng teljes egészének csak egy részét ítéli el, s már csak ebben is nagy előrelépés a definíció a korábbi szaktekintélyekéhez képest. A definíció kissé téved a jelentés konvencionalitásának túlhangsúlyozásában, hiszen ezt inkább a figurativitás jellemzi, s abban, hogy nem említi meg azt, hogy a szleng elterjedése hirtelen divatszerű jellegén múlik.

ROUTLEDGE szótára (1914), CASSELLÉ (1920) és a „Graphic Dictionary” (1916) olyan meghatározásokkal szolgálnak, melyek a régi szótárakéihoz képest nagy előrelépést jelentenek, de nem teljesek, habár csak kissé kell eltérnünk állításaiktól. Az „Oxford Dictionary” különféle definíciókat ad, melyek közül néhány gyakorlatilag mindazon felfogásokat magában foglalja, melyek addig a szlengről megjelentek, majd hozzáteszi: „Rendkívül kollokvialis nyelv, melyet a standard művelt nyelv szintje alattinak tekintenek, s mely vagy új szavakból áll, vagy létező szavakból, melyeket valamiféle speciális értelemben használnak.” Bár ez nem tisztázza pontosan a szleng figuratív vagy átmeneti jellegét, máskülönben teljesen kielégítő definíció. Nem érdemes hangsúlyozni, hogy a szleng a legműveltebb beszéd szintje alatt van, ha felismerjük, hogy kíváncsú tényező a nyelv fejlődésében, s hogy illendő módon minden köznap szituációban használható. Általában nem kerülhet be az írott nyelvbe, kivéve az olyan stílust, amelynek életszerűséget biztosít.

Az „Encyclopedia Americana” (1923) szerint: „a szleng először is tudatos támadás a nyelvi illem bevett normája ellen. Másodszor pedig szleng szavakkal gyakran helyettesítik a népnyelv szavait.” Ezek elfogadható jellemzések a

szlengről, de definícióként nem használhatók. A „New International Encyclopedia” (1924) figyelmen kívül hagyva a definíció utóbbi fejlődését, a szlenget így határozta meg: „Kollokvialis szavak és kifejezések, melyek főleg a társadalom alsóbb osztályaiból vagy a szakzsargonból származnak. Ugyancsak vonatkozik a terminus olyan szavakra, melyek formailag összhangban állnak a standard használattal, ám melyek jelentésükben eltérnek ezen normától olyannyira, hogy nem választékosnak és vulgárisnak tekintendők.”

Egy utolsó rövid definícióért a „Pocket Oxford Dictionary”-hez (1925) fordulunk: „Általánosan kollokvialis használatban levő kifejezések, melyeket a standard angol nyelven kívülnek tekintenek, szavak vagy kifejezések, melyek bizonyos társadalmi osztályra jellemzőek.” Anélkül, hogy túlzottan részletekbe menne, ebben a definícióban megtalálható a nagyobbik „Oxford Dictionary” minden hasznos jellemzője. Két hiba jellemzi az utóbbi definícióját: egyrészt az átmenetiséget hangsúlyozva nem választja el a szlenget a dialektustól, illetve — figurativitását kiemelve — a tolvajnyelvtől sem. Ha ezen két megkülönböztetéssel kiegészítenék, a definíció egészen pontosan a szleng mai felfogását képviselné.

Így alakult tehát a szleng felfogása legkorábbi jelentésétől, amikor a tolvajok dialektusának tekintették, amikor AMBROSE BIERCE úgy nevezte, hogy „annak beszéde, aki meglopja az irodalom szemetesvödreit útban a szemétdomb felé”, mostani jelentőségéig. Több tiszteletet kap, sőt ma az irodalom bizonyos területein művelik is. Jellemzően figuratív és gazdag, ahogy illik is egy fejlődő nyelvhez. És ez okból mindenekelőtt jellemző Amerikára, arra az országra, mely játékoságával még mindig fiatal és kamaszos. Vulgáris jellege idővel eltűnik majd, s a jövő szlengjét annak fogjuk tekinteni, ami: „a kifejezés életteli módja”.

(Fordította Várnai Judit Szilvia)

A szleng*

Amit az előző fejezetekben a konvencionális nyelv kapcsán az egyéni szabadságról és annak hiányáról mondtunk, természetes módon vezet át a szleng kérdéskörébe, amelyet a közösség által megkövetelt nyelvi közhelyektől való elszakadás vágya inspirál. Fontos szem előtt tartanunk a problémának ezt az oldalát annak érdekében, hogy a lehető legélesebben elhatárolhassuk a szlenget másfajta nyelvektől, amelyekkel gyakran összetévesztik. A közönséges szlengszótárak általában nemcsak a szleng pontos meghatározását tartalmazzák, hanem tolvajnyelvi szavakat és vulgarizmusokat is. Természetesen teljes mértékben helytelen, amikor az ehhez hasonló tarka-barka gyűjtemény helyi meghatározottságot kap: mintha az lenne a legfontosabb, hogy melyik szót melyik fővárosban használják. Gondolok itt olyan könyvcímekre, mint VILLATTE „Parisismen”-je [Párizsizmuskok], BAUMANN „Londonismen”-je [Londonizmusok], vagy SAINÉAN „Le langage parisien”-je [A párizsi nyelv]. Egy bizonyos nyelvi forma valóban beleolvadhat egy másikba, itt azonban a lényeges különbségeket próbálom meg feltárni.

A szleng létrehozásához szükséges alapvető impulzus egy bizonyos intellektuális felsőbbrendűségérzet. Ha úgy találjuk, hogy egy bizonyos szó elcsépeltté vált, túlságosan jól ismert, elégünk van belőle, keresünk egy új szót, amely csiklandozza a fantáziánkat, és kielégíti a szórakozás, de legalábbis a kellemes, változatos iránti vágyunkat. A szleng az emberiség játékszeretetének (Spieltrieb) eredménye; valami újdonság játékos létrehozása ott, ahol tulajdonképpen semmi újra nem volt szükség. A józan gondolkodás fényében a régi szó is elég jó, csak éppen úgy érezzük, hogy már nem tudjuk elviselni. A szleng nyelvi luxus, sport, és mint minden sportot, ezt is elsősorban a fiatalok űzik. A fiatal férfiak jobban kedvelik, mint a fiatal nők (legalábbis korábban így volt). Röviden úgy jellemezhető, mint az elnyűttség és kopottság elleni harc. Néha fenegyerekeskedő arculatot ölt, máskor azonban szinte poétikusnak mondható: igen sok szó átvitt értelmű használata a szlengben valóban költői lelemény, amely lehet igen üdítő is.

Egy szlengkifejezésnek természetéből fakadóan frissnek kell lennie: de éppen ebből adódik, hogy ha egy ideje használatban van, már nem ugyanazt a ha-

* JESPERSEN, OTTO: *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View* [Emberiség, nemzet és egyén nyelvészeti szempontból]. Bloomington, Indiana University Press. 1964. 134–48. (Első kiadása 1946-ban jelent meg.)

tást éri el. Egy túl gyakran használt szlengszó épp oly lehangoló, mint egy agyonolvasott történet vagy egy régi vicc. A szlengnek tehát gyakori megújulásra van szüksége. Sok szlengszó azonban igen rövidéletű, bármilyen széles körben ismerik is ideig óráig.

A szleng egy bizonyos helyen születik meg, és bámulatosan rövid idő alatt képes széles körben elfogadtatni magát. Néhány szó elég szerencsés ahhoz, hogy egy egész országban elterjedjen, míg más szavakat csak bizonyos helyeken használnak. Mindkét testvéregyetem, az oxfordi és a cambridge-i is használ olyan szlengszavakat, amelyek ismeretlenek a másik számára. Ugyanezt elmondhatjuk Philadelphiáról és New York-ról is, bár csak két órányi vonatútra vannak egymástól.

Amikor egyszer New York-ban a chicagói GEORGE ADE „Fables in Slang” [Mesék szlengben] című új könyve néhány szlengszavának jelentése után érdeklődtem, barátaim nem egy esetben mondtak csődöt.

Másrészt viszont sok, eredetileg szlengként a köztudatba került szó idővel olyannyira rögzült, hogy most már senki sem emlékszik rá, hogy valaha üdítő luxusnak szánták őket. A nyelv szokványos szókészletének részeivé váltak. Ezek azok a dolgok, amelyek oly vonzóvá teszik a szleng tanulmányozását, ugyanakkor néha ezek nehezítik meg azt is, hogy határvonalat húzzunk a szleng és a nyelv más ágai között

* * *

Sok iskolában alakul ki egy olyan nyelv, amelynek alapvető eleme a szleng. Különösen gyakran fordul ez elő régi bentlakásos intézetekben, ahol fiúk élnek együtt bizalmas viszonyban, sokszor egészen elszigetelten más emberektől, és gyakran érzik úgy, hogy különlegesen kivételezett osztály gyermekei. Az efféle iskolai dialektusokhoz készítettek már szótárakat, mint például a Winchester College vagy a dán Herlufsholm Iskola növendékei számára.¹

Az utóbbi dialektus jellemzője egy olyan fajta szóalkotás, amelynek során egy-egy szónak a legelejét, illetve legvégét kapcsolják egymáshoz, kihagyva a közbenső hangokat. Például a *tælk* a *tykmælk* 'aludttej' szónak felel meg, a *tonen* pedig valójában *tykmællkonen* 'aludttej-asszony'. De ezek mellett még nagyon sok látszólag önkényes szótorzítás létezik, és az új szavak valóban önkényesen jönnek létre csakúgy mint a winchesteriek nyelvében, vagy mint a francia katonai iskola, az Ecole Polytechnique különlegesen gazdag dialektusa esetében². Elgondolkodtató, hogy nem kellene-e ezeket az iskolai nyelveket in-

¹ R. G. K. WRENCH: *Winchester Word-Book* [Winchesteri szótár]. Winchester and London, 1891; EBBE NEEGÅRD: *Ordbog over skolesproget på Herlufsholm* [A herlufsholmi diáknyelv szótára]. København, 1922; J. MARSON: *Skorpesproget*. (Danske Studier). 1922. 67 kk. Ld. még R. EILENBERGER: *Pennälersprache* [Diáknyelv]. Strassburg, 1910; J. MEIER: *Hallsche Studentensprache* [A hallei diáknyelv]. Halle, 1894; F. KLUGE: *Deutsche Studentensprache* [A német diáknyelv]. Strassburg, 1895.

² Ld. *Mémoires de la Société de Linguistique XV*.

kább a csak beavatottak számára érthető titkos nyelvek csoportjába sorolni, mintsem játékos nyelvként kezelni őket, szlengként a szó valódi értelmében.

A katonák mindennapi élete békeidőben és még inkább háborúban termékeny táptalaja olyan szlengformációknak, amelyeket a 1914-es világháború kapcsán rendszeresen tanulmányoztak is.³

A szleng tréfálkozó nyelv. A szlengben mindig van humoros elem: az új szavak a régiek örömteli átalakítását célozzák. A nyelvészek ezt nem mindig vették észre. Így például SAINÉAN⁴, amikor a francia szlengben oly gyakori önkényes végződésekkel végrehajtott szóátalakításokat és az ezekből adódó komplikációkat vizsgálja (mint például amikor a *filou* 'tolvaj, csalo' szóból a *philantropie* (emberbarát), a *philibert* (< férfinév) vagy a *philosophie* (filozófia) szavakat kapjuk; ez utóbbi a hamiskártyásra vonatkozik), arra a következtetésre jut, miszerint „Időpocsékolás lenne humoros és ehhez hasonló utalásokat keresnünk ezekben a szlengelferdítésekben. Csak a véletlen és némi szeszélyes hóbort szabályozza őket.”

Teljesen igaz, hogy az efféle átalakítások nem a legkifinomultabb humorról tesznek tanúbizonyságot, és tanult filológusok néha valóban érezhetik őket laposnak és értelmetlennek. De azok, akik kitalálják az ilyen átalakításokat vagy használják őket, kétség kívül jót szórakoznak rajtuk, legalábbis egy ideig. Minden bizonnyal ez volt a helyzet azzal is, aki először használta a *brolly* szót *umbrella* 'esernyő' helyett. Ugyanígy azok az emberek is, akik dánul *frikadonse*-t mondanak *frikadelle* 'húspogácsa' helyett, vagy *melodonte*-t *melodi* 'dallam, melódia' helyett, azt gondolják, hogy a mindennapos szavak efféle átalakítása humoros. Másrészt viszont a kifinomultabb ízlésű emberek kerülnek ezeket, és megmaradnak a szavak szokványos formáinál.

ROBERT SOUTHEY egy 1821. szeptember 14-i keltezésű levelében szórakoztató példákat közöl Coleridge, a költő feleségének szlengjéből. Íme néhány ezek közül:

„...when she is red-raggifying in full confabulumpatus. True it is that she has called us persecutorums and great impropriators for performing this meritorious task, and has often told us not to be such a stuposity; threat-

„...amikor a hölgy traccsdresszben rázza a vörös posztót. Igaz, hogy zavargáknak és nagy szemetleneknek nevezett minket, amiért elvégeztük ezt a dicső feladatot és gyakran mondta, hogy ne

³ A szakirodalomnak ebből az ágából elég ha a következő könyveket említem: KARL LARSEN: *Dansk soldatersprog til lands og til vands* [A szárazföldi és haditengerészeti csapatok dán katonai nyelve]. Kjobenhavn, 1895; P. SCHJÆRFF: *Den danske Jens og hans sprog* [A dán Jens és nyelve]. Danske studier 1918: 119 kk.; O. MAUSER: *Deutsche Soldatensprache* [A német katonanyelv]. Strassburg, 1917; L. SAINÉAN: *L'argot des tranchés* [A lövészárkok argója]. Paris, 1915; A. DAUZAT: *L'argot de la guerre* [A háború argója]. Paris, 1918; G. ESNAULT: *Le poilu tel qu'il se parle* [Ahogyan a frontharcos beszél]. Paris, 1919; C. ALPHONSO SMITH: *New Words self-defined* [Önmaguk által definiált új szavak]. New York, 1920; E. FRASER-J. GIBBONS: *Soldier and Sailor Words and Phrases*. [Katonai és tengerészeti szavak és kifejezések]. London, 1925.

⁴ *L'argot ancien* [A régi argó]. 1907. 59.

ening us sometimes that she will never say anything that ends in lumpatus again; and sometimes that she will play the very dunder; and sometimes bidding us get away with our toadymidjerings. And she asks me how I can be such a Tomnoddycum, and calls me detesty, maffrum, a goffrum, a chatterpye, a sillycum, and a great ovverum govverum...” etc.

legyünk már olyan debilok; azzal is fenyegetett, hogy többé nem mond olyat, aminek füle vagy farka lesz; néha még azt is, hogy megjátssza a fafejűt; néha pedig hagyja, hogy megússzuk a kecskebékázást. És megkérdezi, hogy lehetek ilyen fajankusz, és förmedvének, csacogó-keksznek, gilisztaodúnak hív...” stb.*

Az idézet mintegy mintagyűjteménye a szokványos szlengben és gyermeknyelvben előforduló szóalkotás és szóátalakítás leggyakoribb módozatainak.

Említettük, hogy a szleng újszerű, gyerekes nyelv, menekülés az elcsépett szavaktól. Éppen ezért természetes, hogy minden ország szlengjében újra és újra találhatunk bizonyos közös vonásokat. Túl azon, ami egyéni és nemzeti, mint mindenhol, itt is találhatunk olyat, ami közös emberi mivoltunkhoz kötődik. Ha egy kicsit megpiszkáljuk az egyedi esetet, gyorsan felfedezhetjük benne a mindannyiunkban közös emberi természet szikráját.

Úgy tűnik, vannak bizonyos dolgok, amelyek minden másnál jobban provokálják a szleng használatát. Ha valaki hozzálátna, hogy megírja a különböző országok szlengjeinek összehasonlító tanulmányát — erre a célra igen jó hasznát veheti a FARMER és HENLEY-féle hétkötetes nagyszótárban megadott szinonimák listájának⁵ —, azt találná, hogy elkerülhetetlen változtatásoktól eltekintve ugyanazok a szóképek, illetve metaforikus szóhasználatok ismétlődnek mindenhol.

A szleng legkedveltebb területeként említhetők a különböző testrészek. Így például a fej (és az agy, különösen mint a felfogás eszköze). Itt legelőször különféle gyümölcsökkel és zöldségfélékkel találkozunk: dán *pære* (körte), angol *nut* (dió), *cocoanut* (kókuszdió; a polinéziai tört angolban, a biszlamában (beach-la-mar) használata annyira általános, hogy a ’fej’ standard megnevezése lett) *onion* (hagyma), *turnip* (marharépa), *pumpkin* (tök), *calabash* (lopótök), *costard* (alma); francia *poire* (körte), *noisette* (mogyoró), *coco* (kókuszdió), *citron* (citrom), *citrouille* (tök); német *Kürbis* (tök).

Vannak továbbá olyan szavak, amelyek többé-kevésbé hasonlóak a dán *krukke* ’fej’ (tkp. korsó, kancsó) szóhoz; érdekes, hogy a tényleges szó a franciá-

* Jespersen hosszabban idézi Southey levelét, amelyben számtalan hasonló, teljesen egyénileg képzett szlengszó található. Ezeket a szavakat egyetlen ember (legfeljebb egy nagyon szűk kör) használta, így tulajdonképpen nem léteznek sem a standard, sem pedig a „szlengesített” angol nyelvben. Éppen ezért minden egyes egyénileg kitalált angol szóra ki kellene találni egy sohasem látott vagy hallott magyar megfelelőt, amely próbára teszi a fordító fantáziáját. Ízelítésként a levélrészletnek csak egy szakaszát fordítottam le, szándékosan olyan szavakat használva, amelyek a magyar nyelvben általánosan nem használatosak. (A ford.)

⁵ JOHN S. FARMER–W. E. HENLEY: *Slang and its Analogues, Past and Present* [A szleng és ennek jelenkori és múltbeli megfelelői]. I–VII. London, 1890–1904.

ban a fejre a *tête*, eredetileg a latin *testa* 'agyagkorsó' szóból származó szlengszó volt, és a német *Kopf* hasonlóképpen vesztette el szlengjellegét, bár ugyanez a szó használatos a kupára is. Mind a franciában, mind pedig a németben a 'fej' szó régi, tiszteletreméltóbb változatait megtartották ugyan, de színtelenebb, átvitt értelemben: franciául *chef* a latin *caput*-ból, németül pedig *Haupt*. A szlengszavaknak ebbe a csoportjába tartozik még az angol *chump* (tuskó; helyesen: *lump*), a *crust* (kéreg), kétségtelenül úgyis, mint *top-knot* (bóbita) szavak, valamint a francia *boule*, *bille*, *balle* (tkp. golyó, biliárdgolyó, labda; figyelemreméltó az asszonancia), *caisson* (láda).

Végül vannak olyan szlengszavaink a fejre, amelyek azt fejezik ki, hogy ez a test legmagasabban levő része, a testet magát pedig házhoz hasonlítják. Innen származik a dán *øverste etage* kifejezés (tkp. felső szint; különösen abban a mondatban, hogy *han er ikke rigtig i øverste etage* (nincs rendben a felső szinten). Angolul az *upper storey*⁶ (felső szint), *attic* (padlás), *garret* (manzárd), *cock-loft* (padlószoba) *upper loft* (padláshelyiség), *upper works* (a hajótest vízszint fölé eső része); németül az *Oberstübchen* (felső szobácska), *oberer Stock* (felső emelet); franciául az *ardoise* (pala), *grenier à sel* (sóraktár); spanyolul pedig a *chimenea* (kémény) szavak használatosak.

Más analógiákat a francia *bobine* (orsó) és *firole* (kis üvegcsé) szavakban láthatunk.

Az 'orr'-ra dánul a *snude* (ormány), *snydeskraft* (hazugságnyel) stb. használatos. Angolul számos szó létezik: *beak* (csőr), *peak* (csúcs), *snout* (ormány), *proboscis* (ormány; tanult körökben), *smeller* (szimatoló), *snuffbox* (tubákos szelence), *snorter* (horkantó), *snorer* (horkoló), *posthorn* (postakürt), *nozzle* (fűvóka, teáskanna-csőr), *handle* (kp. fogantyú), *trumpet* (trombita), *snottle-box* (takonytár), *candlestick* (gyertyatartó), *bowsprit* (orrárboc) szavakat használják. Az ökölvívók (angol) nyelvében ott találjuk a *claret* szót, amely az orrból eleredő vér színére utal, és ebből adódik a *claret jug* (véredény). A franciában a *trompe* (ormány), *trompette* (trombita), *piton* (hegycsúcs) szavak használatosak.

A 'kéz'-re az angolban a *paw* (mancs), dánul a *pote* (pata, mancs), németül a *Pfote* (mancs) szlengszó utal.

A 'láb'-at angolul a következő szavakkal nevezhetjük meg: *creepers* (tipegő), *trotters* (tappancs) — ezek főleg gyerekekre utaló szövegkörnyezetben — *trampers* (bakancs), *drumstick* (pipaszár), *trespassers* (taposó), *pegs* (faláb). Dánul az *undersåtterne* (alárendelt) szó, franciául a *trottins* (kifutólányok), *brancards* (gyaloghintók), *flûtes* (tkp. fuvalák; *jouer des flûtes* 'kereket oldani'), *le train onze* (tkp. tizenegyes vonat; *prendre le train onze* 'az apostolok lovain megy') szavak és kifejezések léteznek.

⁶ *He is gone in the upper storey* (tkp. Elmentek a felső szintről) = Fr. *il a une araignée dans le plafond* (tkp. pók van a plafonon) = flamand *hij mankeert het (het scheelt hem) in zijn bovenkamer* (valami hiányzik a felső kamrából).

Túlságosan hosszúra nyúlna a test más részeire utaló szlengkifejezések egy hasonló listája. Csupán rá szeretnék mutatni, hogy némely más területeken is szinte burjánzanak a szlengszavak. A verést, szidást, csevegést, a lopást, a futást, az ételt, az italt, az alkoholos állapotot jelentő szavak például. Szlengszavak céltáblái továbbá a pénz, az erőszak szinte minden elképzelhető nyelvi alakba önthető formája, legtöbbször talán azonban mégis a butaság és a buta emberek: az okos emberek talán úgy próbálják meg felsőbbrendűségüket fitogtatni a lassúbb észjárásúaknak, hogy megkeresnek minden lehetséges megvető kifejezést a tökfilkókra. A megvetés különösképpen egyike azon érzelmeknek, amelyek nagyon gyakran szlengben fejeződnek ki, a humorosan eltúlzott kifejezések mellett. A megvetés gyakran mutatkozik meg olyan kifejezésekben, amelyek épp az ellenkezőjét jelentik, mint az eredeti jelentés: pl. „egy kedves fickó” jelenthet ’átkozott gazembert’, vagy ha azt mondjuk valakiről, hogy „sokat tud erről”, az jelentheti azt, hogy igen-igen keveset tud.

Az irónia gyakran látható becenevek formájában is. Néhány irodalmi példát hozok, amelyek minden bizonnyal a való életből származnak. „Halott Andrásnak hívták, mert az apját halottnak hitték, de feltámadt”⁷ (Goldschmidt). „Egy kis halászmber, akit »Szépséges«-nek hívnak irdatlan csúnyasága végett”⁸ (Andersen Nexø: Muldskud [Vakondtúrás]). — Még az indiánok között is bukkanhatunk hasonlókra: egy törzset a szomszédai *Katáimiks*-nek hívtak (Nem-nevető), mert „állandóan hahotáztak” (UHLENBECH: Geschlachts-en persoonsnamen der Peigans 9).

Nem ritkán egy-egy asszociációs láncolat hosszabb a szlengben, mint a józan, normális nyelvben. Hadd éljek néhány angol nyelvű példával. Természetes, hogy ha azt mondjuk: *Keep your head* (tkp. Tartsd meg a fejed!), azt úgy értjük: ’Őrizd meg a lélekjelenléted!’, vagy mondhatjuk, hogy *He lost his head* (tkp. Elvesztette a fejét). De ez az utalás olyannyira kitágítható, hogy egyesek azt mondják: *Keep your hair on* (tkp. Tartsd fönn a hajadat!) és azt — mivel a hajra a *wool* (tkp. gyapjú) szlengszót használják —, hogy *Keep your wool on* (tkp. Tartsd fönn a gyapjút. *A to go the whole hog* (tkp. egészen a disznóig elmegy) kifejezés azt jelenti, hogy ’a végsőkéig elmenni valamiben’. Ha a *whole* (teljes, egész) szót más, szinonim szavakkal cseréljük föl (*entire, extreme* stb.) a kifejezés tovább finomodik. A házastársra használt *my better half* (tkp. a jobbik felem) kifejezés gyakran alakul át *my better seven-eighths* (tkp. a jobbik hétnyolcad részem) kifejezésre. Van egy politikai kifejezés, amely nemrég került át Amerikából Angliába, és amelynek alapja egy ilyen jelentésbővülés. Teljesen természetes azt mondani egy politikai jelöltről: *he stands on the Republican platform* ’republikánus platformon áll’. A *platform* jelentése aztán kibővül a

⁷ „Døde Anders hed sadan, fordi hans fader hevde været skindød, men var kommen til live.”

⁸ „En lille fisker, ‘Dobbeltskøn’ kaldet som følge av sin store grimhed.”

párt programjának egészére („Lincoln was elected on a platform which declared that the Constitution was to be disregarded” ’Lincoln elnököt olyan program alapján választották meg, amely deklarálta az alkotmány mellőzését’), innen jutunk el a *plank* ’palló’ szó használatáig, amely a pártprogram egy pontjára utal.

A jól ismert német nyelvész, Karl Müllenhoffot iskolás korában és később is *Cató*-nak nevezték, mert az apja katolikus volt (ő maga nem). Amikor az öccse iskolába került, *Laelius*-nak becézték (a Cato és a Laelius két, iskolákban jól ismert Cicero-értekezés).⁹

A szlengkifejezések kialakulásának másik módja a normál szavak lerövidítése. Ez talán segít, hogy némi fényt derítsünk a szleng és a tolvajok titkos nyelve közötti különbségre, amelyről később ejtek majd szót „álcanyelv”-ként utalva rá. Főnt említett könyvében SAINÉAN különbséget tesz *l’argot ancien* (régí argó) és *l’argot moderne* (modern argó) között, majd azt mondja, hogy az utóbbiban oly gyakori szórövidítés az előbbiben ismeretlen. Ez épp amiatt van, mert az ún. „régí argó” nem más, mint tolvajnyelv, amelyben a szavak megkurtítása nem lenne praktikus, mivel az argó legfőbb célja az, hogy felismerhetetlenné tegye azokat. A szóalkotásnak ez a módja éppen ezért nem alkalmazható az „álcanyelv”-re, míg a szlengben jelentős szerepet játszik, főként talán az iskolai és egyetemi szlengben. Például angolban a *laboratory* ’laboratórium’ megfelelője a *lab* (franciául *labo*), *gym* a *gymnasium* ’tornaterem’ helyett, *maths* ’matek’ a *mathematics* ’matematika’ helyett, franciában *desse* a (*géométrie*) *descriptive* ’ábrázoló geometria’ helyett, stb. Más francia rövidítések például a *pneu* a *pneumatique* ’pneumatika; jármű gumija’ helyett, *vélo* a *vélocipède* ’kerékpár’ helyett, *le métro* a (*chemin de fer*) *métropolitain* ’földalatti vasút’ helyett, *perme* a *permission* ’katonai engedély’ helyett. Számos ilyen rövidítés került át a szlengből a mindennapi nyelvbe, mint például a *kilo* (Európa-szerte) a *kilogramm* helyett, a *piano* (tkp. halk) ’zongora’ a *pianoforte* (vagy *fortepiano*, tkp. halk és hangos) helyett (az eredeti neve olaszul a kissé nehézkes *grave cembalo col piano e forte* (tkp. halk és hangos komoly csembaló) volt, amit nem csoda, hogy nem sokáig viseltek el az emberek), *auto* (franciául, németül stb.) és Skandináviában *bil* az *automobil* (tkp. önmozgó) helyett, angolul *cab* ’taxi’ a *cabriolet* ’nyitott tetejű autó, egyfogatos kocsí’ helyett, *bus* (’busz’; más nyelveken is) az *omnibus* (tkp. mindenkinek) helyett, angolul és franciául *photo* a *photograph(ie)* (tkp. fénykép) helyett. A rövidített szavak jellemzői olyan jól ismertek és oly gyakran tárgyalták már őket, hogy nem szükséges több példával szolgálnom. Megemlítenék azonban néhány kevésbé ismert francia rövidítést: *cé mess* (*maïsse*) a *ces messieurs* (tkp. ezek az urak) helyett a rendőrség tréfás elnevezése: alanypótló gyűjtőnévként kezelik nőnemű névelővel: *la cémaïsse* úgy mint *la police*. A *def* szót az apacsok (jasszok, huliságok) használták és jelen-

⁹ Schero, Müllenhoff. 1896. 11.

tése sapka, vagy kalap. Ez a *Desfoux* rövidített alakja, amely egy Rue de la Monnaie-i kalapos neve, akitől a kalapok származtak 1880 körül.¹⁰

Figyelemreméltó, hogy a szórövidítési hajlam különösen erős napjaink túlcivilizált, felgyorsult társadalmaiban összehasonlítva például a keletiek időtlen életével, amelyben a sietség úgyszólván ismeretlen, és ahol az „idő pénz”-érzet elképzelhetetlen. (Legtöbbünk számára az idő több, mint pénz!) Továbbá az is megfigyelhető, hogy ez a fajta rövidítés különösen olyan hosszú idegen szavakat céloz meg, amelyeknek egyes alkotóelemei nem jelentenek semmit más anyanyelvük számára. A kezdőbetűket felhasználó rövidítések, amelyek terjednek az utóbbi években, mind az a fajta, ahol minden egyes betűt kiolvasunk (mint pl. *Y.M.C.A.*)*, mind pedig az, ahol a betűk különálló szavakba formálódnak (pl. *Dora* = *Defence of the Realm Act* 'honvédelmi törvény' az első világháború idején) szintén napjaink újdonságai. Ezek mind meglehetősen olvasási készséget tételeznek föl.

Ezekkel a rövidített formákkal aztán különféle humoros képzettársítások is járnak: amikor az angliai iskolásfiúk a *dictionary* 'szótár' szót *dic*-re rövidítik, az hasonlít a *Richard* becézett formájára, a *Dick*-re, így a szótárt hívhatják *Richard*-nak. Ugyanígy *william*-nek hívhatjuk az (USA-beli) bankjegyet (*bill* 'bankjegy', csakúgy, mint a *William* beceneve).

* * *

Sok esetben egy-egy szó meg is rövidül és ki is bővül, vagy másképpen: vesszük a szó elejét, és azt valami értelmetlen végződészel látjuk el, mint pl. a dán *frikadonse* szóban, amely a *frikadelle* 'húspogácsa' megfelelője. A franciában igen sok az *-o*-ra végződő szó, mint pl. a fent említett *auto*, *photo*, *métro* és *typo* a *typographe* 'nyomdász' helyett (ezekben a szavakban az *o* egy görög öszszetett szó egyik elemének utolsó hangtöve), illetve a *vélo*. De ezt az *-o* végződést olyan más rövidítések is megkaphatják, ahol az eredeti szó nem tartalmazza ezt a magánhangzót: *Montparnasse* helyett *Montparno*, *apéritif* 'aperitif' helyett *apéro*, *camarade* 'társ' helyett *camaro*, *pharmacien* 'gyógyszerész' helyett *pharmaco*. Az angol nyelvben az *o*-végződés felkiáltásokban használatos, mint pl. *righto!* 'rendben van!' vagy *cheerio!* 'egészségedre!' (koccintásnál), még akkor is, ha (mint itt) teljes szavakhoz kapcsolódnak. Ugyanez a végződés a *beano* szó esetében, amelyet a *beanfeast* 'lakoma, mulatság' helyett használnak. Az *-er* végződés is gyakori a rövidített szavak esetében, mint pl.: *footer* a *football* 'labdarúgás' helyett, *fresher* a *freshman* 'elsőéves, gólya' helyett, *brekker* (Harrow-ban) a *breakfast* 'reggeli' helyett, *bonner* a *bonfire* 'örömtűz' helyett, *heeler* a *heeltap* 'cipősarok' helyett, *bedder* (Cambridge-ben) a *bedmaker* 'szobaasszony', vagy (Oxfordban) *bedroom* 'hálószoba' helyett. Az *-y* vagy *-ie* vég-

¹⁰ A. NICEFORO: *La Génie de l'argot* [Az argó géniusza]. Paris, 1912. 230; L. SAINÉAN: *Le Langage Parisien au XIX siècle* [A XIX. századi párizsi nyelv]. Paris, 1920. 265.

* *Young Men's Christian Association* 'Keresztény Fiatalok Szövetsége'. (A szerk.)

zódések is igen gyakran használatosak, részben melléknévvégződésenként, mint pl. *comfy* a *comfortable* 'kényelmes' helyett, *luny* a *lunatic* 'elmebeteg' helyett, részben pedig főnévi kicsinyítő képzőként (pl. *baby*, *auntie* 'nagynéni'). Továbbá: *Algy*, *Algie* az *Algernon* (angol férfinév) helyett, *Tuppy* a *Tupman* ('juh-tenyésztő', de lehet vezetéknév is) helyett, *nighty* a *night-dress* 'hálóing' helyett, *bookie* a *bookmaker* 'bukméker' helyett. Létezik továbbá a szavaknak egy érdekes csoportja, amelyekbe *g* betű ékelődik: *Wuggins*-nek nevezik Oxfordban a *Worcester College*-ot, *wagger pagger bagger*-nek a *waste paper basket*-et 'szemeteskosár', és így tovább.

Emlékezhünk arra is, hogy amikor Párizsban a múlt század húszas éveiben nagy sikert aratott a dioráma, a szlengben divatos lett minden lehetséges szót a *-rama* vagy *-orama* végződéssel ellátni: így pl. Balzac „Goriot apó”-jában találhatunk olyan szavakat, mint *santérama* 'gyomorráma', *froitrama* 'fatyoráma', *soupeurama* 'levesráma'. Másfajta szóbővítési módszer az ún. *queue romantique* (romantikus farok/sor): pl. a *crème* (tkp. krém) szót olyan emberre alkalmazzák, akiből bolondot csináltak a társai, majd „képzettársítják” a *crème au chocolat*-val (tkp. csokoládékrém), és végül már csak egyszerűen *chocolat*-nak hívhatják.¹¹

A szlengszerű kibővítés egy különleges formája, ha egy vagy több értelmetlen rímelő szót kapcsolnak egy mondat utolsó szavához. Gyerekkoromból emlékszem erre a példára:

Det veed vi, det veed vi
min datter Hedvig.¹²

A franciában igen közkedveltek a rögzült kifejezésekhez kapcsolt ilyen rímek: *ça colle*, *Anatole!* (jól megy, Anatole!) | *Tu parles*, *Charles!* (te csak beszélsz, Charles!) | *Un peu*, *mon neveu!* (egy kicsit, unokaöcsém) | *comme de juste*, *Auguste!*¹³ (éppen csak, Auguste!) Ez az eset áll fenn a *poil* szó esetében is: a *Je n'en ai pas trouvé*-ra (Nem találtam) az értelmetlen *Poil au nez!*-zel (Szőr az orrodban) válaszolnak. Hasonlóképpen az *Alors je n'ai plus voulu* (Hát nem is akartam)-ra *Poil au cul* (Szőr a seggeden) a válasz.

Összevethetjük ezeket olyan angol mondókák rímképleteivel, mint a „Georgie Porgie” és a később említendő londoni rímelő szavakkal.

* * *

A szleng tehát a normál nyelv variálásával sokféle forrásból meríthet. Ezek a források viszont nem kiapadhatatlanok, így a szleng sokszor más nyelvekből is vesz át szavakat. Ezek az átvett szavak mások, mint a szókölcsonzések általában.

¹¹ ESNAULT: *Le poilu* 153.

¹² Kb.: Ez így nem ér, Fehér egér (Jespersen angol nyelvű példája: *We know it, we know it/ my fellow poet. — A ford.*)

¹³ Vö. H. BAUCHE, *La Langage populaire* [A népi nyelv]. Paris, 1920. 163, 164 Jules.

Az utóbbi annak a szükségszerűségnek a következménye, amikor olyasvalamit akarunk kifejezni, aminek saját nyelvünkben nincs megfelelője, például külhoni gondolatok vagy termékek esetében. A szleng viszont, ahogyan már említettük, olyan szavakat használ, amelyeknek van megfelelője a nyelvben, de már nem szívesen használják őket, mert annyira megkoptak. A szleng ezért előszeretettel vesz át olyan idegen szavakat, amelyeknek hangalaki és írott formáiban van valami komikus vagy derűs. Hadd említsek néhány olyan szót az angol szlengből, amelyeknek eredete nem túlságosan ismert. Az *oof* 'pénz'-t jelent, és a német zsidók által használt jiddis *oof Tisch* = *auf Tisch* 'pénz az asztalon' rövidített formája. Az angol katonák a *choky* szót használják a börtönre. Természetes módon emlékezteti őket a *choke* 'fuldoklás, fojtogatás' szóra, holott ez a hindusztáni *chauk* 'barakk, őrhely' szó átvett változata.

Végül alkothatók szlengszavak teljesen eredeti, önkényes szóképzéssel. Dániában az utóbbi húsz évben vált ismertté a *pjoekke* ige, amelynek jelentése 'kerülni a munkát' és a *spy* 'szórakoztató' melléknév.

Ez után a rövid összefoglaló után könnyen belátható, hogy a szleng alapvetően különbözik más nyelvektől, amelyekkel gyakran összetévesztik. Például egészen más, mint a szakmai zsargon. Minden szakmának és hivatásnak (ácsok, kőművesek, villanszerelők, újságírók stb.) megvan a maga speciális szakszó- és szakkifejezés-készlete, amely ismeretlen a szakmabeliek körén kívül. És ha az újonnan csatlakozók nem értik pl. a nyomdászok által használt szakkifejezéseket, nos hát ugyanígy egy szűk körön kívül csak igen kevés ember nevét ismerjük. A két eset alapján véve hasonló. Más esettel állunk szemben, ha azt találjuk, hogy a szakkifejezések egy része a szlengből származik, és ez még mindig érezhető is rajta. Például a dán nyomdászok használják a *begravelse* (tkp. temetés) szót, vagy a német *eine Leiche* (tkp. egy hulla) szót, amikor a szedő a kézirat egyik szaváról átugrik néhány sorral alább ugyanarra a szóra, vagy a *bryllup* (tkp. esküvő), németül *Hochzeit* (tkp. esküvő) szót, amikor ugyanazt a szakaszt kétszer szedi. Ez tehát szleng a szaknyelven belül, azaz szakszleng. De attól, hogy egy szó két külön kategóriába sorolható, a két kategória még nem lesz azonos.

Nem azonos a szleng a vulgáris beszéddel, még akkor sem, ha a finnyásabban, akik úgy gondolják, hogy kifinomultabb megtartani a nyelv normál szavait, kerülnek a használatát, és akkor sem, ha azok, akik kerülni szeretnék a nyelvi kopottságot, olyan kifejezéseket választanak, amelyeket egyszerűbb emberek szokványosan használnak ugyanabban az értelemben. A két nyelvi forma szellemes ütköztetését láthatjuk Bernard Shaw „Pygmalion”-jában, ahol a fonetika professzora kijavítja ugyan a londoni virágáruslány borzasztó dialektusát, de anélkül, hogy kiirtaná a összes vulgarizmusát. Amikor a lány bekerül az „úri társaságba”, ezekkel a vulgarizmusokkal vívja ki a fiatalemberek csodálatát, akik azt hiszik, hogy szándékoltnan humoros szlenget hallanak.

(Fordította Csató Péter)

Szleng*

A *szleng* szó maga is szleng eredetű; egybevethető a következőkkel: *sling* (vö. *to sling off at* 'kigúnyol, nevetségessé tesz') és olyan norvég kifejezésekkel, mint *slenja-ord* 'szlengszó', *slenja-namm* 'gúnynév' és *slenja-kjeften* 'ócsárol, becsmérel'.

Nem könnyű meghatározni, hogy mi a szleng. A fesztelen társalgási nyelvi kifejezés mód alatt, de a tolvajnyelv (az alvilág nyelve) felett foglal helyet. CARL SANDBURG meghatározása jól fejezi ki a szleng szellemét, de eltúlozza az eredményeit: „olyan nyelv, amely feltűri az ingujját, beleköp a tenyerébe, és munkához lát”. A standard amerikai vagy standard brit angol jó részére is áll az, amit SANDBURG mond. Az „Oxford English Dictionary” jó meghatározást ad: „rendkívül fesztelen, a standard művelt beszéd szintje alattinak tartott, új szavakból vagy sajátos jelentésben használt, közkeletű szavakból álló nyelv”. Jobb meghatározást ad a „Webster’s Third New International Dictionary”: „olyan nem standard szókincs, melynek szavai és kifejezései erősen informálisak, és elterjedésük általában nem kötődik területhez. Jellemző rá a szavak létrehozása, önkényes megváltoztatása, a rövidült alakok, a túlzó, mesterkelt vagy szellemes szóképek, a nyelvi lelemény, illetve a gyors népszerűség és a viszonylag korai mulandóság”.**

Fontos észben tartanunk, hogy a standard szleng mellett, amelyet a standard brit vagy standard amerikai angol beszélői használnak, létezik sokféle csoporthoz kötődő és foglalkozási szleng is, az utóbbi példái közé tartozik a játékosok és sportolók által, illetve nézőik által használt szleng. Két nagy nyelvész, HENRY BRADLEY (1845–1923) és GEORGE PHILIP KRAPP (1872–1934) azt mondták, hogy „a szleng leginkább olyan csoportokban fejlődik szabadon, amelyekben a csoportos tevékenység és érdek erőteljesen nyilvánul meg, míg olyan csoportok körében, amelyekben nincsen meg ez a fajta egységérzet (pl. a farmerek között) ritkán alakulnak ki szlengkifejezések”.

* PARTRIDGE, ERIC: Slang. In: *The Encyclopedia Americana*. Vol. 25. New York, 1980. 16–7.

** Az „Encyclopedia Americana” (és a „Webster’s New International Dictionary” Partridge idézte) korábbi kiadásának megfogalmazásában: „olyan nyelv, amely bizonyos széles körben használt, de kérészerűtlen kifejezéseket ölel fel (különösen újonnan alkotott vagy elvonással létrehozott, sajátos jelentésben használt szavakat, illetve kifejezéseket, rendszerint metaforákat vagy hasonlatokat), amelyek jelentése mesterkelt, furcsa vagy groteszk, illetve szeszélyes vagy szertelen humort vagy hóbortot mutat” (New York, 1966. XXV, 81). (*A szerk.*)

A szleng használatának és keletkezésének okai. De hát milyen okai is vannak a szleng létrejöttének? Miért használjuk? Ez a két kérdés csupán része az igazi nagy kérdésnek, amelyet lehetetlen tökéletesen vagy akár csak meggyőzően megválaszolni. Mint oly sok más emberi viselkedés esetében, a tevékenység mozgatórugója itt is homályos, az indítékok gyakran különfélék. Mindazonáltal a következő okok — külön-külön vagy két-három közülük együttesen — talán megmagyarázzák a szleng használatának legtöbb esetét:

A kedély túláradásaként és a pusztán életöröm avagy a pillanatnyi lelkesültség okán: „csak úgy poénból”, játékosan vagy tréfából.

A szellemesség, elmésség és humor tudatos gyakorlásaként, illetve teljesen vagy főként ezek spontán kifejeződéseként.

Megmutatni és talán bizonyítani, hogy „mások” vagyunk; újszerűnek lenni.

Szemléletesnek lenni, pozitívan és kreatívan, illetve negatívan — a színtelenség elkerülésére irányuló természetes vágy által hajtva.

A figyelmet lekötni, sőt mehökkentő vagy megdöbbentő hatást elérni.

Megszabadulni a sablonoktól — olyan törekvés ez, amely rendszerint a létező szavakkal és kifejezésekkel szembeni türelmetlenségből fakad.

Tömörnek, velősnek és összefogottnak lenni.

Gazdagítani a nyelvet. Ez a fajta szándékolt eredetiség csak a tanult emberek között dívik; kivételnek számítanak azok a tanulatlan személyek, akik a londoni East End nyelvjárását, a cockneyt használják. Az ilyesmi inkább irodalmi vagy legalábbis műveltségi jellegű, mint spontán.

Konkrétummal tölteni fel az elvontat, valóságossággal és földközelséggel az idealisztikus, megfoghatósággal és közelséggel a távolit. (Míg a műveletlenek és tanulatlanok körében az ilyen szellemi tevékenység rendszerint tudatalatti, addig a művelt és tanult embereknel ez általában előre megfontolt.)

Enyhíteni vagy éppenséggel egyértelművé tenni valaminek a visszautasítását vagy (ritkábban) formális megtagadását.

Csökkenteni vagy inkább eloszlatni egy társalgás, értekezlet, esszé vagy cikk ünneplenségét vagy fellengzősségét.

Enyhíteni a halál vagy az örület rideg tényét, tompítani tragikumát, elkendőzni a hálatlanság és árulás csúfságát, s ezáltal lehetővé tenni a beszélőnek és hallgatóságának a fájdalom elviselését és a további normális életvitelt.

Szórakoztatni és mulattatni a magas közönséget, illetve leereszkedni szóban vagy írásban azokhoz, akiket alacsonyabb rangú közönségnek tartunk, vagy egyszerűen csak az egyenrangú közönséghez szólni vagy írni.

Megkönnyíteni a társadalmi kommunikációt (ezt az indítékot nem szabad összekeverni, még kevésbé egybemosni az előzővel).

Megteremtteni vagy ápolni valamely mély és tartós barátságot vagy közelséget.

Sugalmazni vagy esetleg bizonyítani, hogy egy bizonyos iskola vagy egyetem, szakma vagy foglalkozás, társadalmi osztály, művészeti, irodalmi vagy zenei csoport, kulturális közösség vagy réteg tagjai közé tartozunk vagy tartoztunk. (Ezt kapcsolatteremtés céljából is lehet tenni.)

Éppen ellenkezőleg: azt sugalmazni vagy esetleg bizonyítani, hogy valaki más nem tartozik valahova.

Elkerülni, hogy társaink vagy a kívülállók megértsék, amit mondunk. (Gyerekek, szerelmesek, bűnözők, majdnem-bűnözők és börtönbe zárt ártatlanok a fő letéteményesei a titkosság céljával használt szlengnek. Amikor egy ilyen sajátos nyelvet alvilági személyek használnak, akkor a neve *tolvajnyelv*.)

Jellemzők. A szleng ezen okai és indítékai vajmi kevés fényt vetnek a szleng ismérveire. Az a tény, hogy rendkívül nehéz a szlenget jellemezni, nem szolgálhat kifogásként arra nézve, hogy meg se próbáljuk ezt. Egy belga tudós, ALBERT CARNOY így ír a „La Science du Mot” [A szó tudománya] c. művében: „A szleng sajátos szókincsből áll, amelyben alapvető szerepe van a képzelőerőnek. Általában az újdonság, váratlanság és szellemesség erejével hat annak révén, hogy bizonyos szavakat szokatlan, sőt ismeretlen és pikáns jelentésben használ. Azok a folyamatok, amelyekkel ezt a célját eléri, általában megfelelnek a jelentésváltozást irányító folyamatoknak, különös tekintettel azokra, amelyek metaforikus, érzelmkifejező és hangulati elemeket hoznak létre. A szlengben azonban a tudatosság szerepe nagyobb: mindig tudatában vagyunk annak, ha valaki azon igyekszik, hogy a szokásostól eltérő módon, mulatságosan, kacifántosan vagy ironikusan beszéljen. A szleng a válasz arra a vállvonogatós és humorral teli lelkiállapotr, amelyben nem igazán vesszük komolyan azt, amiről beszélünk.”

FRANK K. SECHRIST mélyenszántóan írt erről a „The Psychology of Unconventional Language” [A nem konvencionális nyelv pszichológiája] c. munkájában. A szleng szavai és kifejezései, mint írja, képzettársításokban a szokásosnál gazdagabbak, mivel „friss tapasztalatokra, nem pedig halvány emlékképekre alapoznak”; „a szleng által teremtett érzelmi feszültség nagyobb, mint a szokásos és konvencionális nyelv esetében, és idővel a szellem meg is kíván szabadulni ettől”; számos értelemben „a szleng radikális. Csak a jelenre van gondja, levetkezi a gátlásait, és mit sem törődik a nyelv korlátaival.”; „ez a valóság nyelve, amint ezt a józan ész látja”; „realisztikus, naturalisztikus, romantikamentes”; „egyéni és bensőséges, egyben változékony és ideiglenes. De bármennyire is kiszámíthatatlan, szabálytalan és próteuszi legyen is, azok az impulzusok, amelyek áthatják, mégis állandóak.” SECHRIST nem sok figyelmet szentel annak, amit ő „játékimpulzus”-nak nevez (azaz amit mások „mulatságnak” vagy „jókedvnek” hívnak), és annak sem, hogy a legjobb fajta szleng átszivárog a fesztelen beszédstílusba, ennek nagy része pedig a standard beszédbe: nem mindig igaz, hogy a szleng triviális és kérészéletű. Vannak egyéb vonásai és ismérvei is, amelyek közül az alábbiak a legfontosabbak.

A szleng tősgyökeres valami — akár nemzeti, akár regionális legyen ez a tő és gyökér: akarva-akaratlanul, de mindig kifecsegi egy nép erényeit és hibáit. Ugyanakkor megmutathatja egy csoport előítéleteit, olykor eszményeit, vagy az egyén természetét, egyedi sajátosságait is. A legélesebb szellemesség és a legsugárzóbb humor hordozójává válhat, mert a szleng nem béklyózza le a spontaneitást. Ugyanakkor a szleng semmivel sem fordít kevesebb figyelmet valamely

gondolat találására, mint magára a gondolatra. A szleng inkább angolszász, mint latin (olasz, spanyol vagy francia) elemekre épít.

A művelt, a nagyon intelligens, illetve a körmönfont és rafinált emberek köreitől eltekintve a szleng általában inkább egyszerű és nyílt, mint bonyolult, finom és sugalmazó. Bár gyönyörködtető is, a sajátosat, furcsát és szertelent az általános érthetőség szintjére hozza. Inkább rövidít és egyszerűsít, mint kifejt és kidolgoz; inkább kihagyja a véletlenszerűt és mellékest, ahelyett, hogy részletesen vagy szószaporítóan leírná azt; metaforával, képszerű, szemléletes eszközökkel él (nem veszi el a dolgok színét), kivéve ha a szellem sziporkájaként vagy a humor folyamában, embereket és dolgokat foszt meg a túlzásoktól és a nagyozástól. Semmit nem vesz túl komolyan, de világosan, bár nagyon könnyedén erkölcsi és szellemi mércét rejt magában; inkább nemzetközi, mint a nemzetire korlátozott, és amikor a téma elkerülhetetlenül nemzeti, akkor azt humorosan és kifejezetten nyeglén kezeli; inkább kevesebbet mond, mintsem túlozna, illetve amikor mégis túloz, akkor egyszerre tudatos és mulatságos; inkább az emberi természetre utal, mint a Természetre, és mesterkéletlen megvetéssel kezeli mindazt, ami álszent, mesterkelt vagy hamis.

Röviden szólva: a szleng egyetemes, türelmes, emberi és emberséges, bár gyakran gúnyos és csípős is. Más szempontból nézve, a szleng inkább beszélt, mint írott nyelv (pontosabban szókincs), és rendszerint inkább a beszédből ered, mint a nyomtatott szövegből.

Vajon mindig megvoltak-e ezek a tulajdonságai? Amennyire tudjuk, igen, és nincs okunk azt hinni, hogy ennek másként kellene lenni. A régi görögök, a rómaiak, a középkor pallérozott elméi, a modern európaiak mind használtak szlenget, ezek példái megbizsergethetnék a kíváncsiak fantáziáját, de nem bizonyítanának semmit. Néhány általános tény viszont kiemelkedik az információk kusza tömegéből:

Minél elmésebb egy nemzet, annál kiterjedtebb szlenggel rendelkezik: gondoljunk csak a franciákra.

Minél humorosabb egy nemzet, annál kiterjedtebb szlenggel rendelkezik: gondoljunk csak az amerikaiakra, a britekre, illetve a németekre.

Minél nagyobb egy nemzet szókincse, annál kiterjedtebb szlenggel rendelkezik. A brit szlengszókincs kiterjedtebb, mint a francia, bármennyire is gazdag a francia szókincs.

Minél csiszoltabb, kulturáltabb és kifinomultabb egy nemzet, annál inkább szokott szlenget használni, mármint kifinomult szlenget: gondoljunk csak a franciára.

Minél függetlenebbek azok az egyének, amelyekből egy nemzet áll, annál kiterjedtebb és eredetibb a szleng szókinccse: gondoljunk csak az amerikai szlengre.

Minél sajátosabb alkattal rendelkezik egy nép, annál eredetibb a szlengje: gondoljunk csak az amerikai, a brit, a francia és az olasz szlengre.

Ahogy az emberiség egyre civilizáltabb lett, egyre humánusabb lett a szlengje, és bár az érzéketlenség még mindig sajnálatosan gyakori, mennyiségileg és minőségileg egyaránt visszaszorulóban van.

Ahogy az életünk külsőségeibe egyre inkább betört a tudomány és technika, a szleng — akárhol is létezzon — egyre inkább utal a tudomány és technika dolgaira. Ugyanakkor tudatosan vagy tudattalanul tiltakozik ellenük, és száraz, olykor gúnyos, humoros formában lázad a technika vívmányainak önkényuralma ellen.

Ahogy az újságok, magazinok és könyvek megsokszorozták és kiszélesítették a befolyásuk övezetét, és valójában példátlanul erősek lettek, úgy a szleng is egyre inkább alapozott az újságok híreinek, állásfoglalásainak és képregényeinek nyelvére.

A hangosfilm, a rádió és a televízió megjelenése elősegítette és megnövelte bizonyos országok szlengjének terjedését, ami azzal járt, hogy a szleng bizonyos típusai kezdenek nemzetközivé válni, úgy valahogy, amint a tudomány és politika nyelve (tágabb értelemben véve) egyre nemzetközibb.

A brit és különösen az angol szleng történetét — szinte adekvát módon — már megírták; az amerikai szleng története egyre fokozódó érdeklődés és kutatások tárgya lett a 20. század folyamán. Általában azt lehet mondani, hogy az amerikai szleng lényegében ugyanazt az utat követte, mint a francia és a német, a spanyol és az olasz, illetve az angol, a kanadai és az ausztrál szleng.

Mindazonáltal az amerikai szlengnek van néhány sajátos vonása, amely bizonyos egyedi adottságokból eredeztethető: (1) az Egyesült Államok hatalmas területén eleve több lehetőség van regionális szleng kialakulására, mint bármely más országban; (2) azok a bevándorlók, akik végül egy rendkívül sajátos és önálló nemzetté forrtak össze, jóval több nem angol (brit vagy amerikai) szóval, kifejezéssel és különösen mondattani szerkezettel gazdagították az amerikai szlenget, mint amennyit az angol vagy akár a francia, a német, az olasz vagy a spanyol szleng esetében találunk; (3) gyorsabban változik, amely vonását az előbbi tények magyarázzák; és (4) sokkal mélyebb és közvetlenebb a kapcsolata a tolvajnyelvvvel, mint bármely más nemzeti szlengnek.

Tolvajnyelv. A tolvajnyelv, a cant tulajdonképpen nem is szleng, hanem egy igen sajátos nyelvváltozat, amely részben foglalkozási, részben társadalmi jellegű, de mindenekelőtt a védelem vagy önvédelem célját szolgálja, azaz titkos. A tolvajnyelv jóval durvább, valóságosabb, földhözragadtabb, kevésbé humoros, bár nem kevésbé elmés, homályosabb eredetű, noha alkalmazását tekintve közvetlenebb, mint a szleng valaha is volt kb. 1700 óta. A francia, a német, az olasz és a spanyol tolvajnyelv, úgy tűnik, egy évszázaddal megelőzi a britet, a brit pedig vagy két évszázaddal az amerikai. Körülbelül 1870-ig az amerikai tolvajnyelv legtöbb szava és kifejezése, egyben a domináns jellegzetességei is brit, elsősorban angol eredetűek voltak. Úgy 1918–19 óta a brit tolvajnyelv szókincsének nagy (bár nem túlnyomó) része és egy-két jellegzetessége az amerikai tolvajnyelvből ered. Akár brit, akár amerikai, a tolvajnyelv, akárcsak a szoros értelemben vett szleng, jelentősen hozzájárult a standard nyelv formálódásához az Egyesült Államokban és Angliában egyaránt. Ennek egy szembeszökő, újkeletű példája a *phony* (vagy *phoney*) 'hamis' szó.

Irodalom

- BERRY, LESTER V.–VAN DEN BARK, MELVIN (1942): *The American Thesaurus of Slang* [Az amerikai szleng gyűjteménye]. New York, T. Y. Crowell, 1947², 1953³.
- BURKE, WILLIAM J. (1939): *The Literature of Slang* [A szleng irodalma]. New York, New York Public Library; Detroit, Gale Research Co., 1965².
- CARNOY, ALBERT (1927): *La Science du mot* [A szó tudománya].
- CHESTERTON, GILBERT K. (1901): A Defense of Slang [A szleng védelme]. In: *The Defendant*. Wayfarer's Library. Reprint: New York, Books for Libraries Press, Freeport, 1972.
- FARMER, JOHN S.–HENLEY, W. E. (1890–1904): *Slang and its Analogues, Past and Present* [A szleng és ennek jelenkori és múltbeli megfelelői]. I–VII. London. Reprint: New York, Kraus, 1965 és New York, Arno Press, 1970.
- GROSE, FRANCIS (1785): *A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue* [A vulgáris nyelv klasszikus szótára]. London, 1788, 1796. *Lexicon Balatronicum* címen 1811. PIERCE EGAN átdolgozásában: 1823. Kritikai kiadás: Szerk. ERIC PARTRIDGE. London, Routledge and Kegan Paul, 1931, 1977. Reprint: New York, Dorset Press, 1992.
- KRAPP, GEORGE P. (1925): *The English Language in America* [Az angol nyelv Amerikában]. New York, The Century Co.; New York, Ungar Pub. Co., 1960².
- MATHEWS, MITFORD M. (1951): *A Dictionary of Americanisms* [Az amerikanizmusok szótára]. I–II. Chicago, University of Chicago Press. 1956².
- MAURER, DAVID W. (1940): *The Big Con* [A nagy átverés]. New York, Bobbs Merrill Co., New York, Anchor Books, 1999².
- MENCKEN, H. L. (1963): American Slang [Az amerikai szleng]. In: *The American Language*. Szerk. RAVEN I. MACDAVID. JR.–DAVID W. MAURER. 4. kiadás. New York, Alfred Knopf. 555–89.
- PARTRIDGE, ERIC (1970a): *Slang Today and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Kegan Paul⁴.
- PARTRIDGE, ERIC (1970b): *A Dictionary of Slang and Unconventional English* [A szleng és a nem konvencionális angol nyelv szótára]. London, Macmillan⁷.
- PARTRIDGE, ERIC (1950): *A Dictionary of the Underworld. (British and American)* [Az alvilág szótára. (Brit és amerikai)]. London, Routledge and Kegan Paul.
- PARTRIDGE, ERIC–JOHN W. CLARK (1951): *British and American English Since 1900* [A brit és az amerikai angol 1900 óta]. London, A. Dakers; New York, Philosophical Library. Reprint: New York, Greenwood Press, 1968.
- ROSE, HOWARD N. (1934): *The Thesaurus of Slang* [A szleng gyűjteménye]. New York, Macmillan. Detroit, Gale Research Co. 1972.
- SCOTT, F.N. (1926): *American Slang* [Az amerikai szleng]. Tracts of the Society for Pure English 24.
- SECHRIST, FRANK K. (1913): The Psychology of Unconventional Language [A nem konvencionális nyelv pszichológiája]. *The Pedagogical Seminary*, 20/4: 413–459.
- SULLIVAN, J. M. (1908): *Criminal Slang. (A dictionary of the vernacular of the underworld)* [Bűnözői szleng. (Az alvilág alapnyelvének szótára)]. Chicago, Detective Pub. Co.

(Fordította Cseresnyési László)

D. W. M.

Szleng*

A szleng olyan nem konvencionális szavakat és fordulatokat takar, amelyek vagy valami újat fejeznek ki, vagy pedig valami régit új módon. A szleng mindig nyegle, tiszteletlen és illetlen, olykor szemérmetlen és trágár. Színes metaforái általában a tiszteletre méltó dolgok ellen irányulnak, és éppen ez a velős, olykor szellemes, gyakran szemtelen társadalomkritika adja a szleng sajátos ízét. A szleng tehát nemcsak szavakból áll, hanem bizonyos társadalmi kontextusban sajátos módon használt szavakból. A *slang* szó eredete homályos: az első nyomtatott előfordulása 1800 tájáról való, amikor is a londoni rosszhírű és bűnöző csoportok nyelvét jelölte. A terminus használata azonban talán sokkal régebbi.

Egyéb, hasonlóan nem standard szóhasználati típusok a *cant* (tolvajnyelv) és a *jargon* (zsargon), amelyek a homályos és fellengzős vagy szakmai jellegű és sejtelmes, a beavatatlanok számára nem könnyen érthető nyelv szinonimái. Angliában a *cant* terminus még mindig a bűnözők sajátos beszédére utal, míg az Egyesült Államokban ezt inkább *argot*-nak nevezik. A *dialect* (dialektus) terminus egy földrajzi terület vagy társadalmi osztály nyelvi jellegzetességeire utal.

A szleng kialakulása

A szleng értékek összeütközéséből ered, amely néha felszíni, de gyakran mélyről fakadó. Ha valaki újszerű módon használja a nyelvet, hogy ezáltal el-lenséges érzelmet, gúnyt vagy megvetést fejezzon ki — gyakran igen szelleme-sen —, akkor szlenget hozhat létre, de az újszerű kifejezés megszűnik létezni, ha csak mások is nem kezdik el használni. Ha a beszélő olyan csoport tagja, amely úgy véli, hogy a létrehozott kifejezés hüen tükrözi tagjainak érzelmi re-akcióját egy gondolat, egy személy vagy egy társadalmi intézmény iránt, akkor a kifejezés el fog terjedni, attól függően, mennyire egységes a csoporton belüli attitűd. Egy-egy új szlengkifejezés előbb általában közkeletűvé válik egy szub-kultúrában, majd ezután jelenik meg a domináns kultúrában. A szleng tehát egy csoportnak vagy osztálynak a másik értékeihez való viszonyulását fejezi ki (nem mindig becsmérlő módon), vö. *sucker* 'balek' (tkp. szívó, szopó), *honkey* 'fehér' (főként feketék által használt pejoratív megnevezés), *shave-tail* 'zöldfülű; had-

* D. W. M.: Slang. In: *Encyclopædia Britannica*. Elektronikus kiadás, 1999.
<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/printable/2/0,5722,108462,00.html>

nagy' (tkp. borotvált farok), *jerk* 'seggfej' (tkp. rángás). A szleng olykor a csoporton belülről ered, amely saját értékeiből, viselkedésmódjából, attitűdjéből űz gúnyt vagy tréfát, pl. *shotgun wedding* 'kényszerházasság' (tkp. puskás esküvő), *cake eater* 'elpuhult élvhajhász' (tkp. süteményevő), *greasy spoon* '[olcsó és piszkos] kifőzde, étkeзде' (tkp. mocskos kanál). A szlenget tehát inkább a társadalmi erők, mint sem azok a beszélők vagy írók hozzák létre, akik egy szál magukban megteremtene és meghonosítanak egy szót a nyelvben (de pl. Horace Walpole a *serendipity* 'az értékes megtalálásának képessége értéktelen környezetben' szót maga alkotta jó kétszáz évvel ezelőtt). Ez az egyik ok, amiért nehéz megállapítani a szleng szavainak eredetét.

A szleng létrehozói

A civilizált társadalom általában egy domináns kultúrából és különböző, a domináns kultúrán belül működő szubkultúrákból áll. A szubkultúrák sajátos, formájukban és tartalmukban rendkívül változatos nyelvi jelenségeket mutatnak, amelyek az egyes csoportok természetétől és egymáshoz, illetve a domináns kultúrához való viszonyuktól függenek. A szleng mellbevágó hatása főként a szubkultúra értékeinek verbális átviteléből ered, amelyek a domináns kultúráéval szöges ellentétben állnak. Az olyan 'zsaru, rendőr' jelentésű szavakat, mint *fuzz* (tkp. kicsinyes, nehézkes), *pig* (tkp. disznó), *fink* (tkp. kívülálló, szervezeten kívüli), *bull* (tkp. bika) vagy *dick*, nem rendőrök találták ki, bár a humoros *dickless tracy* 'rendőrnő' (tkp. farkatlan Mancsi) megnevezés férfi rendőröktől származik.*

Rengeteg foglalkozási csoport létezik, amely a legtöbb vonatkozásban azonosul a domináns kultúrával, de így is épp elég társadalmi és nyelvi ellenszenv marad ahhoz, hogy fennmaradjon a csoportsszolidaritás. Olyan terminusok mint *scab* (tkp. ótvar, rohadék) 'sztrájktrő', *strike-breaker* 'ua.', *company-man* (tkp. a vállalat embere) 'spicli, téglá' és *goon* '(gyári) verőlegény' rendkívül erős kifejezések voltak abban a korszakban, amikor a munkásmozgalom elkezdett szerveződni az Egyesült Államokban. Ma is azok, de időközben a standard nyelvváltozat részévé váltak.

A szakmai és foglalkozási csoportokon túl sok egyéb fajta szubkultúra is hoz létre szlenget. Ezek közé tartoznak a szexuálisan deviáns, a kábítószerfüggő, a gettóba vagy bizonyos létesítményekbe zárt csoportok, a mezőgazdasági szubkultúrák, politikai szervezetek, a fegyveres erők, a cigányok, illetve az egyes sportágak körül szerveződő sokféle csoport. A szleng talán egyik legbőszégebb forrása a 16. század óta az Újvilágba kivándorolt hivatásos bűnözők szubkultú-

* *dick* '1. pénisz; 2. rendőr', *Tracy* (női név) és *Dick Tracy* pedig a chicagói Sherlock Holmes, aki 1931 óta képregényben, ponyvában, filmen is szerepel. Vö. még *Dick* < *detective*. (*A ford.*)

rájának a szlengje. Régi bűnözők humorosan még ma is úgy utalnak magukra, hogy *FFV* 'Virginia első családjai' (*First Families of Virginia*).*

A bűnözői szubkultúrákban a domináns kultúra nyomása megélénkíti a már működésben lévő belső erőket, az így keletkezett argó pedig a szubkultúra értékeit, attitűdjét és szokásait jeleníti meg. A bűnözői csoportok mintegy a speciális argójuk köré szerveződnek: a szubkultúra és szlengje a belső és külső nyomás hatására gyarapodik.

Források

A legtöbb szubkultúra inkább valamely szomszédos nyelvből vesz át szavakat és kifejezéseket, mintsem maga hozná azokat létre, és ezeket a már elfogadott elemeket új és sajátos jelentésekkel ruházza fel. Megszokottak egyes idegen nyelvekből (így például az amerikai indián nyelvekből) való kölcsönzések. Az értelmiségi szakmák és foglalkozások (mint pl. orvostudomány, jog, pszichológia, szociológia, a műszaki tudományok és az elektronika) sokszor igazi neologizmusokat hoznak létre, gyakran görög és latin tövekből, amelyek azonban nem tartoznak a szleng főbb forrásai közé, noha az ápolónők és orvostanhallgatók némi orvostudományi terminológiát is átvesznek a szlengjükbe. A légierőben vagy a fegyveres erők bizonyos ágaiban a műszaki tudományokból és az elektronikából kölcsönöznek szabadon.

A szleng létrehozásának nyelv(észet)i folyamata

Azok a folyamatok, amelyek révén a szleng szavai létrejönnek, ugyanazok, mint amelyek által a nyelv egyéb szavai megváltoztatják a formájukat, a jelentésüket vagy mindkettőt. Ezek közé tartozik a metafora alkalmazása, a hasonlat, a népetimológia, a hangalak torzítása, a jelentésbővülés, a jelentésszűkülés, a szóelvonás, a betűszók létrehozása, az amelioráció és a pejoráció, a metonímia, a szinekdoché, a hiperbola, az idegen nyelvekből való kölcsönzés, illetve a tabu ellenpontosítása eufemizmussal. Az angol *trip* 'utazás' szó például egyszerre ment át jelentésbővülésen és -szűkülésen. Először jelentése arra a pszichedelikus (tudattágító) élményre szűkült, amely az LSD nevű kábítószer hatására jön létre, majd ezután általánosult bármiféle kábítószeres élményre, illetve — még ezen is túl — bármilyen eredetű élvezetre. A szóelvonás példája a *grass* 'marihuána' szó használata, amely a *laughing grass* (tkp. nevetőfű) kifejezésből keletkezett. A *funky* szó, amely egykor a test izzadságszagát jelölő, igen durva szó volt, amelioratív jelentésfejlődésen ment át a dzsesszrajongók körében és a 'legjobb; dögös' jelentést vette fel. Ugyanakkor a *fanny* szó, amely eredetileg csupán egy női név volt, jelenleg pejoratív fejlődés nyomán 'segg' jelentésű

* Virginia a legjellegzetesebb fegyenctelep volt a gyarmatok között. (A szerk.)

(Angliában még tovább degradálódott, és a női nemi szervre utaló tabuszó lett belőle). Előfordul az is, hogy ténylegesen kitalálnak szlengszavakat.

A szleng jellemzői

Pszichológiai szempontból a legtöbb jó szlengkifejezés az emberi kultúra fejlődésének azt a fázisát idézi fel, amelyben a vallási animizmus egyetemes volt. Abban az időben úgy hitték, hogy a tárgyknak két aspektusuk van: egy külső és objektív, amelyet az érzékszerveink segítségével foghatunk fel, illetve egy (különös képességekkel nem rendelkező egyén számára) érzékelhetetlen valami, amely viszont azonos azzal, amit ma a „valódi” tárgynak neveznénk. Az ember fennmaradása azon múltott, hogy miként tudta kezelni az élet megannyi „valódi” aspektusát: a vadászatot, a szaporodást, a háborút, a fegyvereket, a lakóhely megtervezését, a ruházat és a díszítés természetét az animus (lélek, szellem), azaz a valóság érzékelhetetlen tartományának ellenőrzése vagy befolyásolása révén. A hatás gyakorlása különféle szimpatetikus mágián keresztül történt, amelynek egyik leghatékonyabb eszköze a nyelv volt. A szavaknak tehát hatalmas erejük volt, mert felidéztek mindazt, amire utaltak.

A civilizált kultúrák és e kultúrák nyelvei az animizmus sok maradványát megőrizték, főként a tudatalatti szintjén. A nyugati nyelvekben a metafora erejét a szimpatetikus mágia maradványának lehet betudni. A szleng a metafora bizonyos vonásait arra használhatja, hogy olyan imázst teremtsen, amely egy kicsit kellemetlenül közel van a „valóságoshoz”. Ha egy nőre például a *broad* ’spiné, tyúk’ (tkp. széles) szóval utalnak, akkor ez automatikusan olyan helyen való kerülőnövekedést jelez, ahol az illető netán karcsúnak szeretné látni magát. Ezért aztán lehet, hogy dühösen és sértetten reagál, amennyiben olyan társadalomban él, amelyben a keskeny csípőt a női szépség elengedhetetlen részének tekintik. A szleng sokkoló jellege abból ered, hogy másoknak, főként a domináns kultúra képviselőinek képzet- és értékrendjével összeegyeztethetetlen dolgokat testesít meg. A szleng akkor a legnépszerűbb, amikor képzeleteinek összeférhetlensége már-már a társadalmi szatíra határát súrolja. Persze a szleng minden szavának megvan a maga története és népszerűségének sajátos okai. Amikor a körülmények megváltoznak, a szó jelentése is megváltozhat, a standard befogadhatja azt, illetve továbbra is szlengként maradhat meg a népesség bizonyos zárt csoportjainak használatában. Semmi sem lehet laposabb, mint a halott szleng. 1910-ben például az *Oh you kid* ’kiskegyed’ és a *23-skiddoo* ’iszkiri, sipirc, söprés’ igen divatos kifejezések voltak az Egyesült Államokban, de elmúltak, mint a bukjeszoknya. A gyerekek viszont — nem tudván, hogy mi az anakronizmus — gyakran új életre keltik a régi szlenget a tévében újrátárszott régi filmek özönének hatására.

A szlengszavak éle olykor eltompul és tisztességes kifejezéssé válnak, pl. *spunk* ’geci > ondó, sperma’, *fizzle* ’befuccsol > kudarcot vall’, *spent* ’döglött > fá-

előzésre utal) aligha lenne hatásos, ha a *Russian roulette* 'orosz rulett' kifejezést nem használnák széles körben.

A szleng terjedése

A szleng a különböző szubkultúrákból átszivárogva özönli el a domináns kultúrát. Egyes szavak kihalnak avagy hosszú időn át szunnyadnak a domináns kultúrában. Mások, amelyek szemléletesen fejeznek ki egy, a domináns kultúrában már lappangó gondolatot, azonnal használóra találnak. A tömegkommunikációs eszközök születése előtt az ilyen terminusok lassan jelentek meg és árasztották el a domináns kultúrát, és alapvetően szájról-szájra terjedtek. Így például a *snafu* szó, amelynek sokkoló hatását a magyarázat tompítja (*situation normal, all fouled up* 'teljesen normális helyzet: minden el van baltázva')* a második világháború katonai szóhasználatából fokozatosan, szájról szájra terjedve érte el a jobb köröket, mivel a média került a használatát. Ma viszont egy sportriporter, egy tévébemondó vagy egy komikus egyszerre vezethet be az otthonok millióiba egy étellel teli új szót, amelyet egy csoport már használ, ezáltal egycsapásra közkeletűvé téve azt. Az *uptight* szót például először főként kábítószerfüggő bűnözők használták 'a kábítószer megvonása következtében fellépő megvonási tünetek' és 'szorongás' értelmében. Később az újságíróknak a kábítószerpiac iránti érdeklődése következtében a szót széles körben kezdték használni a domináns kultúrán belül olyan szorongás és feszültség jelölésére, amelynek a kábítószerfogyasztáshoz nincs köze. A szó formája tehát megmaradt, de jelentése kissé megváltozott.

Más terminusoknak a formája, illetve mind a formája, mind a jelentése megváltozik, pl. *one for the book* 'szokatlan, hihetetlen'. A sportújságírók kölcsönözték ezt a terminust az amerikai bukmékerek zsargonjából 1920 körül. A bukmékerek reggel felsorakoztak a versenypálya mellett, hogy fogadjanak a délutáni futamokra (vö. *the morning line* 'a reggeli sor' kifejezés, amely átvitt értelemben ma is gyakori a sportrovatokban). Az újonnan jött bukmékereknek a sor végére kellett állniuk, és ugyanoda tessékeltek mindenkit, aki esélytelenre akart fogadni, azzal, hogy *That's one for the end book* 'Ez a végére megy'. A nem szakmai közönség elhagyta az *end* 'vég' szót, mint értelmetlent (bár a régi lóversenyeselek megtartották). A szleng egyéb csatornákon át is terjed, úgy mint például a popzene dalain keresztül, amelyek a beavatott számára gyakran telítve vannak rejtett jelentéssel.

Amíg a szubkultúrák szerkezetileg zártak, kevés szivárog ki a nyelvükből. Így például a maffia több mint félévszázados, erőteljes bűnözői tevékenysége során Amerikában csak kevésbé járult hozzá a szlenghez. Amikor a szubkultúrák meggyengülnek, megsokasodnak a domináns kultúrával való kapcsolataik, meg-

* Az eufemisztikus *fouled up* a *fucked up* 'el van baszva' helyett áll. (*A ford.*)

kezdődik a diffúzió, és a nyelvük széles körben jelenik meg mint szlang. A kábítószerfüggő bűnözők szubkultúrája zárt volt, és argójuk rendkívül titkos az 1940-es években; ma viszont a szavaikat szabadon használják a középosztálybeli tizenévesek, olyanok is, akik mit se tudnak a kábítószerekről.

A szlang használata

A szlenget sokféle célra használják, de általában egy bizonyos érzelmi viszonyulást fejez ki, és ugyanaz a fordulat szöges ellentétben álló attitűdöket fejezhet ki, attól függően, hogy ki használja. Sok szlangterminus elsősorban pejoratív, de lehet ambivalens is, amennyiben bensőségesen vagy szeretettel használják. Néhány az énkép formálódásához vagy fenntartásához, egy osztályhoz vagy csoporthoz való tartozás kifejezéséhez járul hozzá. Ismét mások tárgyak, intézmények vagy személyek hízelgő megnevezései, más emberek viszont ugyanazt a szót ellentétes szándékkal is használhatják. A *Jesus freak* 'Jézus bolondja' kifejezést eredetileg gúnyos célzattal használták, de bizonyos utcai igehirdetők saját nevükként fogadták el. A szlang közvetlenül használva néha sértő vagy meghökkentő; egyes kifejezései pedig valamely kényes fogalmat eufemizálnak, bár a nyilvánvaló vagy túlzó eufemizmusok sokkal hatékonyabban törhetik meg a tabut, mint a kevésbé illedelmes terminus. Egyes szlangszavak azért lényegesek, mert a standardban nincsen teljesen pontos megfelelőjük, pl. *freak-out* (kb. „kibújik belőle a furcsaság”) 'tudattágító kábítószer hatására „elszáll”'; kiborul, bekattan', *barn-storm* (tkp. pajtarohamozás) 'tájol; hagnizik [színész]; kortesúton járja a vidéket [politikus]', *rubberneck* (tkp. guminyakú) 'bámészkodó [pl. egy balesetnél]' és a *creep* (tkp. csúszás-mászás) 'ocsmány féreg, görény [emberről]'. A másik végletet pedig azoknak a homályos jelentésű szavaknak a sokasága jelenti, amelyek egyszerű divatjelenségek.

Az egyéntől és a társadalomban betöltött szerepétől függően a szlang sok egyébire is használható. Mivel a szlenget többnyire a beszédben használják — olyan személyek, akik talán nem is tudják, hogy amit használnak, az szlang — a szavak megválasztása természetesen egy sor tudattalan gondolkodási mintához igazodik. Amikor írók használják, akkor a szlenget sajátos hatás elérése céljából jóval tudatosabban és gondosabban választják meg. Az írók azonban csak ritkán hoznak létre szlenget.

Egyesek azt állítják, hogy a szlenget elmés egyének alkotják, hogy ezáltal felfrissítsék a nyelvet, életet vigyenek belé, hogy élénkebbé és képszerűbbé tegyék, hogy megnöveljék a tömör és meglepő szavak tárházát, illetve, hogy a új jelentésárnyalatokat kifejező szókincset hozzanak létre. Mindazonáltal azoknak a zöme, akik a szlenget létrehozzák vagy divatba hozzák, talán nincs is tudatában ezen nemes szándékoknak, és az sem különösebben érdekli őket, hogy mi történik a nyelvükkel.

A szlenghez való viszonyulás

A realizmus igényével fellépő természetes írásmód megjelenésével a szleng elkezdett belopakodni az angol irodalomba, noha az iskolák hadat viseltek, a szószékről mennydörögtek ellene, és sok szelídségre és finomságra vágyó nő pedig kitiltotta az otthonából. Mégis tovább virágzott a föld alatt, a férfiúi lét olyan menedékhelyein mint a szabadkőműves páholyok, a biliárdtermek, a borbélyüzletek és a kocsmák.

1925 táján már a természetes írásmódot hirdető, amerikai és európai írók egész új nemzedéke lázadt fel a viktoriánus szemérem ellen, amely még Mark Twaint is panaszkodásra késztette. Ma az írók — különösen a prózában és a drámában — szabadon használhatják a szlenget. Nélkülözhetetlen eszköz lett belőle a satíra mestereinek, a humoristáknak és az újságíróknak a kezében. A szlenget ma már társadalmilag elfogadják: nemcsak azért, mert szleng, hanem azért is, mert ha hozzáértő és disztíngvált módon használják, akkor egy új és izgalmas dimenziót ad a nyelvnek. Ugyanakkor a nyelvészek és más társadalomtudósok intenzíven vizsgálják a szlenget mint az azt létrehozó és használó kultúra lenyomatát.

(Fordította Cseresnyési László)

Szleng*

A *szleng* a 18. század óta adatolt szó; eredete bizonytalan, talán a *sling* 'el-dob' szóból vagy szóelvonással a *beggar's language* 'koldusnyelv' és a *rogues' language* 'csavargónyelv' kifejezések elemeit kombinálva.

A szleng társalgási nyelvi szavak és kifejezések állandóan változó halmaza, amelyet a standard nyelvhasználattól általában különállónak és társadalmilag alacsonyabb rendűnek tartanak. A szlenget a társadalmi identitás és az összetartozás megerősítésére és megerősítésére használják, különösen egy csoporton, illetve a társadalom valamely (divat)irányzatán belül. Minden nyelvben megtalálható, és az ilyen jellegű, rövidéletű szókincs előfordulása a nyelvben valószínűleg olyan régi, mint a nyelv maga. Legkorábbi előfordulásaiban, a 18. században az angol *slang* szó az alvilági csoportok speciális szókincsére utalt, és a *cant*, a *flash* és az *argot* 'tolvajnyelv' szavakkal nagyjából felcserélhető módon használták.

A szleng definíciója. A szó különösebb precizitás nélkül, széles körben használatos, különösképpen beleértve az informális nyelvhasználatot és a szakszargont. A szlengszókincs társadalmilag és pszichológiailag komplex volta nehezen meghatározhatóvá teszi a terminust. Nyelvészeti szempontból a szlenget meg kell különböztetni a szókincs olyan más részalmazaitól, mint a regionalizmusok vagy a nyelvjárási szavak, a zsargon, a profán vagy a vulgáris kifejezések, a társalgási nyelvi fordulatok, a tolvajnyelv és az argó, noha a fentiek mindegyikével van néhány közös tulajdonsága. Földrajzilag nem korlátozott (mint a brit angol *lift* 'lift' és az amerikai angol *elevator* 'ua.'), de gyakran regionális (mint a brit angol *bloke* 'ember; pali, pofa', amerikai angol *guy* 'ua.'¹). Nem zsargon (azaz nem olyan szókincs, amit egy szakma, foglalkozás végzésénél használnak), de gyakran jelenik meg olyan csoportokban, amelyeket a munkájuk fog össze, például az amerikai hadseregben használatos olyan nem szakmai kifejezések, mint a *chicken colonel* (azaz *full colonel*) 'ezredes'², és a *John Wayne*

* E.[BLE], C.[ONNIE] C.: Slang. In: *The Oxford Companion to the English Language*. Editor TOM MCARTHUR. Oxford–New York, Oxford University Press, 1992. 940–3.

¹ *Guy Fawkes* keresztnévéről, akit az általa szervezett 1605-ös „lőporos” parlamenti összeesküvés bukása után kivégeztek. Ennek emlékére november 5-én, a Guy Fawkes Day alkalmával többek között *guy*-nak nevezett bábut égetnek el Angliában. (A szerk.)

² A címersasos rangjelzés neve *chicken* (tkp. csirke). (A ford.)

kifejezés, amelynek jelentése 'hősiesség' és a példamutató katonai viselkedés³ leírására szolgál.

Bár egy-egy kultúra tabu témái bővelkednek szlengszinonimákban, nem minden szlengkifejezés sérti a társadalmi illendőséget. A *Mickey Mouse* kifejezés 'könnyű', illetve a *dough* (tkp. kelt tészta) szó 'pénz' értelemben való használata lehet, hogy nem elfogadható bizonyos kontextusokban, de általában nem sértő. Bár a *Mickey Mouse money* kifejezés használható pejoratív értelemben, ha ismeretlen vagy lenézett pénzegységről beszélünk. A szleng a beszélt nyelv része, de nem minden társalgási nyelvi kifejezés szleng. A *Shut up* 'Fogd be!' kifejezés ritkán jelenik meg írásban (a lejegyzett párbeszédet kivéve), de nem szleng. A *cant* (tolvajnyelv) és az argó, a tolvajok és más törvényt kívüli csoportok sajátos, néha titkos nyelve, számos elemmel járultak hozzá az általános angol szlenghez, pl. *heist* 'rablás' vagy *OD* '(kábitószert) túladagol' (< *overdose* 'ua.'). Mégis számos szlengszó olyan csoportok nyelvéből származik, amelyeknek nincs kapcsolatuk az alvilággal, mint például az egyetemisták, a sportrajongók vagy a hadseregbe besorozott katonák. A szleng gyakran a fiataloknak, az elidegenedetteknek és azoknak a nyelvhasználatát, akik a társadalomtól különállóknak tekintik magukat. Emberek, akik életük fejlődő szakaszában bizonyos intézményhez vagy környezethez tartoztak, folytathatják csoportjuk szlengkifejezéseinek használatát életük hátralevő részében is.

Annak ellenére, hogy a terminust nehéz meghatározni, a szlengnek van néhány állandó tulajdonsága. A legfontosabb az, hogy egészében véve a nyelv szlengszókincse kérészerű. Sokkal gyorsabb ütemben tör be a használatba és tűnik el onnan, mint az általános szókincs elemei. Az egyetemisták szlengje is ezt igazolja. Azoknak az amerikai egyetemistáknak a megnevezése, akik teljes erőbedobással tanultak 1900-ban *grinds* (tkp. örlések) vagy *grubs* (tkp. lárvák) volt, de az 1980-as években a *grinds*-okat *geeks*-eknek hívják és a *grub* jelentése 'szenvetélyesen csókolózik'. Chapel Hillben, az Észak-Carolinai Egyetemen használatban lévő szlengkifejezések jegyzéke egy tizenöt éves perióduson keresztül (1972–1987) kevesebb, mint 10 százalékos megőrzést mutatott. A helyeslő *Far out!* (tkp. előrehaladott) felkiáltást az *Awesome!* (tkp. félelmetes) helyettesítette, a minden célra használható, helyeslést kifejező melléknév, a *cool* (tkp. hűvös) átadta helyét a *sweet*-nek (tkp. édes), a diákok pedig — amikor lógnak az órákról — már nem „megnyesik” az órákat (*cut classes*), hanem „lefújják” azokat (*blow classes off*).

Átmenetiség. A gyors változás, ami a szlenget jellemzi, új szavakkal történő folytonos utánpótlást igényel. Ez néha helyettesítéssel vagy a már létező szlengszavakhoz való hozzáadással történik, mint a *waste case* 'részeg' (tkp. elveszett

---

³ *John Wayne* (1907–1979), a főként bátor cowboyokat és hős katonákat játszó filmszínész nevéből. (*A ford.*)

eset) esetében, néha pedig a jelentés kiterjesztésével, mint például a *jambox* (tkp. adást zavaró doboz), *ghetto blaster* (tkp. gettóhangszóró) vagy *Brixton suitcase* (tkp. Brixton bőrönd) 'hordozható sztereómagnó'. A szlang vonzerejét jórészt éppen az újdonságból vagy újításból, a szlang sokat emlegetett tulajdonságából eredő frissesség adja. Mégis a szlengnek vannak olyan elemei, amely hosszú életűek. Így például a *bones* (tkp. csontok) szót 'dobókocka' értelemben Chaucer már a 14. században használta, és még mindig szlang. Ha szlengelemek évekig megmaradnak a nyelvben, gyakran elveszítik szlang státuszukat. A középangol *bouse* (ma *booze*) 'ital, pia' még mindig informális kontextusban fordul elő, akárcsak a *pooped* 'kimerült', amelynek az első adata a 16. századból való. Más szlengelemek viszont átjutnak az általános szókincsbe és korábbi szlang mivoltukkal már csak kevés kapcsolatuk marad — vagy éppenséggel semmi. Például a *jeopardy* 'kockázat'⁴, amely a szerencsejáték, és a *crestfallen* 'csüggedt, bánatos' (tkp. lógó tarajú, tarajavesztett), amely a kakasviadal szlengjéből ered, ma már nemcsak, hogy nem számítanak szlengszavaknak, hanem még választékosnak is minősülnek.

Hangok. Bár az esetek többségében a szlengkifejezések alkalmazkodnak az angol hangkombinációk általános szabályaihoz, a szlengre jellemző vállalkozó szellem a hangokkal való játékot is magába foglalja. Számos szlengszó hangutánzó eredetű, például a 'hányás' szleng terminusai: *barf*, *buick*, *earl*, *ralph*.⁵ Néha dialektusok utánzására és idegen hangzású kiejtésre is vissza lehet egyes szlengelemeket vezetni, mint például a *shoot the peel* (tkp. eldobja a héjat) 'kosárlabdázik' kifejezést, amelyben a *peel* 'héj' szó kerek valamire utal: az Egyesült Államok déli nyelvjárásaiban ugyanis a *pill* 'pirula, golyó; laszti' szót valahogy így ejtik ki. A *my feet are staying* (tkp. a lábam marad) 'Viszlát!' a német *Auf Wiedersehen!* tréfás kiejtése. ROGER WESCOTT, amerikai nyelvész vette észre, hogy bizonyos hangok betoldása a szavaknak szlengesebb ízt ad. Így például a *z*, mint *zazzy* 'dögös', a *jazzy*-ből, *scuz* 'trutyi', a *scum*-ból (tkp. szemét, piszok) és a *zap* 'leradíroz; kifestet', a *slap*-ból (tkp. pofoz) vagy *whap*-ból (tkp. megüt). Hasonlóképpen az *oo*, mint a *cigaroot* a *cigarette* 'cigarettá'-ból, a *bazooms* a *bosom* 'kebel, mell'-ből és a *smasheroo* a *smasher* 'remek; klassz'-ból. A szlang leginkább a rímeket kedveli, például *brain drain* (tkp. agyelszívás) 'a tanult emberek elcsábítása egy olyan országból, ahol ahol nincsenek lehetőségek', *boob tube* (tkp. ostoba képcső) 'televízió', *frat rat* (tkp. diákszövetségi patkány) 'amerikai egyetemi diákszövetségi (fraternity) tag', *groomed to zoom* (kb. reflektorfényhez öltözve) 'divatosan öltözött'. A rímek használata kiváltképpen a londoni cockney-kat jellemzi, akik a rímes szlengnek jól kidolgozott és

⁴ A szó eredetileg magát a szerencsejátékot jelentette. (A szerk.)

⁵ A hangutánzás hatását nagyban erősíti, hogy az *earl* szó egyébként 'gróf'-ot jelent, a *Ralph* pedig férfi keresztnév. (A szerk.)

színes gyűjteményét fejlesztették ki. Vannak nyilvánvaló példák, mint *trouble and strife* (tkp. baj és csetepaté) 'feleség' (< *wife*) vagy *mince pies* (tkp. egyféle apró, kerek, szárított gyümölcscsel töltött sütemény, gyümölcskosár) 'szemek' (< *eyes*), de a legtöbb londoni rímes szleng lerövidül és a rím��avak nem is jelennek meg, pl. *elephant* (tkp. elefánt) 'részeg' (< *elephant's trunk* 'elefántormány' < *drunk*), *plates* (tkp. étel) 'láb' (< *plates of meat* [tkp. húsetel] < *feet*) vagy *Godfer* 'gyerek' (< *God forbid* 'isten ments' < *kid*).

Szóalkotás. A szlengszavak az általános szókincs egyéb elemeihez hasonlóan keletkeznek, azaz a már létező szavak és szórészek újrafelhasználásával. A toldalékolás határtalan lehetőséget biztosít a nyitott halmazok alkotásához pl. *megabucks* 'rengeteg pénz', *megabeer* 'rengeteg sör', *megawork* 'rengeteg munka', vagy ugyanígy: *bookage* 'könyvek', *fundage* 'pénz, fedezet', *sleepage* 'alvászat' gyűjtőnevek, mint pl. *I'm about to ask my folks for some major fundage* 'Kérek egy csomó pénzt a családomtól'. Szóösszetétellel két szóból egy újat alkotunk, pl. az amerikai angolban *airhead* (tkp. légfejű) olyan valaki, aki nem áll két lábbal a földön, a *homeboy* (tkp. otthoni fiú, földi) pedig az, aki ugyanabból a városból származik, de a brit angolban az utóbbi szó olyan fiatalemberre utal, aki szívesen lakik a szüleivel felnőtt korában is. Az amerikai angolban jelenleg igen produktív szlengalkotó módszer az olyan partikulák, mint az *out* 'ki', *off* 'ki, el', *on* 'be, rá', főnevekhez, melléknevekhez vagy igékhez való kapcsolása és frazális igék alkotása, pl. *blimp out* 'bezabál; hirtelen meghízik' és *blow off* 'rá se ránt, nem törődik vele' az amerikai egyetemisták szlengjében (az utóbbi 'fingik' jelentésben fordul elő az brit iskolásfiúk szlengjében), illetve *hit on* 'szexuális kapcsolatot kezdeményez; becserkész'. A gyakran használt szlengkifejezések sokszor lerövidülnek, mint *OTL* 'elvesztette a kapcsolatot a valósággal; elszállt' (< *out to lunch* 'ebédelni ment'), *VJ*, *veejay* 'videóklip műsorok vezetője a tévében' (< *video jock[ey]* 'videólovás'), *obno* 'genyó' (< *obnoxious* 'ellenszenves, utálatos') és *Sup?* (< *What's up?*) 'Mi van?'. Az általános szókincstől eltérően az angol szleng nem sokat kölcsönzött az idegen nyelvekből, de a dialektusokból igen, és különösképpen egyes olyan etnikai vagy érdekcsoportok nyelvéből, amelyek nagy hatással voltak a domináns kultúrára, mint például az afroamerikaiak nyelvéből vagy a kultúra részeként létező második nyelvekből, például a jiddisből.

Szemantika. A zártkörűség, a divathóbort jelleg és a tiszteletlenség bonyolult összjátéka teremti és táplálja a szlenget, egyben biztosítva a szemantikai és etimológiai bonyolultságát is. Mindezek ellenére a szleng gyakran előre megjósolható módon válik le a standard nyelvről, főleg általánosító vagy megszépítő (amelioratív) jelentésváltozás révén. Jelentésbővülés esetében kiszélesedik azoknak a jeltárgyaknak a köre, amelyekre a szó utal, pl. a 19. században a *dude* szó jelentése 'piperkőc', de a mai amerikai szlengben, afroamerikai hatására, már minden férfira utalhat. A *schiz out* (tkp. kitör rajta a skizofrénia)

'becsavarodik; bekattan' is mindenféle elmezavarra vagy lelki összeomlásra utalhat, egyáltalán nincs leszűkítve a skizofréniára. Az értékelő szavak a szlengben használatuk során néha annyira általánossá válnak, hogy elvesztik a speciális jelentésüket, és csak az értékelő jellegüket tartják meg. Például az amerikai angolban az *awesome* (tkp. félelmetes), *heavy* (tkp. nehéz), *key* (tkp. kulcs) és *solid* (tkp. szilárd); illetve a brit angolban az *ace* (tkp. ász), *brill* (< *brilliant* 'ragyogó'), *triff* és a *def* egyaránt azt jelentik, hogy 'elismerésre méltó'. Az általánosítás gyakran a szépítő jelentésváltozással egyszerre működik, vagyis a szó kedvezőbb színezetet kap. A szubkultúrák tabuszavaiból sok bekerül az általános szlengbe; a gyakoribb és kiszélesedett használat által kevésbé sokkolóak, és pozitívabbá válnak. A *jam* 'dug, nyom' ige száz éve még jellegzetesen a szexuális aktusra utalt, mai jelentése viszont 'táncol, zenél, jól szórakozik, boldogul'. Mégis számos szlengszó megtartja negatív jellegét, különösen a jelzők nagy és állandóan újratöltődő csoportja, mint a pejoratív 'seggfej stb.' jelentésű szavak: *boob*, *dork*, *dweeb*, *jerk*, *nerd*, *scuzbag*, *slimeball*, *wimp*.

A szleng szemantikájának másik jellemzője az a tendencia, hogy közvetett és figuratív módon nevez meg dolgokat, főleg metafora, metonímia és irónia segítségével. Metaforák például a *rack monster* 'kimerültség, kidöglöttség' (vö. *rack* 'pusztulás, kínpad stb.' és *monster* 'szörny'), a *couch potato* 'olyan személy, aki nem sokat csinál, azontúl, hogy tévét néz' (tkp. divány-krumpli), a *coffin nail* 'cigaretta' (tkp. koporsószeg). A 'sör' értelemben a *brew* (tkp. főz[et]) és a *chill* 'lehűt(ött valami)' metonimák, mivel sajátos jelentésük érintkezési kapcsolaton alapul. Legegyszerűbb formájában az irónia azt a tendenciát jelöli, hogy a szleng előhívja a szavak ellentétes jelentését, pl. a *bad* 'rossz', *wicked* 'gonosz', *killer* 'gyilkos' szavak mind jelenthetik azt, hogy 'jó' — megfelelő ironikus intonációval. Fontos a szemantikai mezők hatása is a szleng produktivitására, mivel ezek biztosítják azt a bevett szerkezeti vázat, amely alapján az új szavak formája és jelentése kialakul. Az angolban a szavak jelentésmezője, a 'rombolás' közös alapjelentése adja a mintát a rengeteg 'részeg' jelentésű szó esetében: *blitzed* (tkp. lebombázott), *bombed* (tkp. ua.), *fried* (tkp. megsütött; villamos-székben kivégzett), *hammered* (tkp. kalapáccsal vert), *polluted* (tkp. szennyezett), *ripped* (tkp. szétvágott, széttépett), *slammed* (tkp. megütött, bevágott), *smashed* (tkp. elpusztított), *toasted* (tkp. megpirított), *wasted* (tkp. elpocsékol). A szleng a jelentés előhívásában gyakran épít a használók közös kulturális ismeretére is, mint pl. a Ford gépkocsik *Henry* vagy *Henrietta* elnevezése az 1920-as években utalás az autógyáros milliomos Henry Fordra. A jelenleg is használatos *bogart* ige 'méltánytalanul nagy részhez jut' (eredetileg a marihuánás cigarettából) Humphrey Bogart amerikai színésznek a filmekben megjelenő keményfiú imázsára, míg a *midnight requisition* és a *midnight supply company* 'lopás' (tkp. éjszakai vételezés; éjszakai beszerző cég) a katonai életre utalnak.

Funkciók. A szlenget csak ritkán használják információátadás céljából. Sokkal gyakrabban szolgál társadalmi célokat, például a csoport tagjainak azonosítását, a társalgásnak az informális szintre való terelését, a fennálló tekintéllyel való szembeszegülést. Az állandóan változó szlengszókincs közös birtoklása és fenntartása fokozza a csoportszolidaritást és a tagok bevonására, illetve kizárására szolgál. A szleng a divat nyelvi megfelelője, és nagyon is hasonló célokat szolgál. Miként a divatos öltözetnek és a szórakozás közkedvelt formáinak, a hatásos szlengnek is újnak és vonzónak kell lennie: képesnek arra, hogy a csoport hamar elfogadja. Semmi sem teheti annyira tönkre a csoportbeli státuszt, mint az elavult szleng használata. Az ellenkultúra vagy a fennálló intézményekkel szembeszegülő csoportok gyakran alakítanak ki a kívülállók számára ismeretlen szókincset, hogy ezáltal az információt titokban vagy homályban tartsák. A szlenget különösképpen a társadalom olyan tagjai használják, akiknek kevés valóságos politikai hatalmuk van (pl. tinédzserek, egyetemisták, besorozott katonák a hadseregben), vagy akiknek a hatalommal bíró személyek elől rejtegetni kell azt, amit tudnak vagy csinálnak (pl. szerencsejátékosok, kábítószeresek, rabok). Az azonnali és széleskörű kommunikáció lehetőségével a szleng csoportazonosító funkciója általában véve csökken, a csoporttal való azonosulás helyett, a stílussal vagy attitűddel azonosulás javára. Ha a *low-life* (tkp. rosszéletű), 'csavargó' és *sleaze* 'szenny' szavakhoz hasonló elemek szlengnek számítanak az Egyesült Államokban, akkor ezek egyfajta nemzeti szleng részei, és igen keveset mondanak bármiféle csoportidentitásról.

Szlenglexikográfia. Mivel a szlenget általában a mindennapi nyelvtől való elhajlásnak tekintik, eddig alig volt több, mint kuriózum a nyelv tudományos vizsgálatában. Ugyanakkor a nagy hagyományokkal rendelkező szlenglexikográfia értékes adatokkal szolgál ahhoz, hogy a nyelv e gyakran elhanyagolt területének működését elemezhesük. A huszadik századi szleng lexikográfusok közül elsőként az új-zélandi születésű író, ERIC PARTRIDGE-ot kell megemlíteni, aki fáradhatatlanul gyűjtötte a szleng és mindenfajta nem konvencionális változat szókincsét, amelyek a nyelvben folyamatosan működő teremtő erőre mutatnak. Az újabb keletű lexikográfiai munkák közül megemlítendő az ESTHER és ALBERT E. LEWIN által szerkesztett „The Thesaurus of Slang (150,000 Uncensored Contemporary Slang Terms, Common Idioms, and Colloquialisms Arranged for Quick and Easy Reference)” [A szleng gyűjteménye. (150 000 cenzúrázatlan kortárs szlengkifejezés, közkeletű idióma és társalgási nyelvi fordulat a gyors és könnyű használatnak megfelelő elrendezésben)] (Facts on File, 1988), amelyben az ábécérendbe állított standard címszavak mindegyikét a megfelelő szlengszinonimák válogatás nélküli felsorolása követi, amelyekben az olvasó kedvére tallózhat. Például a *converse* 'beszélget' ige után ezek állnak: *gab* (tkp. cseveg), *rap* (tkp. ua.), *yack* (tkp. ua.), *chew the fat* (tkp. rágja a zsírt), *rag around* (tkp. kötekedik, ingerkedik), *modjitate* (tkp. medítál), *shoot the shit* (tkp.

szart dobál), *schmoose* (tkp. cseveg), *fold one's ear* (tkp. hajtogatja vki fülét), *bat the chat* (tkp. megüti a csevejt).

Összefoglalás. Az emberek a mindennapi kommunikáció során tudatosan vagy öntudatlanul használják a szlenget. Önkényes nyelvtankönyvi szabályok nem nyilváníthatják a szlenget helyesnek vagy helytelennek. A jelenlegi szleng nagy része nem található meg a szótárakban, melyek bár igyekeznek lépést tartani, valószínűleg soha sem fognak bizonyos kifejezéseket tartalmazni, egyrészt azok rövid élettartama miatt, másrészt mert olyan csoportok használják azokat, amelyekhez a lexikográfusok nem férnek hozzá. Lényegében véve a szleng megengedi a beszélőnek, hogy játsszon a nyelvvel, és élvezze azt, hogy szavakat találjon ki, hogy kedvére alkalmazzon új kifejezéseket, illetve hogy a nyelvet a humor, az ironia, a gúny és a tiszteletlenség céljára használja.

Irodalom

- BERREY, LESTER V.–MELVIN VAN DEN BARK (1942): *The American Thesaurus of Slang* [Az amerikai szleng gyűjteménye]. New York, T. Y. Crowell, 1947², 1953³.
- BURKE, WILLIAM J. (1939): *The Literature of Slang* [A szleng irodalma]. New York, New York Public Library. Reprint: Detroit, Gale Research Co., 1965.
- CHAPMAN, ROBERT L. (1986): *A New Dictionary of American Slang* [Az amerikai szleng új szótára]. New York, Harper and Row.
- DUMAS, BETHANY K.–LIGHTER, JONATHAN (1978): Is *Slang* a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a szleng szó?] *American Speech*, 53: 5–17.
- FARMER, JOHN S.–W. E. HENLEY (1890–1904): *Slang and its Analogues, Past and Present* [A szleng és ennek jelenkori és múltbeli megfelelői]. I–VII. London. Reprint: New York, Kraus, 1965 és New York, Arno Press, 1970.
- MENCKEN, H. L. (1963): American Slang [Az amerikai szleng]. In: *The American Language*. Szerk. RAVEN I. MACDAVID. JR.–DAVID W. MAURER. 4. kiadás. New York, Alfred Knopf. 555–89.
- PARTRIDGE, ERIC (1970): *Slang Today and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Kegan Paul⁴.
- PARTRIDGE, ERIC (1984): *A Dictionary of Slang and Unconventional English* [A szleng és a nem konvencionális angol nyelv szótára]. Szerk. PAUL BEALE. London, Routledge and Kegan Paul⁸.
- THORNE, TONY (1990): *Bloomsbury Dictionary of Contemporary Slang* [A Bloomsbury Kiadó mai szlengszótára]. London, Bloomsbury.

(Fordította Cseresnyési László)

A szleng és a cseh nyelvészet néhány ehhez kapcsolódó kérdése*

Dolgozatomban szeretném bemutatni, hogyan indult el Csehszlovákiában a szleng kutatása, és hogyan vált a szleng fogalma elfogadottá a cseh nyelvészet konceptuális rendszerében. Megpróbálom megmagyarázni, miért éppen úgy értelmezik ma a szlenget, ahogyan értelmezik, továbbá rá szeretnék mutatni egy másik lehetséges alternatívára is, majd felvázolom az okokat, amiért ez az alternatíva nem verhetett gyökeret a múltban és tulajdonképpen a jelenben sem. A gondolatok, amelyeket itt közlök, a szleng problémáinak sokéves kutatásán alapszanak, amelynek alapköveit két korábbi munkámban raktam le (NEKVAPIL 1986, 1987); mindkét írást HUBÁČEK 1980-ban megjelent tanulmánya inspirálta.

A cseh nyelvészek körében a szleng népszerű kutatási téma, amelyhez egyre több tudós vonzódik, jelen tanulmány is eme népszerűség fényében íródott. A téma népszerűségét bizonyítja az a négy nemrégiben megrendezett konferencia, amelynek témája a szleng és az argó¹ problematikája volt, és amelyek közül az elsőt 1977-ben rendezték.** Fontosnak tartom a mai cseh nyelvészetben járatlan olvasó figyelmét felhívni néhány, cseh tudósok által felállított szlengdefinícióra. Választásom itt JAROSLAV HUBÁČEK-re esett, aki számos tanulmányt írt a cseh szlengről, és akinek jól ismert szlengkoncepciója ma a legszélesebb körben elfogadott Csehszlovákiában: „A szleng mint alacsonyabb kultúrfokon álló, specifikus dolgok megnevezésére szolgáló rétegnyelv a nemzeti nyelv szerves része, amelyet a mindennapi (többször félhivatalos és nem hivatalos) kommunikációban az azonos környezetben dolgozók vagy azonos érdeklődésű emberek használnak; részben a nyelvi kommunikáció speciális igényeinek kielégítésére szolgál, részben pedig egy bizonyos társadalmi környezethez való tartozás kifejezésének eszköze” (HUBÁČEK 1979: 17 kk.; kiemelés tőlem — J. N.). Mielőtt továbbmennénk, hangsúlyoznom kell, hogy a fenti definíció általam kiemelt része fontos lesz a továbbiak szempontjára.

* NEKVAPIL, JIŘÍ: Slang and Some Related Problems in Czech Linguistics. In: *Studies in Functional Stylistics*. Ed. by JAN CHLOUPEK and JIŘÍ NEKVAPIL. Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 1993. 99–111.

¹ A szleng és az argó között nincs lényeges különbség a cseh nyelvészet fogalmi rendszerén belül. Az argót elvben egyszerűen a szleng egy típusának tartják (vö. OBERPFALCER 1934).

** A plzeňi Nyugat-Csehországi Egyetem Tanárképző Kara nemzetközi konferenciáiról (melyet legutóbb hatodik alkalommal 1998 szeptemberében rendeztek meg) ld. LUMÍR KLIMEŠ: Szlengkutatás Csehszlovákiában, valamint Csehországban és Szlovákiában 1920–1996 között. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. (Szlengkutatás 1. sz.). Debrecen, 1997. 52.

ból. Összevethetjük mindezt JAN CHLOUPEK azon meghatározásával, miszerint a „szleng speciális lexikai, néha akár frazeológiai réteget is képvisel”.

1. Történeti tények

Ha nem tévedek, a szleng fogalma az angol nyelvészettel foglalkozó dán tudós, OTTO JESPERSEN munkássága nyomán vert gyökeret a cseh nyelvészetben, amely fogalmat a „Language: Its Nature, Development and Origin” [A nyelv természete, fejlődése és eredete] és a „Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View” [Emberiség, nemzet és egyén nyelvészeti szempontból] című könyveiben vezetett be. A cseh szakirodalomban a szlengfogalom először a „Naše řeč” című folyóirat egyik cikkében — pontosabban VÁCLAV ERTL egyik jegyzetében (1924: 59) — fordul elő, amely JESPERSEN előbbi könyvére reflektált. Ezt a megjegyzést használta fel aztán FRANTIŠEK OBERPFALCER EUGEN RIPPL „Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch” [A cseh tolvajnyelv szókincséhez] című munkájának terjedelmes ismertetésében (vö. OBERPFALCER 1927: 179). Később OBERPFALCER „Jazykozpyt” [Nyelvtudomány] című, széles kitekintésű összefoglaló kézikönyvében (1932) a szleng alap gondolatát más nyelvészeti fogalmakhoz kapcsolta. Fontosabb viszont, hogy ezután írta meg „Argot a slangy” [Az argó és a szleng] című értekezését, amely a téma példaszerűen részletes tanulmányozását nyújtja. Éppen ez az értekezés alapozta meg a szleng iránti érdeklődést a cseh nyelvészetben; a mű még ma is meghatározó fontosságú a téma kutatói számára.

De térjünk vissza OTTO JESPERSEN-hez! Szerinte a szleng olyan beszédmód, „amelyet a közösség által megkövetelt nyelvi közhelyektől való elszakadás vágya inspirál” (JESPERSEN 1925: 149) és amelyet TROST (1935) találóan ekképpen parafrázált: a szleng olyan beszédmód, amely „a szubjektum felszabadulását jelenti egy objektív nyelvi rend alól.” JESPERSEN megkülönbözteti a szlenget az általa *szakmai zsargon*-nak nevezett nyelvváltozattól, azaz a különféle hivatásokhoz kapcsolódó speciális technikai terminusok és kifejezések készletétől. Szerinte az argó, „a tolvajok és koldusok titkos nyelve” (i. m. 199), amely szintén megkülönböztetendő a szlengtől. A szleng funkciója főként társadalmi csoportokkal hozható kapcsolatba, így a szleng társadalmilag is tipizálható. JESPERSEN főként a diákok és katonák körében használatos szlengről beszél. Ha megvizsgáljuk JESPERSEN kutatásait, azt találjuk, hogy elemzéseiben nagyrészt tisztán lexikai egységeket hoz példaként.

Most térjünk át FRANTIŠEK OBERPFALCER-re. Először nézzük meg első könyvét, a „Jazykozpyt”-et (OBERPFALCER 1932), részben azért, hogy megfelelően értékelhessük a nyelvtudományban széles körben elfogadott véleményét, részben pedig azért, mert könyve a legátfogóbb nyelvészeti bevezetés, amely hazánkban napvilágot látott. Ez azért is meglepő, mert a könyv azon kevés cseh nyelvészeti kísérletek egyike, amelyek a két világháború közötti időszakban je-

lentek meg. Éppen ezért OBERPFALCER könyve óhatatlanul jelentős hatása volt a maga idejében, és ami azt illeti, még ma is érdeklődéssel olvassák. A könyv a huszadik század első harmadában, többnyire angolul, franciául és németül írott nyelvészeti tanulmányok hatása alatt készült. Széles koncepciója miatt a szerző természetesen nem kerülhette el az eklektikusságot. Ez az általunk tárgyalt témakörben is felfedezhető.

A jelen gondolatmenet szempontjából leginkább a „Szleng és argó” című fejezet (OBERPFALCER 1932: 26–31) lényeges. OBERPFALCER kiindulópontja a *stavovská mluva* (szakmai beszédmód) koncepciója, valószínűleg azért, mert ez állt legközelebb a cseh olvasókhoz (természetesen szinonimaként azonnal feltűnteti a *szaknyelv*-et, a német *Sondersprache* és a francia *langue spéciale* értelmében). OBERPFALCER már maga is azt állítja, hogy a *szakmai beszédmód* megjelölés nagyon sokszínű jelenséget takar, és a következőket írja: „Önálló tudományágakban, mint pl. filozófiában, matematikában, nyelvészetben stb. használatos kifejezések tartoznak ebbe a kategóriába. Jó példa itt a jogászok beszédmódja, akik aprólékos figyelmet fordítanak szavaik egyértelműségére. Hasonlítunk össze például a *vétség*, a *bűntett* és a *főbenjáró bűn* kifejezéseket.” A továbbiakban OBERPFALCER a hivatali bürokrácia, a halászat, a vadászat, a nyomdászat, a bányászat, a selyemkészítés és a kereskedők nyelvéről beszél. De a „szakmai beszédmód” magában foglalja — bár speciális csoportként — a katonaság, a haditengerészet, a diákság, a sportolók és a színjátszás nyelvét is.² És most jön egy (mai szempontból) meglepő állítás: „A szakmai nyelvre a *szleng* gyűjtőnévvel utalhatunk”. Az állítás nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyja az általunk vizsgált kifejezésmód eltérő funkcióját. Itt a szleng fogalma egy csoportra, pontosabban egy adott szakmai körre korlátozódik. Bár OBERPFALCER és JESPERSEN álláspontja ebben a kérdésben különbözik, a téma elemzéséhez való közelítésmódjuk azonos: mind OBERPFALCER, mind pedig JESPERSEN lexikai egységekre összpontosít.

Most rátérnék OBERPFALCER „Argot a slangy” [Az argó és a szleng] című értekezésére (OBERPFALCER 1934). A mű nagy hatása minden valószínűség szerint részben annak köszönhető, hogy a nagy tiszteletnek örvendő „Československá vlastivěda”-ban jelent meg. OBERPFALCER itt már módosította elgondolásait. Ennek oka bizonyosan abban rejlik, hogy az értekezésnek legalábbis hozzávetőlegesen idomulnia kellett a „Československá vlastivěda” ezen számában publikált más tanulmányokhoz, különös tekintettel BOHUSLAV HAVRÁNEKnek a

² OBERPFALCER SAUSSURE „langue” (nyelv) és „parole” (beszéd) közötti megkülönböztetését használja fel. A *diáknyelv* és *katonai nyelv* megjelölések használatát a következőképpen igazolja: „Átvitt értelemben beszélhetünk a diákok nyelvéről, a nők és a gyerekek nyelvéről stb., mert az önálló kifejezésmódok itt sokkal gyakrabban fordulnak elő, mint a szokványos nemzeti nyelvben” (OBERPFALCER 1932: 9). Érvelhetnénk a kijelentés ellen, de el kell ismerni, hogy dinamikus oscilációt sugall a *langue* és a *parole* között.

cseh dialektusokról szóló írására (HAVRÁNEK 1934). Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a folyóiratnak ez a bizonyos száma két évvel követi a Prágai Nyelvész kör „Spisovná čeština a jazyková kultura” [A cseh irodalmi nyelv és a nyelvkultúra] című gyűjteményes kötetét (amelyet 1932-ben adtak ki), így volt idő reflektálni arra. OBERPFALCER mindenesetre már korábban felismerte a foglalkozásokhoz kötődő terminológiák különleges fontosságát, és ezt a felismerését alkalmazta a szleng fogalmára. Véleményem szerint ezt támasztja alá többek között a következő kulcsfontosságú kijelentés is: „Egy adott társadalmi réteg szókincsében és nyelvtanában olyan sok tipikus vonást találhatunk — még akkor is, ha nem kizárólag foglalkozásokkal kapcsolatos terminológiákról beszélünk —, hogy jogos diákok, katonák vagy sportolók »szlengjéről« beszélni. A nemzeti nyelv társadalmi csoportok szerinti felosztása vezet el bennünket tehát a szleng terminusáig. A szleng fogalma alatt társadalmi szempontok alapján megkülönböztetett beszélt nyelvet értünk. A megkülönböztetés az írott nyelvben is létezik attól függően, hogy az adott nyelv milyen funkciót hivatott betölteni. A hivatalok vagy a jog nyelvezetét például számos sajátosság különbözteti meg az irodalmi művek nyelvezetétől. Ezeknek a különbségeknek a problematikája azonban a hivatalos cseh és szlovák nyelv sajátosságainak kérdéskörébe tartozik.” (1934: 311 k.). A fenti idézet és a „Jazykozpyt” számos más részlete segítségével megpróbálhatjuk rekonstruálni OBERPFALCER koncepciójának főbb elemeit, amelyek alapján felosztotta a cseh nyelvet. A koncepció alapvető eleme, hogy a közös nemzeti nyelvet beszélt és írott formákra osztotta (ld. 1932: 44). Másik lényeges vonása, hogy az írott nyelvet elvben azonosította a hivatalosan elfogadott (standard) nyelvvel (lásd *uo.*, ill. 1932: 39). A nemzeti köznyelv beszélt formája a társalgási nyelv. A társalgási nyelv „a közhasználatban lévő beszélt nyelvnek azon formája, amelyet nem érintenek szakmai vagy regionális variánsok” (1932: 43). A társalgási nyelv „általában a szleng és az argó alapja” (1932: 44). Hozzá kell tennünk, hogy szerinte a szleng és az argó nem kizárólagos nyelvi formák a beszélők számára, „ezek mellett gyakran fejezik ki magukat a köznapi nyelv és a regionális dialektus segítségével” (1932: 311; *vö.* 312).

Az eddigieket a következőképpen foglalhatjuk össze:

Míg JESPERSEN a szlenget elsősorban funkcionális szempontból jellemezte, és míg számára a szleng egyedi társadalmi csoportokra (diákok, katonák stb.) vonatkoztatott közelebbi meghatározása másodlagos jelentőségű volt, addig OBERPFALCER leginkább a szleng csoportokban előforduló beszélt formájára helyezte a hangsúlyt. Számára a szleng tulajdonképpen egy bizonyos csoport által beszélt nyelv. És mivel elvben azonosítja az írott nyelvet az elfogadott, hivatalos (standard) nyelvhasználattal, a szleng különféle típusai számára analógiái az úgynevezett „funkcionális nyelveknek” (az elfogadott nyelvhasználat azon formáinak, amelyek összhangban vannak az elfogadott nyelv által betöltendő specifikus funkciókkal). (OBERPFALCER azonban kevés figyelmet fordított a beszélt

csoportnyelv funkcióira; nem mondta ki, hogy egy ilyen nyelv egy adott társadalmi csoportban a legáltalánosabb formában reprezentál egy szóbeli kommunikációt szolgáló eszközt; OBERPFALCER csak egyfajta „nyelvi sportról” beszél, amely nemcsak a szlengben, hanem az argóban is működik, teljesen függetlenül a titkosítási szándéktól.)

A szleng OBERPFALCER számára teljes nyelvi rendszert képvisel abban az értelemben, hogy képes kommunikatív szöveget létrehozni. Ez a fent idézett részlettől függetlenül — amely OBERPFALCER tudósi alapállásának kulcsa — szemléltetéseivel és az idevágó fejezetekkel is alátámasztható (OBERPFALCER 1934), például az argó és a diákszleng által képzett folyamatos szövegekről (pl. 342 k.) szóló részletekkel (ezek egyikét úgy mutatja be, ahogyan két diák szlengben beszél egymással).

Ez a következtetés kétségtelenül meglepő különösen kiinduló állításom fényében, miszerint OBERPFALCER az argó és a szleng terén folytatott tanulmányai évtizedeken keresztül döntő fontosságúak voltak a szleng megértéséhez Csehszlovákiában, és ami a legfontosabb, azok is maradtak (vö. például HUBÁČEK fentebb idézett szlengdefiníciójával). A paradoxon feloldható, ha nemcsak OBERPFALCER szlengkoncepcióját vesszük szemügyre közelebbről, hanem azt a metódust, ahogyan a szleng tanulmányozza, és azt is, hogyan közli tanulmányának eredményeit.

Sokat fedezhetünk fel, ha figyelmünket OBERPFALCER összefüggő szövegpéldákra fordítjuk. Ezek egyikéből idézek itt (1934: 325):

*Zamotej jezuitovi šišku (lži u vyšetřujícího soudce)! Nedej (neříkej), že přišla se mnou liška (zlato) a nástrče (prsteny)! Pust' na něj fůr (namluvu), že hyeny (detektivové) tě vzali do mlátičky (nutili bitím, abys mluvil), nebo nejdem z vily (nebudem propuštěni z Pankráce) a budem v Kartáči dělat moulu (v Kartouzích uvězněni). Chápeš?*³

Zavard össze a jezsuitát (hazudj a bírónak)! Add be neki, (mondd neki) hogy a róka (az arany) és a zablák (gyűrűk) nem voltak nálam! Ereszd el neki a szöveget (hitesd el vele), hogy a hiénák (a detektívek) beledobtak a cséplőgépbe (megverték, hogy szóra bírjanak), vagy sohasem kerülünk ki a villából (a börtönből), és majd csak ülhetünk a Kartáčban, mint a maflák (a kartouzi börtönben). Felfogtad?

Mint látható, OBERPFALCER az argó szöveget dőlt betűvel jelölte, és zárójelben hozzátette a cseh nyelvben elfogadottan használt változatokat, hogy így magyarázza meg az egyes argókifejezések jelentését az olvasónak. Alapvető fontosságú, hogy csak néhány, a szövegben előforduló kifejezést magyaráz meg, a többit az olvasóra bízta, mivel OBERPFALCER feltételezi, hogy az argó (vagy a

³ Ez a szöveg egy úgynevezett „papírsárkány” (a börtönből titokban küldött levél), azaz írott szöveg. Azért választottam ezt, mert szemben OBERPFALCER más példáival ez nyilvánvalóan autentikus. Az írott forma itt nem lényeges.

szleng) fonetikai, morfológiai és szintaktikai szerkezete egybeesik az olvasó saját nyelvének ezen szerkezeteivel, és bizonyos mértékben még azonos szavak is előfordulhatnak az olvasó saját szókincsében (OBERPFALCER 1934: 311). Ez OBERPFALCER értelmező stratégiájának alapelve, mint ahogyan erre már tanulmányának második oldalán rá is mutat (1934: 312): „A beszélt cseh nyelv ezen speciális formáinak [a szlengnek és az argónak — J. N.] nyelvészeti vizsgálatánál figyelembe kell venni azokat az aspektusokat, amelyek különböznek a közhasználatban lévő nyelvtől (és a dialektustól). A területi meghatározottságú nyelvi különbségek (dialektusok) a fonetikai és morfológiai rendszerek tipikus vonásaival magyarázhatók. De a nyelvben fellelhető társadalmi különbségek nem a szóalkotásban és a hangalak változásokban mutathatók ki, hanem a lexikai egységekben és azok jelentésében, ahol egy adott társadalmi réteg nyelvi találékonyága megmutatkozik. Ezért szükséges tehát lexikai és szemantikai szempontból képet festeni a cseh szlengről és argóról. Néhány tipikus tulajdonság a nyelvtani rendszerben is található”. Feltételezhetjük, hogy OBERPFALCER ezen tulajdonságok alatt a szóalkotási leleményességet érti: a melléknevek főnevekként való használatát, az egyes szám tárgy esetben az élettelen helyett előre vonatkozó hímnemű alak alkalmazását (pl. *dej mi čouda* ’adj egy szippantást’ — az szóvégi *-a* hímnemű élőlényre vonatkozó toldalék) és az ún. szinonimatúltengést. Ha átnézzük az értekezést, valóban azt láthatjuk, hogy a munka igen sok lexikai egységet és azokhoz tartozó szóalkotási eszközt tartalmaz, csakúgy, mint JESPERSEN tanulmánya. Ez már egybeesik a kortárs cseh nyelvészet általános szlengkoncepciójával. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez nem OBERPFALCER szlengfogalmának köszönhető, hanem közelítésmódjának, és annak, ahogyan bemutatja a módszerét.

2. A használaton kívüli alternatív megoldás

Most fel kell tennünk a kérdés, hogy nem lett volna-e valami más alternatív közelítésmód OBERPFALCER számára, és hogy nem hathattak-e inspirációként rá és követőire a prágai nyelvészeti iskola strukturális-funkcionális munkái. Fentebb már érintőlegesen foglalkoztunk a kérdéssel, miszerint ha OBERPFALCER a beszélt nyelvben megmutatkozó társadalmi különbségek eredményeként értelmezte a szlenget, és ha az írott nyelvet többé-kevésbé azonosította az elfogadott (standard) nyelvhasználattal, akkor lehetséges, hogy olyan forrásokból merített inspirációt, amely a standard nyelvben fellelhető különbségeket vizsgálta. HAVRÁNEK funkcionálisnyelv-meghatározása azonban nem állítható párhuzamba a szlenggel, mégpedig azért nem, mert a csoportosítás elsődleges kritériuma funkcionális, és nem társadalmi. Arra is emlékeznünk kell, hogy HAVRÁNEK nem rendszeralkotó teljességgel írta le a funkcionális nyelveket, hanem inkább a szókincsre fordított figyelmet (vö. HAVRÁNEK 1932). De 1934-ben (vagyis ugyanabban az évben, amikor a „Československá vlastivěda” 3. kötete megjelent)

napvilágot látott egy másik figyelemreméltó munka, amely mára többé-kevésbé feledésbe merült, amely azonban nagyban segítheti témánk taglalását. A funkcionális és társadalmi aspektusok egyesítése miatt valahol OBERPFALCER szleng- és HAVRÁNEK funkcionálisnyelv-konceptiója között áll. ZDENĚK VANČURA munkájáról van szó: „Hospodářská lingvistika” [A gazdasági szaknyelv vizsgálata].

Az akkori kortárs nyelvészek (pl. SAUSSURE, JESPERSEN, GARDINER és mások) munkáinak lenyűgözően átfogó elemzése mellett ez a mű gyakorlatilag az első kísérlet a strukturális-funkcionális módszert alkalmazására (különös tekintettel HAVRÁNEK értelmezésére) a kereskedelemmel foglalkozó emberek körében megfigyelt verbális jelenségekre. Az elemzéstől függetlenül, VANČURÁT leginkább a kereskedelmi nyelv (*Wirtschaftssprache*) érdekelte. Bemutatja (HAVRÁNEKkel összhangban), hogy a standard nyelv három funkciója alkalmazható erre a nyelvre: főként a gyakorlati-specialista funkció, az elméleti-specialista és kommunikatív funkció. Ezért tehát a kereskedelmi nyelv elhatárolását lehetővé tevő kritériumok nem a funkcionalitásában, hanem valahol máshol keresendők, mégpedig egy olyan homogén társadalmi környezetben, amely egységes „tematikus alapot” nyújt arra vonatkozóan, amit „ezen vagy azon a nyelven mondanak” (VANČURA 1934: 48). Még ha a funkcionális és társadalmi aspektusok egységesítését ötletesnek is tartom (később alkalmazták is egy bizonyos szleng ún. kifejező és szakmai rétegeinek megkülönböztetésénél), szerintem a tanulmány fontosságát máshol kell keresnünk: alaposan szemügyre veszi a gazdasági szaknyelv vizsgálatának (*Wirtschaftslinguistik*) akkor elfogadott koncepcióját, amely addig csak lexikai egységekkel foglalkozott, és ekképpen töpreng: „Ha a kereskedelem nyelve csak terminológia és frazeológia kérdése, jogosultak vagyunk-e egyáltalán nyelvnek nevezni, és vannak-e alapok, amelyekre felépíthetjük a gazdasági szaknyelv vizsgálatát?” (VANČURA 1934: 34). Erre a kérdésre azt a választ adja, hogy feltétlenül a kereskedelmi szférában előforduló teljes szövegekből kell kiindulni, mert ezekben mutatkozik meg a kereskedelem nyelve. Ebből következik, hogy a kereskedelem nyelve nem kizárólag szakszavakra és kifejezésekre alapul, hanem lenniük kell más tényezőknek is, amelyek elősegíthetik egy működőképes nyelv kialakulását. Természetesen igaz, hogy az ilyen szövegekben egyes elemek hangsúlyozottabban utalnak gazdasági funkcióra, és az is, hogy ezek valóban szakszavak és kifejezések. Ezeket VANČURA á l l á n d ó elemeknek nevezi. De meg kell találnunk azokat az alkotóelemeket, amelyek segítségével az állandó elemek kombinálhatók más elemekkel. Ezeket nevezi VANČURA p o t e n c i á l i s elemeknek, mivel kereskedelmi szövegeken kívül is előfordulhatnak. Csak az állandó és potenciális

elemek kombinálhatóságának definiálásán keresztül kaphatunk teljes képet a kereskedelem nyelvéről.⁴

Jól látható, hogy VANČURA megközelítése alapot adhatott volna a szleng vizsgálatához is (és talán még mindig szolgálhat modellként), mivel a kereskedelmi nyelv és a szleng bizonyos típusa között található néhány párhuzam. A kereskedelem nyelvezete standard csoportnyelvet reprezentál, azaz formális (a „formális viselkedés” értelmében), míg a szleng nem standard (informális) csoportnyelv. Röviden azt mondhatjuk, hogy VANČURA a „Hospodářská lingvistiká”-ban figyelemreméltó koncepciót tesz közzé a csoportnyelvek tanulmányozásával kapcsolatban. Munkáját viszont azzal a konklúzióval fejezi be, hogy szándéka szerint csak lexikai egységekre fordított figyelmet. Elméleti újdonság felmutatása tehát csak kíváncsi maradt számára, mivel végül következtetései egybeesnek OBERPFALCER álláspontjával.

Most pedig megpróbálom bemutatni, miért volt és van ez most is így.

3. Magyarázat: differenciáló kontra komplex szövegelemzés

Senki sem vitathatja, hogy a diákok, a katonák és a kereskedelemben dolgozók szöveges formában kommunikálnak, így megfelelően gazdag és strukturálisan teljes nyelvi rendszer áll rendelkezésükre. Egy témába vágó szövegkorpusz elemzésén keresztül felfedhetjük ezt a teljes strukturális rendszert, és ennek eredményeképpen talán megkonstruálhatjuk a diák-, a katonai és a kereskedelmi nyelv átfogó nyelvtani rendszerét, vagyis leírhatunk egy teljes egészében kiforrott nyelvi variánst.

Miért is nem alkalmazzák ezt a megközelítést? A differenciáló és a komplex szövegelemzések előnyei és hátrányai magukban foglalják a választ a fenti kérdésre. A mai cseh nyelvészet szlengkoncepciója akkor fogadható el teljes mértékben, ha feltételezzük, hogy a nemzeti nyelv nem túlságosan megosztott. E feltételezés alapján azt állíthatjuk, hogy nem érdemes nyelvtani rendszert építenünk egyes társadalmi csoportok számára (pl. hobbi, foglalkozás vagy életkor szerint), mivel tartalmilag minden bizonytalansággal átfedések mutatkoznak. Azok a szerzők, akik osztják ezt a nézetet, általában azért vélekednek így, mert intuitíve tudják, mi az, ami közös az egyes társadalmi csoportok által használt „nyelvtani rendszerekben”, és ezt a tudást feltételezik olvasóikról is. Ezért tehát kizárólag (vagy többnyire) differenciális jelenségeket vizsgálnak. Ennek a közelítésmódnak van egy másik, módszertanilag tisztább változata: egy szöveg komplex elemzésének elvégzése, és ebből csak bizonyos megkülönböztethetőségekre utaló

⁴ Lásd még: VANČURA 1936. VANČURA nézeteinek rövid áttekintését CEJP (1947) figyelemreméltó, de jobbra elfeledett munkájában, amely a nyelv strukturális-funkcionális koncepcióján és a cseh nyelv szemiotikai elméletén alapul. Vö. még PYTELKA 1972.

eredményeknek a felmutatása (a különböző társadalmi csoportok közös nyelvtani tulajdonságainak szempontjából).

A komplex és a differenciáló szövegelemzés előnyei és hátrányai nagyjából maguktól értetődők. A komplex elemzés (és természetesen az eredmények bemutatása) igen munkaigényes, de pontosabb, tudományosabb. A differenciáló elemzés kevésbé munkaigényes, gyakorlatiasabb (pl. lexikonhasználók és fordítók támaszkodhatnak rá), lényegre törő akadémikus körülírások nélkül.

4. Kiegészítés: a nemzeti nyelv tagolódása

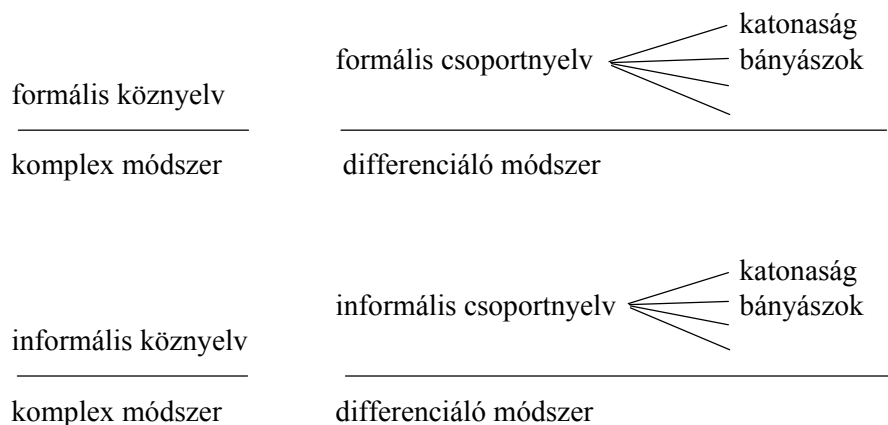
Most megpróbálok egy lépéssel előbbre jutni a fent leírtakkal kapcsolatban. Az alábbiak jogosságát azzal tudom igazolni, hogy a szleng egyetlen elmélete sem tartható fenn végső fázisában a nemzeti nyelv tagolódásának általános érvényű elmélete nélkül. Ezt a tagolódást a különféle nemzeti nyelvek esetében a heterogén nyelvi szerkezetek vagy a nyelvi variánsok számbavételével jellemzik. Álláspontom szerint ezek a szerkezetek, formák vagy variánsok bizonyos mértékig nyelvészeti konstrukciók. Felmerülhet persze a kérdés, hogy miért kellene akkor éppen ezt vagy azt a konstrukciót előnyben részesíteni. Ennek egyik kritériuma egyfajta társadalmi igény kielégítése lehet. Ilyen igény szóba jöhet például a nyelvtanításban egy bizonyos alapszintet már elért hallgatók, például külföldiek tanítása esetén.

Azonosulva a fenti állásponttal úgy gondolom, hogy manapság helyénvaló formális és informális nyelv vagy kifejezésmód alapján tagolni a nemzeti nyelvet. Ezeknek a koncepcióknak az előnye egyrészt abban rejlik, hogy könnyen beépíthetők a viselkedésmód, a cselekvés és a tevékenység általános elméleteibe, másrészt abban, hogy alkalmazhatóságuk nem csak verbális tevékenységekre korlátozódik. Vegyünk példának két állítást: „formálisan fejezi ki magát” és „formálisan viselkedik”. Alapvető fontosságú, hogy a formális—informális megkülönböztetés különféle tevékenységekre alkalmazható.

Mind a formális, mind pedig az informális nyelv tovább osztható aszerint, hogy hogyan alkalmazható a közhasználatban lévő nyelvre és a csoportnyelvre. Nyelvtanítás céljából a közhasználatban lévő nyelv (mind formális, mind informális síkon) komplex, a csoportnyelv (szintén mindkét síkon) differenciáló módszerrel írható le, mivel a köznyelv nyújt alapot a csoportnyelv számára.

Talán nem szükséges hangsúlyozni, hogy ez csak egyszerű polarizáció kérdése: nyilvánvaló például, hogy formális és informális között nincs éles határvonal. A döntő kérdés az adott konstrukciók elfogadását vagy elvetését illetően minden bizonnyal az marad, hogy milyen nyelvi tényezők hozzák létre a formális és az informális nyelvet, és hogy van-e lehetőségünk ezek pontos meghatározására.

A fenti értelmezés grafikusan a következőképpen ábrázolható:

Amint az látható, az ábra elvben követi a fent bemutatott koncepciókat (a formális pólust főként ZDENĚK VANČURA, az informálist FRANTIŠEK OBERPFALCER képviseli).⁵

Irodalom

- CEJP, L. (1947): *Strukturální rysy anglické obchodní korespondence* [Az angol nyelvű üzleti levelezés strukturális kérdései]. Praha.
- CHLOUPEK, J. (1988): *O sociální a teritoriální diferenciácii českého jazyka* [A cseh nyelv társadalmi és területi tagolódása]. In: *Новое в зарубежной лингвистике XX*. Москва. 158–72.
- Československá vlastivěda [Csehszlovák honismeret]. 1934. 3. kötet. (Jazyk) [Nyelv]. Praha.
- ERTL, V. (1924): Z našich časopisů [Folyóiratunkból]. *Naše řeč*, 8: 58–61.
- HAVRÁNEK, B. (1932): Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura [Az irodalmi nyelv és művelésének kérdései]. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha. 32–84.
- HAVRÁNEK, B. (1934): Nářečí česká (Cseh dialektusok). In: *Československá vlastivěda* III. (Jazyk). Praha. 84–218.
- HUBÁČEK, J. (1979): *O českých slanzích* [A cseh szlengokről]. Ostrava. (2. kiadása: 1981.)
- HUBÁČEK, J. (1980): О традиции в изучении сленга в чешском языке [A cseh nyelvi szlengkutatási hagyományról]. *Вопросы языкознания*, 2: 127–35.

⁵ A jelen cikk az 1988-as plzeň-i Argó és Szlang Konferencián előadott dolgozatom átdolgozott változata. (Vö. *Sborník přednášek ze IV. konference o slangu o argotu*. Ed. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta v Plzni, 1989. 33–48).

- JESPERSEN, O. (1922): *Language: Its Nature, Development and Origin* [A nyelv természete, fejlődése és eredete]. London.
- JESPERSEN O. (1925): *Mankind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View* [Emberiség, nemzet és egyén nyelvészeti szempontból]. Oslo. | A könyv szlengről szóló fejezetének magyar fordítását lásd kötetünk 203–12. lapjain.
- NEKVAPIL, J. (1986): On the Communicative Approach to the Study of Slang [A szleng vizsgálatának kommunikatív módszeréről] In: *Reader in Czech Sociolinguistics*. Szerk. J. CHLOUPEK–J. NEKVAPIL. Prague–Amsterdam–Philadelphia. 195–205. | Magyar fordításban: JIŘÍ NEKVAPIL: A szleng vizsgálatának kommunikatív módszeréről. In: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Szerk. KIS TAMÁS. (Szlengkutatás 1. sz.). Debrecen, 1997. 81–9.
- NEKVAPIL, J. (1987): О некоторых аспектах сопоставительного изучения сленга [Az összehasonlító szlengkutatás néhány aspektusáról]. In: *Сопоставительное изучение славянских языков*. Москва. 174–8.
- OBERPFALCER, F. (1927): Eugen Rippl: Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch [Eugen Rippl: A cseh tolvajnyelv szókincséhez. (Ismertetés)]. *Naše řeč*, 11: 176–86.
- OBERPFALCER, F. (1932), *Jazykozpyt* [Nyelvtudomány]. Praha.
- OBERPFALCER, F. (1934): Argot a slangy [Az argó és a szleng]. In: *Československá vlastivěda 3. Jazyk*. Praha. 311–75.
- PYTELKA, J. (1972): The Prague School and Studies in the Language of Commerce [A prágai kör és az üzleti nyelv vizsgálata]. In: *The Prague School of Linguistics and Language Teaching*. Szerk. V. FRIED. London. 211–23.
- Spisovná čeština a jazyková kultura* [A cseh irodalmi nyelv és a nyelvkultúra]. Praha, 1932.
- TROST, P. (1935): Argot a slang [Az argó és a szleng]. *Slovo a slovesnost*, 1: 240–2.
- VANČURA, Z. (1934): *Hospodářská lingvistika* [A gazdasági szaknyelv vizsgálata]. Praha.
- VANČURA, Z. (1936), *The Study of the Language of Commerce* [Az üzleti nyelv vizsgálata]. Travaux du Cercle Linguistique de Prague 6. 159–64.

(Fordította Csató Péter)

A szleng*

A szleng fogalmának nincs megfelelő definíciója a szakirodalomban. A nyelvész PAUL ROBERTS szerint a szlenget „mindenki felismeri, de senki sem tudja meghatározni”. Ez a jellemzés helytálló, de léteznek ennél színesebb megfogalmazások is. Az amerikai költő, CARL SANDBURG így ír: „A szleng olyan nyelv, amely feltűri az ingujját, belekőp a tenyerébe, és munkához lát”. G. K. CHES- TERTON, az angol regényíró még ennél is bámulatosabban fogalmaz: „A szleng az egyetlen állandóan áramló költészetfolyam. Valamely névtelen költő nap mint nap varázslatos mintázatot sző a köznap nyelvéből... Minden szleng metafora, és minden metafora költészet.”

A szleng legfontosabb tulajdonsága, hogy olyan nyelvhasználatot jelöl, amely a stilisztikailag semleges nyelvhasználati szint alatt helyezkedik el. A stilisztikailag semleges nyelv fogalma nem határozható meg pontosan, ennél fogva az sem, ami e szint alatt található. Azonban mindenképpen létezik e szint alatt egy olyan széles stilisztikai skála, amely a bizalmastól a vulgárisig és a trágárig terjed. Amikor a *szleng* szót használjuk, ez vonatkozhat a bizalmas és a vulgáris nyelvre egyaránt.

Ezek után a szleng még továbbra is meglehetősen tág fogalom. Meghatározására tett kísérletek helyett úgy próbáljuk meg jellemezni, hogy állításokat fogalmazunk meg arról, mi a szleng és mi nem az. Önmagunk ismételtesével kezdjük.

A szleng a semleges stíluszint alatti nyelvhasználat

Tény, hogy ez az állítás pontatlan, de tartalmazza azt a lényeges elemet, hogy a szleng viszonylagos fogalom. És mivel viszonylagos, a semleges és hivatalos nyelvhasználat változásainak eredményeképpen az is változik, hogy mit tekintenek szlengnek. Sokan úgy érzik, hogy a tömegkommunikációs eszközök nyelvének stílusa romlik. Az újságírók már nem beszélnek és írnak olyan „helyesen”, mint azelőtt. Ha ez igaz, és bizonyos területeken valóban annak véljük (például a nyelvtani szerkezetek nem olyan bonyolultak, mint régebben), akkor bizonyos mértékig ez azt jelentheti, hogy valaha a szlenghez tartozó szavakat ma már a semleges vagy „helyes” nyelv elemének tekintenek.

Aki tud egy kicsit franciául, bizonyára ismeri a ’fej’ jelentésű *tête* szót. Ez egy átlagos, köznap, semleges szava a francia köznyelvnek. Ha azonban nyo-

* ANDERSSON, LARS-GUNNAR–TRUDGILL, PETER: Slang. In: *Bad Language* [Rossz nyelv]. London, Penguin Books, 1990. 67–89.

mon követjük a történetét, a latin *testa* 'fazék, tál' szóra vezethetjük vissza. Tehát a *tête* eredetileg szlengszó volt, amely a későbbiekben bekerült a köznyelvbe. Ezzel szemben az angol *blockhead* (tkp. tömbfej) 'tökfej' szó szleng volt a tizenhatodik században, és ma is az. Természetesen az angolban is vannak olyan szavak, amelyek a szlengből a semleges, sőt a hivatalos nyelvbe vándoroltak. A *phone*, *bike*, *bus* és *pub* szavak korábban a helyesebbnek vélt *telephone* 'telefon', *bicycle* 'kerékpár', *omnibus* 'omnibusz' és *public house* 'kocsma' szavak szlengváltozatai voltak. A *dove* 'galamb' és a *hawk* 'sólyom' szavak politikai és/vagy katonai értelemben (jelentésük 'békepárti', illetve 'erőszakpárti') eredetileg a szlenghez tartoztak, de ma már kevesen tartják annak. A tanulság egyértelmű: a szleng változik az időben. Ami szlengnek tekinthető egy személy, egy korosztály számára vagy egy adott helyzetben, az mások számára, más helyzetben lehet, hogy nem az.

A változások azonban nem csak ebbe az irányba mehetnek végbe, különösen egyének esetében. Tegyük fel, hogy valaki tanulmányai, házasságkötése vagy egyéb dolog révén más társadalmi rétegbe kerül. Elképzelhető, hogy amit ő addig semleges nyelvhasználatnak vélt, azt új környezete szlengnek tartja. Eliza Doolittle már jóval azelőtt meg tudta különböztetni a „helyes” nyelvet a szlengtől, hogy találkozott Higgins professzorral. Természetesen a professzor is. Elizának azt kellett megtanulnia, hogy a professzor máshol húzta meg a határt a két-féle nyelvhasználat között.

Az is igaz, hogy a szleng helyenként és nyelvjárásonként is változik. A *lad* 'legény' és *lass* 'leány' az angol anyanyelvűek egy részének szleng, másoknak csupán egyszerű, köznapi nyelvhasználat. Észak-Angliában a *lad* stilisztikailag semlegesnek számít, mint például a következő mondatban: *I've got two lads* 'Két fiam van'; délen viszont szlengszó: *He's one of the lads* 'A bandánkhoz tartozik' (felnőtt férfiakra használják).

A szleng a kötetlen helyzetekre jellemző

Ez magától értetődik. A nyelv kötöttségét a szituáció határozza meg: hivatalos helyzetben kötött, bizalmas helyzetben kötetlen nyelvhasználatot várunk el. A szleng sokkal kevésbé illik az angol királynő ebédlőasztalához, mint a sportklub öltözőjébe.

Egy szituáció kötöttsége nincs egyszer s mindenkorra meghatározva, hanem időben és térben is változik. Például az egyetemi tanár-diák viszony tapasztalataink szerint sokkal hivatalosabb Nagy-Britanniában, mint az Egyesült Államokban. Az 1960-as évek vége óta azonban mindkét helyen kötetlenebbé vált. (Van tehát néhány maradandó eredménye az 1968-as diáklázadásoknak!)

Ennek ellenére nincs automatikus megfelelés a szituáció kötöttsége és a szleng között. A kettő általában együtt változik, gyakran észrevétlenül. Egy új

ismeretség első perceiben vagy óráiban a beszédhelyzetet valamelyest hivatalosnak érezzük, ami egy idő után felenged, és a nyelv is kötetlenebbé válik.

Világosan észrevehető, ha a nyelv kötöttségének mértéke anélkül változik, hogy a szituáció kötöttsége is ennek megfelelően változna. A szociolingvisztikai irodalomban ezt *metaforikus eltolódás*-nak nevezik. Számos okból fordulhat elő, és különféle hatásai lehetnek. Képzeljük el, hogy valaki körülbelül fél éve dolgozik egy munkahelyen, és hetente néhányszor beszél a főnökével a szokásos hivatalos modorban. Később egyik nap a főnöke minden különösebb ok nélkül sokkal „lezserebb” nyelvet kezd el használni, például szlenget és szitkozódást visz a beszélgetésbe. Az illető minden bizonnyal észreveszi ezt a stílusváltást, és baráti gesztusként, esetleg a tisztelet jeleként értelmezi. Ez ellentmondásosnak tűnhet, de az igazság az, hogy az egyenlő vagy majdnem egyenlő felek (egyesek mindig egyenlőbbek másoknál) közötti nyelvhasználat általában bizalmasabb. Ha a főnök együtt káromkodik a beosztottal, az előléptetésnek számít. Ha a főnök a beosztottra káromkodik, épp az ellenkezője érvényes.

A szleng a beszélt nyelv sajátága

Ez többé-kevésbé a nyelv és a szituáció kötöttségéről szóló állítás következménye. A legtöbb ember egyben beszélő és író, legalábbis képeslapok és bevásárlólisták írója. Legtöbbünk számára azok a helyzetek, amelyekben írunk, általában véve kötöttebbek, mint azok, amelyekben beszélünk. Aligha fordul elő szleng például építésiengedély- vagy adókedvezmény-kérelmekben. Természetesen akadnak ellenpéldák is. Nyilvánvalóan sokkal hivatalosabbnak számít egy esküvői pohárköszöntő annál, amikor cédulán üzenetet hagyunk a szomszédnak.

Egy futballmérkőzésen kétségkívül sok szlenget hall az ember az öt körülvevő tömegben. Másnap reggel a meccsről szóló újsághírben már garantáltan kevesebb szleng olvasható.

A tömegkommunikációs eszközök — újságok, rádió, televízió — nyelve nagyon kevés szlenget tartalmaz. Van azonban az írott nyelvnek egy olyan fajtája, amelyben meglehetősen sok a szleng: a regényekben és elbeszélésekben, főleg a párbeszédes részekben. A szerző a szereplőket nyelvükön keresztül is jellemzi. Ilyenkor fontosabb a jellemábrázolás, mint az írott nyelvtől elvárt kötött kifejezés mód.

A szleng a szavakban és nem a nyelvtanban jelenik meg

Amikor a szlengről van szó, általában szavakat és nem nyelvtant vagy kiejtést értünk alatta. Nagyjából ez a helyes szemlélet. Mégis gyakran beszélünk a szlengről mint „nyelvről”, ami pontatlan. Minden nyelvnek van szókincse és nyelvtana egyaránt. Az angol például nyelv, a szleng pedig nem az. Ennek megfelelően nyelvészeti szempontból helytelen a diákok, ügyvédek, tolvajok stb. „nyelvről” beszélni. Alkalmasabb kifejezés híján ebben a könyvben helyenként mégis fogjuk használni ezt a szakmailag helytelen elnevezést.

Az angol nyelvnek több tucat szlengszótára van, de az angol szlengnek egyetlen nyelvtana sem jelent meg. Létezhetne ilyen nyelvtan? Valószínűleg nem. Van ugyan egynéhány vonás, amelyet jellemzőnek tarthatunk a szleng nyelvtanára, de számuk elenyésző az óriási mennyiségű szlengszóhoz képest. A szleng mindenekelőtt tehát szókinsz kérdése.

A szleng nem dialektus

Ebben a könyvben *szleng* alatt egy egész nyelvközösségre jellemző általános jelenséget értünk. Beszélhetünk angol szlengről és francia szlengről. Néha különállónak tekintik még a brit, az amerikai és az ausztrál szlenget is, bár a bázisnyelv, az angol, majdnem teljesen azonos.

A dialektusok a nyelvközösségen belül egy bizonyos földrajzi területre vagy társadalmi osztályra korlátozódnak. A szlengre ugyanez nem f e l t é t l e n ü l érvényes. Természetesen vannak eltérések a különböző területek szlengjében. A szleng nagy területi és társadalmi változatosságot mutat. Egyes szleng elemek, mint például a cockney *whistle* (tkp. síp) szó 'öltöny' jelentésben, földrajzi dialektushoz kötöttek, míg mások egy társadalmi osztályhoz kapcsolódnak: a *tosh* 'zagyvaság' szót leginkább a felsőbb osztálybeli emberek használják. Más szlengszavakat pedig Nagy-Britannia minden részén ismernek pl. *knackered* 'lemészárolt (ló)' → 'fáradt'.

Amint már fentebb említettük, a szleng a semleges szint alatti nyelvhasználat. Egy nyelvjárásterületen felnövő ember számára világosan elkülönül a hétköznapi átlagos, semleges, szabályszerű nyelve a szlengtől, amelyet barátok között és különleges alkalmakkor használhat. A stilisztikai variáció, beleértve a szleng használatát is, a dialektusokon belül jelentkezik.

Ez nyilvánvaló. A helyi politikusok természetesen tudnak a helyi dialektusban szónoklatot tartani, sőt talán szívesebben is beszélnek így. Nem tanácsos azonban szlenget tartalmazó beszédet mondaniuk, legalábbis ha számítanak a tanárok, a gazdák és a nagymamák támogatására, akik valószínűleg mindnyájan kedvelik a dialektusukat, de lehet, hogy ki nem állhatják a szlenget.

Azok az emberek, akik helyi dialektust nem beszélő környezetben nőttek fel, tévedésből esetleg összekeverik a szlenget és a dialektust. Számukra mindkettő a szabályostól eltérő nyelvhasználatot példázza.

Ez a helyzet gondokat okozhat az oktatásban. A tanárok sokat vitatkoznak arról, hogy mely szavak és kifejezések használatát engedjék meg az iskolákban. Nem mindig könnyű megállapítani a határt a köznyelv, a dialektus, a szleng és a nyelvi hibák között.

A szleng nem káromkodás

A káromkodás mindig valamilyen tabuhoz kötődik, a szleng kifejezéseire viszont nem érvényes ez a megkötés.

Számos angol káromkodás a szex és a testfunkciók szavainak köréből származik. Tény, hogy a szlengben is találunk jó néhány idevágó megnevezést. Erre bizonyítékkal lássunk a 'vizek' és a 'székletet ürít' jelentésű szinonimasorból néhány példát SPEARS „Slang and Euphemism” [Szleng és eufemizmus] c. munkájából:

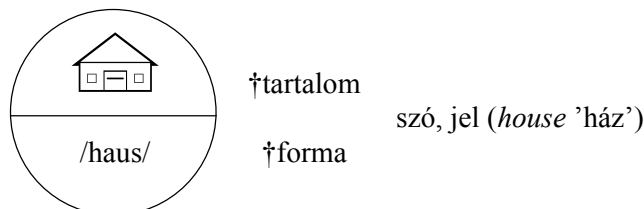
Vizel: *answer nature's call* (válaszol a természet hívására), *bog* (mocsarasít), *burn the grass* (égeti a gyepet), *check the ski rack* (ellenőrzi a síléctartót), *coke-stop* (kólavégállomás), *drain the spuds* (leszűri a krumplit), *find a haven of rest* (pihenőhelyet talál), *give the china-man a music lesson* (zeneórát ad a porcelánembernek), *go and catch a horse* (elmegy lovat fogni), *go and look at the crops* (elmegy megnézni a termést), *go and see if the horse has kicked off his blanket* (elmegy megnézni, hogy lerúgta-e a ló a pokrócot), *go to Egypt* (Egyiptomba megy), *pay a visit* (látogatást tesz), *pluck a rose* (leszakít egy rózsát), *post a letter* (felad egy levelet), *powder one's nose* (bepúderozza az orrát), *retire* (visszavonul), *see a man about a dog/horse* (találkozik egy emberrel egy kutya/ló ügyében), *see Johnny* (elmegy Jancsihoz), *see Mrs Murphy* (elmegy Murphy asszonyhoz), *visit the sand-box* (felkeresi a homokozót), *wash* (mosakszik), *wash one's hands* (kezet mos), *wash up* (mosogat).

Székletet ürít: *alvum exonerare* (kiüríti a gyomrot [latin]), *big hit* (nagy ütés), *BM* (< *bowel movement* 'bélmozgás'), *bury a Quaker* (eltemet egy kvékert), *caca* (kakál), *capoop* (< hangutánzó), *cast* (szobrot önt), *chuck a turd* (elejt egy kakát), *clart* (ragadós mocskok), *cuck* (kakál), *deposit* (elhelyez), *dispatch one's cargo* (elküldi a rakományát), *do a job* (elvégez egy feladatot), *drop one's load* (elejti a terhét), *drop one's wax* (elcseppenti a viaszt), *drop turds* (kakát potyogtat), *easy nature* (könnyít a természetten), *ease oneself* (könnyít magán), *evacuate the bowels* (kiüríti a beleit), *fill one's pants* (megtölti a nadrágját), *George* (György), *go* (megy), *go to the bathroom* (a fürdőszobába megy), *grunt* (röfög), *hockey* (hokizik), *Irish shave* (ír borotválkozás), *job* (dolgozik), *make a deposit* (letétet helyez el), *perform the work of nature* (elvégzi a természet munkáját), *pick a daisy* (százszorszépet szed), *poop* (< hangutánzó), *poo-poo* (< hangutánzó), *post a letter* (felad egy levelet), *potty* (bilizik), *quat*, *relieve oneself* (könnyít magán), *rump* (far), *scumber*, *shit* (szarik), *siege* (ostrom), *smell the place up* (illatosítja a helyet), *soil one's linen* (bepiszkolja az ágyneműjét), *squat* (guggol), *stook* (kepét rak), *take a crap* (szarik egyet), *take a dump* (lerakodik), *take a shit* (szarik egyet), *unfeed* („antitáplálkozik”), *void* (ürít).

Hatásos — egyesek számára talán bántó — lenne felsorolni a szexuális tevékenységeket vagy a nemi szerveket jelölő szavak hasonló sokaságát. A lényeg mindenesetre az, hogy a szleng kifejezéseinek köre teljesen ártatlan fogalmakra is kiterjed, mint például a sport, zene, étkezés és lakás.

A francia nyelvész, SAUSSURE óta szokás a szót — vagy ahogyan ő nevezi, a nyelv i j e l e t — formából és tartalomból (alakból és jelentésből) álló

kéttagú egységként értelmezni. Az angol *house* 'ház' szó a következőképpen ábrázolható (a forma fonetikus átírásban áll):

A *ház* szó semleges, de más szavak, például a szleng és a káromkodások szavai, negatív érzéseket ébreszthetnek. Ezek az érzések a formához és/vagy a tartalomhoz köthetők. Ha a *semleges* és a *rossz* megjelöléseket hozzárendeljük a tartalom és a forma kategóriájához, négyféle csoportba oszthatjuk a szavakat.

	I.	II.	III.	IV.
Tartalom	semleges	semleges	rossz (tabu)	rossz (tabu)
Forma	semleges	rossz	semleges	rossz
Példák	<i>food</i> 'étel' <i>TV</i> 'televízió'	<i>chuck, grub</i> 'kaja' <i>tube</i> 'tévé'	<i>prostitute</i> 'prostituált' <i>faeces</i> 'ürülék'	<i>whore</i> 'kurva' <i>shit</i> 'szar'

A II. és a IV. típusba tartozó szavakat nevezhetjük szlengnek. A szleng fontos sajátága, hogy a forma stilisztikai szempontból bizalmasnak minősül, a tartalom pedig semleges vagy tabu.

A káromkodás a IV. típusú szavak sajátágos alkalmazása, amikor is e szavakat vagy szókapcsolatokat érzelmi töltéssel és tágabb jelentésben használják. Amikor a *Shit!* 'szar' szót káromkodásként mondják ki, nem szó szerint vonatkozik a székletürítésre. A szlengben viszont a *shit* tényleg 'szart' (ha jobban tetszik, 'ürülék') jelent.

A szleng nem regiszter

Minden foglalkozásnak és tevékenységnek megvan a maga szakszókincse vagy regisztere. A jogászoknak, orvosoknak, tengerészeknek és labdarúgóknak saját szakirányú szóhasználatuk vagy szakszavaik vannak. A labdarúgók által használt szó a *header* 'fejes' és a *park* 'futballpálya'. A bányászok szakszavai közé tartozik a *goaf* 'tömedék' és a *steep* 'lejtősakna'. A jogászoknak pedig olyan szavaik vannak, mint a *heretofore* 'mindeddig' és a *hereinafter* 'továbbiakban'. Mivel a mai társadalom a korábnál sokkal inkább szakosodott, nagymértékben nőtt a szakszókincsek száma is. A specializációnak ez a napjainkban is tartó folyamata valószínűleg a modern világ szókincsfejlődésének egyik legfontosabb tényezője. Egyedül a mindig nagyon sok újdonságot kínáló piac veszi

fel vele a versenyt. A piac nem egyszerűen *nadrág*-gal lát el minket, hanem *farmer*-ral, *bermudá*-val, *nadrágszoknyá*-val, *kordbársony nadrág*-gal stb. A legtöbb árucikknek névre van szüksége ahhoz, hogy megvegyék.

A regiszterek nem azonosak a szlenggel, de tartalmazhatnak szlenget, amennyiben a szakirányú szókincs bizalmas nyelvhasználatban fordul elő. Az orvosok például azt mondják a betegeknek, hogy megvizsgálják a „reflex”-eiket, de egy kollégának már a beteg „rángás”-ainak (*jerks*) vizsgálatáról számolnak be. A betegtől „szövetmintá”-t vesznek, de az orvosok ezt úgy is mondják, hogy „hús”-t (*meat*) küldenek a laborba. Betegként a röntgenlaborba megyünk, de a bennfentesek ezt „szikrák”-nak (*sparks*) nevezik. Ezeket a szavakat nem definiálják az orvosi szakkönyvekben, hanem a gyakorlatban tanulják meg és használják őket. A legtöbb foglalkozás szakszókincsének a hivatalos terminológián kívül létezik egy nem hivatalos rétege, a szakszleng.

Előfordul, hogy a nem hivatalos, marginális vagy illegális tevékenységekhez kötődő szakszókincs legnagyobb részét a szleng adja. Vegyük például a kábítószerszeripart, amely sajnos fontos tényező a mai társadalomban. Nagyobb pénzforgalma van, mint sok fontos vállalatnak, és nagyon sok embert érint. Ennek ellenére a társadalom peremvidékén működik. Éppen ezért a szókincsének zöme szleng, ellentétben az orvosokéval és a jogászokéval, akik elfogadott tevékenységet folytatnak. Érdekes módon a kábítószeresek szókincsének egy része gyakran átkerül az általános szlengszókincsbe, sőt, valójában nincs is más olyan területe a modern életnek, amely akkora hatással lenne a szlengre, mint a kábítószerszeripar. A kábítószeresek hatásaival kapcsolatos szavakat, mint például a *high*, *stoned*, *turned on* ’lebeg, elszáll’, *freaked out* ’ki van ütve’, gyakran használják általános értelemben is. Másfelől úgy tűnik, hogy a kábítószer-használat eszközeit jelölő szavak, pl. a *bhang* ’vízipipa’ és a *chillum* ’pipa’ megmaradtak a speciális szókincs részeként, bár a *fix* ’adag, dózis’ szót ma már szélesebb körben, nem kábítószer jellegű anyagokra is használják, úgy mint a csokoládé és a napfény.

A szleng nem tolvajnyelv, argó vagy zsargon

Manapság a szleng tág fogalom, amely sokféle fesztelen, bizalmas és vulgáris kifejezést foglal magában. Eredetileg a *slang* szót a brit bűnözők használták saját speciális nyelvük megnevezésére. A *cant* ’tolvajnyelv’ szót pedig a külvilág használta, és még ma is ezzel a szóval jelölik a bűnözők nyelvét. A szleng mint fogalom tehát jócskán eltávolodott az eredetétől.

Az *argó* a *tolvajnyelv*-hez hasonlóan a bűnözők nyelvének egyik megnevezése. A francia nyelvből ered, ahol már évszázadok óta használják ebben a jelentésben.

A *zsargon* szó a mai elterjedt jelentésében a (rendszerint neheztelő) kívülálló szemszögéből utal a bennfentesek szakszókincsére.

A szleng kreatív

A szlengnek ez a sajátsága nagyon fontos. A szlengszavak célja gyakran az, hogy meglepőek, szórakoztatóak vagy megdöbbenőek legyenek. El kell érni, hogy kiemelkedjenek a többi közönséges lexikai egység köréből.

A névelők vagy az *és* és a *de* szavak nagyon gyakoriak, de többnyire nem vesszünk róluk tudomást. Az olyan szlengszavak, mint például a *groovy* 'menő', *heavy* 'cikis', bár természetesen értjük őket, felkeltik a figyelmünket. Ha azonban újra meg újra halljuk őket, rövidesen elveszítik hatásukat. És ha olyan sűrűn hangzanak el egy beszélgetésben, mint a névelők, kinszenvedés lesz ezeket hallani. Az előbbiekhöz hasonló szavak ezért néhány év alatt kimennek a divatból. Az őket használó csoportok más szavakra kapnak rá. Időközben persze ezeket a szavakat más csoportok is átveszik és beépítik a nyelvükbe. A népszerű szlengszavak nagyjából ugyanúgy terjednek, mint más divatok: előbb jelennek meg Londonban, mint Leedsben, előbb New Yorkban, mint Buffalóban.

A szleng gyakran rövid életű

Egyes szavak, mint például a *chum* 'haver' és a *chap* 'srác' már régóta a szlengbe tartoznak, de a legtöbb szlengszó idővel vagy az elfogadott, semleges stílus részévé válik, vagy pedig meglehetősen gyorsan kihal.

Angol szlengszavak ezrei tűntek már el. Közülük néhányat feljegyeztek szöszedetekben, másokat viszont egyáltalán nem rögzítettek írásban. A szleng kifejezéseinek többsége egyrészt időhöz, másrészt helyhez kötött. Rövid életűk összefüggésben áll a szleng termékenységével. Az óriási mennyiségű új szlengszó veszélyezteti a régiek létét, és gyakran ki is szorítja őket.

A szleng sokszor tudatos

Amikor a beszélők szlengszavakat használnak, ennek gyakran tudatában is vannak. Beszéd közben azon vagyunk, hogy megfelelő stratégiát találjunk a közölni kívánt tartalom kifejezésére. Az elsődlegesen nyelvtani funkciójú szavakat nehézség nélkül használjuk, a névelők és hasonló szavak csak a külföldieknek okoznak gondot. Az anyanyelvi beszélő számára a lényeg az, hogy megtalálja azokat a szavakat, amelyek pontosan a szándékolt jelentést hordozzák. A szlengszavak mégsem a tartalom, hanem a kifejezés pontossága miatt fontosak.

Ennek elsősorban társadalmi oka van. Egy adott csoport nyelve a tagok között egyfajta kohéziót fenntartó ragasztóként működik, és a fal szerepét tölti be a csoport és a külvilág között. A megfelelő szóhasználat az ember kifejezi, hogy melyik csoporthoz tartozik, sőt esetleg azt is, hogy a csoport magjához tartozónak érzi magát.

Egyesek szerint a tolvajok és a kábítószeresek nyelvének funkciója az, hogy beszélgetésük tartalma titokban maradjon, azaz a kívülállók ne értsék, hogy miről van szó. Ezt antinyelvnek is szokták nevezni. Mivel azonban ezeknek a sza-

vaknak nagy részét egyáltalán nem nehéz megérteni, a fenti állítás megkérdőjelezhető. Mindenesetre léteznek más módszerek is a kívülállók kívül tartására. Kábítószeres ügyekkel foglalkozó rendőröktől tudjuk, hogy a kábítószerélvezők nyelve nagyon gyorsan változik, ami megnehezíti a rendőrség számára a csoportokba beépülő hírszerzők kiképzését. A szlengszavakat könnyű megtanulni, de nehéz naprakésznek maradni, helyesen használni és kombinálni a szavakat. A csoport tagjainak tehát könnyű megállapítaniuk, hogy ki tartozik valóban hozzájuk.

A szlengszavak használatának tudatossága mellett szóló másik érv az, hogy céljuk a meglepetéskeltés, a szórakoztatás vagy a megdöbbenés. Mindez pedig nem érhető el céltudatos erőfeszítés nélkül.

A szleng csoporthoz kötött

Ez nem azt jelenti, hogy minden csoportnak önálló szlengje van. Lehetséges néhány egyedi elem, de a szavak többségét az általános szlengkifejezések nagy tárházából veszik.

Az azonban mégis igaz, hogy a szleng használata csoportonként változik. A szleng kifejezései nem mind egyenértékűek: egyesek „szlengesebbek” vagy vulgárisabbak másoknál. A különböző csoportok különböző stíluszinteken beszélnek a szlenget. Parlamenti képviselők például még az egyébként visszafogott szlengszavakat is csak afféle hallható idézőjelek között használhatják: „ez a »hm... rázós« film” (*this 'hm-heavy' movie*).

Ezenkívül egyes társadalmi csoportok több szlenget használnak, mint mások. A legtöbben azt hiszik, hogy a szleng legfőbb beszélői a tizenévesek, ám ezt nehéz bebizonyítani. 1896-ban egy amerikai felmérésben (WILLAND GORE) a Michigani Egyetem a diákjai azt állították, hogy 16 és 19 éves koruk között használták a legtöbb szlenget. Ennek ellenére helytelen a szlenget valamiféle serdülőkori nyelvi betegségnek tekinteni. A felnőttek nyelvében is sok a szleng, de természetesen mind a csoportok, mind az egyének között vannak nemtől, társadalmi helyzettől és foglalkozástípustól függő különbségek. Ebben az értelemben a szleng nem tér el a „rossz nyelv” többi fajtájától.

A szleng ősi

Az i. e. 385-ben elhunyt Arisztophanészt tartják az első olyan írónak, aki jelentős mértékben alkalmazott szlenget. Vígjátékaiban számos egyszerű ember él jókedvében a szleng fordulataival. A római írók közül pedig Plautus, Horatius, Juvenalis és Petronius voltak azok, akikről gyakran említik, hogy jól tudták stilisztikai célokra használni a szlenget.

Természetesen ilyen messzire visszatekintve az időben nehéz megállapítani egy idegen nyelvről, hogy mi benne a szleng és mi nem. Ahhoz, hogy ezt megtegyük, meglehetősen jó nyelvtudás szükséges. A legjobban saját, ma beszélt nyelvünket tudjuk elemezni.

A legtöbb angol anyanyelvűnek azonban mégsem okoz gondot, hogy a Shakespeare műveiben előforduló szlengnek legalább egy részét felismerje. Íme néhány példa Shakespeare darabjaiból. A felsorolás persze nagyon hosszú lehetne.

<i>board</i> 'megszólít'	<i>clod-pole</i> (tkp. agyagrúd) 'tökfej'
<i>kickshaw</i> (< fr. <i>quelque chose</i> , tkp. valami) 'jelentéktelen dolog'	<i>dry</i> (tkp. száraz) 'unalmas'
<i>tester, testril</i> 'hatpennys' (eredetileg: 'bármilyen pénzérme, amelynek egyik oldalán fej látható')	<i>praise</i> 'felbecsül' (vö. <i>appraise</i>)
	<i>tend</i> 'kísér' (vö. <i>attend</i>)
	<i>clay-brained</i> (tkp. agyagagyú) 'ostoba'

A példák ERIC PARTRIDGE „Slang Today and Yesterday” c. könyvéből valók. A könyv szerint az elmúlt évszázadok angol irodalmában óriási mennyiségű szleng található. Shakespeare távolról sem az egyetlen író, aki szlenget vagy bizalmas nyelvet használt a műveiben.

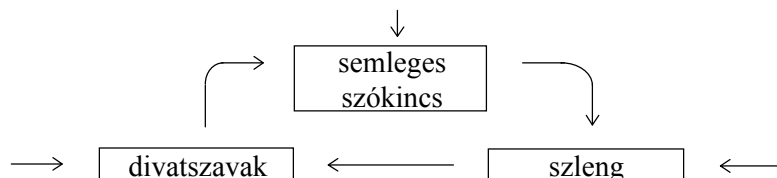
Honnan származik a szleng?

A szavak körforgást végeznek a nyelvben. Sok hajdani szlengszó válik a semleges stílus számára elfogadhatóvá és így annak részévé is. Egy-két nemzedék múlva már semmi szlengszerű nincs bennük. Néha a szlengből a köznyelvbe történő átmenet egy közbülső állapoton, a divatszavakon keresztül történik. A *divatszó* olyan szót vagy szókapcsolatot jelent, amelynek népszerűsége és elterjedtsége rövid ideig tart.

A divatszavaknak és a szlengszavaknak két közös tulajdonságuk van. Az egyik az, hogy csak rövid ideig, nagyjából néhány évig kedvelik és használják őket széles körben. A másik pedig az, hogy a szó köznapi használatához képest tágabb jelentésben vagy funkcióban használják őket.

Figyeljük meg a *hot* 'forró' szót. Szlengszóként vagy divatszóként ennél jóval többet jelent, például 'sürgös', 'rendőrség által keresett', 'ellopott', 'jól szereplő', 'mérges', 'szexi' és 'népszerű'. Divatszóként a legelső és a legutolsó értelemben a leggyakoribb: 'sürgös', mint például a *forró drót* (*hot line*) Washington és Moszkva között, melyen egy *sürgős ügyet* (*hot potatoe*, tkp. forró krumpli) beszélnek meg; és 'népszerű', mint például a *lemez, film* vagy *előadó* jelzőjeként.

A szavak körforgását egy egyszerű ábra segítségével szemléltethetjük.

Ez az ábra bemutatja, hogyan kerülnek ki a szavak a szlengből. A következő kérdés az, hogy miként kerülnek be oda. Honnan származnak a szlengszavaink? Szerintünk a nyelv három fő úton jut szlengszavakhoz: új kifejezéseket alkotnak, régi köznyelvi kifejezések jelennek meg új használatban, és kifejezéseket vesznek át egyik nyelvből vagy nyelvtípusból a másikba. E három kategórián belül több altípus különböztethető meg, melyek között időnként nehéz meghúzni a választóvonalat.

Új kifejezések alkotása

Szavak: *goof* 'elront; elbaltáz', *freak out* 'megőrül; bedilizik', *dum-dum* 'hülye', *yuppie* (*young, upwardly mobile professional*) 'fiatal, feltörekvő értelmiségi'.

Kifejezések: *wooden overcoat* (tkp. fakabát) 'koporsó', *no dice* (tkp. nincs dobókocka) 'lehetetlen', *kick the bucket* (tkp. felrúgja a vödört) 'meghal', *on the hill* (tkp. a dombon) 'terhes', *dead duck* (tkp. döglött kacska) 'teljes kudarc'.

Régi kifejezések átalakítása

Új használat: *juice* (tkp. lé) 'megveszteget', *fox* ('róka') 'lány', *high, stoned* (tkp. magas, ill. megkövezett) 'kábitószer hatása alatt levő'.

Új alakok: *yob* (< *boy*) 'fiú', *kool toul* (< *look out*) 'vigyázz!', *Kate and Sidney* (< *steak and kidney*) 'hússzelet vesével'

A *yob* és a *kool toul* ún. „hátrafelé szleng” (*backslang*), a *Kate and Sidney* pedig a rímelő szleng egy fajtája.

Rövidült alakok: *newsie* (< *newspaper seller*) 'újságárus', *fan* (< *fanatic*) 'rajongó', *narc* (< *narcotic agent*) 'kábitószerügynök', *hubbie* (< *husband*) 'férj', *geri* (< *geriatric*) 'öreg'.

A rövidült alakok természetesen a hosszabb alakok új változatai.

Átvétel

Közvetlen átvétel: *nark* 'rendőrségi besúgó' (< cig. *nak* 'orr'), *mush* 'arc' (cig. *moosh* 'férfi'), *gazlon* 'csaló' (< jid. *gozlin* 'csalás'), *fress* 'eszik' (< jid. *fress* 'eszik'), *pukka* 'őszinte, becsületes' (< hindi *pakka* 'igazi, valódi'*).

Tükörszók:

Erre nehéz olyan példát találni, ahol az angol az átvevő nyelv, mivel manapság inkább az angolból vesz át a többi európai nyelv. Az angolnak, azaz inkább az amerikai angolnak e téren hatalmas „kereskedelmi aktívuma” van.

Íme néhány példa az angol kábitószeresek szlengjéből átvett tükörszókra a németben, franciában és svédben:

* Vö. *pukka sahib* 'igazi úriember', a gyarmati kori Indiában európai (nyelvet beszélő) emberre használt kifejezés; *pukka* < hindi *pakkā* 'érett, megfőtt, téglából készült, szilárd, erős', *sahib* < urdu < arab *ṣāhib* 'társ, barát, (fő)úr, gazda' (The Oxford Dictionary of English Etymology. Szerk. C. T. ONIONS. Oxford, Clarendon Press, 1966. 722, 782. — A szerk).

snow (tkp. hó) 'heroin': ném. *Schnee*, fr. *neige*, svéd *snö*; *stoned* (tkp. megkövezett) 'kábitószer hatása alatt levő': ném. *stoned*, fr. *stone*, svéd *stenad/stoned*; *fix* (tkp. rögzít) 'injekció': ném. *Fix*, fr. *fixe*, svéd *fix*; *horse* (tkp. ló) 'heroin': ném. *horse*, fr. *cheval*, svéd *häst*; *high* (tkp. magas) 'kábitószer hatása alatt levő': ném. *high*, fr. *high*, svéd *hög*.

Érdekes megfigyelni a közvetlen átvételek és a tükörszók közötti ingadozást. A *snow* egyöntetűen lefordítva jelenik meg az átvevő nyelvekben. A *horse* szót lefordították a franciában és a svédben, de közvetlen átvétel a németben. A *high* esetében a svéd lefordítja a szót, de a másik két nyelv nem. Sok esetben egy szlengszót megtalálunk tükörszóként és közvetlen átvételként egyaránt.

A szleng kreativitása

Amint már említettük, a kreativitás — más nyelvhasználati formáknál sokkal inkább — a szleng alapvető tulajdonsága. A szleng használata tudatos, művelője nemcsak a kifejezés tartalmával, hanem formájával is tisztában van.

A szleng számos kifejezése metaforikus eredetű, például *get one's ass in gear* (tkp. sebességbe teszi a seggét) 'siet', *get to first base* (tkp. [baseballban] eléri az első alappontot) 'halad, megteszi az első lépést', *dead from neck up* (tkp. nyaktól felfelé halott) 'buta', *the apple of one's eyes* (tkp. szemének almája) 'valakinek a kedvence'. Az első használat alkalmával ezek a kifejezések valóban ötletesek. Felkeltik a figyelmet, és használójuk vagy kitalálójuk esetleg elismerő megjegyzéseket is kap. Ahogy ezek a kifejezések újra meg újra előfordulnak a nyelvben, veszítenek frissességükből, és egyre inkább közönséges lexikai elemekké válnak. Gyakran nevezik őket halott (fagyott) metaforának. Így aztán ismét felmerül az igény új kifejezésekre, új metaforákra.

Azt gondolnánk, hogy egy tisztán racionális nyelvben az „egy fogalom — egy szó” elv lenne ideális. Az emberi nyelv azonban nem ilyen, a szleng pedig még kevésbé tartana tiszteletben egy hasonló elvet. Ehelyett folyamatos igénye van új, drámai kifejezések megalkotására. Kevés szó hangzik olyan régiesnek, mint a régi szlengszavak. Amikor szülők és tanárok gyerekeik és diákjaik nyelvén próbálnak meg beszélni, mindig nevetségessé teszik magukat.

Köznyelvi szavaink nemzedékeken át léteznek különösebb változás nélkül. Némelyeket olyan régóta használunk, ameddig csak visszavezethető az angol vagy bármely más nyelv. Ebbe a kategóriába tartoznak a *foot* 'lábfej', *hand* 'kéz', *arm* 'kar', *head* 'fej', *heart* 'szív', *star* 'csillag', *sun* 'nap', *moon* 'hold', *earth* 'föld', *one* 'egy', *two* 'kettő', *three* 'három'. Ezeknek az alapvető szavaknak hasonló alakú megfelelőik vannak más germán vagy egyéb európai nyelvekben. Az emberiség számára központi jelentőségűek, függetlenül attól, hogy hol vagy hogyan élünk, ellentétben például az *car* 'autó', *train* 'vonat', *video* 'videómagnó' és *astronaut* 'űrhajós' szavakkal. A szleng meglehetősen más. Furcsa lenne, ha egy szlengszó ezer évig vagy még tovább fennmaradna a nyelvben. Ha mégis ez történik, a szó valószínűleg nem tartozik egész idő alatt a szlengbe.

A nyelvben létezik egyrészt a szavaknak, kifejezéseknek egy különösen stabil magja, másrészt pedig sok-sok olyan szó, amelyek többé-kevésbé változófélben vannak. A szókincsnek ez utóbbi része alkalmas arra, hogy a nyelvhasználók új szavak, kifejezések és jelentések megalkotásával gyakorolhassák rajta nyelvi leleményüket.

Bármelyik tanár egyszerűen meggyőződhet a nyelvben rejlő leleményességről. Ha diákjaival leírat annyi szót, amennyit csak tudnak pl. 'fiú', 'lány', 'jó', 'rossz', 'buta' jelentésben, elképesztő eredményt kap majd. Biztosak vagyunk benne, hogy ha ugyanabban az iskolában minden ötödik évben kiadnánk ezt a feladatot, látnánk, hogy minden alkalommal számos új elemmel gazdagodik a szleng szókinccse.

Térjünk rá még egy fontos témára ebben az összefüggésben. Nekünk, nyelvészeknek, gyakran tesznek fel nehezen megválaszolható kérdéseket, például:

Igaz-e, hogy a mai gyerekeknek kisebb a szókinccsük, mint nekünk volt gyermekkorunkban?

Igaz-e, hogy a mai gyerekek kevesebb rokon értelmű szót használnak?

Hasonló kérdésekre legalább kétféleképpen lehet válaszolni. Először is felelhetjük azt, hogy nem tudjuk, és hogy ilyen dolgokat egyszerűen lehetetlenség tudni. Nem tudjuk, hány szót ismertünk 10 vagy 15 éves korunkban. Senki sem tudja. Azt sem tudjuk, hogy hány szinonimát tartalmaz a szókinccsünk ma, és hogy ezek közül melyek voltak meg már 30 évvel ezelőtt is.

Másodszor pedig felelhetünk úgy, hogy felhívjuk az illető figyelmét a könyvünkben később szereplő 129 'buta ember' jelentésű szót tartalmazó listára. A fiatalok nincsenek híján a szavaknak, és nyilvánvalóan képesek rokon értelmű szavak elsajátítására. Lehet, hogy a felnőtteknek nem mindig tetszenek az általuk használt szavak, de semmiképpen sem szegényes a szókinccsük.

Ezenkívül azt gyanítjuk, hogy annak idején a mi szüleink sem voltak mindig elragadtatva a szókinccsüktől és szóhasználatunktól! A helyzet időtlen idők óta ugyanaz.

Miért használjuk a szlenget?

ERIC PARTRIDGE „Slang Today and Yesterday” c. könyvében a szleng használatát a következő tizenöt okkal magyarázta:*

1. Pusztá jókedvből, mert a beszélő fiatal a lelkében, vagy mert fiatal az évei számát tekintve, csupán a hecc kedvéért, játékosságból vagy tréfálkozásból.

* PARTRIDGE tizenöt pontjának (több helyen pontatlan, illetve hibás) magyar fordítását ld. még ERDŐS GÁBOR „Újabb jelentésváltozások az ifjúsági nyelvben” (Magyar Nyelvőr, 112 (1988): 143–148) c. cikkében (144–5). Az Andersson és Trudgill idézte (és így a fordításban itt közreadott) lista kisebb kihagyásokkal tartalmazza PARTRIDGE szövegét. (A szerk.)

2. Azért, hogy bemutassa szellemességét, eredetiségét, és csillogtassa humorát.
3. Azért, hogy különbözzék, hogy minél újszerűbb legyen.
4. Hogy minél látványosabb legyen a beszéde.
5. Hogy mindenképp lekösse, esetleg megdöbbsen hallgatóit.
6. Azért, hogy kikerülje a közhelyeket, hogy tömör legyen és érthető.
7. Hogy gazdagítsa a nyelvet.
8. Kézzel foghatóbbá tegye azt, ami elvont, földközeliabbá azt, ami idealisztikus, hogy közelebb hozza a távolit.
- 9a. Hogy csökkentse az elutasítás fájdalomát vagy újabb értelmet adjon neki.
- 9b. Hogy csökkentse vagy eloszlassa a beszélgetés ünnepélyességét, pompázosságát.
- 9c. Hogy enyhítsen a tragédián, a halál, az örület elkerülhetetlenségén, hogy elfeledje az elvetemült gonoszság ocsmányságát vagy szégyenét.
10. Hogy a hallgatóság akár alacsonyabb, akár magasabb színvonalának megfeleljen, vagy csupán hogy bizalmas viszonyban legyen a hallgatósággal vagy a témával.
11. Hogy megkönnyítse a társadalmi érintkezést.
12. Hogy barátságosságot vagy mély, tartós bizalmas viszonyt váltson ki.
13. Hogy kifejezze, hogy valaki egy bizonyos iskolához, iparághoz, szakmához, művészeti, intellektuális csoporthoz, társadalmi osztályhoz tartozik; és hogy kapcsolatokat létesítsen.
14. Hogy kifejezze, hogy mindezek közül valamelyikhez nem tartozik.
15. Hogy titkos legyen, ne értse meg a környezete.

Irodalom

- ANDERSSON, L.-G. (1985): *Fult språk* [Rossz nyelv]. Stockholm, Carlssons Bokförlag.
- GORE, W. (1896): Notes on Slang [Megjegyzések a szlengről]. *Modern Language Notes*, 11: 193–8.
- PARTRIDGE, E. (1933): *Slang To-Day and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Kegan Paul.
- PARTRIDGE, E. (1972): *Historical Slang* [Történeti szleng]. Harmondsworth, Penguin.
- ROSENTHAL, R.–JACOBSEN, L. (1968): *Pygmalion in the Classroom* [Pygmalion az osztályteremben]. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- SAUSSURE, F. DE (1966): *Cours in General Linguistics* [Bevezetés az általános nyelvészetbe]. New York, McGraw-Hill. | Legújabb magyar nyelvű kiadása: FERDINAND DE SAUSSURE: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Corvina, Budapest, 1997.
- SPEARS, R. (1982): *Slang and Euphemism* [Szleng és eufemizmus]. New York, New American Library.

(Fordította Lieli Mariann)

Szleng — szociológia*

A szleng sokkal inkább szociológiai, mint pusztán nyelvészeti fogalom, és igazában megérteni is elsősorban a modern társadalom és kultúra elméletén belül lehetséges. A szótárak rendszerint a szlengnek legalább két jelentését adják meg. Egyrészt a szleng a társadalom csoportjai és szubkultúrái által használt, sajátos, korlátozott körben élő beszédmód; másrészt a szleng jóval tágabb körben használt, rendkívül fesztelen, nem konvencionális szókincs. Ez a cikk a szleng szó mindkét jelentésével foglalkozik, de különösképpen azzal, hogy egy csoport korlátozott körben élő beszédmódja miért és hogyan válik általános szlenggé. A szleng használata társadalmi különbségeket jelez, és ezért olyan szókincs, amelyet a lexikai elemeit és sajátos jelentéseit létrehozó csoporton kívül is társadalmi érvénnyel használnak.

1. Eredet

A szleng a maga gazdagságában akkor jelent meg először, amikor sokféle nép találkozott a régi vásárvárosok kulturális keresztútján, és a még sokszínűbb, a mesterségek kölcsönös függőségén alapuló középkori városokban virágzott fel. Hasonló, de összetettebb okokból a 19. században a szleng a modern városi élet részévé vált, illetve — ma még inkább — a modern társadalom részévé. A szleng természete révén a sokarcú társadalom szerveződéséből jön létre és a maga módján elősegíti a társadalmi struktúrák és az egyes társadalmi csoportok közötti erőviszonyok fennmaradását és változását. A szleng a pluralisztikus, összetett, dinamikus és a kölcsönös függőségi viszonyokon alapuló modern társadalom szükségszerű és elkerülhetetlen kulturális terméke.

Az ismeretlen eredetű *slang* szót, amelynek megjelenését 1750 körülre teszik, röviddel ezután (legalább egy alkalommal) az „utca nyelve”-ként határozták meg. A *slang* szó eredetileg a tolvajnyelvre, azaz a társadalom alacsony, sokszor bűnözői osztályainak korlátozott körben használt beszédére vonatkozott. Mindazonáltal a szleng fogalma fokozatosan átalakult, és más, mind magas, mind alacsony szubkultúrák beszédének, illetve az általános, de nem konvencionális szókincsnek a megjelölésére szolgált. 1890 körül a szleng már mai jelentésében volt használatos: a standard alatti nyelvi szintre vonatkozott, és olyan

* ALLEN, I. L.: Slang: Sociology. In: *The Encyclopedia of Language and Linguistics. Volume 7*. Editor-in-Chief R. E. ASHER. Coordinating Editor J. M. Y. SIMPSON. Oxford–New York–Seoul–Tokyo, Pergamon Press, 1994. 3960–4.

lexémákra, amelyek a nyelv még alacsonyabb és korlátozottabb szintjeiről származtak. A köznapi nyelv általános fogalmát, amely a szlenget is magában foglalja, manapság a nyelvészek újabb és tágabb értelemben használják. A köznapi nyelv (popular speech) felöleli egyrészt a népnyelv (folk speech) régebbi formáit, amelyet a vidéki társadalommal és a szájhagyománnyal kapcsolnak össze, másrészt pedig a népnyelv új formáit, gyakran a szlenget, amely a városhoz, a modern társadalomhoz és a tömegkommunikációhoz köthető. A köznapi nyelv magában foglalja mind a spontán népi kifejezéseket, mind a média által terjesztett, közszájon forgó fordulatokat. Szociológiai értelemben a szleng a köznapi nyelv urbánus része, amelynek számos indítéka és tárgya a társadalmilag sokarcú, urbánus környezetben van meg.

2. A szleng fogalma a 20. század végén

A szleng nem olyan leírható és körülírható lexémaosztály, amely a standardtól vagy a beszéd más szintjeitől tisztán nyelvi sajátságaiban különbözik. Valamennyi eddigi erőfeszítés, amely arra irányult, hogy a szlenget egyfajta szókészletként határozza meg, túlságosan szűk és ritka szövésű hálót vetett ahhoz, hogy mindazt kifogja, ami szlengnek hangzik, látszik, érződik, vagy úgy működik, mint a szleng. Erről a problémáról tanúskodik a szavaknak az a körvonalazatlan osztálya, amelyet a „szleng” névvel illetnek az általános szótárak, vagy amelyeket a szlengszótárakba felvesznek. Mindazonáltal a szótárak általában azáltal jellemzik a szlenget, hogy leírják fesztelenségét, konvenciómentességét, rövid életű voltát, elliptikus jellegét, bizarr metaforáit, játékosságát stb. Whitmanos kedélyű emberek azt mondták, hogy a szleng a mindennapi élet költészete és az egyszerű emberek szabad és természetes beszéde (HAYAKAWA 1941: 194–5; vö. WHITMAN 1885). A szleng inkább a beszéd szintje vagy regisztere, mint a nép költészeti formája, bár kifejezésmódja szellemes, metaforái olykor csillognak, alliterál és rímel.

A gyakorlati lexikográfusok számára a szleng valamiféle feltételes megálló, terület a szemtelen új szavak és kifejezések kipróbálására. A „szleng” megjelölésre szükségük van a lexikográfusoknak, mivel az a dolguk, hogy a használat szintjeinek jelzésével eligazítást adjanak a szótárak használóinak. A szleng legsemlegesebb és legtámadhatatlanabb meghatározása szerint egyszerűen a beszéd egy szintje (FLEXNER 1974). A szleng a standard és a „helyes” informális használat „alatt” helyezkedik el, és társadalmilag kevésbé elfogadható a formális társalgás során. Ugyanakkor a szlenget szélesebb körben használják vagy legalábbis szélesebb körben értik meg, mint az egyes csoportok korlátozott nyelvváltozatait, azaz a nyelvjárásokat és a szociális dialektusokat, az argót, a tolvajnyelvet és a zsargont. Ebben az értelemben a szleng „fentebb” helyezkedik el, mint a szubkultúrák beszéde, ahonnan annyi szlengkifejezés pályája indult el felfelé és kifelé az általános használatba.

A nyelvhasználat egyik szintjének tekintett szlang szókinccse átmeneti állapotban van. Azt is mondhatjuk, hogy a szlang egyfajta pályázó nyelv, amely a standard nyelvhasználat általi elfogadásra vagy visszautasításra várakozik, bár nem vár a végtelenségig, és olykor csendes visszavonulás lehet a dolog vége. A szlang előtt legalább négy út áll (MAURER–HIGH 1980). Ha egy szlengelem tartósnak és vonzónak bizonyul az általános használatban és valamelyest az elit használat bíráinak a szemében is, akkor bejuthat a standard használatba, ahogy ez már annyi szlengszó esetében történt és történik, (pl. *movies* 'mozi' < *moving pictures* 'mozgó képek'). Vagy megmaradhat szlengnek évekig, évtizedekig (pl. *cool* 'jó; dögös'; tkp. hüvös) vagy éppen évszázadokig (pl. *to snitch* 'beárul'). Vagy lehet, hogy kifárad, könnyűnek, dagályosnak vagy unalmasnak találhatik, és visszakerül szubkulturális eredetének földi régióiba, netán az elavultság stig mája jut neki (pl. *to dig* 'kapiskál, megért'; tkp. ás). Sok szlengszó egyszerűen csak eltűnik és soha nem hallunk róla többet (pl. *wizard* 'remek, frankó' [tkp. varázslatos], vagy *some pumpkins!* 'szuper!' [tkp. tökök]), hacsak nem kel új életre a későbbiek során (pl. *pig* 'rendőr' [tkp. disznó], az 1840-es években létezett, majd több mint száz év múltán újra feléledt az 1960-as években). Mindez persze csak a történet kezdete. A szlang túlságosan eleven fogalom ahhoz, hogy könnyedén a köznapi beszéd kalapja alá vegyük, vagy a nyelvhasználat társadalmi létrájának valamelyik fokára helyezzük.

3. A szlang interakciós használata

Ha szlenget mint a nyelvhasználat egy szintjét vagy mint a társadalmi helyzet jelét tekintjük a különbségeken alapuló, gyakran hierarchikusan rétegződő rendszerekben, akkor ezáltal láthatóvá válnak a szlengnek a társadalmi interakció során való különféle használatai, és előrevetítődik a szlang szélesebb értelemben vett szociológiája. Egyfelől a standard, helyes vagy elit, másfelől az alantas, nem konvencionális, szlang beszéd különbsége hozza létre azt a feszültséget, amely alkalmassá teszi a szlenget arra, hogy a társadalmi szembenállás nyelvéként működjön. A szlang szerepe a szubkulturális ellenállásban régóta ismert ugyan, de talán nem különösebben figyeltek oda rá. A szlang a nyelv azon osztálya, amely (egyéb társadalmi és pszichológiai használatain túl) arra szolgál, hogy jelezze a finom, úri és illedelmes társadalomtól és annak a standard nyelvi formáitól való elzárkózást. A szlenget tehát a társadalmi szembenállás kinyilvánítására használják, amely a legélesebb és ellenségesebb nyelvi agressziótól a legfinomabb, ingerkedő ellenkezésig és játékos bomlasztásig terjedhet. A szubkultúra szavainak és kifejezéseinek használata arra is módot ad, hogy kapcsolatot keressünk a rokonszenvezőkkel, illetve új csoportot alkotva elszakadjunk a társalgás domináns hangnemétől. A szlenget akár komolyan, akár játékosan, de mindig azért használjuk, hogy alacsonyabbra vagy oldalra toljuk a társalgás regiszterét.

DUMAS és LIGHTER fogalmazták meg ezt a nézetet, azt javasolva, hogy a szleng nyelvészeti fogalmát fenn kell tartani olyan lexémák funkcionális kategóriájának a jelölésére, amelyek „elsősorban a beszélőnek vagy az írónak a fennálló nyelvi konvenciókkal való szakításra irányuló valós vagy vélt szándéka révén azonosíthatóak”. A szerzők egy másik, a szlengre legtöbbször jellemző, alapvető megkülönböztető jegyére is rámutattak: „a szleng jellemzi a jeltárgyat, míg a zsargon és a standard angol csak utalnak rá.” (DUMAS–LIGHTER 1978: 13). A szleng társadalmi hasznossága tehát az általa létrehozott bomlasztó retorikában rejlik, a stigmatizált szubkultúrák nyelvének használata pedig egy módja annak, hogy a társalgás regiszterét alacsonyabb szintre hozzuk.

Ugyanakkor a szleng szélesíti a modern társadalomban az interakció típusainak skáláját, azáltal, hogy általánosan felismerhetővé teszi a csoporteredetet és jelleget. A szlenget a modern élet, a „maszkok és tükrök” világának többszörös, átfedő és változó identitásai kezelésére használjuk. Más csoportok szubkulturális beszédének ismerete a városi élet egyik rutinja azok számára, akik elkalandoznak a városi élet sokszínűségében. Ennek a tudásnak a révén tulajdoníthatunk jelentést annak, ami látszólag nem több, mint a modern élet zagyasága és zaja. A nagyvárosi névtelenség és közélet különösen sok lehetőséget nyújt interakciós játékokra, megtévesztésre, identitáscserékre és az emberek rólunk szerzett benyomásainak a manipulálására (akár szórakozásból, akár haszonszerzési céllal), a szleng szubkulturális asszociációi pedig segítik ezeket a manipulációkat. A szlenget lehet például arra használni, hogy jelezzük, a beszélő bizalmas viszonyban van, esetleg a tagja is egy izgalmas vagy tekintélyes hírnévnek örvendő szubkultúrának. A szubkultúrák nyelve szlenggé válik, és a szleng használata gyakran afféle szelíd kaland a verbális törleszkedésben vagy a törtetésben.

4. A szleng alapvetően városi jellege

A szleng a nyelv különálló regisztere vagy szintje, amely a homogén vidéki társadalomból a heterogén városi társadalomba való nagy átalakulás során keletkezett. Bár elméletileg az általános szleng bármely olyan helyzetben kialakulhat, amelyet társadalmi különbségek jellemeznek, a 19. század modern, ipari városa hozta létre mindazokat az anyagi feltételeket, amelyek megteremtették a szlenget: a nagy és változatos társadalmi csoportosulások aggregátumát, ezek közelségét és kölcsönös érzékelhetőségüket, gazdasági egymásrautaltságuk bonyolult rendszerét, a mindenfajta kapcsolat és csere szükségességét és kíváncsot voltát. A nagy vándorlások, az etnikai csoportok körülzárt egységként való letelepülése a nagyvárosokban hatással volt a szlengre a 19. században, és újra hatást gyakorol rá az 1990-es években. Ehhez a dús keverékhez adódott hozzá felerősítő elemként az általános városi tudás, amelyet a tömegtájékoztatás (különösen az

újságok, a képregények) és másik közegben az énekmondók, illetve a varieté populáris kultúrája közvetített.

STUART BERG FLEXNER, a lexikográfus fejlesztette ki a sokarcú társadalom szlengjének koncepcióját (FLEXNER 1974). Az általános szleng és a nyelv más nem standard változatai a társadalomban csak egy harmadik személy vagy alcsoport jelenlétében alakulhatnak ki — ami városi szituációban elemi adottság. FLEXNER a szám (mind nyelvtani, mind számtani értelemben) egyszerű szociológiáját javasolta, amely emlékeztet GEORG SIMMEL, német szociológus (WOLFF 1950: 135–6) hármas teóriájára. A szleng akkor alakul ki, amikor az első és a második személy közötti társalgásba, akik megegyeztek a közös nyelvben, kezd bekerülni egy harmadik személy vagy alcsoport beszéde, amely ily módon utal más, külső jelentésekre és valóságokra. Az általános szleng így a sokarcú városi társadalom kísérő jelensége, és — a szociológiai definíciónak megfelelően — csak az összetett, egymásra ható világok plurális társadalmában létezik.

Történelmileg a városok szülték a kulturális és technológiai újításokat, a társadalmi szerveződés új formáit és változatait, az egyenlőtlenség új formáit és ugyanígy az új gondolatok és társadalmi objektumok kifejezésére szolgáló szó-készletli innovációkat is. Mindazonáltal az amerikai szlenget gyakran az 1812-es háború utáni időszakra vezetik vissza, amikor a régi vadnyugati határvidék lakossága megteremti az amerikai beszéd hangzását, H. L. MENCKEN szavaival: „az iskolás szabályokra és példákra fittyet hányva, a merész és gyakran bizarr fordulatok használatával, vaskos humorral, nem ritkán a költői fantázia szárnyalásával, a neologizmus önmagáért való szeretetével”. Ugyanakkor: „az 1850 után tömegesen érkező bevándorlók számára még a hatalmas keleti városok nyomornegyedei is lényegében vadnyugati feltételeket jelentettek” (MENCKEN 1963: 148).

A társadalom kérdései iránt érdeklődő nyelvtudósok a szlenget már régóta a városokkal és a városi társadalommal hozzák kapcsolatba. JOHN CAMDEN HOTTEN, londoni könyvkiadó és szlenglexikográfus, 1859-ben írta korai gyűjteményének az előszavában, hogy a legkedvezőbb feltételek a szleng megjelenéséhez „a tömeg, a lelkesedés és a természettől elszakadt élet” (HOTTEN 1859: 35). Azaz ezt a megfigyelést a huszadik század végének megfelelő nyelvre átdolgozva: a szleng a zsúfolt, felfokozott és társadalmilag felszabadult városi életből nő ki, szemben a hagyományos, homogén vagy vidéki közösségekkel. A nyelvész GEORGE PHILIP KRAPP azt mondta, hogy a szleng általában „olyan emberek beszédében található meg, akiknek kiterjedt, változatos, eleven társadalmi kapcsolataik vannak. Inkább a város, mint a vidék, inkább a kifinomult, mint a naiv társadalom terméke” (KRAPP 1925: 317). ERIC PARTRIDGE a szlengnek a klasszikus görögben és latinban való meglétére utalva írja, hogy „ismerve a vá-

rosi élet jellemzőit, feltehetjük, hogy a szleng az embereknek a városokba való özőnlésének idejére vezethető vissza.” (PARTRIDGE 1963: 37)

Az általános szleng mindazonáltal megjelenhet kifejezetten nem városi környezetben is, amiként például PARTRIDGE és mások oly bőségesen találtak rá példát a hadseregben, ahol a szleng mint a szabadkőművesek beszéde működött a különböző háttérű emberek között. A szleng bármely helyen megjelenhet, amely a városokhoz hasonlóan társadalmilag sokszínű, és ahol különböző emberek találkoznak. Akár egy vidéki keresztútnál is vagy bármely szituációban, ahol különböző társadalmi rangú emberek találkoznak, és — legalábbis kezdetben — kulturálisan szemben állnak egymással. Elvileg a szleng kialakulhat a társadalmi szerepek legelemibb különbségeiből: bármely szituációban, amelyben egy harmadik csoport nyelve használható.

A nagy világvárosok a legtermékenyebb szülői a szlengnek, bármilyen témában. Azok az angolok és amerikaiak, akik a 19. század folyamán a szlengről szóltak, rendszerint a nagyvárosokkal hozták azt kapcsolatba, különösképpen New Yorkkal és Londonnal. A korai lexikográfusok összegyűjtötték a különböző városi csoportok jellegzetes szókincsét, felismerték a nyomtatott tömegtájékoztatás szerepét a szleng terjesztésében, szembeállították a nyelvjárások stabilitását a bizarr és tűnékeny nagyvárosi beszéddel, felismerték a szleng eredetét és használatát a társadalom magasabb és alacsonyabb rétegeiben, megértették a társadalmi szembenállásban betöltött szerepét, és volt bizonyos képük a szleng terjedésének alapelveiről is. Az utcákon a népsűrűség és a tömegpszichológia végezte el a szleng forogtatásának azt a munkáját, amelyet a tömegkommunikáció végez a huszadik század végén. 1852-ben CHARLES MACKAY „The Popular Follies of Great Cities” [A nagyvárosok közbolondságai] című esszéjében azon csodálkozott, hogy a közismert kifejezések, mint *quoz* ’faramuci’, *Oh, what a shocking bad hat!* ’Micsoda elképesztő csirkefogó!’ (tkp. Micsoda elképesztő rossz kalap) és a *flare up* ’dáridó’ (tkp. felvillanás), mennyire a hatalmukba kerítették London alsóbb osztályainak nyelvét. „London különösen gazdag az ilyenfajta kifejezésekben — írja MACKAY —, amelyek váratlanul jelennek meg, senki nem ismeri pontosan, hogy hol, és elterjednek a nép között néhány óra leforgása alatt, de senki nem tudja, hogy miként” (MACKAY 1852/1980: 620).

A modern kor folyamán — talán úgy 1950-ig — a szleng meghökkentően sok szava és kifejezése szól a városi élet szükségszerű velejáróiról. Elszigetelt, személytelen és gyakran kizsákmányoló társadalmi viszonyokat tükröznek az olyan kifejezések, mint a *jungle* ’város’ (tkp. dzsungel), *slave market* ’álláshivatalt’ (tkp. rabszolgapiac) és az ironikus *my uncle* ’zacis, zálogkölcsonzó’ (tkp. nagybácsikám). Az etnikai és osztálykülönbségek tudatosultságát fejezik ki az etnikumokra és osztályokra vonatkozó becsmérlő megnevezések százai. A városi utcákon látható emberek megjelenésére és a ruházatára utalnak olyan kifejezé-

sek, mint pl. *plug-ugly* 'maffiózó/bűnöző kinézetű' (tkp. jól megverő), *jelly bean* 'szépfíú' (ma inkább: 'izgatószer [tablettaként]', tkp. zselés cukorka), *dude* 'pasi' (régábban: 'jampec'), *gussied up* 'csinos, ki van rittyentve'*. Városi helyeket és szerepeket jelölnek olyan kifejezések, mint pl. *lounge lizard* (tkp. szalonygík) 'bártöltelék', *ritzy* 'puccos'** , *rubberneck* (tkp. guminyakú) 'szájtáti', *skid row* (tkp. facsúszda) 'kültelek, rossz hírű környék', *coontown* (tkp. mosómedve-város) 'nigger negyed', *black-and-tan dive* (tkp. fekete és napbarnított lebuji) 'olyan kocsmá, ahova néger is járhatnak', *the 'burbs* 'külváros' (< *suburbs* 'ua.'). illetve egy sor más, városi osztályokra és státuszokra utaló megnevezés. Nem konvencionális életvitelekre és bizzar foglalkozásokra utalnak olyan kifejezések, mint *panhandler* (tkp. serpenyőfogó) 'koldus', *mushroom faker* (tkp. gombahamisító) 'esernyős', *taxi dancer* (tkp. taxitáncos) 'bérelt táncpartner' és *sandwich man* '[elől-hátul hirdetést vivő] szendvicsemlő'. A pénz szerepének fontosságát mutatja az a rengeteg szinonima, amely a pénzre, a tisztességtelen megszerzésre vagy könnyedén való elszórásra utal (pl. *big spender* 'költekező' és *butter-and-egg man* (tkp. vajas-tojásos ember) 'nagy lábon élő ember'). Szexuális és más természetű, alkalmi, elszigetelt, személytelen, üzleti és kizsákmányoló viszonyokra utalnak olyanok, mint pl. *sugar daddy* (tkp. cukrospapa) '(valakinek a) kitarató(ja)', *gold digger* (tkp. aranyásó) '[valakinek a] kitarató(ja)', *hooker* (tkp. horogra kapó) 'kurva', *pimp* 'strici', *bouncer* 'kidobóember' és *puller-in* (tkp. behúzó) vagy *steerer* (tkp. bámuló) 'kuncsaftfogó' (azaz bordélyház, bár, stb. előtt állva vendégeket becsalogató ember). Az ipari város életének mindenfajta új tapasztalata bőséges kifejezést nyer a szlengben, beleértve a gépeket és járműveket, pl. *bus* 'busz', *taxi* 'taxi', *el* 'magasvasút' (< *elevated railway*), *rattler* (tkp. zörgő) 'villamos', *skyscraper* 'felhőkarcoló', vagy *Ameche*, amely 1940 táján egy ideig 'telefon' jelentésben élt (egy *Don Ameche* nevű színész nevéből, aki Alexander Graham Bellt, a feltalálót játszotta egy népszerű filmben).

A szleng jelentéstana (különös tekintettel a etnikai, osztály- vagy társadalmi típusok neveire) szigorú és hierarchikus struktúrát és dichotómiát mutat, amelyet gyakran a Mi és az Ők bántó szembeállításával fejez ki. A szleng főként az újról és a különbözőről szól — sokszor nyomasztó társadalmi viszonyokat és az eltérővel szembeni ellenérzést közvetítve.

5. A szleng városi szociológiája

A szleng a városi (vagyis a modern) társadalom sokféle szubkultúrájából ered. Főként arra a szókincsre utal, amely megannyi egymást metsző társadalmi csoportból átszűrődve terjedt el az általánosabb használatban. A városiasság

* Az *Augusta* becéző *Gussie* alakjából. (A szerk.)

** A *Ritz* szállodák nevéből. (A szerk.)

neoklasszikus vagy szubkulturális elmélete arra keres magyarázatot, hogy miként hoznak létre a városok különféle csoportokat és szubkulturákat, amelyek száma a népesség nagyságával arányos (FISCHER 1975). A nagyvárosok tömegesen vonzzák a különböző vándorló elemeket, amelyek aztán a népességbe épülve növelik a már a városban élő csoportok sokféleségét. A városok népességét alkotó nagyszámú, sajátos érdekű ember a megfelelő utánpótlás vagy kritikus tömeg, amelynek révén a szubkulturák fennmaradnak és megerősödnek. Végül a nagyobb csoporton belüli, születőfélben lévő csoportok elérik azt a létszámot, amely szükséges és elégséges feltétele annak, hogy még sajátosabb érdekű csoportok válhassanak ki belőlük, és alkothassanak újabb szubkulturákat.

A sűrű, kompakt és rendkívül interaktív vásárvárosban a legtöbb csoport között meglévő számos közvetett vagy közvetlen kapcsolat és kommunikáció során növekszik az emberek egymásról való tudása, ami bizonyos szubkulturákat egymáshoz hasonlóbbá tesz, illetve egyes esetekben asszimilációhoz vagy a másikba való beolvadáshoz vezet. Más csoportok viszont visszahőkölnek a kultúraütközés tapasztalata következtében, mintegy elsáncolják magukat, megerősítik eredeti identitásukat, és különbözőbbé válnak, mint valaha azelőtt. A város, éppen nagy mérete, sűrűsége és társadalmi változatossága miatt etnikai csoportok, társadalmi osztályok, életvitelek és minden elképzelhető szubkultúra (a deviánsakat is beleértve) fenntartásának, megerősítésének és létrehozásának szakadatlan folyamatát teremti meg. Ennek a folyamatnak a szükségszerű részeként számos jelentés megváltozik, ez pedig a szubkulturákból kölcsönzött szavak és kifejezések megtanulását és elterjedését eredményezi. A szubkulturális beszéd létrejötté, a csoportközi kapcsolatok, az említett szavaknak a szociális háló érintkező szemein keresztüli terjedése a szélesebb körű használat felé vagy az általános szlengbe FISCHER módosított városiasságelméletét összegzi és példázza: voltaképpen annak sajátos alkalmazásaként fogható fel.

Az általános szleng zöme ennek a modern társadalomban élő számos csoportnak a korlátozott és sajátos szókincséből ered, és szóbeli úton, a társadalmat behálózó szociális erővonalak mentén szétáradva válik szlenggé. A lexikális újítás terjedése ugyanazon elvek szerint zajlik, mint amelyek bármilyen kulturális újítás esetében érvényesek: a népsűrűség, a kommunikáció intenzitása és mindenekelőtt a társadalmi interakcióban való vélt hasznosság mértéke szerint terjed. Sokszor a tömegkommunikációs eszközök által növelve és erősítve, ily módon a korlátozott szubkulturális használatú elemek általános vagy legalábbis szélesebb körű használatba lépnek át.

A terjedés folyamán az általános szlenggé váló szubkulturális kifejezés jelentése sokszor kissé megváltozik, általában a denotációja és konnotációja tágul, és ezáltal többféle társadalmi szituációban lesz alkalmazható. Ha a szó vagy kifejezés hasznosnak vagy mulatságosnak bizonyul a társadalmi közegében, akkor tovább terjedhet újabb és újabb régiókba, amíg csak el nem ér egy igen széles kö-

zönséget, akik legalábbis értik a jelentését, azaz általános szlenggé, az általános kultúra részévé válik. Ha az ilyen szlang évtizedeken át széles körű használatban marad, akkor elveszítheti szubkulturális tartalmát, egyszerű nyelvi elemmé válik, amelynek csoportnyelvi eredete elhalványul vagy elfelejtődik.

Becslések szerint a történeti amerikai szlengnek több mint fele főként olyan szubkulturális férfibeszédből ered, amelyet a fakitermelők, a vasutasok, zenészek, hobók, sportolók, a show businessben dolgozók, egyetemisták, etnikai kisebbségek, katonák, különböző deviáns szubkulturákhoz tartozók (úgy mint bűnözők, kábítószerélvezők) használtak (FLEXNER 1960). A szubkulturákat — amint ezt a *szub-* prefixum jelzi — egykor úgy tekintették, mint kisebb társadalmi világokat, amelyek az általános kultúra alatt helyezkednek el, a társadalom margójára szorultak vagy elszigetelődtek. A „szubkulturák” ma érvényes fogalmába azonban a társadalom valamennyi csoportja beletartozik, úgymint társadalmi osztályok, nemek, szexuális vonzódás szerinti csoportok, minden többségi és kisebbségi etnikai csoport, regionális csoportok, korcsoportok, foglalkozási, életviteli, fogyasztói kultúrák tömege, valamint azok a csoportok, amelyeket hagyományosan szubkulturának neveznek. A csoport olyan emberek halmaza, akik általában kommunikálnak, és közös érdek köti őket össze. Ezek a csoportok szervezettségük szintjében és öntudatuk fokában igen nagy változatosságot mutatnak. Végső soron a közös tapasztalatok és célok bármely megkülönböztető jellegű halmaza leírható szubkulturaként vagy csoportként. Következésképpen mindenki több, átfedő csoporthoz és szubkulturához tartozik, amelyek száma az illető érdekeinek és társadalmi elkötelezettségeinek skálájától és szélességétől függ. Egy társadalom általános kultúráját azok az értékek és jelentések képezik, amelyek a társadalom szubkulturáinak legtöbbségében megtalálhatóak, és ez magában foglalja ennek nyelvét és általános szlengjét is.

Sok szubkulturának, amelyek némelyike beszélőközösségnek nevezhető, megvan a maga angol nyelvjárása vagy nyelvváltozata, amely a standardtól többé-kevésbé különbözik. Minden egyes nyelvváltozat, amelyek zöme csak szűletőfélben van, jellegzetes kiejtéssel, sajátos szavakkal vagy mindennapi szavak sajátos jelentéseivel, sőt megkülönböztető nyelvtani sajátosságokkal is rendelkezhet. Ezek a sajátos szavak vagy gyakran mindennapi szavak sajátos jelentései olykor kilépnek saját szűk társadalmi körükből, és átszivárognak más érintő vagy metsző körökbe, ahol ideiglenesen befogadják őket. A férfi homoszexuálisok, kábítószeresek, alacsonyabb osztálybeli néger szubkulturái például erősen szivárognak: az 1960-as és 1970-es években sajátos szavaik és kifejezéseik szétáramlottak az általános kultúrában és annak szlengjében (MAURER–HIGH 1980). Korábban ezek a szubkulturák zártabbak vagy elszigeteltebbek voltak, szavaik lassabban szivárogtak ki és főként szájról szájra terjedtek. Normáik diffúziója vagy legalábbis ismerete együtt járt a nyelvük diffúziójával — elsősorban a tömegkommunikáción keresztül. Az 1990-es évek elején az ilyen stigma-

tizált szubkultúrák már sokkal kevésbé elszigeteltek, és egyre több különböző szubkultúra szivároztatja kultúrájának lexikális elemeit — és egyre gyorsabban — a televízió és a filmek révén. Az interperszonális vagy tömegkommunikációban hallott szleng átvétele hagyományos módja annak, ahogy a fiatalok kacérkodnak a tiltott vagy egyéb vonzó szubkultúrákkal.

A tömegkommunikáció szinte azonnali lexikális diffúziót eredményezhet. A tömegkommunikáció által közvetített szleng és a neologizmusok közösségről közösségre terjednek és több ezer helyi csoportban egyszerre jelenhetnek meg. Ha sok ilyen közösségben megmaradnak, akkor jó rajtot vesznek a diffúziós folyamatban, és már szájról szájra terjedve még messzebb hatolnak el, többirányú futótűzként terjedve a társadalom verbális kultúrájában. Szlengjellegű hirdetési szövegeket a helyi hálózatok gyakran visszajuttatnak oda, ahonnan elindultak. A média által szorosra fűzött modern társadalomban az emberek által alkotott népi lexikális kultúra vegyül a tömegkommunikáció lexikális kultúrájával. Szleng vagy nem szleng — ez az, ahogy manapság az új szavak terjednek.

6. A szleng a 20. század végén

A múltban a szlenget inkább a férfiak, mint a nők, és inkább a fiatalabbak, mint az idősebbek használták. Ebben az értelemben az általános szleng maga a fiatal férfiak szubkultúrájának félig-meddig korlátozott szókincse volt, és ennek a kultúrának a sajátos valóságfelfogását tükrözte. De ez változóban van, ahogy a nemek és korosztályok szubkultúráinak társadalmi tapasztalatai egy kissé keverednek. A történeti szleng nagy része a férfiak stresszel telített világából jött: a bárók, bordélyok, a csavargók és hobók, durva foglalkozások, a hadsereg, a sportok és a deviáns szubkultúrák világából. A szociolingvisták azt állítják, hogy legalábbis az 1970-es évekig a nők ritkábban használtak szlenget, mint a férfiak: még akkor is, ha ismerték a jelentését, kevesebb társadalmi szituációban alkalmazták hozzá. Az illedelmes angol nyelv az illedelmes viselkedés jele volt, és a szleng kerülése azt mutatta, hogy (legalábbis egyes társaságban) nagyobb nyomasztottság nehezedett a nőkre, hogy betartsák a konvencionális viselkedés szabályait.

Ezek a szubkulturális falak már omladoznak, a nők korábban csak férfiak által elfoglalt állásokat töltenek be, nagyobb kulturális változatosságot mutató és konfliktusokat magukban rejtő helyzetekben jelennek meg, ami a férfiak szlengjére is elevenítő hatással volt. Még alantas szintű szexuális és obszcén kifejezések sem okoznak meghökkenést ma olyan társaságban, amely kellő tapasztalattal rendelkező férfiakból és nőkből áll. Az ilyen vulgáris és tabu kifejezések korábban a férfiak szubkultúrájának korlátozott nyelvét jellemezték, amely ma kezdi elveszíteni kizárólagos és izolált jellegét. Ugyanakkor a szleng továbbra is megmaradt az ifjúság, a társadalomban mozgó fiatal férfiak és nők birodalmának. Egyéb kulturális határok, így az etnikai, osztály- és életviteli korlátok is meggyengültek.

A kulturális és nyelvi relativizmus öntudatosabb légkörében a szleng sok helyzetben már jóval elfogadhatóbb, már nem mellbevágó, és a régi társadalmi kategóriák posztmodern összeomlása után, funkcionális értelemben már nem is szleng többé. Egy időben a szleng, amely a lázadás és a tiszteletlenség kifejeződése volt, a legtöbb formális helyzetben meghökkenést okozhatott. Az 1990-es években azonban a deviáns csoportok normáinak egy része és nyelvük hasznos elemei felszívódtak a „normális” társadalomba. A különböző regiszterek korábbi, éles különbsége csökkenőben van. A szleng léte a társadalmi különbségektől és a gyakran merev hierarchiáktól függ. Ha az elit valaha is tökéletesen felszívna magába az alacsony, marginális csoportokat, akkor „a szleng és a kifinomultság egyszerre halnak meg” (SLEDD 1965: 699). De az új társadalmi különbségek és hierarchiák folytonosan termelődnek, és a szleng bizonyosan meg fogja tartani a szerepét az ezek közötti elkerülhetetlen kulturális konfliktusban.

Irodalom

- DUMAS, B. K.–LIGHTER, J. (1978): Is *Slang* a Word for Linguists? [Nyelvészeknek való-e a szleng szó?]. *American Speech*, 53: 5–17.
- FISCHER, C. S. (1975): Toward a subcultural theory of urbanism [A városiasság szubkulturális elmélete felé]. *American Journal of Sociology*, 80: 1319–41.
- FLEXNER, STUART BERG (1960): Preface [Előszó]. In: HAROLD WENTWORTH–STUART BERG FLEXNER: *Dictionary of American Slang* [Az amerikai szleng szótára]. New York, Crowell.
- FLEXNER, STUART BERG (1974): Slang [Szleng]. In: *Encyclopaedia Britannica*. XVI. kötet.
- HAYAKAWA, S. I. (1941): *Language in Action* [A működő nyelv]. New York, Harcourt, Brace.
- HOTTEN, J. C. (1859): *The Slang Dictionary* [Szlengszótár]. London, Chatto and Windus.
- KRAPP, GEORGE P. (1925): *The English Language in America* [Az angol nyelv Amerikában]. 1. kötet. New York, Century; New York, Ungar, 1960².
- MACKAY, C. (1852/1980): *Memoirs of Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds* [Emlékiratok a rendkívüli népámitásról és a őrjöngő tömegről]. New York, Bonanza, 1980.
- MAURER, D. W.–HIGH, E. C. (1980): New words—Where do they come from and where do they go? [Új szavak — Honnan jönnek és hová mennek?]. *American Speech*, 55: 184–94.
- MENCKEN, H. L. (1936/1963): *The American Language* [Az amerikai nyelv]. Szerk. RAVEN I. MACDAVID. JR.–DAVID W. MAURER. New York, Alfred Knopf, 1963⁴.
- PARTRIDGE, ERIC (1933/1963): *Sland To-Day and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. London, Routledge and Kegan Paul; New York, Bonanza, 1963³.

- SLEDD, J. (1965): On not teaching English usage [Az angol nyelvhasználat nemtanításáról]. *English Journal*, 54: 698–703.
- WHITMAN, WALT (1885): Slang in America [A szleng Amerikában]. In: *Collected Writings. Prose Works*. New York University Press, 1892/1964. II, 572–7 = *The Complete Writings*. New York, Putnam, 1902. X, 149–57.
- WOLFF, K. H. (ed.) (1950): *The Sociology of Georg Simmel* [Georg Simmel szociológiája]. New York, Free Press.

(Fordította Cseresnyési László)

Robert L. Chapman

Mi a szleng?*

A nyelvészetben, ahol a definíciók a legjobb esetben is gyakran pontatlanok és megbízhatatlanok, a szleng meghatározása különösen nem örvend jó hírnévnek. A problémát a szleng bonyolultsága okozza, mivel egy olyan definíció, amely egy személynek vagy egy szaktekintélynek megfelel, mások számára nem kielégítő, hiszen alapvetően más a nézőpontjuk. Mint a közmondásos vakok, akik mindannyian helyesen, ám elégtelenül írták le az elefántot, hajlamosak vagyunk a szleng egyik vagy másik aspektusát hangsúlyozni. Én a szlenget beszélők személyiségpszichológiáját fogom kiemelni.

A szleng szociolingvisztikai aspektusai

A szleng külső és kvantitatív aspektusaival, szociolingvisztikájával igazán kielégítő módon foglalkozott a szakirodalom; elsősorban STUART BERG FLEXNERnek a „Dictionary of American Slang”-hez [Az amerikai szleng szótára]¹ írott remek előszavára kell itt gondolnunk. Az olvasók ERIC PARTRIDGE 1954-es művét, a „Slang To-Day and Yesterday”-t [A szleng ma és tegnap]² is haszonnal forgathatják, különösen a III. és a IV. részt.

Amikor FLEXNERnek a szleng forrásául szolgáló társadalmi miliőről szóló fejtegetését korszerűsítettük, igazából nem helyesbítésekről volt szó, hanem csupán az utóbbi huszonöt évben bekövetkezett történelmi változások felvázolásáról.

A feljegyzett szleng a szótárak áttekintése alapján a szubkultúrák sajátos nyelvhasználatából ered, melyek közül a leginkább lenézetteket alkultúráknak is nevezhetnénk. A legrégebben és legkitartóbban tanulmányozott csoport maga a bűnözői alvilág, benne a börtönpopuláció, melynek tolvajnyelve vagy argója továbbra is a nem tisztes kifejezések tisztes mennyiségével szolgál. Más igen produktív alkultúra például a hobóké, a cigányoké, a katonáké és a tengerészeké, a rendőrségé, a kábítószer-használóké, a hazardjátékosoké, a cowboyoké, külön-

* CHAPMAN, ROBERT L.: What Is Slang? In: *A New Dictionary of American Slang* [a borítón: *The Dictionary of American Slang*]. Abridged Edition. London, Pan Books, 1988. xi–xvii.

¹ FLEXNER, STUART BERG (1960): Preface [Előszó]. In: HAROLD WENTWORTH–STUART BERG FLEXNER: *Dictionary of American Slang*. New York, Crowell. vi–xv. (A szerk.)

² PARTRIDGE, ERIC (1933): *Slang To-Day and Yesterday*. London, Routledge and Sons. További kiadásai és újranyomásai: London, Routledge and Kegan Paul, 1935, 1950, 1954, 1963, 1970. (A szerk.)

féle diákoké, a show businessben dolgozóké, jazz-zenészeké és -megszállottaké, sportolóké és rajongóiké, vasúti és más közlekedési dolgozóké, illetve bevándorló avagy etnikai csoportoké, melyek keverednek a többi szubkultúrával.

Meg kell jegyeznünk, hogy a 80-as években a szleng ezen hagyományos termőtalajainak némelyike elvesztette produktivitását, s más szubkultúrák kezdték helyettesíteni őket. Például a hobók, vasutasok, cigányok és cowboyok terminusainak általános használata szinte teljesen megszűnt, bár mindezek közreműködése ott rejlik az aktuális szleng szubsztrátumaiban. A bűnözők és a rendőrség (a zsaruk és a rablók) még mindig, gyakran azonos eredménnyel produktívak, és a hazardjátékosok izgalmas szóalkotása továbbra is működik. A tizenévesek és a diákok szintén az újítás és a polgárpukkasztás forrásai. A show businessben dolgozók, bár kalandos és tobzódó múltjuk hírhedt emlékeitől nagyrészt megszabadultak, még mindig a szleng termékeny forrásai. Ám az utóbbi körülbelül ötven évben számos súlypont áttevődött, ahogy az kiderül e könyv³ szócikkeiből.

A katonai, a hadi- és a kereskedelmi tengerészeti szleng beáramlása például — nem meglepő módon — gyakorlatilag szívárgássá lassult. A két világháború valószínűleg sokkal általánosabb szlenget teremtett, mint bármely más történelmi esemény, ám ez ma már történelem, és a koreai és a vietnami háborúnak ezzel összevetve csekély hatása volt. A vasúti szleng kicserélődött, bár kisebb mértékben, a légiforgalmi dolgozók és a kamionsofőrök nyelvhasználatával. A jazz világa, melybe korábban olyan bőven beivódott a droghasználat, a prostitúció, az alkohol és a külvárosi élet, többé nem olyan produktív, s a rock and roll sem pótolta a veszteséget, de a populáris zene egészében véve — rock, blues, funk, rap, reggae stb. — már rohamra indult.

A „drogvilág” kifejezései csillagászati módon sokszorozódnak, s csak ennek a sajátos szavai megtöltenének egy ekkora könyvet. Az „ellenkultúra” révén sok olyan drogterminus terjedt el, mely máskülönben egy speciális szókincs része maradt volna. A sportterminusok beáramlása is egyre növekszik, az amerikai futball és a kosárlabda elsődleges forrásként inkább már egyenlő vetélytársa, mint csak kihívója a baseballnak ezen a téren. A bevándorló-ethnikai eredetű szerzemények között a jiddis kölcsönzés továbbra is erős a zsidó populáció társadalmi változása ellenére. A hajdani holland és német források elapadtak. Az olasz kitart, bár már csak mérsékelten. A spanyol eddig meglepően befolyástalan, bár számítani lehet arra, hogy hatása erősödik. Mindezeket messze lekörözi a fekete Amerikától történő egyre erőteljesebb kölcsönzés, s még inkább a városi gettókból, mint a régi déli hátsószágból. Alapos elemzés valószínűleg kimutatná, hogy azáltal, hogy a feketék előtérbe kerültek a hadseregben, a zenében, a szórakoztatóiparban, illetve az utcai és a gettóéletben, az amerikai szlengben a fekete hatás erősebb az utóbbi időben, mint a történelem során bármelyik más

³ Ld. a címhez fűzött lábjegyzetet. (A szerk.)

etnikai csoporté. Ez persze nem jelenti azt, hogy a fekete amerikaiak homogén kultúráját alkotnának.

Az ebben a könyvben bemutatott szleng néhány forrása egészen vagy viszonylag új. Ilyen például a számítástechnikai miliő, illetve a kórházak, orvosok, ápolók világa. Az első esetben szakszavak izgalmas beáramlása van készülőben, a másik esetben pedig, akárcsak korunk oly sok más divatáramlatában, az ok a televízió.

A szexualitást illetően korunkban megnőtt azon kifejezések száma, melyeket a homoszexuálisok nyelvéből vettünk át, főleg a homoszexuális férfiakéból. S nem lenne helyes, ha ezeket csak a szexualitással kapcsolatos kifejezésekre korlátoznánk, mivel a meleg populáció sok olyannal keveredik, mely művelt, szellemes, éleslátó, csípős és divatos.

A manapság legnehezebben jellemezhető „növekedési szektor” egyenes lezármazottja olyanok embereknek, mint az öreg Francis Grose kapitány⁴, Ben Jonson⁵, illetve az őt megelőző úgynevezett „egyetemi elmék”⁶. Manapság, hogy megjelöljük ezt a rendkívül termékeny gyülekezetet, ügyetlen összetételhez kell folyamodnunk, ami nem más, mint „a Washington–Los Angeles–Houston–Wall Street–Madison Avenue-kapcsolat”. Kultúránk központjai ugyanis ezek a helyek, s ezek a központok átjárják a kultúrát a mindent átható és egyesítő tömegkommunikáció révén. Ezekről kapjuk a fejesekeket, a fő- és középvezetéseket, a bürokrácia lakóit, a yuppie-k⁷, a talk show-k, a populáris rovatok és magazinok szlengjét. Ragyogó, expresszív, a világot ismerő emberek, akik élő populáris kultúránkat mozgatják, akik ebből gazdagodnak meg, s akik erre nem igazán vevők. Ők a szleng divatjának irányítói s forrásai, a szlengé, mely mindenfelől születik, s be nem skatulyázható. Megfelelő elemzésükhöz nagyobb történelmi perspektívára van szükségünk, de akárkik is legyenek, mindenképp a jelen áramlatának irányítói.

Az amerikai szleng sorsának ezen új hangsúlya egyébként rámutat az egyik legfontosabb különbségre azok között a jelenségek között, melyeket én „elsődleges” és „másodlagos” szlengnek nevezek. Az elsődleges szleng a szubkultúra tagjainak eredeti beszéde, mely olyannyira természetes beszélői számára, hogy úgy tűnik, talán meg is némulnának e nélkül. Persze nem, hiszen tudjuk, hogy a szleng definíciója szerint is mindig alternatív idióma, melyet inkább választás,

⁴ 1785-ben adták ki „A Classical Dictionary of the Vulgar Tongue” [A vulgáris nyelv klasszikus szótára] című szótárát. (A ford.)

⁵ Angol drámaíró, színész, költő, kritikus (1572–1637). (A ford.)

⁶ Angol drámaírók csoportja a XVI. század végén (angolul *university wits*), Shakespeare „előfutói”, részben kortársai: Christopher Marlowe (a legtehetségesebb), Robert Greene és Thomas Nashe a cambridge-i egyetemről, John Lyly, Thomas Lodge és George Peele az oxfordiról, illetve az egyetemi végzettség nélküli Thomas Kyd. (A ford.)

⁷ Feltörekvő fiatal szakemberek elnevezése az USA-ban a 80-as években. (A ford.)

mint kényszer szül. A tizenévesek, a városi utcai bandák beszédének jelentős része elsődleges szleng. A másodlagos szlenget nem annyira azért használja valaki, hogy egy csoporthoz kötődjön, mint inkább azért, hogy kifejezze vele attitűdjeit és életrevalóságát, mindezt azért, hogy az illető időlegesen azt játssza egyszemélyes kis propagandaszínháza színpadán, hogy egy utcai banda tagja, bűnöző, hazárdjátékos, drogos, profi focista stb., s hogy így kifejezze megvetését, fensőbbiségét s okosságát másvalaki verbális ruházatának felöltésével. A másodlagos szleng inkább stilisztikai választás eredménye, mint az igazi azonosulásé. A „Washington–Los Angeles–Houston–stb.” típusú szleng egyre nagyobb gyakorisága azt jelentheti, hogy a jövőben a másodlagos vagy felvett szleng inkább az egyéni szellemesség és önreklámozás módja lesz, s forrásai nem nyilvánvalóbbak, mint például egy piszkos viccé. Tulajdonképpen azt is gyaníthatjuk, hogy a fekete és a meleg szleng erős befolyásának lényegéből adódóan még most is kevesebb köze van az adott szubkultúrákhoz, mint ahhoz a tényhez, hogy a verbális képességek rendkívül kíváncsiak mindkettőnél. A feketék például különösen vonzódnak a rímekhez s más prozódiai sajátosságokhoz, melyek a szlengben egyre prominensebbek.

A szleng személyiségpszichológiája

Egy egyén természetesen csoportbeli tagságának igazolására használja a szlenget valamely korábban említett csoportban vagy szubkultúrában, s arra, hogy elhatárolja önmagát a domináns kultúrától. Mind verbálisan, mind lélektanilag elmerül abban a szubkultúrában, mely azzal tetszeleg, hogy kiemeli különbségét, szembenállását s fensőbbiségét a domináns kultúrával, s különösen ennek abszolút feddhetetlenségével és pompájával szemben. Ilyenformán a szleng egy olyan kisebb társadalmi csoport elhatárolása a többségtől, amelyhez csatlakozni és amelyet megérteni kényelmes, és amely az én számára menedékkül szolgál. Egyúttal az én szubkultúrán belüli meghatározása és előtérbe helyezése is az okosság, a kontroll, a naprakészség, a polgárpukkasztás, az elszánt és általában szatirikus szellem és az (akár fallikus) agresszió révén. Mindez a lélek viszonylag sekély szintjén történik, s könnyen megérthető. S mindez megmagyarázza a legtöbb dolgot, amit a szlengről tudunk és érzünk.

De mi magyarázza meg „mindezt”? Ha — ahogy a szaktekintélyek mondják — a szleng univerzális emberi vonás, és egyidős az emberi fajjal, s ha ugyanabban az emberi társadalomban jött létre, ahol maga a nyelv megszületett, miért ne kereshetnénk mélyebb és általánosabb magyarázatokat? A szaktekintélyek abban is egyetértenek a jelek szerint, hogy a szleng gyökereit a tudat legmélyebbjén kell keresnünk, magában a tudattalanban. Bár ez a terület igen veszélyes talaj egy szótáríró számára, néhány sejtés és összefüggés megfontolásra érdemes.

Véleményem szerint a szleng mélyebb pszichodinamikája két dologgal függ össze: **(1)** az ego védelmével a szuperegóval szemben, illetve **(2)** annak párhuzamos vágyával és elutasításával, hogy emberek legyünk.

Persze az ego sérült volta az ember leggyakoribb nem anatómiai jellegű problémája. A szleng akár gyógyír is lehet erre, önirányított terápia, mely egyidős az első beszélni tudó családdal. A család, akárcsak a társadalom, a hatalom és a jog hierarchiáját tartja fenn, mely ellen a gyermek egészséges, fejlődő énjének szüksége van kompenzálásra gyengesége és bűnössége miatt. A szleng mint gyógyír tagadja a gyengeséget, illetve kérkedik a bűnösséggel.

Ebből a nézőpontból nyugodtan állíthatjuk, hogy a terapeutikus, gyógyító szleng szükséges az én fejlődéséhez, s hogy a társadalom nem működne szleng nélkül. Különös, hogy egy olyan nyelvi jelenség, mely ennyire tűnény és frivol, mint általában a szleng, egyúttal ennyire mély és létfontosságú lehet az emberi fejlődés és rend szempontjából. Ez persze csak egy a szleng paradoxonai közül.

A szleng ezen aspektusa „mélyebb”, mint a fentebb említett problémák, mint a csoporttal való azonosulás stb., pusztán mivel a csoportok előtt létezett, s fennmaradása hasonló ahhoz, ahogyan maguk a csoportok is alakulnak és változnak a történelem folyamán. Ebből a nézőpontból a szleng hasonló a profanitáshoz, és talán azonos is vele. A profanitáshoz hasonlóan a szleng is a pusztító fizikai tett helyettesítője. FREUD egyszer megjegyezte, hogy a civilizáció alapítója az első ember volt, aki kő vagy lándzsa helyett átkokat szórt ellenségére. A szlengnek szintén megvan ez a haszna, s szerintem a profanitás a szleng alkategóriája, elemibb jelensége.

Ezért a szleng olyan nyelv, melynek kevés köze van a nyelv fő céljához, hangok és gondolatok kommunikációs célokkal történő összekapcsolásához, inkább attitűd, érzés, tett. Hogy újabb paradoxont állítsunk fel: a szleng a legkevésbé nyelvi jellegű nyelv.

„Annak párhuzamos vágya és elutasítása, hogy emberek legyünk” — mi köze ennek a szlenghez? Véleményem szerint, ha jól megfontoljuk, a szleng különféle egyéb jelenségekhez kötődik, úgymint FREUD „álommunkájához”, a komédiához, a mítosz elemeihez.

A szleng (és itt a lélek szlengösztönét értem) szerintem mindezekkel osztozik azon megváltó és gyógyító funkciókban, melyek mind elválasztanak bennünket a génjeinkben rejtőző állatiasságtól, mind fenntartják ezzel kapcsolatunkat. Az „álommunka” enyhíti az ésszerűség kényszerét, s feloldja annak a nagy tehernek a feszültségét, melyet angyalai racionalitásunk helyez ránk. Bár a mindennapi nyelvben nem kedveljük a paradoxont, ugyanezt elég könnyen toleráljuk a szlengben, ahol ez ugyanolyan otthonos jelenség, mint a logikában.

A szleng a komédiához kötődik, amennyiben az emberi gyengeséget, állatias-ságot aknázza ki, sőt ünnepli anélkül, hogy a kiirtásán működne. Sajat hitvány-

ságunknak enged utat, de a szükségesnél nem többet. Kultúránk nagy komikus alakjai általában párosával jelennek meg, mindegyik tagnak megvan a maga legitimitása, s mindegyik korlátozza a másikat: Sancho Panza és Don Quijote, Falstaff és Harry herceg⁸, Huck Finn és ki is? Tom Sawyer, Polly néni vagy akár Jim.⁹ S mindezekhez jön még a bath-i asszonyosság¹⁰, akinek ellenpontja önmaga egy része, miáltal inkább emlékeztet miránk, mint Sancho, Falstaff vagy Huck. Túl sok erőfeszítés nélkül hozzátehetjük még Dante Alighieri komikus figuráját Beatricével szemben, illetve Mefisztót, a könnyűsúlyú ördögöt Faust mellett. Komikus hőseinkben és saját szlengösztonunkben is a föld felé nyújtózunk, illetve ahhoz ragaszkodunk, egyféle *nostalgie de la boue*¹¹ ez, amely segít elviselhetővé tenni az iránti erőfeszítéseinket, hogy civilizáltak és illemtudók legyünk.

Ami a mítoszt illeti, Sancho, a bath-i Aliz és Falstaff mind modern mítoszok maguk is. Az ókori mítoszokból eszünkbe juthat Anteusz, akinek ereje csak addig tartott, míg lába a földet érintette, illetve Szilénosz és a szatírok, sőt maga az ördög, aki — amennyiben nem a Szentírást idézi — jócskán szlengben kell, hogy beszéljen. Felidézhetjük a cselszövő csaló figuráját is, mely olyannyira elterjedt a világ mitológiáiban. C. G. JUNG a szlengösztonre emlékeztet, amikor megállapítja például, hogy a csaló „kedveli a ravasz vicceket, a rosszindulatú csínyeket, képes alakot változtatni, kettős természetű, félig állati, félig isteni, mindenféle kínzásoknak van kitéve, s — végül, de nem utolsósorban — figurája közel áll a megváltóéhoz.” Ugyanebben az esszében, melynek címe „A csaló alakjának pszichológiájáról”, a csaló figuráját a középkori Bolondok Ünnepevel és a komikus és a szleng szellem más megnyilvánulásaival hozza összefüggésbe, különösen azokkal, melyek kigúnyolják a pompát, melyek kilyukasztják az önteltség hólyagát, s melyek gáncsot vetve lerántanak a magas lóról. JUNG szerint a civilizáció folyamata a csaló mítoszának keretein belül kezdődött, mely az emberi öntudat kialakulásának kollektív emléke.

Ahogy az irodalomtudós WYLIE SYPHER mondta: „...az ember nem ember anélkül, hogy teste »utálatossága« miatt kényelmetlenül ne érezze magát valamennyire, [és] az obszcenitás ... olyan küszöb, melyen át az emberi létállapotba kerülünk”. Obszcenitás helyett szlenget is olvashatunk, s megfigyelhetjük, hogy nem vagyunk olyan messze a küszöbtől, hogy ne érhetnénk el bármikor porból való lábunkkal.

A szleng ugyancsak az életerő idiómája. Vagyis gyökerei közel vannak a szexualitáshoz, s rendre szembeszegül a halállal. Elsősorban a szleng „mocsos” és tabu elemeire gondolok, sőt arra, hogy szívesen humorizál az akasztás, a villa-

⁸ V. Henrik beceneve trónörökösként. Falstaffal együtt szerepel Shakespeare „IV. Henrik” c. drámájában. (A ford.)

⁹ Mark Twain Huckleberry Finn kalandjai című regényének szereplői. (A ford.)

¹⁰ Chaucer Canterbury-i meséinek egyik szereplője. (A ford.)

¹¹ Tkp. 'a sár nosztalgiája' (francia). (A ford.)

mosszék, a gyilkosság és az ember megsemmisítésének egyéb módozatai felett. Az akasztófahumor ebből a szempontból sokkal központibb része a szlengnek, mint gondolnánk.

A szleng változó viszonya a nemekhez egyértelműen köthető mind a szocio-, mind a pszicholingvisztikához. Manapság, részben a feminista mozgalom miatt, a nők egyre gyakrabban használják a tabu és vulgáris szlenget, amit korábban a férfiak kiváltságának tartottak. Szociológiailag ez néhány nő azon elhatározásával magyarázható, hogy hatalmat szerezzen ennek a „férfiasság”-ra utaló jelvénynek a felvétele által, s egyúttal „hölgyi” mivoltának korlátait elfelejtse. A pszichológiai implikációk nem ilyen kristálytiszták, ám lehetséges, hogy néhány nő a psziché mélyén arra az agresszív és uralkodó természetire szeretne reagálni, melyet általában az elemi férfiasság részeként tartunk számon, vagy legalábbis be szeretnék bizonyítani, hogy ezek a férfias vonások nem gyökereznek olyan mélyen, mint gondoltuk.

Mentegetőzés

Célunk az volt, hogy az aktuális, általánosan elterjedt amerikai szleng szótárát elkészítsük, ám még egy futó pillantás is meggyőzhet arról, hogy számos olyan címszót átvettünk a „Dictionary of American Slang”-ból, melyek aktualitása megkérdőjelezhető, s nem igazán általánosak. Két okból tettük ezt: **(1)** úgy éreztük, hogy ezek segítségével lehetnek azoknak az olvasóknak, akiket megzavar az a szleng, melyet korábban készült vagy régebbi szlenget használó írásokban találnak, illetve **(2)** ezen régies kifejezések némelyike segítségül szolgálhat a jelenlegiek eredetének megértéséhez.

A szlenget és a nem szlenget indikáló lakmuspapír híján elnézőnek kell lennünk. A szleng és az „informális”-nak vagy „kollokvialis”-nak nevezett regiszter határai összemosódnak, s mi elkerülhetetlenül átléptük ezt a határt. ERIC PART-
RIDGE megkímélte magát ettől a kínos magyarázkodástól azáltal, hogy könyvét a „szleng és a nem konvencionális angol” szótárának nevezte. Talán ennek a könyvnek ugyanezt a címet kellene viselnie.

A szleng szintén határos a „figuratív idiómá”-nak nevezett stilisztikai regiszterrel, melyben az új és költői kifejezések, különösen a metaforák, az újdonság és a pikantéria kedvéért használatosak, s alkalmanként önreklám és polgárpukasztás gyanánt is, mintegy megszabadulásképpen attól a standard nyelvtől, mely akkurátus és pontos, de egyben személytelen és mozdulatlan. Ismét azok elnézését kérjük, akik nem értenek egyet velünk, hiszen reményeink szerint mi is elnézőek vagyunk velük.

(Fordította Várnai Judit Szilvia)

A kötet számára tanulmányt író szerzők

Androutsopoulos, Jannis K. PhD fokozatát a németországi Heidelbergi Egyetemen szerezte, és jelenleg a Deutsche Forschungsgemeinschaft posztdoktori ösztöndíjas kutatója, témája az ifjúsági kultúra közvetített kommunikációja. A *Deutsche Jugendsprache: Untersuchungen zu ihren Strukturen und Funktionen* [Tanulmányok a német ifjúsági nyelv szerkezetéről és funkciójáról] c. könyv szerzője, valamint az 1998-ban a frankfurti Peter Lang kiadónál megjelent *Jugendsprache — langue des jeunes — youth language* [Ifjúsági nyelv] c. könyv társszerkesztője (Arno Scholzcal együtt). Az ifjúsági nyelvről, intertextualitásról, szövegtípus-elemzésről és a helyesírás variabilitásáról szóló cikkei és tanulmányai német, görög és angol nyelvű kötetekben és folyóiratokban jelentek meg. Jelenlegi kutatási területe az ifjúsági médiumok és az ifjúsági írástudás szociolingvisztikai és diskurzus szempontú elemzése.

Címe:

Bergheimer Str. 100, D–69115 Heidelberg, GERMANY

E-mail: jannis@archetype.de

Web: <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~iandrout/index.htm>

Cseresnyési László Az ELTE angol–általános és alkalmazott nyelvészet szakán végzett 1979-ben. Előbb Szegeden a József Attila Tudományegyetem Angol Tanszéken tanított (1980–86), majd az MTA Nyelvtudományi Intézetében volt tudományos főmunkatárs (1987–90). 1986 óta a nyelvtudomány kandidátusa.

1988 óta Japánban él, 1990–93 között Tokióban elvégezte a Kokusai Kirisutokyo Daigaku nyelvészeti PhD kurzusát. 1993-tól a Shikoku Gakuin (Kagawa megye) professzora. Érdeklődési területe a szociolingvisztika, a szemantika és a pragmatika.

Címe:

765-0013 Kagawa-ken, Zentsuji-shi, Bunkyo-cho 3-2-19 JAPAN

Fax/Tel.: (81) 877-63-5451

E-mail: lcseresnyesi@sg-u.ac.jp

Eble, Connie Az egyesült államokbeli Észak-Carolinai Egyetem (University of North Carolina) angol nyelv professzora, az *American Speech* c. folyóirat szerkesztője és a *Slang and Sociability: In-Group Language Among College Students* [Szleneg és társadalmi beilleszkedés. Egyetemi hallgatók csoportnyelve] c. munka (1996) szerzője.

Címe:

English Department, CB #3520, University of North Carolina
Chapel Hill, NC 27599-3520, USA
Tel.: 919-962-0469
Fax: 919-962-3520
E-mail: cceble@email.unc.edu

Forsskåhl, Mona Mikaela A Helsinki Egyetem Skandináv Nyelvi és Irodalmi Tanszékének PhD-hallgatója. Kutatási területe az ifjúsági nyelv, a szleng, a nyelvi kontaktushelyzetek és a társalgáselemzés. 1998–1999 óta több akadémiai és állami kutatási projekt tagja. Fontosabb megjelent és előkészületben lévő munkái: *English influence on Finland-Swedish roleplaying games* [Az angol hatása a finnországi svéd szerepjátékokra] és *Lexical and morphological interference in Finland-Swedish slang* [Lexikális és morfológiai interferencia a finnországi svéd szlengben].

Címe:

Department of Scandinavian Languages and Literature
Faculty of Humanities, University of Helsinki
P.O. Box 4
FIN-00014 Helsinki, FINLAND
Fax/Tel.: +358-9-621 6213
E-mail: mona.forsskahl@kolumbus.fi

Jelisztratov, Vlagyimir Sztanyiszlavovics Egyetemi tanár, a kulturológia doktora. A moszkvai Lomonoszov Egyetem Idegen Nyelvi Kara Lexikográfiai és Fordításelméleti Tanszékének professzora, a Nemzetközi Egyetem Orosz Filológiai Tanszékének vezetője.

Fő kutatási témája a nyelv és a kultúra egymásra hatása, kulturológia, stilisztika, lexikográfia, a modern orosz nyelv. Fontosabb önálló munkái: *Словарь московского арго* [A moszkvai szleng szótára] 1994, *Арго и культура* [Szleng és kultúra] 1995 (1998-ban magyar fordításban is megjelent), *Трактат про таракана* [Értekezés a svábbogárról] 1996, *Язык старой Москвы* [A régi Moszkva nyelve] 1997, *Словарь крылатых слов (Русский кинематограф)* [Szállógigék szótára (Az orosz film)] 1999.

Címe:

Елистратов Владимир Станиславович
113648 Москва
Северное Чертаново, д. 3 “В”, кв. 97
RUSSIA
Tel./fax: 00 (7) 095-319-27-19
E-mail: snecmaru@glasnet.ru, elistrat@online.ru

Nahkola, Kari A filozófia doktora, a Turkui Egyetem Finn és Általános Nyelvtudományi Tanszékének oktatója. Kutatási területei: nyelvváltozatok és nyelvi változások, szociolingvisztika. Fontosabb publikációi: *Yleisgeminatio* [Az általános gemináció] 1987, *Miksi astevaihtelu fonemaattistui?* [Miért fonematizálódik a fokváltakozás?] Virittäjä, 1995, *Nykyslangin sananmuodostus-oppia* [A mai szleng szóalkotástana] Virittäjä, 1999.

Címe:

Fennicum, Henrikinkatu 3
FIN-20500 Turku, FINLAND
Tel.: 358 2 3335283
E-mail: kari.nahkola@utu.fi

Odaloš, Pavol A besztercebányai Bél Mátyás Egyetem Pedagógiai Karának oktatója. Kutatási területe: szociolingvisztika; szleng, argó, a mai szlovák nyelv; lexikológia, névtan, stilsztika, kommunikáció, nyelvművelés, a nyelvtudomány bibliográfiája. Fontosabb munkái: a *Sociolektý v basketbalovom a penitenciárnom prostredí* [Szociolektusok kosárlabdázó és fegyintézeti környezetben] című monográfia, számos további tanulmányt írt a szlengről és az argóról, valamint a mai szlovák nyelvről.

Címe:

Tatranská 89, 974 01 Banská Bystrica, SLOVAKIA
Tel.: 00421/88/410 16 31, 00421/88/417 36 27
Fax: 00421/88/410 16 35
E-mail: odalos@pdf.umb.sk

Péter Mihály Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszékének professzor emeritusa. 1954-ben szerzett diplomát a leningrádi (szentpétervári) egyetemen. 1981–1991 között az ELTE Orosz Filológiai Tanszékének vezetője volt. Fő kutatási területei: orosz és általános stilsztika, költői nyelvhasználat, műfordítás-kritika. Eddig megjelent könyvei: *Orosz történeti nyelvtan I. Bevezetés és hangtan* (1969), *Tvardovszkij poémáinak költői nyelve* (1970), *A nyelvi érzelemkifejezés eszközei és módjai* (1991), „*Pár tarka fejezet csupán...*” Puskin „Jevgenyij Anyegin”-je a magyar fordítások tükrében (1999). Munkásságát a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993-ban Révai Miklós díjjal és Emlékéremmel ismerte el. A róla szóló irodalomról ld. *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. Szerk. Zoltán András. Budapest, 1998.

Címe:

ELTE Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszék
H-1088 Budapest, Puskin u. 5–7. HUNGARY
E-mail: eastslav@isis.elte.hu

Saanahtti, Marja A filozófia licenciátusa, a Tamperei Egyetem Finn és Általános Nyelvtudományi Tanszékének oktatója. Kutatási területei: szociolingvisztika, információelmélet. Fontosabb publikációi: *Kielen vaihtelu ja puhujan valinnat* [Nyelvi változások és a beszélő választásai] 1990, *Koululaisslangi Virroilla* [Az iskolai szleng Virratban] 1991 (mindkettő Kari Nahkolával közösen).

Címe:

Kalevantie 4, 33014 Tampereen yliopisto, FINLAND

Tel.: 358 3 3562235

E-mail: skmasaa@uta.fi

Stenström, Anna-Brita A Bergeni Egyetem (Norvégia) Angol Tanszékének tanára. Szakterülete a verbális interakció, a diskurzuselemzés, a pragmatika, a szociolingvisztika és a nemektől függő nyelvhasználat. Jelenlegi fő kutatási területe a tinédzserek nyelvhasználata. A COLT (The Bergen Corpus of London Teenage Language) és az UNO (Språkkontakt och Ungdomsspråk i Norden), két — skandináv (ifjúsági) nyelvek érintkezését kutató — projekt vezetője.

A *Questions and Responses in English Conversation* [Kérdések és válaszok az angol nyelvű társalgásban] (1984) és az *An Introduction to Spoken Interaction* [Bevezetés a verbális interakcióba] (1994) című könyvek szerzője.

Címe:

Department of English, University of Bergen

Sydneplassen 7

5007 Bergen

NORWAY

Tel.: +47 55 58 23 69

Fax: +47 55 58 94 55

E-mail: anna.stenstrom@eng.uib.no

Tartalom

Előszó	5
PROBLÉMAVÁZLATOK A KÖZELMÚLTBÓL	
<i>Szilágyi N. Sándor</i> : A csoportjellegű szövegek	9
<i>Péter Mihály</i> : Szleng és költői nyelvhasználat	13
MAI VÁLASZOK	
<i>Péter Mihály</i> : „Húsz év múlva” (Régebbi és újabb gondolatok a szlengről)	25
„Twenty years later”	39
<i>Odaloš, Pavol</i> : Mi a szociolektus és mi a szleng?	41
What is a sociolect and what is slang?	50
<i>Nahkola, Kari–Saaniha, Marja</i> : A finn szleng mint nyelvi és szociális jelenség	51
Finnish slang as a linguistic and social phenomenon	76
<i>Forsskåhl, Mona</i> : A szleng meghatározásáról	77
On the definition of slang	87
<i>Stenström, Anna-Brita</i> : A szlengtől a szlengbeszédig	89
From slang to slanguage	108
<i>Androustopoulos, Jannis K.</i> : A nyelvi (szociolingvisztikai) változó fogalmának kiterjesztése a szlengre	109
Extending the concept of the (socio)linguistic variable to slang	134
<i>Eble, Connie</i> : A szleng meghatározásáról	135
On defining slang	140
<i>Cseresnyési László</i> : Esszé a szlengről	141
An essay on slang	156
<i>Jelisztratov, Vlagyimir Sz.</i> : A szleng mint passziolália	157
Slang as passiolalia	162
TOVÁBBI MEGKÖZELÍTÉSEK	
<i>Kruuspere, Valdek</i> : Mi az argó?	165
<i>Lutz, William D.</i> : Zsargon	169
<i>Galperin, I. R.</i> : A szleng terminusról	173
<i>Domasnyev, Anatolij I.</i> : Társalgási nyelv, szleng, zsargon	183
<i>Reves, Haviland Ferguson</i> : Mi a szleng?	197
<i>Jespersen, Otto</i> : A szleng	203
<i>Partridge, Eric</i> : Szleng	213
<i>D. W. M.</i> : Szleng	219
<i>Eble, Connie C.</i> : Szleng	227
<i>Nekvapil, Jiří</i> : A szleng és a cseh nyelvészet néhány ehhez kapcsolódó kérdése	235
<i>Andersson, Lars-Gunnar–Trudgill, Peter</i> : A szleng	247
<i>Allen, I. L.</i> : Szleng — szociológia	261
<i>Chapman, Robert L.</i> : Mi a szleng?	273
A kötet számára tanulmányt író szerzők	281
	285

Internet: http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/03miaszl

Kiadta a Kossuth Egyetemi Kiadó
Felelős kiadó: Cs. Nagy Ibolya főszerkesztő
Technikai szerkesztő: Kis Tamás
A nyomdai munkálatokat a Tiff Bt. (Debrecen) végezte